UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00268126 0

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by

Estate of the late

JOHN B. C. WATKINS

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/menneskerogvaerk00bran

MENNESKER OG VÆRKER.

MENNESKER OG VÆRKER

I NYERE EVROPÆISK LITERATUR

SKILDREDE

AF

GEORG BRANDES.

BROHOLMS BIBLIOTHEK

HANNIBAL SEHESTED

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1883.

PN
766
B72

LIBRARY
AUG 12 1965

998582

FORORD.

Mennesker og Værker har jeg kaldt denne Samling — Hovedeftertrykket ligger paa Ordet Mennesker; thi jeg har som Kritiker en Misforstaaelse at værge mig imod. Min Bog er ikke en Bog om Bøger, men om Livet selv.

Den forholdsvis ringe Interesse, det store Publikum viser kritisk fremstillende Skrifter, beror paa, at det endnu ikke er gaaet op for den almindelige Bevidsthed, at den moderne Kritik ingen Lighed har med hvad man i gamle Dage gav dette Navn. Hvor man sér fordomsfriest paa Kritiken, betragter man den som anvendt Videnskab. Den er det til et vist Punkt; men den er ikke desmindre en Kunst; thi ingen methodisk Forskning kan give En Nøglen til en sammensat menneskelig Aand. Hvor der er gjort et heldigt Forsøg paa at forstaa en saadan Aand, (et Forsøg f. Ex., hvis Rigtighed ikke

lader sig bestride, da det bringer sine Bevissteder med sig, saa Læseren selv kan gjøre Prøve) dér maa man ikke tro, at man staar overfor en rent videnskabelig Undersøgelses Facit. Kritikeren er, selv om han efter et ihærdigt Studium længe har følt sig som Herre over sit Stof, ikke gaaet til sit egenlige Arbejde, Nedskrivningen, før han var naaet saa vidt, at han følte det Menneske, han vilde fremstille, leve indeni sig, og han har undertiden i Maaneder maattet vente derpaa. Men lykkes det ham fra Grunden af at forstaa og fremstille en hel Personlighed, da har han ogsaa stundom leveret et Arbejd, som den digteriske Fremstilling ikke giver noget Sidestykke til. Thi saa meget en Digters Menneskeskildring kan overgaa hans i Henseende til Friskhed og Ynde, Vid og ydre, anskueligt Liv, saa fremtræde til Gjengjæld sjældent eller aldrig hos Digterne saa betydelige og originale Aander, som de, med hvis Skildring han er sysselsat. Digtekunsten fremstiller Karakterer i Handling, ikke theoretisk eller produktivt begavede Naturers indre Liv, allersjældnest og og vanskeligst Genier. Rige og dybe Aander, der have dannet sig en selvstændig og sammenhængende Verdensanskuelse og som leve i et helt, individuelt, filosofisk, politisk, eller digterisk

System, forekomme ikke i vore Dages Romaner eller Dramer.

Det er med en vis Vemod, at man samler mangfoldige spredte Arbejdstimers Resultater og føler, hvor lidt de tilsammen veje paa Tidens Vægt. Det er Ens Bedste. Under Form af at være Billeder og Studier af andre Mennesker er det Sider af Ens eget Væsen, udrevne Blade af Ens egen Livsbog, Stykker af Ens eget Liv. Det er paa én Gang Ens Arbejd, Ens Beundring, Ens Interesser, Ens Venskabsforbindelser, Ens Ungdom . . . en ringe Levning af alt det, der flyer og svinder, alt det, der et Øjeblik spiller paa Tidsbølgernes Overflade, før det synker tilbunds — Skyggen af en Drøm!

Læseren har her en Oversigt over Idébevægelser i nyere dansk, svensk, tysk, engelsk og fransk Aandsliv, snart kun berørte, snart grundigt drøftede, et Rundblik over nogle af de Bedste i Samtiden, over Hovedskikkelser i Evropas moderne Literatur, snart kun skitsérte med faa Konturer, snart udfoldede fra Cellen af. Denne Art Bøger have deres Svaghed i Indholdets Mangel paa umiddelbar Sammenhæng, deres Styrke i dets Forskjelligartethed, som gjør det sandsynligt, at af Læsere med uens-

artede Interesser vil hver Enkelt kunne finde en eller anden Oplysning, han netop har Brug for, eller et Æmne, der særlig tiltaler ham. Disse Stykker ere skrevne i Løbet af det sidste Tiaar, men alle enten gjennemrettede eller helt omarbejdede til Udgivelsen. Det er min Agt at lade denne Samling følge af en anden, der fremstiller Personer og Gjenstande af den moderne dansk-norske Literatur.

G. B.

INDHOLD.

	Side
Forord	V
Goethe og Danmark	1
Schack Staffeldt	80
Søren Kierkegaard	185
Esaias Tegnér	206
Carl Snoilsky	219
Berthold Auerbach	237
Paul Heyse	256
John Stuart Mill	338
Ernest Renan	375
Gustave Flaubert	416
Edmond og Jules de Goncourt	483

GOETHE OG DANMARK.

(1881.)

Goethe er ikke blot den dybeste og mest omfattende digteriske Begavelse, men overhovedet det rigest udrustede Menneske, som er fremtraadt i evropæisk Literatur siden Renaissancens Dage. Skjønt de første halvtredsindstyve Aar af hans Levnet og Virken tilhøre det attende Aarhundrede og give dettes Idé- og Følelsesliv det mest fuldttonende Udtryk, som det i bekræftende Form har modtaget, strækker hans Scepter sig ind over det nittende Aarhundrede, og skjønt vi nutildags paa mange Punkter se hans Evners Begrænsning, øjnes Grænsen for hans Herredømme i Tid og Rum endnu ikke. Han fødtes 1749 og døde 1832, men det tyvende Aarhundrede vil modtage ham af det nittende, som dette modtog ham af det forgangne, og alt som Folkeslagene stige i Kultur, stræbe de i stedse fuldere Maal at tilegne sig hans Digte, Skikkelser og Tanker.

Man vilde kunne stille Goethe i Forhold til ethvert civiliseret Folk og vilde kunne maale dette Folks Udviklingstrin i den moderne Tid paa Graden af dets Forstaaelse af denne ene Aand; thi enhver Epoke, ethvert Land og ethvert Menneske karakteriserer sig selv mærkværdigt ved den Dom, som af dem fældes over Goethe. Berthold Auerbach har dannet det heldige Ord «goethemoden». Goethemodent var intet Folkeslag, ikke engang det tyske, i den første Periode af Goethe's Liv. Men Folkene modnes hurtigere eller langsommere til at forstaa ham.

Det har ud fra dette Synspunkt syntes mig en tiltrækkende Opgave at fremstille Forholdet mellem den store Mand og vort lille Land saaledes, at man derigjennem har et sammentrængt Overblik over hundrede Aar af Danmarks Kulturhistorie. Der bliver her ligesom gjort Prøve paa vor Aandslivs Frihed og Fylde. Vi følge Goethe fra hans første epokegjørende Værk, hvor Ynglingens geniale Ubændighed bryder igjennem. Han er her allerede stor, men Forstaaelsen i Danmark er svag og ringe. Hele det attende Aarhundrede gaaer hen uden at man her i Norden formaar at danne sig en Forestilling om det Væsenlige i Goethe's Virken. Han er en aldrende Mand, da han heroppe anes og begribes af de første Ynglinge. Fra nu af

voxer Forstaaelsen langsomt men sikkert. De forskjelligartede Aander begribe forskjellige Sider af hans Væsen og snart bliver Forstaaelsen produktiv. Men vi se samtidigt ogsaa Goethe voxe. Ynglingen, hvis Bøger forbydes og parodieres, bliver Manden, hvem Samtidens Bedste hylde og hvis Værker de fortolke, og denne Mand bliver Oldingen, hvis Ry er Tidsalderens største og til hvis Opholdssted der valfartes. Hans Levnetsløb er allerede Historie, og neppe er han død, før den historiske Skikkelse forvandler sig til en mythisk. Han sés i sit Slægtskab med de ældste af Grækenlands Vise, og dog som en Grundlægger af moderne Naturvidenskab ikke mindre end af moderne Poesi og Kritik. Han rækker Thales sin ene Haand, Darwin sin anden og hans Aand svæver over den moderne «Verdensliteratur», om hvilken han spaaede og hvis Grundvold hans Værker er.

Det Stof, jeg behandler, er tilgængeligt for Enhver og her kun omhyggeligt samlet og sigtet; jeg har i Berlin ikke kunnet tye til utrykte Kilder. Fremstillingen har oprindelig heller ikke været beregnet paa Danske; den aabner i forkortet Form *Goethe-Jahrbuch* for 1881. Men jeg har tænkt mig Muligheden af, at den dels ved sine Synspunkter, dels ved sin

knappe og sluttede Form kunde have nogen Interesse ogsaa for mine Landsmænd.

I.

Den 9. September 1776 tilskrev Hans kongelige Hojhed Arveprinsen Kancelliet for gjennem det at afæske det theologiske Fakultet en Betænkning, «om den Bog Werthers Leiden, hvoraf Proft har anmeldt en Oversættelse, uden Skade for gode Sæder kan læses», hvis ikke, «ville Cancelliet (thi det har Kongen befalet) strax see dette Skrivt standset og casseret».

19. September fulgte Kancelliets Svar til Kongen: «Til allerunderdanigst Efterlevelse af Deres Majestæts Cabinetsordre af 9de hujus er det theologiske Facultet tilskreven at give dets Betænkning o. s. v., og som det theologiske Facultet i deres Betænkning, som herved allerunderdanigst vedlægges, anseer bemeldte Bog for et Skrift, der bespotter Religionen, besmykker Lasterne og kan fordærve gode Sæder, saa har Cancelliet idag tilskrevet Politimester, at tilkjendegive Proft, at han strax skal standse den forehavende Oversættelse, som ingenlunde maa trykkes og debiteres». (Luxdorphiana 258).

Blandt Medlemmerne af det theologiske Facultet ved Universitetet i Kjøbenhavn, der

foraarsagede dette burleske Forbud, var den senere Biskop N. E. Balle, der ved et besynderligt Tilfælde havde studeret to Aar i Leipzig samtidigt med Goethe og Jerusalem.

Man vilde gjøre Danmark Uret, hvis man vilde søge et Bevis for ualmindelig national Indskrænkethed i et Aktstykke, i hvilket kun Datidens saa hyppige theologiske Bornerthed udtaler sig. I Milano havde, som Goethe selv fortæller det til Eckermann, Biskoppen ladet det hele Oplag af den udkomne Wertheroversættelse opkjøbe af Gejstligheden rundt omkring i Kommunerne for i al Stilhed at bringe Bogen ud af Verden igjen — et Middel, der iøvrigt let havde kunnet hidføre det modsatte Resultat. Og i Tyskland selv var «Werthers Leiden» paa mere end ét Sted bleven fuldt saa fjendtlig modtaget som i Danmark. I Hamborg havde den af Lessing udødeliggjorte Hauptpastor J. M. Goetze 1775 udgivet sine «Kortfattede men nødvendige Erindringer angaaende den unge Werthers Lidelser», ifølge hvilke den hele «Charteque» intet andet Formaal har end «at vaske en ung Friskfyrs Selvmord ren for den Skjændsel, der klæber derved, og at foregjøgle Læserne hin sorte Handling som Heltemod», og i Leipzig blev Werther endog af Stadens vise

Fædre forbudt under en Bøde af hundrede Rigsdaler. (J. W. Appell: Werther og hans Tid).

Forbudet havde da heller ikke det Ringeste at betyde i et Land, hvor alle Dannede forstode Tysk. Skjøndt Werther først 1832 udkom i dansk Oversættelse (ved Meisling), var alt i Halvfjerdserne i det forrige Aarhundrede Wertherepedemien stærkt udbredt blandt Ungdommen i Danmark. Rahbek, den følsomme Elegiker og Drikkevisedigter, snart Udgiver af et for sin Tid dygtigt Tidsskrift og overhovedet den eneste egentlige Literator i hin Overgangstid fra det 18de Aarhundrede til det følgende, var i sit nittende Aar angreben af hin Farsot. Hvor han i sine «Erindringer» taler om den og gjør opmærksom paa dens samtidige Optræden i forskjellige Lande, henstiller han det som uafgjort, om Bogen var Kilde til eller Udspring af denne Feber, véd ikke, «om han var bleven en Sværmer, fordi han altid gik med Werther i Lommen, eller om han bestandig gik med Werther, fordi han var bleven en Sværmer». Goethe selv, der i sit Levnet tyer til den almindelige Paavirkning af Tidsalderen og Læsningen af engelske Forfattere for at forklare Bogens Opstaaen, var senere (Eckermann III, 29) tilbøjelig til at opfatte dens Oprindelse mere individuelt: «Den meget omtalte Werthertid

hører, naar man seer nærmere til, ganske vist ikke til Verdenskulturens Udviklingsgang, men til hver Enkelts Livsbane, der med fri, medfødt Natursands skal lære at finde og skikke sig i en forældet Verdens indskrænkede Former.» Nutiden vil vel nærmest tro paa en Vexelvirkning mellem Werther og Tidsalderen. (Smlgn. mit Skrift: Emigrantliteraturen, 2den Udg. 64—78.)

Skjøndt nu Sværmeriet for Goethes Ungdomsarbejde fyldte mange Hjærter og indbragte mangen ung gift Kone Suk og Taarer fra ungdommelige Tilbedere, vare de danske literære Tilstande dog ingenlunde af den Art, at man i Aarhundredets sidste Decennier kunde vurdere Goethe og følge hans Udvikling med Forstaaelse og Glæde. Rahbek er, saa indskrænket hans Synskreds end var, som afgjort Repræsentant for Følsomhedsperioden næsten den Eneste, der i denne Tid har et Indtryk af Goethe. Og selv han var personlig indtagen mod Goethe paa Grund af hans foregivne «Stolthed», og var endnu i Aaret 1803 ikke kommen videre end til «den første Goethe», som han kaldte ham, Forfatteren til Werther, Götz, Stella og Clavigo. Hvad Goethe senere havde skrevet, holdt han ikke af, skjønt han 1801 udgav en Oversættelse af Wilhelm Meisters Læreaar.

De ældre franskdannede, temmelig ubegavede Digtere, Pram og Thaarup kunde hverken lide Goethe eller Schiller og afskyede overhovedet den hele nyere tyske Literatur. De skrev vel aldrig en Linje mod de store Tyske, men karakteristiske mundtlige Ytringer ere opbevarede. Oehlenschläger har jo f. Ex. meddelt os Anekdoten om Pram, der paastod ved Trusel om 27 Stokkeprygl at kunne faa den første den bedste tyske Underofficer til i 24 Timer at skrive et Stykke som Wallenstein. Den opbrusende Særling vilde ikke saa meget udtrykke Ringeagt for Schiller — thi han indrømmede strax, at Overdrivelsen var grotesk — som overhovedet en Afsky for det Ny, der hverken kunde eller vilde give Grunde.

Den eneste Digter af den gamle Skole, der virkelig rettede en Pil mod Goethe, var den geniale Wessel (1742—85), der et Aar før sin Død udgav den komiske Fortælling Stella, som parodierer Goethes Skuespil af samme Navn. Men Wessel var kun altfor hurtigt sunket fra det poetiske Højdepunkt, han med «Kjærlighed uden Strømper» havde indtaget, og havde i Firserne sat det Meste af sit Lune til. Goethes Stella kunde sikkert nok ved den overspændte Følsomhed og den vovede Slutning udfordre

Latteren, men Wessels Digt er mindre vittigt end plumpt.

En femte Digter af den ældre Generation, Sander, hvem Oehlenschläger skyldte sit første, sene Bekjendtskab med Goethe, talte om den store Digter som om «en Mand med vilde, stolte Lidenskaber, der havde misbrugt sit skjønne Geni», og laante Ynglingen nogle af hans Værker med en faderlig Advarsel, som var de «Krudt og Kugler eller giftige Medikamenter». Den Gang var Oehlenschläger allerede 19 Aar gammel; hidtil havde han kun hørt Goethe omtale som en overspændt Sværmer, der forførte unge Mænd til at skyde sig en Kugle for Panden, eller som en usædelig Skribent, som det ikke sømmede sig for unge Mennesker at læse.

II.

Hvor langt de intelligenteste Kredse, ja selv de tyske og tysktalende Familier i Danmark vare fra at have Sands for Goethes Storhed, viser tydeligt den 1764, altsaa 15 Aar senere end Goethe, fødte Baggesens Standpunkt; thi han omgikkes stadig disse Familier. I Slutningen af 1790 besøgte han for første Gang Weimar, boede hos Wieland og saa' ikke Goethe, der den Gang var i Schlesien; men han synes

ogsaa her kun at have indsuget Misstemning og Uvilje mod den Fraværende. Vistnok maatte Goethes selvsikre Ro være den ustadige, hysterisk følsomme Dansker fremmed og usympathisk. Baggesen forstod det Aandrige ikke som Goethe, men som Sterne og Jean Paul. Men saavel hans Breve til Reinhold som hans Dagbøger vise, at han, ogsaa frasét dette, af Goethes «Venner», som han naivt udtrykker det, lod sig tude Ørene fulde om dennes Hovmod, Selvkjærlighed og Genistolthed.

Først i Begyndelsen af 1795 kommer Baggesen til at gjøre Goethe sit Besøg, der dog maa være faldet lidet tilfredsstillende ud, siden han med sin Skrivesyge har ladet det uomtalt. Et fordelagtigt Indtryk har han ikke modtaget, og for at gjengive det ugunstige har han, der ellers saa fuldstændig bevæger sig i klassiske Betegnelser, brugt et romantisk klingende Skjældsord; i det følgende Aar kalder han i et Brev til Reinhold med en om Novalis mindende Vending Goethe «den ophøjede Brygger i Weimar». Heller ikke et følgende Besøg hos Goethe har efterladt noget Spor i Baggesens Papirer. Men hvilken Sky han har følt overfor den store Mands ham saa fremmede Væsen, det viser skarpest en Ytring i et Brev til Jacobi fra 25. Septbr. 1797: «Lavater saa' jeg denne Gang ikke —

og sandt at sige var Aarsagen den, at jeg frygtede for hos ham at træffe Goethe, der lige var ankommen til Zürich.»

Baggesen, der trods al sin Splittethed var et spekulativt Hoved og hele sit Liv igjennem følte sig lige saa stærkt tiltrukket af Filosofien som af Poesien, havde faaet sin højere Opdragelse i den Kant'ske Filosofi. Hans Begejstring for Kant førte ham som bekjendt endog til at optage dennes Fornavn Immanuel efter sit eget, og han saa' i sin Ungdom alle aandelige Særsyn gjennem Kant'ske Briller. Derfor var han ude af Stand til at forstaa Goethe. Maalt med Kants Morallov syntes Goethe ham frivol, og sét fra Rationalismens Standpunkt var han irrationel. Da henimod Aarhundredskiftet Reaktionens Time slog for ham som for saa mange Andre, formaaede han ei at hæve sig til Schelling, hvis Naturfilosofi, der i Danmark banede Goethe Vejen, virkede afskrækkende paa hans rent logiske Aand, men tog sin Tilflugt til Følelses- og Tros-Filosofien, sluttede sig med Inderlighed først til Reinhold, saa til Jacobi. Hans Uvilje mod Goethe gav sig i Begyndelsen af det ny Aarhundrede Luft i et tysk Digt, hvilket man, hvis man vil, kan fordømme som højst taabeligt, men som er skrevet ganske i den forgangne Tidsalders Aand, og som har sin In-

teresse, fordi det, omendskjønt beroende paa et yderst mangelfuldt Kjendskab til Goethe, bærer Præget af den historiske Evneløshed til overhovedet at forstaa ham aldeles aabent til Skue. Baggesen karakteriserer her Goethe som en Skjælmsmester, der leger Blindebuk med Muserne, Skjul med Gratierne, og som næppe staar stjærnekranset paa Søjler eller Tinder, før han kaster sig ned paa Jorden og bedækker sig med Agern. Kaad er han i al sin Gjøren og Laden, Kaadhed er fór ham det Første og det Sidste: Medens Andre møjsomt søge Tankerne og endelig finde dem i deres Ansigts Sved, søge omvendt Tankerne ham og finde ham — men kun ved et Tilfælde; thi han hader alvorlige Besøg, og stod det til ham, lod han sig aldrig træffe hjemme. (Det lyder næsten som en Stump Rejseerindring.) Goethe har skjænket Pøbelen mangen Bog, hvori han aldrig har tænkt og hvori hvèr Linje tænker; men vilde han bære sig manerligere ad og ikke gjøre Nar ad Læseverdenen, saa var der ingen Grænse for, hvor stor han kunde blive.

Det forekom altsaa Baggesen, som var det Goethe ikke Alvor med Noget. Han syntes Baggesen uberegnelig og lunefuld, fordi denne ikke hos ham formaaede at udfinde den bevidste Plan, paa hvis Betydning for Digtekunsten han

troede. Det forvirrede ham fuldstændig, at Goethe endog brugte Begejstringen som Stof og i et og samme Værk gik over fra dette Stof til et spøgefuldt. Og Goethe stræbte ikke; man sporede intet Tankearbejde hos ham; han syntes som Kunstner ubevidst, han havde ikke tænkt, og hver Linje tænkte. Det er meget betegnende, at denne Vending, der et Aarti senere næsten overalt i Evropa gjaldt for den høieste Ros, her skal udtrykke en bitter Bebrejdelse. Det er ogsaa værd at mærke, hvor beslægtet dette Angreb er med det, som Baggesen nogle Aar senere i sin berømte poetiske Epistel «Nureddin til Aladdin» rettede mod Oehlenschläger. Ganske i det 18de Aarhundredes Aand var for ham ikke Vorden og Voxen, men det at tænke og virkeliggjøre det Tænkte de høieste aandelige Funktioner. Man begriber, at Baggesen hos Goethe fandt «den dannede Smags» Regler overtraadte; men der hørte ikke desmindre meget Overmod og nogen Frivolitet til mod en saadan Mand at rette den platte Beskyldning, at han havde skrevet «Pøbelen» mangen Bog.

Digtet blev skjæbnesvangert i den danske Literatur; thi da det oprørte Oehlenschläger og overhovedet forstemte ham overfor Baggesen, gav det det hidtil gode, ja inderlige Forhold

mellem de to Digtere den første Rift. Baggesen havde, da han i Aaret 1800 forlod Danmark, som bekjendt testamenteret Oehlenschläger «sin danske Lyre»; han saa' den Gang med Rette i Ynglingen en begejstret Beundrer. Men kort derpaa var Omslaget fulgt i dansk Literatur. Slaget paa Rheden havde vækket Nationalfølelsen, og Steffens' Ankomst fra Tyskland som en ny Tids Apostel havde gjort det dybeste Indtryk paa Ungdommen, især paa næsten alle vordende Digtere og Skribenter. Steffens var i Virkeligheden den Første, der aabnede den yngre Generations Øjne for Goethes Storhed og Betydning, han, «den slemme Atheist», som han kalder sig, der vovede at kalde «Tidsalderens Visdom apokryf og den udskregne Goethe kanonisk». Rundt om i den nu uddøde Slægts Breve og Memoirer finder man Vidnesbyrd om den omfattende Virkning af hans første Forelæsninger.

Grundtvig har i sit «Kirkespejl» gjengivet det Indtryk, som de gjorde paa ham, med disse Ord: «Jeg fandt det vel helt utroligt, men og helt mærkværdigt, hvad han med sit forvovne Frisprog kaldte unægteligt, at Alt, hvad vi i Kjøbenhavn læste og skrev og løftede til Skyerne, var tysk og fransk Makulatur . . . og at naar man vilde vide, hvad Poesi var, da skulde man

bare læse Shakespeare og Goethe, hvem jeg aldrig havde hørt nævne, og vilde man have et Begreb om Filosofi, da skulde man høre Steffens og læse Schelling.»

Hvilken Omvæltning Steffens fremkaldte i den unge Oehlenschlägers Sjæl er for bekjendt til at behøve mere end en Antydning. Vel havde Oehlenschläger alt fire Aar før lært at elske Goethe; han havde den Gang fordybet sig i Götz von Berlichingen med det samme Sværmeri, med hvilket han i sin Barndom havde læst sine Yndlingsbøger: «Jeg fulgte Goethes Aand som den trofaste Dreng Georg sin Herre i Slaget. Jeg krøb i det store Digterharnisk, og skjønt jeg endnu ikke kunde udfylde det, trøstede mig Götz' Ord: Ogsaa de kommende Tider behøve Mænd». Men hint Studium havde været ganske naivt; til en Nyden eller Forstaaen af den høie Kunst hos Goethe havde Oehlenschläger endnu langt igjen. Han tilstaar selv, at han slet ikke mærkede, det var Poesi, han læste; det var ham, som oplevede han Begivenheden selv. Samtalerne med Steffens og dennes Forelæsninger over Goethes Værker bibragte Oehlenschläger Blik for Kunstneren og Tænkeren i Goethe.

Da saa i Aaret 1803 Baggesens tydske Digte udkom, maatte det til Goethe rettede

nødvendigvis opbringe Oehlenschläger i højeste Grad. Siden han var bleven indviet i det nye Aarhundredes Aand, var hans ungdommelige Begejstring for den ældre Landsmands fine og smidige Talent fordampet. Han skrev nogle Satirer mod ham, som han dog kun forelæste Venner. En Strofe begynder:

Hvad? Synger *Han* «for Pøbel»?
Sligt ormestukket Møbel
vil styrte Helten ned?
Du! højt en Jens for Piger,
som Goethes Kjortelfliger
bør kysse med Besked!

Oehlenschläger er tilbøjelig til at udlede den hele senere Baggesen'ske Opposition mod den poetiske Retning, han slog ind paa, af Vreden over disse Satirer. Han gaar heri, uden Tvivl i den ubevidste Hensigt at fraskrive hin Opposition al indre Berettigelse, meget for vidt; men uden Indflydelse paa en saa letpaavirkelig Mands Stemning som Baggesen have de sikkert ikke været. Oehlenschläger bemærker i den Anledning videre: «Flere Aar efter var det atter hans Faust, et stort Smædedigt over Goethe, der var første Aarsag til hans Fjendskab imod mig, fordi jeg ytrede ham min Indignation over saaledes at forhaane en stor Mand. Det var altsaa for Goethes Skyld, at jeg fik den mangeaarige

Forfølgelse. Aldrig har jeg dog givet denne et Nys derom, maatte ogsaa i mange Aar taale, at Goethe ignorerte mig og endelig i nogle Breve til Zelter behandlede mig à la Baggesen.»

Efter faa Aars Forløb indtraadte dog en stor Forandring i Baggesens Stilling til Goethe. Medens han i Efteraaret 1806 opholdt sig i Kjøbenhavn, blev han bekjendt og fortrolig med det Ørsted'ske Hus. Den store Jurist Anders Sandøe Ørsted, maaské den betydeligste af de to berømte Brødre, var gift med Oehlenschlägers Søster, den skjønne og begavede Sophia. Den unge Kone var en af de den Gang ikke meget talrige danske Damer, der havde livlige aandelige Interesser; hun havde et uroligt higende og stræbende Naturel, levede i Musik og Poesi, var smagfuld, vittig og dog tilbøjelig til Tungsind, næppe synderlig lykkelig i sit Ægteskab med den sygelige og med Arbejde overlæssede Embedsmand. I de Breve fra hende, som ere udgivne, viser hun sig iøvrigt mere sentimental og mindre frisk, end man skulde vente. Af fremmede Sprog forstod og talte hun kun Tysk, men med fin Følelse for alle ejendommelige Vendinger og Udtryksmaader. Hun modtog som Gjæst i sit Hus Fichte — hvem hendes Mand havde indført i det danske Aandsliv — da denne Tænker, efter som «Atheist» at have

mistet sit Professorat, besøgte Kjøbenhavn. Hun læste Tieck, Novalis, Fichte. Goethe var hendes Yndlingsdigter.

Baggesen følte sig hæftig tiltrukket af hende, og man sporede snart, at hun udøvede en betydelig Indflydelse paa ham. Hun var den Gang 24, han 42 Aar gammel. En Dag blev han syg i hendes Hus og blev fra da af, selv efter sin hurtig paafulgte Helbredelse, boende der. I September 1806 skriver H. C. Ørsted til Oehlenschläger: «Baggesen er her . . . din Søster arbejder, ej ganske uden Held, paa at omvende ham til Goethe. Han føler allerede, at Meget i hans Domme over denne store Digter kom af personlige Forhold.»

Det udmærket smukke Digt, der tilbagekalder Angrebet paa Goethe, og som under Titlen Palinodie blev trykt i «Haideblumen» 1808, findes udkastet i Baggesens Skrivekalender fra denne Tid. Dets Indhold er, at den Uskyld, som hvilte over hans Livs svale Morgen, den første Kjærligheds Blufærdighed, Ungdommens Kristusaabenbaring, den ængstelige Kamp mod vilde Drifter, en altfor sky og endnu umoden Følelse for det Sædelige længe have fjærnet hans syge Hjærte fra Goethe, men nu har den fri Visdoms Middagssol, den Ligevægt, som Erfaring giver, Mandens større Guddomsaabenbaring,

en helt betagende Elskovs fulde Glæde draget ham tilbage til Tysklands største Digter. I sin Dagbog fra 1807 erklærer han udtrykkelig, at det var Lilia (ɔ: Sophia Ørsted), som bragte ham til i Aarene 1806—7 at læse Goethe, i hvem han før kun havde bladet: «Hans Iphi genia finder jeg unægtelig saaledes beskaffen, at jeg nu ønsker at opnaa, hvad jeg tidligere søgte at undfly.» Ejendommeligt nok er det Goethes mest klassiske Drama, som imponerer Baggesen mest.

Han begyndte at skamme sig en Smule over sit gamle sønlige Forhold til Wieland og at udslette Sporene deraf i sine Værker. I «Poesiens Oprindelse» var oprindelig (1785) Voltaire nævnt sammen med Shakespeare og Klopstock, hvor de Mænd anføres, der have drukket af den ægte Digtermjød; fra 1791 af var Voltaire bleven afløst af Wieland; fra 1806 af fortrænges nu Wielands Navn af Goethes.

I den store nye Fortale til «Labyrinthen» fra Maj 1807 taler Baggesen om sin Optræden paa det Vendepunkt, da det ny Aarhundrede løsrev sig fra det gamle, og fortæller, hvorledes den Omstændighed, at han blev inddragen i Wielands Kreds i Steden for i Goethes, blev skjæbnesvanger for ham. Baggesen beklager dog ikke det Skete, da Studiet af Goethe efter

hans Mening vilde være blevet skadeligt for hans Selvstændighed, medens Wieland ikke kunde paavirke ham: «Klopstock, Voss og selv Schiller have havt mere Indflydelse paa min Digtekunst end Wieland.» Sætningen er formodenlig nedskrevet med subjektiv Sandhed. Baggesens Odestil røber Paavirkning af Klopstock, hans Hexametre kun i altfor høj Grad Paavirkning af Voss, men som aandelig Personlighed var han nærmere i Slægt med Wieland end med nogen anden tysk Digter. Forunderligt er det, at den til Goethe nyomvendte Poet, der besad saa fint et Øre for Vers, endnu bestandig vedblev rent metrisk at sætte Voss med hans tekniske Griller over Goethe, hvem han dog selv kalder «den Første af alle Nyere» i egentlig poetisk Kraft. Voss skal være den Første «i egentlig Versekunst.» Dog efter at dette ringe Offer var bragt de gamle Guder, gav han sig hensynsløst den nye Kultus i Vold. Han drejede nu det Uviljens Spyd, som han — den klassisk Troende — tidligere havde rettet mod Goethe, mod den i fuldt Overmod opblomstrende romantiske Skole, og var henrykt over hos den nu mindre end nogensinde romantiske Mester at spore en stor om end behersket Utaalmodighed over de Yngres Færd.

Det var netop det Tidspunkt, da Natur-

filosoferne og Romantikerne offenligt og end mere privat gave deres Utilfredshed med Goethe frit Løb. Siden hans Afhandling «Winckelmann» var kommen ud, kunde de jo ikke mere i ham se en Beskytter og Patriark.*) Oehlenschlägers Breve til H. C. Ørsted fra Aaret 1807 afgive rigeligt Vidnesbyrd om denne gjensidige Misstemning. Han beklager sig bittert over sin gamle Ven Steffens: «Selv Goethe var ham ikke noget ret tilsidst», og Schlegelernes Ytringer have ganske særdeles opbragt ham: «Da jeg personlig talte til ham (Friedrich) om Goethes Sygdom, sagde han koldtgrinende: ‚Der alte Kerl hat faule Nieren und wird's nicht lange mehr machen.' August Wilhelm sagde til mig, som han vidste kom fra Goethe og var elsket af ham: ‚Goethe soll sich sehr niederträchtig geäussert haben in der Literaturzeitung'. Jeg havde al Contenanze nødig for ikke at slaa A. W. Schlegel paa Snuden, saa at det lille Skidt var dejset under Bordet.»

Om Goethes Stemning har Oehlenschläger det stærke Ord: «Jeg saa' den gamle Løves stumme Indignation over den nyere Frækhed og kaade Petulanz», og i samme Aar (1807)

---

*) G. Brandes: Den romantiske Skole i Tyskland S. 164 ff.

beder Baggesen i et Brev til Kjøbenhavn om at hilse Sophia og sige hende at Freden er sluttet mellem «hendes Goethe og hendes Baggesen», at Goethe har ladet ham takke for Parthenais, og at de Begge ere «fuldstændig enige om den nye Skoles Værd eller Uværd» *).

Til en ubetinget Fordømmelse af Romantikerne er Baggesen i dette Øjeblik paa ingen Maade tilbøjelig. Hans Digt «Min Gjenganger og jeg selv» beviser, at den oprigtige, om end ikke dybtgaaende Forandring, der var foregaaet med ham, havde aabnet hans Øjne for det Poetisk-Geniale i Barnligheden hos Tieck og i Overstadigheden hos Brødrene Schlegel, ja han var maaske i denne Overgangsperiode retfærdigere stemt mod Romantikerne end selve Oehlenschläger; men for hvad han fandt anerkjendelsesværdigt hos dem, havde den ham indpodede Beundring for Goethe givet ham Blik.

Hans tyske Digtsamling «Haideblumen» indeholder ikke blot Efterklang af Goethe men direkte Hyldest (Der Meister, Schiller und Goethe). Goethe kaldes «Digtningens straalende Gudmen-

---

*) Om Brødrene Ørsted se O. Borchsenius: Literære Feuilletoner 1880. Baggesens Forhold til Sophia Ørsted er første Gang fremstillet i Kr. Arentzens righoldige, men altfor vidtløftige Værk: Baggesen og Oehlenschläger.

neske», og i den unge Goethes Stambog, hvem Baggesen traf i Heidelberg hos Voss, skildrede han Faderen som «ragende op mellem Homer og Shakespeare».

Begejstringen for en paa saa ganske forskjellig aandelig Grund staaende Digter var dog hos Baggesen kun Noget, han havde paadraget sig (i den Forstand, hvori man taler om at paadrage sig en Sygdom), og den kunde ikke længe holde sig paa denne Højde. Lidt efter lidt, alt som hans Forhold til de tyske Romantikere og til Oehlenschläger stedse formede sig mere kritisk og polemisk, alt som Oehlenschläger uden aandeligt at skride fremad stedse stærkere overstraalede ham i den offentlige Mening, og især efter at i November 1811 den kolde, fremmede Modtagelse, som mødte ham hos Sophia Ørsted, der havde fundet en anden og yngre Ven, havde bragt Baandet, der oprindelig forbandt ham med Goethe og Oehlenschläger, til at briste — blev hans Tone mod den store Tysker koldere og pietetløsere.

Alt i sin «Taschenbuch für Liebende» 1810, end mere i danske Prosaskrifter og Poesier fra 1814 og 1817 behandler han Goethe som vidtløftig, halvironisk eller alderssløv Romantiker. I «Abrakadabramythologien» hedder det: «Lær Goethe, Tieck og Schlegel udenad — især hvad

Tyskland allerede har glemt af dette Kløverblad!» Baggesen mente altsaa, at Tyskland i 1817 overhovedet allerede havde glemt Noget som helst af Goethe.

Først 1836 udkom som tredje Del af Baggesens tyske Værker hans allerede 1804 skrevne store aristofaniske Drama «Der vollendete Faust oder Romanien in Jauer», et Arbejde, der efter Oehlenschlägers Udtalelser at dømme i sin oprindelige Skikkelse maa have været en fortrinsvis mod Goethe rettet Satire, men som forandret 1806 og renskrevet 1809 kun bærer svage Spor af den fordums Grundtendens. Goethe, der optræder under Navnet Opitz, er fremstillet som staaende over Satiren. Stykket, der, maaské fordi Ingen læser det, i Danmark nyder et Ry, det ikke fortjener, foregaar i Weimar under Fru de Staëls Besøg. Den fremtrængende franske Hær staar som truende Magt i Baggrunden, og en fremmed Officer betræder tilsidst, efter at hele Romanien er bleven erobret uden Sværdslag, som sejrrig Fortinbras Scenen. Under opdigtede Navne optræder Goethe, Wieland, Jean Paul, Fichte, Dr. Gall, Fru de Staël, Schelling, Tieck og Baggesen selv som Hans Wurst. Jeg tilstaar, at Satiren ikke altid er mig forstaaelig og kun undtagelsesvis forekommer mig vittig; alene den Skjemt, der drives med Romantikerne,

især med Tiecks skjødesløse Versemaal og Sonetfabrikanternes fremmedklingende lyriske Vrøvl, er helt igjennem træffende og morsom.

Et vist aandeligt Armodsbevis har Baggesen udstedt sig selv derved, at denne dramatiske Parodi, i hvilken det fortrinsvis gaar ud over Tieck, i sin hele Form eller Formløshed — Theatret i Theatret o. s. v. — nøjagtigt minder om Tiecks polemisk-fantastiske Lystspil. De Nyere blive (just ikke dybt) opfattede som Barbarer, der ville udrydde den græsk-romerske Kultur og afskaffe alle «Skoler», Schelling og hans Venner blive (just ikke aandrigt) fremstillede som Vandaler, der med store Knipler ville slaa «de uromantiske Filistre» Homers og Virgils Buster sønder og sammen. I en Korsang bliver Goethe udtrykkelig frikjendt for Skyld i al den Ulykke, hans Epigoner anrette, men da Æblet ikke falder langt fra Stammen, synes Goethe dog paa en eller anden Maade at maatte bære Ansvaret for sine Tilhængeres Vildfarelser. Baggesens Søn bemærker i sin Fortale, at Faderen vel anerkjendte Goethe som Tysklands største Digter, «men,» hedder det, «han afskyede overhovedet al Forgudelse og hadede i Literaturen Skoler.» Det være med den sidste Sætning som det vil, skjønt den klinger pudsigt om Den, der bebrejdede Romantikerne deres Mangel

paa Respekt for de gamle Skoler som brutal Vandalisme, men den første Sætning udsiger ligefrem en Usandhed. Hvorledes? Baggesen, som hele sit Liv igjennem ikke blev træt af at forgude, var fjendtlig sindet mod al Forgudelse! Baggesen har af den Grund kun flygtigt, i et kort Tidsrum af sit literære Liv vurderet og hyldet Goethe! Nej, Aarsagerne laa meget dybere. Den adspredte, urolige, enthousiastiske, hyperkritiske Baggesen kunde ikke hensynsløst erkjende Goethe uden samtidigt at fordømme sit eget poetiske Væsen eller idetmindste anse det for et underordnet Udviklingstrin. Det gjorde ham i hint Øjeblik, da han inspireret af en sværmerisk Forelskelse hengav sig til Beundringen for sin store Antipode; thi netop paa den Tid brød han i Digtet «Min Gjenganger og jeg selv» med sin hele digteriske Fortid. Men saasnart den Drøm, med ét Slag fra Grunden af at kunne forandre sit Naturel, var bortblæst, maatte han nødvendigvis vende tilbage til den gamle, nu kun mildnede Antipathi.

III.

Oehlenschlägers Stilling til Baggesen er, forsaavidt denne blev betinget af den Sidstes Forhold til Goethe, digterisk omskrevet i «Hroars

Saga» 1817, hvor Hrane udleder Ragnvalds Fjendskab imod ham af den uskrømtede Forbitrelse, han i sin Tid lagde for Dagen over Ragnvalds Nidviser om «den herlige gamle angelsachsiske Skjald Hofting».

Det er af Oehlenschlägers «Erindringer» bekjendt, at han under sit første Ophold i Weimar blev faderlig modtaget af Goethe, at «Hakon Jarl» ved den første Oplæsning ikke behagede synderlig, men at Oehlenschläger under sin Vandring i den hertugelige Have sugede Mod af de smukke Goethe'ske Vers, der staa indhuggede i Klippevæggen, og snart derefter opnaaede at vinde Goethe's Bifald for sit Drama. Fra Weimar reiste han næsten direkte til Dresden, hvor Ludwig Tieck, hvis Nærværelse i denne By han ikke anede, opsøgte ham først og ved den uforbeholdne Anerkjendelse, han skjænkede Aladdin, Hakon, Aarets Evangelium, lyksaliggjorde den for Ros og Dadel saa modtagelige Digter. I Dresden saa' Oehlenschläger for første Gang Malerier af Correggio.

Jeg grupperer disse Kjendsgjerninger, fordi det forekommer mig utvivlsomt, at man her har de Hovedbegivenheder samlede, af hvilke «Correggio» fremgik, dette Drama, der undtagelsesvis først blev skrevet paa Tysk. Oehlenschläger er naturligvis selv Forbilledet for den naive,

begejstrede Kolorist, mod hvis Tegning der lader sig gjøre Indvendinger, men som ved sin Farvepragt dækker sin Formgivnings Mangler. I den store, strænge, af Alle beundrede, næsten ufeilbare Buonarotti, der ved sin første haarde Dom røver den stakkels Correggio al Tillid til sine Evner, men saa des mere uforbeholdent paaskjønner ham og ved sin Ros henrykker den Bedrøvede, er det ikke vanskeligt at gjenkjende Goethe, der allerede ved dette første Besøg efter Oehlenschlägers egne Ord «altfor ofte fandt Behag i et vist hovmodigt, tilbageholdende Væsen». Tieck endelig, den fintdannede, kunstforstandige Lærling af de Store, der saa broderlig var kommen Oehlenschläger imøde, er øjensynlig Forbilledet for Giulio Romano, hvem Digteren med sin Mangel paa Blik for Kunstnernes finere Eiendommelighed har gjort til den humane Dannelses Repræsentant. To af Goethes Digte, Künstlers Erdewallen og Künstlers Apotheose, som Oehlenschläger begge have oversat, indeholde (som K. Arentzen træffende har paavist) desuden i Grundrids Dramets Idé.

«Correggio», der i Danmark altid har gjældt for et af Oehlenschlägers svagere Arbejder, grundlagde som bekjendt ved sin Overensstemmelse med den paa hin Tid herskende tyske Smag Digterens Ry i Tyskland, og bliver endnu den

Dag idag, vel alene blandt alle hans Dramer, spillet paa tyske Scener; ja denne tragiske Idyl blev endog Forbilledet for en hel evropæisk Genre, Kunstnerdramerne.

Hvis den Formodning er rigtig, at Goethe og Tieck (ubevidst, ja maaske endog uden at Digteren var sig det fuldt bevidst) have staaet Model til Michel Angelo og Giulio Romano, saa lader det sig ikke nægte, at den Indflydelse, som «Correggio» udøvede paa Oehlenschlägers Stilling til de to tyske Beskyttere og Venner, var en i eminent Forstand tragikomisk. Tieck skrev en lidenskabelig bidende Kritik mod det dog i mange Henseender skjønne og værdifulde Stykke, og Goethe vilde ikke engang tillade den stakkels Poet, der havde gjort en Omvej af tyve Mile for at vise ham Frugten af sit italienske Ophold, at læse sit Drama højt for ham. Goethes Stemning overfor Oehlenschläger var bleven koldere; den fremfusende og ikke altid taktfulde Elev vilde gjerne paa Ny tiltrodse sig det gamle hjærtelige Forhold til Mesteren. Man véd, at Forsøget mislykkedes, og at Oehlenschläger sørgmodig maatte rejse hjem «efter at have mistet den store Goethes Gunst».

Han havde fortjent at beholde denne Yndest, der var ham saa dyrebar, han, der senere nedskrev disse Ord: «Ingen Mand i Verden har jeg

agtet og elsket mere end Goethe». Umiddelbart og direkte skylder han ham som Digter ikke meget. Næsten kun i hans herlige Ungdomsarbejde St. Hans Aften-Spil sporer man Indflydelsen af et bestemt Goethesk Forbillede, Jahrmarktsfest zu Plundersweilen, og selv her staar det danske Digt, der fremstiller en aarlig tilbagevendende Folkefest i Skoven nord for Kjøbenhavn, og som er bleven det hele Folks aandelige Ejendom i den Grad, at dets Repliker ere gaaede over til at blive Ordsprog og Talemaader, fuldkommen selvstændigt overfor det tyske, som det endda overtræffer i Betydning.

Hvad Oehlenschläger derimod i det Hele og Almindelige skylder Goethe, er sikkert saare Meget. Det lader sig dog naturligvis ikke eftervise med Bestemthed. Götz har uden Tvivl medvirket stærkt til, at han allerede i sin tidlige Ungdom greb tilbage til sit Folks nationale Fortid; hans Begejstring for Danmarks middelalderlige Mindesmærker, for Roskilde Domkirke f. Ex., har maaske tændt sin Glød ved Goethes Enthousiasme for Strassburgermynsteren; Goethes Exempel har indgivet ham Mod til at følge sin Tilbøjelighed og optage gamle Folkeviserytmer, gamle folkelige eller fra Dialekterne stammende Ord i det poetiske Sprog; Goethe havde endelig med sit «West-Oestlicher Diwan»

beredt den Vei til Østerlandet, som Aladdins Digter betraadte. Iøvrigt have hverken Oehlenschlägers Fortrin eller hans Fejl Noget tilfælles med Goethe. Han var i sin Friskked og i sin Pathos som i sin Slaphed fuldstændig national. I Digtet «Mine Mestere» nævner Oehlenschläger efter Ewald, Shakespeare, Cervantes, Homer, Sophokles og Schiller tilsidst ogsaa Goethe som den, der staaer tilbage for de Andre i hver enkelt Evne, men som i sig forener alle deres Kræfter. Han følte og beundrede i sin ædle Naivetet den universelle Aand hos Goethe.

Denne har ikke víst ham Retfærdighed, hvor han i de bekjendte Breve til Zelter slaar ham sammen med Werner, Arnim, Brentano og flere som en, hvis Arbejde og Stræben «fuldstændig løber ud i det Form- og Karakterløse». Ikke at Dommen simpelthen er for haard, men den er ganske og aldeles ikke træffende. Og næppe mere slaaende er det, naar Goethe skriver: «Denne gode Oehlenschläger er ogsaa en af de Halve, der holde sig for hele, ja for endnu noget mere. Disse Nordboer gaa til Italien og bringe det dog ikke videre end til at stille deres Bjørn paa Bagbenene, og naar den nogenledes har lært at danse, saa mene de, at det er noget Stort.» Thi det Bjørneagtige var overhovedet ikke Oehlenschlägers Sag, og Vildheden

var hos ham kun altfor lærvillig til at nemme Velopdragenhedens Dans. Man føler, at Goethe, frastødt af Oehlenschlägers lidet vindende Væsen, ikke har gjort sig den Ulejlighed at læse ham. Han priste paa sin Veninde, Amalia von Hellwigs Foranledning Tegnérs «Frithiofs Saga», endog under Overskriften «Folkepoesi» (det i Verden, som denne Digtning mindst er); dens originale og saa meget kraftigere Forbillede, Oehlenschlägers «Helge», nævnede han ved denne Leilighed ikke og har han øjensynlig ikke kjendt.

IV.

Som i Almindelighed Romantikerne, fremfor Alle Tieck, til Ulykke for den danske Literatur, have udøvet en langt større direkte Indflydelse paa den end Goethe, saaledes staar Oehlenschläger med sin ubetingede Ærefrygt for ham ogsaa ene blandt Datidens Digtere og Skribenter. Næsten alle øvrige Domme om Goethe, der forekomme i danske Breve og Memoirer fra hin Tid, ere theologisk eller æsthetisk hildede.

Bredahl, Indignationspessimismens grove og vilde Dramatiker, kjendte, da han begyndte at skrive, af Goethe kun Clavigo, Meister og Werther, hvilke ikke behagede ham; end ikke Wilhelm Meister ansaa han for et Mester-

værk, og han skattede Oehlenschläger langt højere end Goethe. Den lille romantiske Poet N. Søtoft skriver endnu i Aaret 1820 (efter en Lovprisning af Tieck): «Schiller er vist en stor Aand med Gemyt, men ægte Genialitet syntes mig aldrig at aande af hans Arbejder, og hos Goethe synes Frivolitet, Fripostighed og i Særdeleshed en Marmorkulde at have sejret over Gemyttet.» Saa store Fordringer til Genialitet stiller undertiden Lidenheden, og saa frivolt moraliserende er undertiden Ubetydeligheden. Den barnligt religiøse, halvt pietistiske Ingemann, der i sin Ungdom havde forfattet en elendig Efterligning af Werther, skriver i sit «Tilbageblik»: «Hans Personlighed, forsaavidt som den aabenbarer sig i hans Skrifter, har jeg aldrig elsket, og med den fuldeste Erkjendelse af hans Geni har jeg altid baaret et Slags Had til den Livsanskuelse, jeg har fundet i hans Værker.» Goethe var en Aand med aabne Sanser, der uden falsk Blu som uden Letfærdighed var sine Sanser bekjendt; han var et Naturens Barn, der ikke skammede sig over sin Moder. Ingemann hadede Goethe, som han hadede Sanserne og Sanseverdenen.

Til hin samme Gruppe af religiøst og poetisk hildede Bedømmere af Goethe maa endnu regnes den iøvrigt langt mere gjennemdannede

og frisindede Biskop Jens Paludan-Müller, Digterens Fader. I sine Breve til Sibbern skatter han i høj Grad Goethe som Kunstner og »plastisk Fremstiller af Mennesket som Naturprodukt, forædlet ved Smagens og Forstandens Kultur»; han finder Goethe «uendelig rig indenfor sin Sfære»; men fangen som han er i den middelalderlige Verdensanskuelses Dualisme opererer han med Kategorierne Natur og Frihed som med absolute Modsætninger: Goethe kjender Naturen i dens hele Udstrækning og med alle dens Grundformer, Frihedens Rige derimod er ham et ubekjendt Land; Goethe formaar kun at skildre Mennesket som en Jordens Borger, ikke tillige som en Himlens Arving, og dette er hans Mangel, ja mere: »hans store Brøde«. Intet Under derfor, at Præsten Pustkuchens pietistiske Parodi, de falske «Vandreaar», hvis Tendens er den at vække alle gode Kristnes Afsky for Goethes Livsanskuelse, læses af Paludan-Müller med sympathetisk Interesse. Han ønsker den i Hænderne paa alle Goethes «blinde Beundrere» for at aabne deres Øjne for hans egentlige Karakter som Digter.

Denne Gejstliges Standpunkt overfor Goethe, den næsten uindskrænkede Anerkjendelse af hans Kunstnerstorhed, der staar i en ikke bevidst Strid med en Afvisning af hans hele Livs- og Verdens-

anskuelse, hvilken sidste derfor i Grunden ogsaa kun er formel, blev i Trediverne den herskende i det dannede danske Kleresi, der fik sit Præg af den ivrige Goethe-Beundrer Biskop Mynster. Mynster har end ingen Betænkelighed havt ved som Motto for sin Selvbiografi at anvende de i en kristen Biskops Mund unægtelig besynderligt klingende Ord af Goethe (i et Brev til Auguste Stolberg):

Alles geben die Götter die unendlichen
Ihren Lieblingen ganz,
Alle Freuden die unendlichen
Alle Schmerzen die unendlichen
Ganz.

Det var Goethes Ligevægt, hans omfattende Verdensklogskab, det Beskuende, over Partierne Staaende hos ham, hans tilkæmpede Lidenskabsløshed og ophøjede Egoisme, der tiltrak Mænd som Mynster og hans Lige. Dybden og Sandheden af hans i Lidelser og Studier indvundne Levevisdom formaaede de ikke at lodde og forstode de ej.

Interessantere end disse højkirkelige Gejstliges Ytringer om Goethe ere N. F. S. Grundtvigs langt mere barokke, men langt friskere Udtalelser. Det er alt berørt, at han i 1802 første Gang hørte Goethes Navn af Steffens. Ti Aar senere udtaler han sig for første Gang om ham.

I sin «Verdenskrønike» 1812, i hvilken han efter sit Frafald fra Rationalismen som overbevist Tilhænger af den historiske Skole med Biblen i Haanden fordømmer Tidsalderens Aand og priser Historien, roser han Goethe, «det mest opvakte Hoved, Tyskland i mere end to Aarhundreder har fostret», fordi han som Forfatter af «Götz» har oplivet Krøniken og forfærdet Dværgeætten ved at fremføre dens Kæmpefædre for den. «Werther» og «Faust» sér han udelukkende fra Aabenbaringstroens Synspunkt. Werther kalder han «et Gemyt med dybe Længsler, som med et Suk vender sig fra Troen», i «Faust», mener han, at Digteren er bleven bange for sine egne Tanker, hvor Helten slutter sin Pagt med Djævelen; i ethvert Tilfælde (erklærer han) vende vi, der «mindes Slægtens Fald og Arvesynd», os gysende bort. Goethes Mesterværkers Runding er dyrekjøbt, de synes mere skikkede til at inddysse Tidsalderen end til at vække den. I «Tasso» og «Egmont» viser Digteren, at man kommer galt afsted, naar man ej vil være klog efter Verdens Vis, og i «Wilhelm Meister», hvor herligt man kan leve, naar man forstaar at bruge Verden med Smag.

I sin «Udsigt over Verdenskrøniken» 1817 har Grundtvig valgt sig et nyt historisk Standpunkt til Bedømmelsen af Goethe. Efter at have

betegnet Sachser, Schwaber og Franker som de oprindeligste tyske Stammer og blandt dem atter Frankerne som den grundtyske Stamme, opstiller han den Paastand, at hvad enten nu Goethe oprindelig har været en Frankfurter og Frankfurt oprindelig frankisk eller ikke, saa er Goethe dog indvortes en ægte frankisk Tysker, staar som Udtrykket for den egentlige Tyskhed, for den højeste Forklaring, alle Stammerne i Tyskland ere komne til med hinanden». At Goethe betegnes som langt dybere greben af Ossian end af Shakespeare, er en af de løse Paastande, paa hvilke Grundtvig er rig. Mindre greben ud af Luften er unægtelig den, at han er «den tyske eller tydeligere den virkelige Voltaire», om end Begrundelsen er saare svag, nemlig denne, at «hvad Voltaire kun havde Skin af, finde vi hos Goethe, Magt til at sætte Glans paa hvad han vil». Med uhyre Smagløshed følger saa: «Denne Kunst er mærkværdig, thi saaledes forgylde med Aand kan Ingen, i hvem ikke en ægte Kraft er smeltet, og det vilde i den Henseende uden Tvivl være træffende sagt, at Goethe forgylder med den døende Werthers inddrukne Aande.» Ikke synderlig mere slaaende er Tilføjelsen: «Goethes Glans er kold og død, han har med den i sine Værker stræbt at adle megen Urenhed.»

Grundtvig tager Goethe det højst ilde op,

at han saa tidlig opgav de historiske Stoffer for i «Faust» og «Valgslægtskaberne» at hellige sig til det rent Naturlige: «Hvor Goethes Naturhistorie bliver Tidens Dronning, er Saga naturligvis dømt fra Tronen.» Han bebrejder lidenskabelig Goethe, at denne sér Historien over Skulderen og ikke en Gang agter den værd at bekjæmpe, men kun bruger den som Form «til at støbe sin egen velbehagelige Roman i», og truer ham med, at Historien til Straf vil vende sig ikke mindre fornemt fra ham end fra Voltaire, «der paa sin Vis ligeledes satte Historien Stolen for Døren» og derved «gik glip af dens Lovtale». Man sér, at Forfatteren stikker dybt i Hadet til Rationalismens Aarhundrede og betragter Reaktionen imod det som definitiv. Naivt og ikke uden Finhed siger han saa: «Til Würtembergeren Friedrich Schiller er det Historien [og Grundtvig] venskabelig vender sig», og nu følger en ganske træffende Fremstilling af Forholdet mellem Schiller og Goethe: «Friheden stræbte Schiller at male i alle Stillinger, som en Røver, som en Oprører, som en Fædrelandsforsvarer, som en Soldat, endelig som en Drømmerske . . . han var da en historisk Skuespiller som Goethe en naturlig Romanhelt. Schillers Kunst var ædlere og renere, men stod i Liv og Glans og Enhed langt under Goethes.» — Dette er i

det Væsenlige Grundtvigs Dom, hvorved han sikkert er bleven staaende hele sit Liv. Om en Indflydelse af nogen som helst Art fra Goethes Side paa den folkelige Psalmedigter kan der naturligvis ikke være Tale.

Der gives endnu en med Oehlenschläger samtidig Digter, der som de fleste Andre i Begyndelsen værgede sig mod Goethe, men hos hvem hans Indflydelse med stor Bestemthed lader sig paavise; det er den mærkværdige, tyskfødte Poet Schack Staffeldt, der med Vold og Magt vilde være dansk Lyriker og til Trods for alle sine sproglige Synderligheder og Synder ogsaa virkelig blev det. Hans danske Poesier have i Reglen en ultraromantisk Karakter, men de røbe det ægte tyskmetafysiske, grublende Træk i hans Væsen, ved hvilket han staar saa egen og selvstændig i den Literatur, han valgte at tilhøre. Han havde i sin tidlige Ungdom delt de almindelige Fordomme mod Goethe. Efter et Besøg hos Klopstock skriver han: «Hos Goethe dadlede han med Føje den i Blinde priste Natur, uden Udvalg og Forskjønnelse». Men efter at Oehlenschläger, hans heldige og saa meget rigere begavede Medbejler, havde brudt den danske Poesi den nye Bane, begyndte han at studere og efterligne ikke blot ham, men ogsaa hans fremmede Mester, Goethe. Direkte

Efterligninger af Goethe forekomme hos ham i ikke ringe Tal.*) Vigtigere er det dog, at han øjensynlig aldrig uden sit Studium af Goethe havde naaet den høje Rang han indtager i den danske Lyrik. For Skjønheden i saadanne Værker som «Iphigenia» og «Tasso» havde han mere Sans end for Goethes tysknationale Ungdomsdigtninger. Thi han var ikke som Oehlenschläger i sin Poesi national, men blev, skjønt han i sin Ungdom havde rettet et fanatisk Angreb paa Tyskeriet i Danmark, med de modnere Aar stedse mere kosmopolitisk sindet. Medens Oehlenschläger som naiv sanselig-frisk Kunstner og født Dramatiker overfor Goethes senere Skuespil, særlig «Die natürliche Tochter», skarpt dadlede «den abstrakte Diktionsforgudelse, denne Fornemhed i Stilen, der bringer den dramatiske Bevægelse til at nærme sig Menuettakten», hilste Staffeldt «Die natürliche Tochter», som Forbud om en ny Kunstepoke, hvor de nationale Forskjelle vilde trænges tilbage eller afslibes og de almenmenneskelige Træk alene træde frem. Den

*) Hans «Fossen» er en Efterligning af «Mahomets Gesang», «Troubadouren» af «Der Sänger», «Juledød» af «Erlkönig», «Ynglingen fra Megara» og «Jomfruen og Guden» ere begge Variationer af Themaet i «Die Braut von Corinth». Hans tyske Digt «An Theodora» er en Efterklang af «Nähe des Geliebten».

abstrakte metafysiske Digter røber sig i denne Forkjærlighed, der iøvrigt leverer Beviset for at der ogsaa udenfor Tyskland gaves enkelte Beundrere, som priste den gamle Goethe paa den unges Bekostning.

V.

Forstaaelsen af Goethe var, som vi saa, af Steffens bleven saa at sige indført i Danmark samtidig med Naturfilosofien og Romantiken. Goethes første Modstandere vare, for saa vidt de ikke af rent theologisk Indskrænkethed lukkede sig for det Nye, som Voltairianere, Lessingianere, Kantianere egentlig filosofiske Modstandere. De første lidenskabelige Tilhængere, som han fandt i Danmark, vare Romantikere med et Anstrøg af Naturfilosofi.

Der findes imidlertid mellem de betydeligste og inderligste Beundrere af Goethe en lille Gruppe Naturfilosofer, der toge det alvorligt med deres Forskning, og der, skjønt de havde deres fælles Udgangspunkt i Schelling og forenede Dyrkelsen af Identitetsfilosofien med Fordybelsen i Goethe, som Naturforskere, Digtere, Tænkere fremstillede deres Verdensanskuelse med tiltrækkende Originalitet. Jeg tænker især paa Hauch, Sibbern, og Hans Christian Ørsted.

Carsten Hauch, en dygtig Zoolog og fremragende romantisk Digter, der tidlig sluttede sig varmt til Oehlenschläger, snart inspirerede ham ved sin Ild, snart forsvarede ham mod Omverdenen, følte sig allerede i sin Ungdom hæftig tiltrukket af Goethes mindre Digte. «Næppe,» siger han, «kunde de gamle Runesange virke stærkere paa deres Tilhørere, end den musikalske Lyrik, hvori Goethe fremfor alle andre Digtere har sin Styrke, virkede paa mig. Slige Sange som «Da droben auf jenem Berge» eller «Fetter grüne, du Laub» eller «Füllest wieder Busch und Thal» eller «Wie kommst, dass du so traurig bist» kunde følge mig paa mine Veje i flere Uger, og jeg sang dem tidt højt for mig selv, naar jeg var alene, til Melodier, som jeg selv opfandt, saa godt jeg formaaede det.» Man vil i Hauchs egne lyriske Poesier finde større Slægtskab med Novalis og Tieck og Oehlenschläger end med Goethe, men han var ligefuldt dybt paavirket af Naturtonen hos denne, og han forstod fuldtud hans Kunst.

Sikkert var fra den Tid af, da Hauch, udnævnt til Professor i Æsthetik, fra Kiel flyttede over til Kjøbenhavn, det Hauch'ske Hus det Sted i Danmark, hvor Goethes Aand blev dybest forstaaet og højligst beundret. Skjønt jeg (i Tredserne) er kommen meget i dette Hus, erindrer

jeg næppe en Aften der, hvor Goethes Navn ikke blev nævnet og hvor der ikke taltes om hans Kunst. Den var den Maalestok, med hvilken Andres Kunst blev maalt og fundet for ringe eller for lidet simpel. Man tænkte sig i Kjøbenhavn Hauch som en Forguder af Oehlenschläger. Han elskede ham visselig højt, men dog var hans Beundring mere begrænset end man af hans offentlige Udtalelser kan sé. Han betragtede det som en Pligt overfor Ungdommens formentlige Pietetløshed at tage Oehlenschläger principielt og ubetinget i Forsvar. Privat beundrede han af Digtere kun Shakespeare og Goethe uindskrænket; han var ikke uimodtagelig for Paavirkning af sine Omgivelser; den Goethekultus, der dreves i hans Hjem, maatte nødvendigvis stille Oehlenschlägers Fortjeneste noget i Skygge, og aldrig har jeg hørt skarpere og ubarmhjertigere Kritik over Oehlenschlägers aandelige Personlighed, aldrig en mere forstaaende Beundring af Goethe end i den Hauch'ske Familiekreds. Og det var ikke alene Digteren Goethe, hvis Aand svævede over Huset. Man hyldede i Livets praktiske Anliggender — ikke ved Efterligning, men paa Grund af naturlig, oprindelig Overensstemmelse — saadanne Anskuelser, som Goethe nærede; man sporede hans Aand i den store Vægt, der lagdes paa legemlige Færdigheder som at svømme

godt, seile godt, kunne tegne og bygge et Hus, eller redde et Menneskeliv paa Isen. Ikke blot at man forstod og gjorde Sligt, men det var, som gjorde man det i en unævnt Mesters Navn.

Hauch var aldrig saa lykkelig at komme til Weimar og see Stedets Skytsaand Ansigt til Ansigt. Denne Lod tilfaldt Ørsted og Sibbern.

H. C. Ørsted har for Danmark en lignende Betydning som Alexander von Humboldt for Tyskland. Hans store Ry er blandt de Indsigtsfuldere i Danmark blegnet noget; hans Filosofi med dens Blanding af frygtsom Pantheisme og Fornuftkristendom er længst forladt som Halvhed; den Glans, som hans store Opdagelse gav hans Navn, bliver i Manges Øine fordunklet ved hans Mangel paa Evne til at behandle denne Opdagelse videnskabeligt og frugtbargjøre den i nogen som helst Retning; men han har den ubestridte Fortjeneste, med stor Kundskabsfylde, uafbrudt Forsken, barnlig ren Hengivelse til ideale Formaal og med den Avtoritet, som en epokegjørende Stordaad giver, at have virket og udrettet Mangfoldigt for sit Folks naturvidenskabelige Opdragelse og Dannelse. Han har grundet den polytekniske Læreanstalt i Kjøbenhavn og har ved sin Bog «Aanden i Naturen» i sin Tid udbredt Humanitet, Tolerance og Indsigt i vide Kredse.

Tidlig havde han brudt med den egentlige saakaldte Naturfilosofi. Læren om en eneste stor Verdensorganisme maatte han forblive tro, men i Mystikens Halvtaage kunde han med sin Trang til stræng, alvorlig Forskning ikke finde sig tilpas eller tilrette. En af hans Yndlingstanker var den, at Poesien, der paa hans Tid endnu gjennemgaaende bevægede sig i overnaturlige og usunde fantastiske Forestillinger, lidt efter lidt skulde tilegne sig og fremstille den naturvidenskabelige Verdensbetragtning. Han havde selv, for at illustrere denne Tanke, skrevet et middelmaadigt Hexameterdigt «Luftskibet». Han mener, at Naturvidenskabens Fremskridt og den almindelige Udbredelse af naturvidenskabelige Kundskaber ubrugbargjør en Mængde Forestillinger, som Digterne tidligere anvendte, og nødvendigvis maa banlyse dem til en forgangen Tids Rustkammer; men han er tillige overbevist om, at Videnskaben byder Digterne rig og fuld Erstatning for dette Tab. Da denne Anskuelse blev hæftig angrebet af Biskop Mynster, beraabte han sig (i anden Del af «Aanden i Naturen») paa Goethe som paa en stor Digter, der havde laant langt Mindre end de fleste Andre af hint poetiske Rustkammer og uden Omveje havde hentet sine Midler direkte fra Naturen. Han gjør gjældende

at Goethe i sit Digt »Planternes Metamorfose» gav den Lære, han som Naturforsker havde forelagt Verden, i sammentrængt og dog poetisk Form. Han nævner med Beundring Goethes Digt om den Howard'ske Opfattelse af Skyformationerne. Han fremhæver, at man rundt omkring i Goethes Værker træffer paa digteriske Fremstillinger af videnskabeligt opfattede Naturforhold og beklager kun, at han saa groveligt misforstod den mathematiske Naturlære. Saa slutter han med en Paavisning af, at Goethe ikke mindre i sin Menneskefremstilling end i sine Naturskildringer har lagt en hidtil usét Gave til Naturiagttagelse for Dagen; thi selv hvad hans Indbildningskraft tilsyneladende frit har skabt, det har Naturiagttagelsen præget.

I Aaret 1822 besøgte Ørsted Goethe i Weimar. En vidtløftigere Fremstilling af dette Besøg (til hans Hustru) synes desværre at være gaaet tabt. En kortere sender han 10. Oktober 1823 til sin Datter Fru Bull:

»Hvad der maaské vil more dig mest, er at jeg paa det Venskabeligste blev modtagen af Goethe, hvis store Digteraand du elsker. Han har i de sildigere Aar af sit Liv med fordoblet Iver lagt sig efter Naturvidenskaberne og modtog mig som én Fysiker en anden. Da jeg sagde ham, at jeg glædede mig ved, at

min Videnskab nu førte mig nærmere til en Mand, som jeg allerede fra min tidligste Ungdom havde beundret, svarede han mig: ,Hvad kan vel en Mand i sin Alderdom gjøre bedre end at kaste sig i Naturens Arme!'. Jeg tilbragte en af de skjønneste Aftener i hans Familiekreds.»

At Ørsted paa sin Side ikke var Goethe ligegyldig, beviser den Omstændighed, at — som den bekjendte Politiker Dr. Loewe-Bochum har meddelt mig — den tyske Fysiker Schweigger ofte og bittert beklagede sig over, at Goethe stedse havde oversét hans Opdagelse af den elektromagnetiske Multiplikator og altid i Steden for ham (vel med Rette) nævnet Ørsted som den egentlige epokegjørende Opdager.

Det er alt berørt, at Baggesen, da han ved sin Hjemkomst fra Udlandet i Aaret 1811 ilede til Anders Sandøe Ørsteds Hus, allerede ved den første, kolde Modtagelse følte sig fortrængt af Sophia Ørsteds Yndest. Under hans Fraværelse var F. C. Sibbern, en oprindelig og human, mangesidig dannet ung Tænker, bleven indført i Huset, havde forelsket sig lidenskabeligt i Husets Frue og blev nu paa sin Side af hende indviet i den glødende Beundring for Goethe, der fem Aar før som ved Smitte havde grebet Baggesen. Forholdet, der iøvrigt i flere Aar

optog Sibbern helt, var sikkert et ganske uskyldigt; det var to Sjæle, der mødte hinanden i Goethe og gave deres gjensidige Tilbøjelighed Goethereligionens Indvielse.

1811—12 foretog Sibbern, inden han tiltraadte den Stilling som Professor i Filosofi i Kjøbenhavn, hvilken han i mere end halvhundrede Aar beklædte, en Rejse i Udlandet. I hans Breve fra denne Rejse spiller Goethe en stor Rolle.

Den 14de April 1812 skriver Sophia Ørsted til Sibbern: «De lykkelige Menneske, som nu rejser til Weimar. Gud velsigne Dem! jeg under Dem det af mit inderste Hjærte. Glem ej Deres Løfte, nemlig at tigge eller stjæle Noget fra Goethe til mig ... til min Personlighed passer Schiller ikke saaledes som Goethe; den Simpelhed, Kraft og Fasthed, den ufattelige, Alt gjennemgribende og dog saa menneskelig milde Styrke, der, lig Magneten gjennem Jorden, gaar igjennem ethvert nok saa lille Stykke af Goethe, den mangler han, og den er det just, der hos Goethe hæver, trøster, glæder og beroliger mig.»

Sibbern traf ikke Goethe, hverken i Weimar eller i Jena. Han opholdt sig den Gang i Karlsbad. Men Sibbern vilde ikke undlade at gjøre hans Frues Bekjendtskab. Han skriver

fra Weimar 16de Maj 1812: «Min Forventning var spændt, thi den Ene havde fortalt mig værre om hende end den Anden. Endelig saa' jeg da selv. Det er og bliver en Gaade, hvorledes Goethe har kunnet tage hende til Kone . . . hun er rigtignok hverken smuk eller dannet. I Jena saa' jeg hende danse en hel Aften til Klokken 1 næsten hver eneste Dans. Det er Studenternes Skik at gjøre Kur til hende, dels naturligvis for at holde sig op over hende, dels for det Pikantes Skyld. De kappes om at faa danset med hende.» (Hun var den Gang 48 Aar gammel).

I sin Utaalmodighed efter at faa Goethe at se, holdt Sibbern ikke ud at oppebie hans Tilbagekomst til Weimar, men vandrede paa sin Fod efter ham til Karlsbad. I et Brev til Sophia Ørsted fra Jena, 16de Juli 1812, har han nedlagt sine Indtryk af Goethes Personlighed:

«Men jeg skulde tale om Goethe, nu jeg har havt den Lykke at finde den vidunderlige Mand tilgængelig for mig, træffe ham i god og lykkelig Stemning, og flere Gange har talt med ham. Jeg kunde ret være fuld af Glæde, og det var billigt, jeg var det, naar kun Hjærtet var mere nøjsomt. Han har modtaget mig saa godt, som jeg vel turde haabe; alligevel — hvis jeg ikke havde det Haab eller rettere det Forsæt

at komme til ham endnu en Gang før min Hjemrejse, vilde jeg være fuld af Mismod. Dog priser jeg de Timer, jeg var hos ham (4 Gange i Alt), og dem, i hvilke jeg saa' ham hos Fru v. d. Recke, og de Øjeblikke, da jeg hilste ham ved Kilden og paa Spaseregangene, jeg priser mig lykkelig for dem alle og beklager kun, at de ikke vare flere, og at jeg ikke kom ham langt nærmere. — Han er af en majestætisk Skjønhed, fuld af Kraft i Blik, Holdning og Gang, som en Mand i sine bedste Aar, og alligevel bærer hans Ansigt Præg af de 63. Han har en Figur og en Anstand som en Fyrste, eller hellere vilde jeg sige som en Minister, hvorved jeg næsten vilde tænke paa den gamle Bernstorff . . . Leve og virke vil han vist, uden al Hæmmelse, i det Mindste 20 Aar endnu. Han sér ud, som om han kan blive 80 Aar, uden endnu at blive en Olding. Glæd De Dem, at han endnu kan leve saa mange Aar sammen med Dem, og hvert Aar bringe Dem nye Gaver . . .

Jeg tog ind i Gjæstgivergaarden i Karlsbad og gik den følgende Morgen ud i Byen, for at søge mig et Logis og for at hente min Kuffert paa Posthuset. Da jeg gik over «Ringen», saaledes hedder her Torvet, mødte jeg ham; han kom gaaende imod mig med et Bæger i

Haanden, kom altsaa fra Brønden; jeg kjendte ham øjeblikkelig og greb allerede til Hatten. Men da betænkte jeg, at han jo ikke kjendte mig . . .

Jeg stod da nu for ham. Han modtog mig venligt: jeg var der et Kvartér, saa bukkede han og lod mig gaa. Det var ikke stort bevendt, hvad jeg talede med ham om; det tager jo allerede Tid at sige, hvorfra man kommer og hvorhen man gaar; noget var Talen om det nye Universitet i Norge, hvilket overhovedet er mig en bekvem Gjenstand, som altid giver Noget at begynde med. Om min Begejstring for ham sagde jeg ikke et eneste Ord; det vovede jeg ikke. Jeg stod med ham henne ved Vinduet; han stod der, høj og kraftig, i den blaa Frakke, som han ogsaa havde havt paa Dagen i Forvejen. Da jeg gik fra ham, stod det ligesom stille i min Sjæl; jeg kunde vende dens Stemning, hvorhen jeg vilde: til Glæde, til Mismod . . .

Naar jeg nu langt borte saa' en blaa Frakke og en høj, anselig Figur, kom jeg strax i Bevægelse. Og end ydermere, da jeg et Par Dage efter virkelig mødte Goethe paa Gaden, og han venligt tiltalte mig: «Hvordan gaar det?» — Det var ligesom da en Gang forhen et gult Shawl i Frastand kunde vække min

Glæde, og jeg vedblev at stirre derpaa, om jeg ogsaa havde kjendt, at det ikke var det rette.»

Hvor stærkt Sibbern vedblev at beskjæftige sig med Goethe, derom vidne først og fremmest hans Breve efter Tilbagekomsten fra Rejsen. Næsten hele hans Brevvexling med Henriette Herz er helliget Goethe. I 1815 skriver han til hende, at der næppe gaar en Dag, hvor han ikke tænker paa Goethe, at han holder sig til ham i Glæde som i Sorg, men især i de bitre Timer. Han finder, at de Lidelser, Goethe frigjorde sig fra ved sine Skrifter, dem frigjøres Læseren fra ved at læse dem, ja det er ham, som havde Goethe skrevet Alt netop for ham. Han har (som han senere lader sin Gabrielis gjentage det) en smerteblandet Fryd af at læse «Wahrheit und Dichtung», thi Indholdet henrykker ham, men Sammenligningen mellem det fulde, rige Liv og hans eget er nedslaaende. Goethes Ro, hans Sindsligevægt, hans Aands Alsidighed er, hvad Sibbern aldrig kan blive træt af at prise. «En mere fuldendt Mand,» siger han, «i Alt, hvad der er blot og rent menneskeligt, har vor Tidsalder næppe frembragt.» Man sér, at der alligevel ogsaa for ham gaves en Mennesker tilgængelig Sfære, der skulde være mere end blot og rent menneskelig.

Henriette Herz er Kvinde nok til at føle sig næsten tilsidesat af Sibbern for Goethes Skyld; hun sammenligner sin danske Vens Passion for denne med hans tidligere for Sophia Ørsted: «Som De en Gang hver Aften underholdt mig om et Par skjønne Øjne, der havde ramt Dem i Deres Inderste, saaledes er Deres Brev saa fuldt af Goethe, at De glemmer mig selv derover.» Hun svarer iøvrigt i samme Aand, beundrer Goethe, men «har alt længe vidst, at det Helligste ikke er det Helligste for ham.» Hun, der paa Grund af de Paralleler, som ualmindelige Evner, Forbindelser med Tidens udmærkede Mænd og fælles Afstamning indbyde til at drage, saa tidt nævnes sammen med Rahel, havde Intet af den oprindelige, usvigelige Sans for Goethes Storhed, som er et af mest paafaldende Vidnesbyrd om Rahels aandsfrie Genialitet.

Da den unge filosofiske Professor efter faa Aars Forløb optraadte med en digterisk Produktion — i Danmark er man, hvad man end ellers er, i Reglen en Smule Poet — indtog i hans «Efterladte Papirer af Gabrielis», en Wertheriade, for hvilken hans Forhold til Fru Ørsted afgav Stoffet, Goethe en endnu større Plads end Ossian i Werther. De Elskende spasere i Sjællands Bøgeskove, og hun synger Sange af

Goethe for ham. Hun har Noget af Goethes Naturharmoni i sit Blod. «Hvad der saa om Dagen kan have bevæget mig med Uro,» siger hun, «om Aftenen ligger Alt opløst for mig i blid Rolighed.» Og hun forstaaer som Goethe at nyde det Hele i det Enkelte. «De ypperligste Væsener,» siger han til hende, «have altid den længste Ungdom; thi de begjære Næring af hele Naturens uendelige Liv, og i enhver Nydelse nyde de Universet. Saaledes gik det Dem med Goethe, med hvem De voxede op og langsomt udfoldede Dem.»

I Sibberns «Om Poesi og Kunst» er Goethe endelig ligefrem opstillet som den ideale Kunstner, thi han repræsenterer den Sammensmeltning af Genialitet og Besindighed, som er Sibbern det Højeste. Meget forstandigt bliver det her udviklet, hvorledes Goethe vel kun synes at have arbejdet i alle Retninger af Kunst og Videnskab for at gjøre sig selv til et dygtigt, fuldendt Organ for sin Genius, men hvorledes han netop derved skjænkede sine Medmennesker en hel, klar og ren Verden. Særligt Dybt eller Nyt finder man ikke i Sibberns kunstfilosofiske Skrifter, og af de mest Begavede blandt hans Samtidige bleve de næsten oversete paa Grund af deres brede, besynderlige Stil. Hvad hans Forhold til Goethe angaar, maatte det allerede

være Datidens Intelligens-Aristokrati et Anstød, at heller ikke han havde Øje for det Største hos Goethe, den altomfattende Monisme, men trods rent frisindede Tilløb ikke kunde lade være med — ligesom hans Veninde Henriette Herz — at savne den kristelige Følelse og Gudhengivenhed hos den store Hedning.

Det var ikke Sibbern, hvem det lykkedes, som Æsthetiker at fastslaa Goethes aandelige og kunstneriske Overlegenhed i det danske Folks Bevidsthed.

VI.

Denne Opgave og dens heldige Løsning var forbeholdt en polær Modstander af Sibbern, den smidige og geniale Digter og Tænker Johan Ludvig Heiberg. Blandt alle danske Storheder er Heiberg den, som med klarest Bevidsthed om sit Maal har villet virke direkte i Goethes Aand, og da han besad den Gave, at meddele Hovedstadens hele Intelligens sine Anskuelser og Sympathier, da han sin Mandsalder igjennem var de Dannedes Afgud og den absolute Overdommer i Literaturen, saa har han ogsaa i sin Tid gjort det, han havde opfattet og optaget i sig af Goethe til de højere Klassers aandelige Ejendom og derved saavel fremmet Indsigten i Goethes

Kunst som gjort Meget til at befæste hans Navns rent udvortes Avtoritet.

Heiberg er ustridigt en af de mest fremragende Personligheder i det 19de Aarhundredes danske Literatur. Yndet, ja populær som romantisk Lyriker og vittig, glimrende Lystspildigter, i høj Grad indflydelsesrig som Indfører og talentfuld Forfægter af den hegelske Filosofi, og det selv efter at denne Filosofi udenfor Danmark havde mistet sin Magt over Sindene, som Kritiker og Æsthetiker endelig i bogstavelig Forstand en Opdrager af sit Folk, har han omtrent fra 1824—42 udøvet et i det Væsentlige gavnligt og civilisatorisk Aandsherredømme. Hvad der især fattedes ham var en fuld, original Naturtone; Primitivitet havde han kun i sit Vid. I Digtekunsten grupperede sig om ham en fin, reflekterende, ikke meget naturkraftig Formskole (Henrik Hertz, Fr. Paludan-Müller, Fru Gyllembourg o. Fl.). Henimod Halvtredserne blev dog et Hang, han stedse havde havt, til Skematisme og Sofistik i sin Tænkning, tom Formalisme i Kunst og Kritik saa stærkt, at han som Kritiker, Theaterdirektør og Politiker snarere hæmmede end fremmede Folkets Udvikling.

Der laa i hans Væsen Noget af den olympiske Overlegenhed, den guddommelig muntre Ironi, den diplomatiske Selvbeherskelse, som

han havde forstaaet hos Goethe. Den uudtømmelige Naturfylde, den evige Friskhed, der laa i Goethes Væsen, besad han ikke. Hans Ungdom havde aldrig havt den Lidenskabens Ild, der henriver hos Goethe, hans Alderdom havde heller ikke den høje Visdom, der hos Goethe vederkvæger. Ikke at Naturen og Naturstudiet var ham fremmed. Tværtimod, han var fra sin Ungdom af en ivrig Dilettant i Naturvidenskab (især Insektstudiet), og han hengav sig i sine senere Leveaar med stor Forkjærlighed til astronomiske Forskninger; hans sidste Skrifter ere optiske og akustiske Monografier. Det naturvidenskabelige Omraade af Goethes Viden var ham altsaa ingenlunde ubekjendt; han fulgte sin tyske Mester i alle dennes beklagelige Vildfarelser, var som han en Fjende af Experimentet og Videnskabens hele empiriske Retning, var, som de fleste Hegelianere, en Tilhænger af Goethe's usalige Farvelære. Men han havde Intet af den verdensomspændende Opdageraand, den store naturalistiske Pantheisme, gjennem hvilken Goethe er beslægtet med Filosofiens Aner, en Thales eller en Heraklit. Han var intet Urmenneske.

Heiberg var, omtrent 30 Aar gammel, bleven mægtigt greben af Hegels Filosofi, var 1824 i Berlin kommen i personlig Berøring med Hegel, og betragtede det fra nu af som en af

sine væsenligste Livsopgaver, at skaffe den Hegelske Lære Indgang i Danmark. Men for ham som for ikke faa af den første Tids Hegelianere var Hegels Filosofi ikke til at skille fra Goethes Digtning. Det var dem to Former for samme aandelige Indhold. Med Heibergs Optræden begynder derfor en Periode i dansk Aandsliv, i hvilken man opfattede Goethe saaledes som han tog sig ud sét gjennem det Hegelske Tankenet, og hvor man mindre beundrede ham for hans egen Skyld end som poetisk Illustration til Hegels metafysiske og æsthetiske Lærdomme. Med al sin Goethebeundring synes Heiberg indtil sin Død aldrig at have anet, hvor kortvarig hans Yndlingsfilosofs Verdensherredømme skulde blive i Sammenligning med hans Yndlingsdigters. I vore Dage have ved Tysklands første Universitet ingen af de yngre Professorer, end ikke af Professorerne i Filosofi, læst blot et Par Bind af Hegel; Studiet gjælder, endog mere end billigt, for ufrugtbart.

I Afhandlingen «Om Filosofiens Betydning» findes Heibergs Grundanskuelse af Goethe. Hvad der adskiller Goethe fra alle samtidige Digtere, det er efter Heibergs Opfattelse det Samme, der hæver Dante og Calderon saa højt over deres Samtid; han fremstiller sin Tidsalders Filosofi, han er en spekulativ Digter. Heiberg udtaler sig ifølge denne Opfattelse med stor Bestemthed

mod den i Danmark herskende Shakespeare-Dyrkelse: Shakespeare har ikke været nogen lignende Repræsentant for Menneskeheden. Han, der tilhører et Land, som altid har været hildet i lutter endelige Bestræbelser, er altfor national til ikke at være Realist. Interessante Karakterskildringer, psykologiske Memorabilier ere, siger Heiberg, de Æmner i hvilke Shakespeare fordyber sig, men aldrig sporer man en Bevidsthed om, at disse som endelige og forgængelige Sider saavel af Livet som af Poesien tabe sig i Anskuelsen af det Uendelige. Han kalder den overdrevne Beundring af Shakespeare latterlig og utilgivelig i en Tidsalder, der besidder en langt større Digter. Han hævder, at Goethe aldeles ikke staar tilbage for Shakespeare i Kjærlighed til Naturens og Menneskelivets Enkeltheder; tværtimod, han overtræffer ham i den kjærlige Fordybelse i det Endelige, kun ere saavel Begivenhederne som Karaktererne hos ham holdte som underordnede Momenter i den ideelle Enhed. Som han i Tasso hverken foretrækker Digteren eller Statsmanden, saaledes vil han overhovedet ikke begejstre os for en Helt eller en Elsker, men for Ideer, der ikke ere individuelt eller personligt begrænsede. Heiberg viser, hvorledes denne Goethes dobbelte Ejendommelighed og Storhed forklarer de gængse Misforstaaelser af

hans Væsen: (De, som holde sig til det første Moment (hans overraskende Kjærlighed til det Endelige), finde ham sanselig og materiel; de, som holde sig til det andet, finde ham uden Varme og Begejstring og sige, at han ikke mener det alvorligt med nogen Ting . . . og saavel fra den ene som fra den anden af disse to modsatte Indvendinger mod Goethe kommer man let til de yderligere Beskyldninger: at han er umoralsk, fordi han fremstiller de moralske Pligt-Bestemmelser, ved hvilke Mængden beroliger sig, som ved faste Punkter, i deres Endelighed og betager dem den formentlige absolute Gyldighed; fremdeles at han er irreligiøs, fordi hans Poesi, i Steden for at stille sig under Religionen, har, ved at smelte sammen med Filosofien, tværtimod optaget det religiøse Standpunkt i sit eget Omfang. I begge disse Henseender har Goethe imidlertid ikke gjort Andet end bragt vore egne Tanker til vor Bevidsthed; men det er netop det, som Mange tage ilde op. Ingen lader i sine Handlinger de isolerede Pligtbestemmelser gjælde for absolute, men man vil alligevel indbilde sig, at man gjør det. Ligeledes, hvad det religiøse Punkt angaar, er Verden temmelig enig om, ikke længer at taale Hierarkiet, hverken i det Almindelige eller i det Individuelle; men ikke desmindre bøjer

man sig for det, idet man kalder Goethe irreligiøs, fordi han hæver hin vor alvorlige Tanke til Bevidstheden.»

Disse Ord, der træffe Sømmet paa Hovedet og uden Tvivl indeholde den sandeste og dybeste Opfattelse af Goethe, der hidtil var bleven udtalt i Danmark, vare i en Grad dristige, som en Ikke-Dansk næppe kan forstaa. De udtalte i et orthodox og kirkeligt Land et nyt Princip; de indeholdt et direkte, bevidst og afgjort Angreb paa den Alt oversvømmende officielle, theologiske Synsmaade, som man rundtom bekjendte med Læberne, medens de Fleste levede hen i en slap Halvbevidsthed om at hylde en ganske forskjellig Verdensanskuelse. Disse Ord vare saa dristige, at Heiberg selv i sine ældre Aar opgav det Standpunkt, de betegne, og, da den theologiske Reaktion i Fyrrerne tog sit Opsving, vendte eller syntes at vende tilbage fra Pantheismen til den spekulative Dogmatik. (Digtet «Gudstjeneste».)

Rundt om i Heibergs Værker findes spredte Bidrag til den Goethe'ske Poesis Æsthetik. Han var den utrættelige Forfægter af den af Goethe udtalte, strængt kunstneriske Anskuelse af Poesien. Han udgav et Udtog af Schillers og Goethes Brevvexling med Noter, og naar han i sin skarpe (stundom sofistiske) Polemik mod Hebbel (1843) gaar den meget yngre tyske

Digter, for hvis sære Genialitet han manglede Blik, saa haardt paa Klingen, saa havde det især sin Grund i, at han hos Hebbel (som hos Gutzkow) ikke formaaede at opdage nogen ny, ud over Goethe førende Retning, men kun Tilbagefald i Trivialiteter og Ensidigheder, som længst vare overvundne af Goethe*).

Heiberg selv, og endnu mere hans trofaste poetiske Forbundsfælle Henrik Hertz, der aldrig slog sig til Ro ved én Digtart, én Gruppe af Stoffer eller én Behandlingsmaade, men stadig aabenbarede sit Talent i nye Former, staa som Digtere begge ganske og aldeles paa Goethes Grund. I deres Poesier aander man Goethesk Luft, rigtignok meget fortyndet. Disse Aander havde kun det aristokratisk Forfinede og den mangfoldiggjørende kritiske Evne tilfælles med Goethe; dem fattedes det eminent Menneskelige og derfor storartet Folkelige, der laa i Goethes Naturgrund. Heiberg havde, som alt berørt,

*) Man se Heiberg: Prosaiske Skrifter I 416—430, III 256, 348 ff., IV 443, 471, V 215 ff., 353 ff. Naar Emil Kuh i sin Biografi af Hebbel af sin Begejstring for sin Gjenstand lader sig henrive til at stemple Heiberg som en Gottsched med et Anstrøg af Hegelianisme, saa lader dette Misgreb sig kun forklare ved denne iøvrigt saa anerkjendelsesværdige Literaturhistorikers Ubekjendtskab med det danske Sprog.

Adskilligt af den gamle Goethe, Intet af den unge. Hertz, der i Dramet «Hundrede Aar» overfor Grundtvigs Ultradanskhed direkte fører sin poetiske Stræben tilbage til Goethe («Vi har øst af et Væld, der i Weimar sprang ud»), er baade i sin lyriske Form og i sin Prosa stærkt bestemt af hans Kunst. Fru Gyllembourg, der hos os overhovedet repræsenterer det 18de Aarhundredes Humanitetsmoral — rigtignok i en forfinet og udvisket Skikkelse — er som Forfatterinde vel nærmest sin Søns, men tillige Goethes Elev. Hendes Livsanskuelse var oprindeligt Revolutionsperiodens Naturtro og Fri-hedstro. Hun synes fra først af at have følt med Rousseau. Hertil har da — rimeligvis gjennem Sønnen — Goethes Indflydelse naturligt sluttet sig. Hendes Dannelsesideal er det Goethe'ske, dog opspædet og, alt som Aarene gik og den theologiske Reaktion tog til, ændret ved rigelig Tilsætning af traditionelle Elementer. Undertiden, som i «Fregatskibet Svanen», griber hun dog helt tilbage til «Stella». — Paludan-Müller er i sit Hovedværk paavirket ikke blot af Byron, men af Goethe. Saadanne Ting som Maskeballet og som Almas Frelsen af sin Elsker i «Adam Homo» have ligefremme Analogier i Maskeraden og Gretchens Apotheose i anden Del af «Faust». Fortællerstilen i Prosa er hos

Paludan-Müller som hos Heiberg, Fru Gyllembourg, Hertz, Chr. Winther, H. P. Holst ganske formet efter Goethes Mønster.

De af Datidens yngre danske Digtere, der mindre formalistiske og reflekterende end Heiberg stode Oehlenschläger nok saa nær som ham, Poul Møller, Chr. Winther, Emil Aarestrup, befinde sig som Lyrikere ikke i stor Gjæld til Goethe. Winther og Aarestrup oversætte ham undertiden, men ere begge langt dybere paavirkede af Heine end af ham. Poul Møller følte sig (se Recensionen af «Extremerne») tiltrukken af den Goetheske Skoles Uvilje mod den politiske Opposition, men frastødt af dens Ringeagt for Livets praktiske Formaal, der forkastedes under Navn af Interesse for det Endelige. I Danmark gik Skolen til Grunde i Formalisme. Derfor ere Heiberg og hans nærmeste Venner paa det danske Folks og dets Literaturs nærværende Udviklingstrin saa fuldstændig skudte til Side, at de, der dog indtil for saa kort Tid siden endnu vare i Live (Heiberg døde 1860, Hertz 1870), næsten ere som glemte. Man har lært af dem Alt, hvad der lod sig lære af dem. De have alt i deres Levetid nydt deres Løn. Den unge Slægt finder iblandt dem ingen Modstander at bekjæmpe, ingen Fører og intet Forbillede.

VII.

Paa Heiberg følger i Danmarks aandelige Liv den konstitutionelle Liberalismes og den især ved Kierkegaard karakterbestemte religiøse Reaktions Tidsalder. Hverken den politiske Liberalisme eller det theologiske Tilbageslag afgav gunstige Betingelser for den sympathetiske og indtrængende Forstaaelse af Goethe.

Fra de Politikeres Side, der bekjæmpede Absolutismen, kom i Danmark som i Tyskland en Opfattelse af Goethe til Orde, der væsenlig betegner ham som indifferent Olympier eller epikuræisk Hellener. Blandt de Skribenter, der oprindelig tilhørte denne Gruppe, er Journalisten og Digteren M. Goldschmidt ustridig den talentfuldeste. Hans romantiske Religiøsitet havde desuden en Sky for Goethes Naturfromhed. Man finder rundtom i Goldschmidts Skrifter Antydninger af en i Tyskland nærmest af Heine repræsenteret beundrende Utilbøjelighed til afgjort Anerkjendelse af Goethe. Han fremhæver især Goethes og Schillers Ligegyldighed for det Politiske. Dog var han langtfra at føle en Börne's ærlige, brændende, dumme Had mod Goethe, endnu længere fra at istemme en Menzels Smædeskrig og Vredesbrøl. I en Artikel «Lyrisk Poesi» fra 1857 siger han meget rigtigt: «Goethe var

en Hellener eller Hedning, der har optaget alt det af Kristendommen, som ikke ved sværmerisk eller overnaturligt Hang forstyrrede hans Harmoni». Han er noget forarget over Goethes Ytring, at «det Religiøse beroer paa den fineste Forvexling af det Subjektive og det Objektive», og ikke mindre over et Ønske, Schiller udtaler for Goethes Nætter, «og det medens Bonaparte o. s. v.» «Ved begge», siger han, «var kommen en særegen Ligegyldighed i tyske Gemytter, en egoistisk Stræben efter i Nydelse og Velbehag at sætte sig personlig udenfor det Almene». I Almindelighed kan man sige, at den Antipathi, som Flertallet af de liberale Politikere nærede mod Heiberg og hans Indflydelse, bevirkede, at den af Heiberg altid lovpriste Goethe paa en Maade kom til at staa for dem som Tysklands (kun meget større) Heiberg. Som saadan blev han bekjæmpet af dem, hvor de udtalte sig imod ham.

Ganske anderledes formede sig den fra Kierkegaard udgaaende Reaktion mod Goethe. For Kierkegaard med hans kristelige Pathos, hans glødende Lidenskabelighed, hans ethiske Begejstring og hans Overbevisning om, at Martyriet er enhver sand Aandshelts Lod paa Jorden, maatte Goethes Livsgjerning og Livsførelse nødvendigvis være en Forargelse. Ham, hvem det

desuden var blevet et Dogma, at man kun elsker én Gang, og som med saa ubrødelig Troskab, om end kun i Erindringen, havde holdt fast ved sit Livs eneste Elskovstilbøjelighed, maatte Goethes Forhold til Kvinderne og Kjærligheden være en Anstødssten.

Hans udførligste Opgjørelse med Goethe findes som bekjendt i anden Del af «Stadier paa Livets Vej» i Assessorens Afhandling om Ægteskabet. Assessoren gaar strængt og spotsk i Rette med Helten i Goethes Selvbiografi i Anledning af hans Adfærd overfor Friederike. Han bebrejder ham især hans Forklaringsforsøg. Han finder i den Maade, paa hvilken han bryder, fjærner sig og forsvarer Fjærnelsen, en Impietet mod Elskoven, en Svig mod det Ethiske og en Satire over ham selv: «Om nemlig en lille Landsbyskjønhed har været saa uheldig at misforstaa hans Excellence, dersom hun bliver sig selv tro, saa véd jeg af min Børnelærdom og véd endnu ikke rettere end at hun avancerer: fra Idyllen til Tragedien. Dersom derimod hans Excellence har været saa uheldig at misforstaa sig selv, og yderligere er uheldig i den Maade, paa hvilken han vil gjøre det godt igjen, saa véd jeg af min Børnelærdom, og véd endnu ikke rettere, saa er han gaaet af fra Tragedien og Dramaet og er bosiddende i Vaudevillen». Han,

den ellers saa omsigtige og dybe Psykolog, betragter Hjærteforholdet mellem Manden og Kvinden i dette Tilfælde ganske som om Talen var om et udvortes Gjældsforhold, der maa og skal ordnes ved Betaling. Han kalder det et Falsum, »at ikke hvilken som helst Pige, naar det er givet, at en Mand har kontraheret Forpligtelsen, skulde være en uafviselig Kreditor«.

Det falder udenfor min Hensigt at tage Goethe i Forsvar i disse delikate og vanskelige Spørgsmaal, men det er let at opdage de yderst svage Punkter i Kierkegaards Angreb. Ingen Steds sporer man hos ham Bevidsthed om Vanskeligheden af at angive Grænsen, hvor »det er givet, at Manden har kontraheret Forpligtelsen«, i Modsætning til den Hjærternes Konstellation, hvor Forpligtelsen endnu ikke er indtraadt. Ingen Steds opkaster og besvarer han det Spørgsmaal, om og naar Manden har Lov til at give sig selv og sit hele Liv som Gave mod sit Ønske, til Trods for advarende Anelser, udelukkende for at indløse sit Ord. Ingen Steds dukker Tvivlen op, om det ogsaa lader sig gjøre, om det ikke i mange Tilfælde vilde være et Forræderi mod den elskende Kvinde — lutter Spørgsmaal, Tanker og Tvivl, med hvilke Kierkegaard maa have været fortrolig som Faa. Interessant er hans Angreb især, fordi det kommer

fra en Mand, der selv, under Opbyden af uendelig Reflexion og med en trykkende Følelse af Ansvar, havde taget det Ord, han havde givet en ung Pige, tilbage og nu hele sit Liv igjennem rugede over dette Brud og dets Følger.

Kierkegaard mener i Goethes Levnet at finde Forklaringen af, at Pathos er det, man mest savner hos ham. Den er udebleven af hans Digtning, fordi den fattedes i hans Liv. Han finder deri fremdeles Aarsagen til, at hans kvindelige Figurer — formentlig — altid sés i en Belysning, i hvilken den overlegne Forstandighed, der forstaar at nyde og at fjærne sig, sés som berettiget eller i det Mindste undskyldelig. Paa Clavigo eller Faust kan han ved Nedskrivningen af denne Paastand dog vel næppe have tænkt. Bittert spotter han endelig de Samtidiges krybende Beundring af Goethes Færdighed i at fjærne et Livsforhold, der truede med at overvælde ham, fra sig ved at digte det. Thi hvad er, siger han, denne Naturejendommelighed Andet end «det naturlige og lystne Menneskes Parade mod det Ethiske»? Det forstaar sig, at ikke Enhver, der «digter», frembringer Mesterværker, men hvad gjør dette ethisk til Sagen? Ogsaa denne Vending er især interessant, fordi den stammer fra en Skribent, der selv netop kun overvandt sit Ungdomslivs Hovedkval ved

stedse og bestandig fornyede digteriske Fremstillinger og Omskrivninger af den.

Men til den ethiske Misbilligelse af Goethe kom hos Kierkegaard endnu den religiøse, og saaledes dannede der sig efterhaanden for Kierkegaards Sjæl et Vrængbillede af Goethe, ikke meget sandere end det, Verden skylder Wolfgang Menzel. Goethe var bleven strængt religiøst opdragen som Kierkegaard selv, men han havde ikke kæmpet dennes fortvivlede Kamp mod sin Fornuft for at fastholde Barndommens bibelske Forestillinger til sin Død. For Kierkegaard staar det selvfølgelig som var det Pligt at gjøre dette «med Forsagelse af enhver Fordring paa Livet eller paa en betydningsfuld Existens», og han laster bittert Goethe for det formentlige Pligtbrud: «Ligesom den sidste Filosofi har gjort det til et Skjældsord at tale om Kants ærlige Vej, saaledes smiler Goethe fornemt ad Klopstock, fordi det beskjæftigede ham saa meget, om Meta, hans første Kjærlighed, der havde giftet sig igjen [skal øjensynligt være: om Fanny, hans første Kjærlighed, der havde giftet sig med en Anden], vilde tilhøre ham i et andet Liv.» Det er ham ufatteligt, at der med Hensyn til overleverede Trossætninger skulde gives nogen højere Pligt end Pietetens. Han bebrejder, som jeg en Gang har udtrykt

det, Goethe, at han ikke har baaret sig ad som han, ikke har stemmet sig imod den hele Kulturudvikling i Steden for at blive dens ypperste Bærer siden Renaissancens Dage — han tænker sig Muligheden af, at Goethe kunde have udviklet sig til hvad han blev, ja til mere end hvad han blev, ifald han, i Steden for at resumere den tyske Aands hele Udvikling hos Lessing og Winckelmann, Bürger og Wieland, Herder og Kant, i Steden for at straale som det Alt fordunklende Midtpunkt i det Stjærnebillede, som dannes af Schiller, Hölderlin, Kleist, Heine og de andre fribaarne Digteraander, var bleven en Magus som Hamann, en Hellig som Lavater eller en Barde som Klopstock, der alle bleve deres religiøse Barndomsindtryk tro, men hvis Værker nu kun opsøges af Literærhistorikeren som Kuriositeter.

Lidt efter lidt smeltede endog for Kierkegaard Goethes høje Levevisdom sammen med Biskop Mynsters ham saa forhadte fine Verdensklogskab. Han danner sig et Ord, en Sammensætning, «det Mynster-Goethe'ske», med hvilket han stempler den fejge Epikuræisme, som han foragter. Saaledes hedder det f. Ex. i hans Efterladte Papirer fra 1849 om Mynsters Efterfølger paa Sjællands Bispestol: «Tag Martensen Han er et Exempel paa det Mynster-Goethe'ske,

at gjøre Omgivelserne til den højeste Instans; kun staar han endnu lavere.» Der lod sig næppe sige noget mere Urimeligt om Goethe, end at han havde stræbt for enhver Pris at behage sine Samtidige; og at placere ham imellem to Biskopper som en Typus paa Nydelsessyge er en skrigende Uretfærdighed. Denne Anskuelse var ligefuldt paa den Tid, da de Kierkegaardske Ideer triumferede (omtrent 1856—1866), den fremherskende i mange ellers intelligente Kredse i Danmark.

En Gruppe af Mænd fandtes der dog, i hvilken Goethes Geni og hans Fortjenester aldrig overskyggedes af Hensyn til det, der gjaldt for absolut Moral eller absolut Trosforpligtelse, den, som dannedes af nogle faa frit tænkende Filosofer og Naturforskere.

Hans Brøchner, der i 1875 døde som Professor i Filosofi og som har efterladt sig dygtige Værker over Filosofiens Historie — den første afgjorte Fritænker i Danmark, der udøvede en betydeligere Indflydelse paa Ungdommen — en Metafysiker, der som Goethe var en trofast Beundrer af Spinoza, en pantheistisk religiøs Idealist, hvis Dannelse var fuldstændig græsk og tysk, levede i Goethe. Der var et Glimt af noget Faustagtigt i hans Natur, og

Goethes Faust var sjældent fra hans Bord og sjældnere ude af hans Tanker.

Ogsaa blandt Naturforskerne havde Goethe tro Tilhængere. Det kunde næppe være anderledes. Mig i det Mindste har det altid forekommet, som straalede Mesterens Geni paa intet Omraade fuldere og mere overraskende, som var Slægtskabet mellem hans Frembringen og Verdensaltets skabende Kraft ingen Steds mere indlysende og gribende end i de Forskninger, ved hvilke han har grundlagt den filosofiske Botanik og Anatomi. Hvo føler ikke her, at Goethe som hans Faust var stegen ned til «Mødrene», hvo sér ikke, at hans Lynceusblik trængte ind i Naturens store Laboratorium!

Jeg har, for at give dette Udkast en vis Fuldstændighed, bedet en af de første danske Naturforskere, Entomologen Schiødte, med et Par Ord at antyde mig, hvilke Indtryk han under sin videnskabelige Løbebane formaar at føre tilbage til Goethe. Professor Schiødte tilskriver mig bl. A.:

«Jeg er ved ham bleven befæstet i den Arbejdsmaade, jeg af egen Natur er ført ind paa, og styrket til at fastholde og udvikle den under Ugunst og Modsigelse i Hjemmet. Den bestaar i at redde sig ud af den endeløse Mangfoldighed ved at behandle sine Gjenstande sym-

bolsk, ɔ: gjennemtrænge dem saa fuldstændigt og alsidigt som mulig og saaledes henstille Bearbejdelsen som et instar omnium, i Henhold til den Erkjendelse, at enhver afsluttet Organisme eller sammenhængende Gruppe af Organismer repræsenterer den hele organiske Natur. En saadan Arbejdsmaade kræver et rigt og fyldigt Materiale, der er altid og let tilgængeligt og altsaa kun haves dér, hvor man selv er født og baaren og har kunnet leve sig sammen med det. Er man kommen saa vidt, har man kun liden Brug for Boglærdom; man bevæger sig nemlig stadig paa jomfruelig Bund og sér Alt i et ganske nyt Lys og en hel anden Sammenhæng, end der forhen havdes Begreb om. Under alle disse Bestræbelser er jeg paa mange Maader bleven paavirket af Goethe, ogsaa med Hensyn til min Fremstillingsmaade i morfologiske og systematiske Conspectus, i Afbildningskunst o. A. Om naturhistorisk Tegning har han Meget, som har været mig frugtbringende. Jeg anfører efter Hukommelsen nogle mig særligt kjære Steder af Goethe: Was ist das Allgemeine? Der einzelne Fall. Was ist das Besondere? Millionen Fälle. — Willst du dich am Ganzen erquicken, so musst du das Ganze im Kleinsten blicken.»

Det synes mig, at disse saa forskjelligartede og saa uensartet begrundede Vidnesbyrd om Be-

undring, Uvilje eller Taknemmelighed fra de forskjelligste Mænd indenfor et lille Folk bedre end de varmeste Lovtaler give en Forestilling om de i alle Retninger udbredte Impulser og Tilskyndelser, der uafbrudt udstraale fra Goethes Aand som fra en Sol.

VIII.

Hvad den yngste, nu i Mandsalderen staaende Generation i Danmark skylder Goethe, lader sig næppe bestemme eller udmaale. Hans Digtning, hans Verdensanskuelse, hans Ideer ere gaaede saaledes over i Blodet paa Mange, hans Indflydelse har virket gjennem saa mange Kanaler, at kun Faa med nogenlunde Nøjagtighed formaa at angive deres Gjæld til ham. Man læste i de Aar, da den Slægt, som nu befinder sig i Trediverne, voxede op, lidet Tysk i Danmark. Nationalfjendskabet mod Tyskland, hvilket vi Alle som Ynglinge lidenskabeligt delte og som efter hele Slesvigs Tab luede hæftigt op paa Ny, gjorde os den tyske Literatur i det Store og Hele lidet sympathisk. Overhovedet er det tyske Aandspræg de Danske mere fremmed, end man, efter Slægtskabet mellem Folkene og den lange Afhængighed af Tyskland, skulde tro, især meget mere fremmed end de Tyske ane.

Men Goethe var (tilligemed Heine) en af de faa Stjærner, der ogsaa paa den Tid, da Nationalfølelsen drog Skrankerne mod Tyskland højest, sendte deres Lys over Grænsen. Ikke at hans Værker forelaa i gode, kunstnerisk udførte Oversættelser; de Oversættelser, som findes af dem, ere næsten uden Undtagelse daarlige eller forældede eller dog ude af Handelen, og have aldrig været populære. End ikke Oehlenschlägers Oversættelser ere blevne virkelig Folkelæsning.*) Hvem der kjender Goethe, har læst ham i Originalsproget. Endnu mindre lærte vi fra den nationale Skueplads af Goethe at kjende. Han er saa at sige aldrig bleven opført paa det kongelige Theater i Kjøbenhavn. Frasét at man i Juni 1832 spilte et af Heiberg og Hertz i Forening oversat Fragment af Faust, har man i Danmark givet Claudine von Villabella tre Gange, Clavigo fem Gange, Egmont fire Gange, Die Geschwister tre Gange. Og det er Alt, hvad der er bleven spillet af Goethe. De ikke-danske, samtidige Digtere, der have havt størst Indflydelse paa Ungdommen, Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen, have lært Lidet, altfor Lidet af Goethe

*) Først i 1882 udkom P. Hansens Oversættelse af Fausts første Del.

og have Intet tilfælles med ham. Vel finder man hist og her en enkelt rent udvortes Paavirkning som naar Solvejgs Rolle i Slutningen af «Peer Gynt» gjenkalder Gretchens Optræden i Slutningen af «Faust». Men dels er selv et saadant lille Træk snarest fremkaldt paa anden Haand (gjennem Alma i «Adam Homo» som Mellemled), dels berører det kun i ringe Grad Livsanskuelsen. De danske Skribenter af Slægten fra 1870 synes aldeles ikke direkte paavirkede af Goethe.

De ere det middelbart, dels ved den literære Arv, de have overtaget fra deres Fædre, og dels ved den mægtige Indflydelse, som Goethe har udøvet paa næsten al den udmærkede samtidige Literatur, der i de sidste Aartier har paavirket Sindene i Danmark. Mest har maaské den store franske Kritik, som den havde udviklet sig før 1870, medvirket til at føre os tilbage til Goethe. Jeg taler ikke i mit eget Navn. Allerede i mit attende Aar gjorde «Wahrheit und Dichtung» et Indtryk paa mig, der for flere Aar blev bestemmende for min Studieplan. Men der var Mange, hvem Tyskland i de Aar, den politiske Spænding var stærkest, næsten var bleven fremmed, og som kun saa' det igjennem et Medium af national Antipathi og tidligt indsugede Fordomme. Værker som

Taine's Engelske Literaturhistorie eller som Lewes's Goethe-Biografi, der begge bleve oversatte i Begyndelsen af Halvtjerdserne, lærte os at forstaa og vurdere Tyskland paa Ny, og Goethe blev os det ideale Tyskland.

Hvad der stærkest hendrog vore Fædre til Goethe, hans ophøjede Ligevægt, hans Rolighed, hans Væsens fuldendte Harmoni er os Yngre ikke dyrebarest hos ham; hans Alderdoms Ro er næsten bleven os imod, fordi vi have sét, hvorledes vore Fædres nationale Flegma spejlede sig i den og af den inddrak Bevidstheden om sin Værdighed og sin Ret. Os er Goethe især saa dyrebar, fordi vi ikke anerkjende Magter udenfor eller over Naturen, og fordi Goethe er den store, den sande, Kampen afgjørende Protest mod Supranaturalismen, han, der — som man taler om en Stat i Staten — kan kaldes en Natur i Naturen. Os er Goethe fremdeles saa dyrebar, fordi vi elske Kunsten lidenskabeligt, og fordi Goethe paa to eller tre Omraader er os Kunstneren over alle andre. Han, der som Morfolog og Anatom næsten udelukkende stræbte at definere Formen, og der bestemte Form som Dannelse, et Ord, der paa én Gang omfatter selve Dannelsens Akt og det Dannede som færdigt, han repræ-

senterer os den højeste Dannelse og den højeste Form.

Hvad vore nationale Koryfæer prædikede for os, var enten det blinde Haab eller den blinde Tro eller den blinde Kjærlighed; nogle forkyndte den nationale Selvfølelses, andre den ubetingede Forsagelses Evangelium; fra Goethe kom det Tilraab til os: Forstaa!

Vi saa' andre af Evropas store Aander ende i Selvbespejling, Selvforgudelse, Selvbedøvelse, Selvopgiven eller Selvtilintetgjørelse; Goethe blev os det store Paradigma paa Selvudvikling. Vi lærte af ham, at den, der fremfor Alt arbejder paa at udvikle sig selv, har mest Udsigt til at gribe ind i den almindelige Udvikling. Hans Aands Universalitet er og bliver et Ideal; man glæder sig over den uden at attraa den; men af den have vi lært, i det Enkelte aldrig at tabe det Hele af Syne.

SCHACK STAFFELDT.

(I Anledning af F. L. Liebenbergs Udgave af hans «Digte»).

(1882).

Lidet læst og kjendt, aldrig sunget, sjældent anført, mens han levede; død som dansk Digter atten Aar før sin Død; opmanet af Graven ved en Literaturelskers Begejstring sytten Aar efter at Jorden havde lukket sig over ham; saa lovprist og skamrost af Datidens største kritiske Avtoritet som Danmarks, ja maaské Jordens største Lyriker, saa biograferet og karakteriseret af en smaalig, skarpsindig og nedsættende Kritiker, stadigt upopulær, og først nu, fulde hundrede og tretten Aar efter sin Fødsel atter ført frem i Dagslyset af den samme kjærlige Haand, der for en Menneskealder siden fremmanede hans Skygge — det har til nu været Schack Staffeldts Digterskjæbne.

Den svarer til hans Skjæbne og Ejendommelighed som Menneske. Han var en sær og

sjælden Natur, en Misfornøjet og Utilfredsstillet, rig paa Aand, som han stadig holdt i Spænding til han overspændte den, fuld af Ild, som fortærede ham selv uden at afgive synderlig Varme for Andre, dybtfølende, trofast, begejstret, men uden Gratie og uden Elskværdighed, uden Evne til at vinde Menneskene eller sysselsætte dem, fra sin Ungdom af bevægende sig som i et Harnisk af stiv Stolthed og streng, stundom pedantisk Alvorlighed. Hans Liv opruller sig paa en Baggrund af haardnakket Melankoli, der øjensynlig var udsprunget af et sart, altid skrøbeligt Helbred og et medfødt Anlæg til at tage tungt paa Alting, og som blev næret ved uforsætlig og forsætlig Ensomhed, fremmet ved Ufrugtbarhed, skjærpet ved Ærgjærrighedens Kvaler, ved Skuffelsen af et Haab om Digterry, der uopfyldt antager Form af Attraa efter Rang og ydre Magt. Et ulykkeligt Naturel! en Karakter, der var altfor æresyg til ikke at ville underkaste sig en Embedsstillings Disciplin for derigjennem at være eller blive en Overordnet, og der samtidig var altfor ærekjær og altfor pirrelig i sin Stolthed til i Længden at kunne bevare det gode Forhold til Foresatte og Ligestillede eller til at kunne finde sig i sine Underordnedes Selvstændighed.

I alle ydre Forhold finder han Beskyttelse,

nyder endog Begunstigelse; han har bestandig den officielle Medbør i sine Sejl; men Tilfredsstillelsen af hans Ønsker med Hensyn til ydre Stilling yder ikke hans Sjæl nogen Tilfredsstillelse. Han har fra sin Ungdom af den Gave at suge Giften ud af enhver Situation. Det synes sunget for hans Vugge, at han aldrig med helt Sind skal kunne hengive sig til nogen af de Opgaver, hans Skjæbne stiller ham.

Han var tysk af Æt, tysk i sit Følelsesliv og sin Tankegang, dansk af Fødsel, som Statsborger og som Digter. Han skrev for Offenligheden i et Sprog, der ej var hans og hvis Aand han kun glimtvis trængte ind i; han var Digter med sand Indvielse og et adeligt Talent, men uden Held og uden Almenyndest, og blev overstraalet ved Begyndelsen af sin Bane. Han var Officer uden Kald dertil, som Yngling en Rejsende uden Naivetetens eller Overlegenhedens Sindsligevægt, som Mand Assessor i et Kollegium uden noget eget ham tildelt Fag og uden synderlig Udsigt til Befordring, saa Hofkavaler hos en Hertug, opvartende Kammerjunker hos en Kronprinsesse, Hofdigter paa Tysk efter at have været Romancedigter paa Dansk, endelig fra sit fyrretyvende Aar Amtmand i Hertugdømmerne, tre Aar i et mindre, tretten Aar i et stort og betydeligt Amt, misfornøjet overalt

enten med sin Livsstillings Beskaffenhed som ved Hove eller med sine Kolleger, Omgivelser, Omgangsfæller som i de mange Aar han var Embedsmand.

I.

Kilderne til Kundskab om Schack Staffeldts Liv flyde sparsomt. En blot tilnærmelsesvis udtømmende Fremstilling af hans Sjælehistorie lader sig ikke give. Men det Materiale, der foreligger, er tilstrækkeligt til at en Kritiker kan oplyse Hovedpunkterne og drage Hovedlinjerne.

Adolf Wilhelm Schack von Staffeldt fødtes paa Rügen den 28. Marts 1769. Moderen var en pommersk Adelsdame, Faderen en tysk Officer i dansk Tjeneste, der ved sit Giftermaal 1756 forlod Danmark for at bosætte sig i Pommern, men urolig og utilfreds, som han var, snart derefter begav sig paa Rejser, først besøgte Tyskland og Ungarn, senere Sverig, Danmark og atter Sverig, indtil han 1761 paany indtraadte i den danske Hær. Da han i Aaret 1780 døde, efterlod han sine Børn forældreløse. Der var tre Sønner, af hvilke den 11-aarige Adolf var den yngste, og en otteaarig Datter. I et Brev (1807) fra Adolf til en af Brødrene hedder det: «Vor ulykkelige Fader! Hans Liv

var kun kort i Tiden, men langt i Lidelser. Den tilkommende Digter gjennemgik, understøttet af brave Slægtninge og disses formaaende Venner, hele Kadetskolen ved Akademiet i Kjøbenhavn og afgik i sit 17de Aar derfra som Fænrik. Om hans Liv i Aarene 1786—1791, da han gjorde Tjeneste som Officer, vides meget lidt. Kun se vi ham i hans tyvende Aar i to kort efter hinanden følgende Indlæg med en Lidenskabelighed, der betegner den Fremmedfødte, udtale sig mod Tyskheden i Danmark og lægge sin Fædrelandskjærlighed for Dagen. Anledningerne vare forskjelligartede. Staffeldts forste polemiske Brochure var rettet mod en i Danmark en kort Tid bosat Charlatan, en Cagliostro i allermindste Miniature-Format, der som det synes ved et heldigt Ydre og en flydende Tunge søgte at gjøre sig gjældende som Universalgeni, Alchymist og Magiker. Han maa en Tid lang fuldstændig have blændet den godtroende og fantastiske Yngling. Næst efter de ungdommelige Udfald mod Tyskheden («rive Masken af og vise Tyskerens fælt grinende Karikatur», «istemme en Haanlatter, der som en Stormvind kaster Uslingen ud af Landet, og truende gjenlyder i Tysklands Dale»), næst Indignationen over at Pallini har vovet «at tale med ussel Spot om det danske Sprog», er det

eneste Interessante i dette Aktstykke den Karakteristik, Schack Staffeldt her leverer af sig selv som Yngling for at forklare hvorledes det gik til at en Gjøgler som Pallini kunde vinde hans Tillid: «Ung og uden Erfarenhed, faldt det mig aldrig ind, at Romandigterne bygge deres Verden af Ideer; tvertimod troede jeg (man troer saa let, hvad man ønsker), at disse Idéverdener kun vare, saa at sige, Oversættelser af den virkelige Verden. Dette levende Træk i min Sjæls Fysiognomi kunde ikke undgaa Pallinis Opmærksomhed. Han opdagede min Begjærlighed efter Overspændelser og Kolosser . . .»

Den anden Brochure er et Indlæg i Striden om Baggesens «Holger Danske» og P. A. Heibergs «Holger Tyske», foranlediget ved et smagløst Flyveskrift af den bekjendte Fru Friederike Brun, og som uden Tilsidesættelse af noget Hensyn til hvad den danske Kultur skyldte Tyskland eller hvad dets Literatur havde Paavirkningen fra udmærkede Tyskere at takke for, gav den i Samfundet dengang raadende Harme Luft mod hovmodige og begjærlige Indvandrede, «mod dem, der haansmilende til begge Sider stige op til Landets Isse», det vil sige dem, som aldrig forsømte nogen Lejlighed til at nedsætte det Folk, i hvis Midte de levede og i hvilket de ved Hofgunst banede sig Vej til

Magt og Rigdom. Han betegner her Danmark som et Land, »hvor Tyskere til Trods og Haan for de Indfødte endnu sidde øverst ved Bordet; hvor tysk Byrd er den største Fortjeneste« o. s. v., og udbryder: »Bort med den Nidding, der ikke føler Blodet skumme i hans [sine] Aarer, naar Tyskhed, eller hvad man vil kalde dette Uhyre, sætter ham Jærnfoden paa Nakken.«

Man har, sikkert med Rette, ført denne patriotiske Iver og Indignation tilbage til den Indflydelse, Werner Abrahamson, den iovrigt ogsaa tyskfødte danske Patriot, som Staffeldts mangeaarige Lærer ved Landkadetakademiet, har maattet udøve paa ham; man har fyldigt paavist disse antityske Smaaskrifters Sammenhæng med hele den i hine Aar vakte nationale Reaktion mod tysk Indflydelse i Danmark; men hvad man fremfor Alt ikke bør tabe af Syne, det er dog den ikke blot hos Renegater, men hos nye Medlemmer af enhver Nationalitet tidt bemærkede Drift og Trang til at bringe Fødselsmærket i Glemme ved med mere end almindelig Lidenskab at omfatte det religiøse eller politiske Samfund, i hvilket de ere optagne. Den Kjærlighed, der fylder deres Bryst, er saare hyppigt ulykkelig, fordi Samfundet sjældent paaskjønner eller gjengjælder den.

Hvad vi forøvrigt vide om Staffeldts Ung-

domsliv i Kjøbenhavn er egentlig kun hvad vi lære af en Ytring i et Brev fra Göttingen (1792), der udtaler, at han der «trods uafbrudt Arbejd og uafbrudt Ildebefindende dog var langt lykkeligere end i Kjøbenhavn, hvor han led meget, saare meget, mere end hans unge Sjæl og fint byggede Legem kunde udholde.»

Efter at han i Aarene 1788—89 havde ladet sine første danske Vers trykke, opholdt han sig med Understøttelse fra danske Prinser fra September 1791 til Foraaret 1793 i Göttingen, studerede der dels Arkæologi og Kunsthistorie, dels Handels- og Statsvidenskab og vandt gjennem sine Studier i det sidstnævnte Fag den berømte Schloezers Yndest. Han skrev her sine første tyske Digte, der paavirkede af samtidig tysk Poesi særlig af Schiller dog allerede røbe Staffeldts ejendommelige digterisk-filosofiske Anlæg. Han viser sig ved sin Tilbagevenden til Danmark i Besiddelse af et poetisk Herredømme over sit Modersmaal, som han kun stænkvis og maaské aldrig saa fuldstændigt naaede i sin Behandling af det Danske. Hans skjønne i Foraaret 1793 ved Tilbagekomsten til Danmark nedskrevne «Gruss an den Sund» viser, i hvor høj Grad den unge Digter følte sig baaret af en Tidsstrømning, og hvor spændt og spør-

gende han stirrede det ny Aarhundrede imode. Det hedder her:

> Sieh, ich komm' auf rother Wogenbahn,
> von der Zeitquell' säuselt Ahnung nieder,
> ungeborne Zeiten wehn mich an.

Om Schack Staffeldts nu følgende mere end halvtredjeaarige Ophold i Kjøbenhavn vides meget lidt; det ses kun, at den unge Premierløjtnant har omgaaedes flere af Datidens danske Literatorer, deriblandt J. K. Høst, hvem han allerede i Göttingen havde lært at kjende, at han udgav enkelte Digte paa Dansk i Samlinger, og i Efteraaret 1794 tænkte paa at sende eller virkelig sendte Schiller nogle tyske Digte til Bedømmelse og mulig Udgivelse.

I de sidste Dage af 1795, altsaa i hans 27de Aar, tiltraadte han saa med rundelig Understøttelse dels af Stipendier, dels af den kongelige Kasse en næsten femaarig Udenlandsrejse. Den udmærkede Statsmand Bernstorff, med hvem Staffeldt tidlig synes at være traadt i Forbindelse — han priser ham allerede i sin første antityske Brochure — er ved denne Lejlighed sikkert optraadt som Staffeldts indflydelsesrige Talsmand.

Hans ejendommeligt nok tyskførte Rejsedagbog giver en interessant om end ikke fuld-

stændig Indsigt i hans aandelige Liv. Skjønt halvvejs beregnet paa fremmede Blikke, delvis øjensynligt endog paa senere Offenliggjørelse, er den intet literært Produkt. Det er umuligt at sammenligne endog blot Stykker af den med noget Brudstykke af Ewalds «Levnet og Meninger» eller af Baggesens «Labyrinth». Det er en med ofte smaalig Samvittighedsfuldhed affattet, i Regelen tør og objektiv Redegjørelse for det Sete og de Tanker, hvortil det har givet Anledning. Tonen er forsaavidt meget forskjelligartet, som man snart tror at læse en Kameral-Embedsmands, snart en katalogiserende Kunstpedants, snart en noget deklamatorisk Poets Optegnelser. Der er mere beskrivende Begejstring for Natur- og Kunstskjønhed end frisk og hjærtelig Glæde derover. Det dybestgaaende Træk er dog overalt den Kjærlighed til Oplysning og den Retsfølelse, som det attende Aarhundrede benævnede Humanitet og som var dets sande Religion. Men Oplysningsiveren former sig hos Staffeldt individuelt især som levende Foragt for aandelig Sløvhed eller Hildethed, og Retsfølelsen faar sit individuelle Udtyk i en noget gammelagtig Moraliseren og Fordømmen. Da Staffeldts energiske Aand næsten helt savnede Godmodighed, da hans Vid — hvor det nu og da bryder igjennem — aldrig er lunefuldt

eller humoristisk, men den skjærende, næsten cyniske Satires, saa maatte han som Moralist nødvendigvis blive i høj Grad rigoristisk.

Imidlertid Moralisten var ung og langt fra at være uimodtagelig for sensuelle Indtryk og Glæder. En længe nedkjæmpet, men hæftig Sanselighed, som han gav efter for uden at ville indrømme den Plads i sit System, som han vel ikke skammede sig over, men som han dog hverken menneskeligt eller digterisk kunde gjøre noget Smukt og Harmonisk ud af, synes at have ligget dybt i Staffeldts Natur og at have spillet en Rolle i hans Ungdomsliv. Hans rent legemlige Velbefindende i det sybaritiske Wien staar allerede i en pudsig Strid med hans haarde Fordømmelsesdomme over sanseligt Vellevnet. Men mærkeligere er dog det Omslag, der i Venedig, hvor han lod sig forlokke til at blive næsten et helt Aar (Efteraaret 1797 — Avgust 1798), foregik med hans Holdning som ungdommelig Censor morum. Under sit første Besøg i denne Stad (Avgust 1797) havde han kun følt sig frastødt; under det andet lange Ophold fortrylledes han. Han havde efter sit første Besøg givet en skjærende sand Fremstilling af Skyggesiderne ved den italienske Opløsning af alle faste Sæder. Nu gik det ham, som det var gaaet Goethe, som det snart skulde gaa

Byron og efter ham saa mangen anden nordisk Genius, at paa Italiens Grund Sydens indtagende Sensualisme gjennemtrængte og ligesom smeltede hans Væsen. Mange af hans senere Udtalelser røbe, at der til hans italienske Ophold knyttede sig de sødeste Minder i hans Liv. Han helligede Digtet «Erindringer» til en venetiansk Veninde, og skrev i Digtet «Apologi» en Gjendrivelse af alle nordiske Fordomme mod den italienske Frihed i Sæder:

Lig Orangerne gro de finere. ædlere Kjendsler
hist af sig selv, mens her Drivhusvæxter de er.

Og han slutter med en brændende og karakteristisk Anraabelse af Solen:

Skabende himmelske Ild, som styrer Aarets Omvæltning!
Sansens ypperste Gud! Glimt af det evige Liv!
rul ej saa fjærnt fra os bag Storme og Nætter af Skyer,
smelt den Himmel af Bly, Vinteren hvælver om os.
. . . .
Kom i din Herlighed, kom med alt dit romantiske Følge,
giv os Orangernes Guld, Druernes Purpur os giv!

Desværre var Staffeldts kunstneriske Naturel altfor abstrakt og spiritualistisk til at dette Glimt af «Sansens ypperste Gud» kunde faa nogen varig Indflydelse paa hans Poesi. At han var sikret mod nogensinde at overvældes eller beherskes af Sansernes Magt, det viser sig bedst

deri, at han endnu i Venedig i et italiensk Brev indtrængende formaner Vennen til at foretrække Intelligensens Glæder for dem, som Sanserne kunne yde. *)

Staffeldts religiøse og politiske Anskuelser, der i hans Rejseoptegnelser og Breve vise sig at være de hos Landenes intelligente Ungdom herskende paa Revolutionstiden, modtage en særegen Farve af hans Gemyts theoretisk ubøjelige og praktisk forstandige Karakter. Han er en erklæret Fjende, ja Foragter af al aabenbaret Religion, særlig nærer han mod Katholicismen et Had, som ved enhver nok saa ringe Anledning kommer til Udbrud, og som end ikke formildes af hans Sans for den romanske Kulturs Skjønhedsside. Et Nonnekloster er ham «en Stald for helligt Fedekvæg, som Hunde- og Katte-Hospitierne i Orienten»; alt Præsteherredømme er ham en Skjændsel og en Rædsel. Kirkens Symboler indgyde ham en Afsky, der i sine Udtryk intet Hensyn kjender; **) enhver

*) Non è necessario il dire a voi che i piaceri dell' intelletto ci accompagnono fin alla tomba, e che i piaceri de' sensi ci abandonano a mezza strada, o ci rendono ridicoli se restano.

**) Entsetzliche Unterdrückung des Geistes! Entsetzliche Hierarchie! Der aufgeklärte Europäer frisst noch immer seinen Gott. Eskimo und Kamtschadale, spottet

Dogmetroende er ham en Hykler eller en Sindssvag. Det synes endda ikke som om denne antikirkelige Lidenskab tog synderlig af med Aarene; han gjaldt endnu i sine seneste Leveaar for en Spotter af den positive Religion og dens Dogmer, udtalte sig med religiøs Begejstring kun om Guddomsmagten i Naturen og sagde gjerne, formodentlig for at forklare sin Udebliven fra den offenlige Gudstjeneste, at det var under den aabne Himmel, at han dyrkede Gud. Allerede paa sine Rejser som ogsaa senere se vi ham iøvrigt bedømme Folketroen væsenlig fra politiske Synspunkter. Men saa aabenlyst Staffeldts Fritænkeri ligger for Dagen, saa vanskeligt er det nøjagtigt at angive hans religiøs-filosofiske Anskuelsers Beskaffenhed. I et af Brevene fra Rejsen se vi ham endnu som en søgende, men tillige som en mandigt stræbende Aand, der skjønt smerteligt berørt ved Tabet af den formentlige Vished er paa sin Post mod ethvert Selvbedrag. Han tror ikke mere paa en videnskabeligt paaviselig Teleologi, og han kritiserer med Kant uden at kunne tro som Kantianerne. Tidligere var han

---

seiner! («Samlinger til Schack Staffeldts Levnet» I. 474, man se ogsaa det skjønne Udbrud om Joseph den Anden I. 363 og Stedet II. 133, hvor Udtrykkene ere af en Voldsomhed, der gjør det vanskeligt at citere dem).

sikker paa Udødeligheden, nu tvivler han, skjønt han vil tro, og han afviser den hele Bekymrethed om theoretiske Spørgsmaal med et mandigt Opraab til sig selv om ikke at tabe Modet, men tage fat, arbejde praktisk, give sig hen til det fælles store Værk: Menneskehedens Forædling. Og selv om han i Forskningens Labyrinth helt skulde tabe Troen paa Gud og Udødelighed, saa lover han dog sig selv, at han aldrig af den Grund vil begaa Frafald fra «Fornuftens Lovtavler», men at enhver Brøde, han begaar, skal finde en ubestikkelig Dommer i hans Selvkritik, en ubønhørlig Hævner i Selvforagt og Skamfølelse.

Fra den politiske Side lære vi Staffeldt især at kjende gjennem Koncepten til det store Brev, han for at aflægge Regnskab for Udbyttet af sin Rejse i Juni 1797 sender til Bernstoff, et Brev, der røber politisk Modenhed, Iagttagelsesevne og Dømmekraft. Staffeldt viser sig her besjælet af Oplysningstidsalderens Idealer, fuld af Tillid til og Beundring for den oplyste Absolutisme, som denne i Danmark var optraadt under den udmærkede Mand, til hvem Brevet er rettet. Han er stolt af Pressefriheden i Danmark, ja han mener, at denne Frihed er det ufejlbarligste Middel til at forene den monarkiske Forvaltnings Hurtighed og Eftertrykkelighed med den demo-

kratiske Forfatnings Folkelighed («Almenaand»), thi Pressefriheden er «Moder til en ædel Datter, den offenlige Mening, der er lige saa meget værd som Repræsentation, Parlament og Rigsdag». Denne Fremhæven af den frie Presses og den offenlige Menings Kontrol som betydningsfuldere end en Rigdags kan det ikke undre nogen at finde udtalt af en dansk Liberal i Slutningen af det forrige Aarhundrede, siden man endnu i det indeværende har kunnet finde dette Træk hos en engelsk Konservativ som Lord Beaconsfield, men vel kan det undre at finde denne Anskuelse særligt hos Staffeldt, der fra sin Ungdom af indtil sin Død forblev en haardnakket Foragter af «Meningen». Det er vel klart, at Staffeldt for sig selv gjør en Forskjel mellem hvad han kalder l'opinion publique (den oplyste Almendom) og paa den anden Side Meningen (nærmest «Tidens Fordring»), men alligevel er der her en indre Modsigelse mellem det demokratiske Element i hans politiske Grundanskuelse og det Grundaristokratiske i hans Tænkemaade iøvrigt.

Meget drastisk skildrer Staffeldt i dette Brev Reaktionen, som han i det østlige Tyskland har lært den at kjende. «Overalt sidder den fyrstelige Mistros usalige Dæmon paa Tronen, overalt indbilder man sig at høre det frygtelige

Spøgelse Jakobinismens sagte Aandetrin og stiller Censorer og Angivere paa Lur. En Straale af Naturretten, kastet paa den overleverede Politiks møre Bygning, kaldes Mordbrand, en beskeden Dom over de Herskendes Fremfærd kaldes Oprør», skjønt Regeringen dog ikke som Hierarkiet har betegnet sig selv som ufejlbar. Han er ikke mere som i sin tidlige Ungdom en Beundrer af den franske Revolution, hvilken han, som alle Evropas ypperste Aander, ved dens Udbrud hilste med Jubel, men han mener, at der vil komme noget godt ud af dens Rædsler som af Reformationstidens skrækkelige Krige. Det bliver nu, som han naivt udtrykker sig, en Opgave for Forsynet at opløse den franske Revolution i Harmoni med Menneskehedens Vel og Værdighed.

Om Revolutionens Aarsager ytrer han sig med stærk og selvstændig Dømmekraft. Ikke af «de fulde Hoveder» udsprang den, men af «de tomme Maver». I Tyskland truer ingen Revolution. Massen af en Nation ønsker aldrig politisk, kun borgerlig Frihed, og det første, der i Tyskland er at gjøre, det er at forvandle Censorerne til dygtige Sættere og Politispionerne til brave Natvægtere. En Sammenstilling mellem Datidens Preussen og Østerrig er dog den mest glimrende Del af Brevet. Der er Enkeltheder

i Karakteristiken, der gjælde endnu den Dag i Dag. Saaledes hedder det f. Ex. om Preussen: «Den befalende Magt maa der anstrænge sig for at blive rig, da den adlydende ikke er det. Statens politiske Existens udfordrer et fyldt Skatkammer, en øvet Hær og en Rigsforstander, hvis Geni er allestedsnærværende i Statslegemets Nerver og Sener.» Kun faa, yderst faa af vore Digtere fra dette Aarhundredes første Halvdel have havt saa megen Sans som Schack Staffeldt for de verdenshistoriske Tilstande paa deres Tid. Det er derfor dobbelt uheldigt, at den Skillelinje, han tidligt i sit Sind havde draget mellem Poesiens og Prosaens formentlige Omraader, forbød ham at optage endog blot det Ringeste af sin Erfarings Indhold i sin Poesi. Hans Musa gjorde et Par Vingeslag og forsvandt i det Blaa. Hans Digtning forholdt sig til hans Personlighed, som en Papirsdrage forholder sig til den legende Dreng, der sætter den op; den stiger og stiger og rykker ligesom utaalmodigt i den tynde Snor, der forbinder den med Jorden, fra hvilken den synes at hige bort. Meget betegnende skriver Staffeldt selv i Aaret 1807 i et Brev til Baggesen, der efter hans Mening har gjort Uret i at indlade sig i poetisk Polemik, at han for sin Del «søger at adskille sin Poesi fra Dagligdagsheden og rulle sin idealske Sfære

saa højt omkring, at den ikke støder sammen med nogen jordisk Planet». «Maaské,» tilføjer han med et mærkeligt Glimt af Selverkjendelse, «er dette Karaktersvaghed, grundet i fysisk Afspændelse, der lader mig frygte denne Kollision, ligemeget! jeg frelser dog paa denne Maade min poetiske Luftballon for al Forvikling med jordiske Gjenstande». Staffeldts danske Digte fra Rejsen ere næsten kun Sonetter, dybsindige, noget kunstlede Tankedigte, undertiden af stor Skjønhed, men hvis sammentrængte Stil vanskeliggjør Forstaaelsen.

Efter at Staffeldt, rimeligvis tilskyndet af Grev Bernstoff, havde bestemt sig for Statstjenesten, og i 1801, sandsynligvis paa Grev Schimmelmanns Anbefaling, var bleven ansat som extraordinær Assessor og havde faaet Titlen Kammerjunker, gjorde han i April samme Aar som Officer i Studenterkorpset Tjeneste mod Englænderne, men blev snart derefter afskediget af Militærtjenesten, og hengav sig nu samtidigt til økonomiske Studier og til Dyrkelsen af sit poetiske Talent.

Da skete det, at i December 1802 Oehlenschlägers første Digte, der ansloge en hidtil uhørt Tone i den danske Literatur, med Et gave Læseverdenen nye poetiske Idealer og en ny Maalestok i Hænde. Der kan ingen Tvivl være

om, at denne Samling har gjort et mægtigt Indtryk paa Schack Staffeldt, et mægtigere end den havde behøvet at gjøre, ifald han under sine Rejser, i Stedet for at studere Allehaande, havde fulgt og sympathetisk forstaaet den tyske Poesis Udvikling hos Goethe og Tieck. Nu synes han — det er kun en Formodning, men ingen ugrundet — først gjennem de Oehlenschlägerske Digte at have faaet Øjnene op for Digtekunstens store Opsving i hans Tidsalder. Han, der i sin tidligste Ungdom havde udkastet et Syngespil i Thaarups Stil (det først efter hans Død trykte «Kjærlighed gjør alle lige»), han, der i sine lyriske Digte glimtvis havde mindet om Ewald, dog kun om den reflekterende Ewald, der hidtil i sin Poesi fuldstændig havde savnet Legemlighed, Folkelighed og Farve, begyndte at fordybe sig i Folkeviserne, at skrive Romancer, at stræbe efter Opnaaelsen af en nordisk Tone og at studere, hyppigt endog at efterligne Goethe og Oehlenschläger. Følgen var en mægtig Gjæring i hans Fantasi, under hvilken ogsaa alt, hvad der boede af Ejendommeligt og virkelig Oprindeligt i hans Sjæl, med Et fik Væxt, under hvilken han gjorde store, hurtige Fremskridt i Behandlingen af det danske Sprog, og som satte ham i Stand til, alt et Aar efter Oehlenschläger (December

1803), at træde frem med sin første rige Samling «Digte». En højst beklagelig, uværdig, men forstaaelig Svaghed — Angsten for at frakjendes Originalitet — bragte ham til at ledsage disse Digte med den bevislig usande Erklæring, at af de i Samlingen optagne Stykker ikkun sex, som han nævnede, vare udarbejdede efter 1800, altsaa efter Oehlenschlägers Fremkomst.

Staffeldts tidligste, ufuldkomne Digte havde vakt Kjenderes Opmærksomhed, vare endog blevne forholdsvis udførligt og ingenlunde uskjønsomt bedømte, men denne hans første, saa langt betydningsfuldere og originalere Digtsamling, der først gav Billedet af hans Talent, faldt næsten uændset til Jorden. Publikum modtog den koldt, og den fandt end ikke en Anmelder.

Aarsagerne vare flere: hans Aands utilgængelige Karakter, hans Sammentræf med en anden, ti Aar yngre, ganske frisk og folkelig Digters første triumferende Værker, hans Mangel paa en saadan absolut Selvstændighed overfor den store Medbejler, der havde kunnet gjøre hans Forskjellighed fra ham iøjnespringende; men Hovedaarsagen var dog Schack Staffeldts enestaaende Forhold til det Sprog, han som lyrisk Digter skrev, et Forhold, der vel kan betegnes som hans Digterlivs tragiske Skjæbne. Et saa stort Antal tyske Avtorer — Klopstock,

J. E. Schlegel, Gerstenberg — have i kortere eller længere Tid havt et Hjem i Danmark, saa mange af vore bedste nyere Digtere — Ewald, Baggesen, Oehlenschläger, Heiberg, Hertz, Christian Winther — have, som det naturligt maatte forekomme i et dansk-tysk Monarki, efterladt hele Værker eller enkelte Digte paa Tysk, at man har været tilbøjelig til at overse den afgjørende Forskjel mellem disse Digteres Stilling til det Sprog, i hvilket de vandt deres Digterry, og Schack Staffeldts.

Hine skreve enten lejlighedsvis som Ewald eller Heiberg eller Winther paa Tysk en enkelt Digtning, der aldrig kom Tyskland for Øje, eller de oversatte med tvivlsomt Held deres Værker, eller de fordoblede sig i Kraft af en svækkende Smidighed som Baggesen; men alle søgte og erhvervede de deres Hovedry gjennem Digtning i Modersmaalet.

Med Schack Staffeldt forholder det sig omvendt. Som Tode og Sander var han tysk og vilde være dansk; men han alene har, skjønt tyskfødt, skrevet danske Digte, som vi endnu læse. Hans Biograf, C. Molbech, har med uendelige Gjentagelser gjort opmærksom paa Staffeldts fremmede Forhold til det danske Sprog for deraf at uddrage lutter for Digteren ugunstige Slutninger og beklage, at han ikke blev sit

Modersmaal tro, som han tumlede med langt større Sikkerhed og Frihed. Og dog skulde det synes, som om Danmark fremfor Alt burde være glad og stolt over at have kunnet fravriste den tyske Literatur saa fin og sjælden en Aand! Hvor kan en Mand med Hjærte overse det i Sandhed Rørende ved Schack Staffeldts Kjærlighed til Danmark og det danske Sprog! Han var tysk af Fødsel, har bevæget sig frit, ogsaa digterisk frit i et Sprog, hvis Læsekreds omfattede vel tredive Millioner, og han valgte at være lyrisk Digter paa Dansk. Ingen paaskjønnede hans Valg, Ingen vidste ham Tak derfor, men han blev haardnakket ved at digte i dette Sprog, hvori han kun faa Aar af sit Liv tænkte eller drømte, og han udgav, efter at hans første Digtsamling var bleven oversét og nedtiet, en endnu skjønnere og fyldigere i samme Sprog uden bedre Held. Og til Tak for denne hans lidenskabelige Kjærlighed til Danmark har den danske Kritik leveret alenlange Lister over hans Sprogfejl og lingvistiske Vilkaarligheder. Stakkels Digter, selv dit Eftermæle har man overspyet med Galde! Og den Haand, der har ridset dit Levnet ned, har ikke forsømt nogen Lejlighed eller noget Paaskud til at forringe din Hæder! I den Grad er vor Skjæbne i Tilfældighedens Vold.

Og her om nogen Sinde var vel Anledning til at give ikke blot Taknemmelighed, men Medfølelse, ja Medlidenhed Luft. Taknemmelighed; thi vi Danske ere vel ikke dem, som skulle bebrejde Schack Staffeldt, at han foretrak vort Modersmaal for sit eget. Medfølelse; thi man har kun lidet betænkt, hvad det i Virkeligheden vil sige for en frembringende Aand at producere i et Sprog, der ikke oprindelig og umiddelbart er dens. Kun den, der har forsøgt det, kan gjøre sig et Begreb derom. I Modersmaalet er Forestillingen og Ordet, Billedet og Navnet, Tanken og dens Udtryk ét; selv naar Udtrykket savnes eller ikke vil indfinde sig, føler Skribenten sig som ubetinget Herre derover, han kan efterspore dets fineste Afskygning indtil det svarer til hans Vilje, han kan forme det, bøje det, danne det til, ja skabe det og dog altid være sikker paa, at det skabte er i Sprogets Aand og at det siger nøjagtigt det, han ønsker det skal sige. Hvor ganske forskjelligt er ikke den stillet, som skriver i et fremmed Sprog, selv om han kjender saa meget til det, har talt og skrevet det saalænge, som Staffeldt Dansk! Lad ham være fuldkommen sikret mod Sprogfejl, lad et Brev fra ham ikke være til at skjelne fra et Brev fra en Indfødt — og hvor faa naa selv dette laveste Trin! — hvor mange Trin ere saa

ikke tilbage, før han opnaar det Standpunkt, at Ordene klinge i hans Øre nøjagtigt med det Raaderum og den Rækkevidde, nøjagtigt med den Lyd og de Erindringer, som for den Indfødte, og hvilken Afstand selv derfra til det Punkt, hvor han med fuld Frihed og Tryghed kan anslaa en fortrolig Tone uden at blive plat, en stærkt pathetisk Tone uden at blive højtidelig eller komisk, indskyde en Dialektvending, med Virkning optage et gammelt Ord eller Udtryk og overhovedet frembringe nøjagtigt den sproglige Stemning han vil! Han skal faa Sproget til at male, den Stakkel, og han véd ikke om hans Øjne se dets Farver som Andre se dem, han vil bringe Sproget til at synge, og han griber i dets Strænge med famlende Haand, aldrig fuldstændigt vis paa, at der ikke umærkeligt for ham selv undslipper Instrumentet en Mislyd. Og nu tilmed i lyrisk Poesi, der ikke taaler nogensomhelst nok saa ringe Mislyd. Naar man tænker sig, at han i 1794 kunde offenliggjøre et Digt «Paa Arveprinsessens Død», eller at han for fuldt Alvor vil indføre Ordet «Havn» for «Ideal», fordi han indbilder sig etsteds at have sét, at det paa Svensk har denne Betydning; naar man sér, at han ved Gjennemsyn og Rettelser af sine Digte maa stræbe at fjærne Anstød mod Sprogets grammatiske Regler ikke

at tale om Germanismer, uheldige Ordformer og stive, knudrede Udtryk, at han kort sagt har ligget i stadig Kamp med det bløde og smidige, men saa vanskelige Sprog, i hvilket han skrev: saa beundrer man nærmest, at han nu og da har kunnet frembringe noget saa udadleligt Skjønt som hans bedste Digte.

Schack Staffeldts anden Samling af Poesier «Nye Digte» udgaves 1808 i Kiel; thi han havde fra 1807 opholdt sig der for at være i Nærheden af Hoffet, ved hvilket han søgte Ansættelse. Han nærmede sig her Kronprins-regenten og blev først udnævnt til anden Hof-kavaler hos den sindssvage Hertug af Oldenburg, der levede paa Slottet i Plöen under Formynder-skab af Kongen af Danmark, kort derefter blev han imidlertid opvartende Kammerjunker hos Kronprinsessen, og da denne strax derefter blev Dronning, fik han i Kraft af ny Udnævnelse fast Ansættelse i samme Egenskab.

Han havde allerede paa sin Udenlandsrejse følt sig tiltrukken af den fornemme Verden, havde i Wien havt Adgang til de mest ansete Huse, han var trods sin humanitære Uvilje mod Fødselsprivilegier med Liv og Sjæl Aristokrat; det var derfor ikke unaturligt, at et Hofembede med den nære Berøring med den kongelige Familie, som det medførte, og den rundelige

Frihed, det bragte, maatte synes ham attraaværdigt. Han skulde jo desuden fortjene sit Brod, og af Poesien kunde han ikke leve.

Ikke desmindre formaaede Staffeldt med sit evigt higende, evigt stræbende Sind ikke at slaa sig til Ro i den nye Stilling. Den tilfredsstillede ikke hans Arbejdsdrift, og den ydmygede ham ligesaa meget, som den hævede ham. «En Mand som jeg er ikke skabt til at lukke Døre op og i», plejede han at sige. Det var Poeten i ham, som reagerede mod Afhængigheden og Ceremoniellet. Han havde ikke kunnet være helt Poet og kunde nu ligesaa lidt være helt Hofmand. Hans Ulykke var, at han, som Steffens bidende sandt sagde om ham, «vilde være Digter blandt Kammerjunkere og Kammerjunker blandt Digtere». En større Ulykke var det dog for ham, at ogsaa hans anden og ypperste Digtsamling, der udkom Aaret efter Kjøbenhavns Bombardement, og paa en Tid, da Oehlenschläger og Baggesen delte Nationens poetiske Interesse, blev overset og overstraalet. Hans Talent, der sart og fint som det var trængte til at møde Opmuntring ja Ømhed, tørredes ind. Efter faa Aars Forløb var Staffeldt ufrugtbar.

Til Skuffelsen i Forhaabningerne om Digterry kom en anden, ikke mindre alvorlig og bitter

Skuffelse. Han nærede en lidenskabelig og dybtgaaende Kjærlighed til en ung Pige af fornem Familie, og denne Kjærlighed blev ikke gjengjældt. Allerede 1806 taler han i et Brev til Søsteren om at hans kjæreste Forhaabninger ere blevne skuffede, 1810 svarer han sin Broder paa en Opfordring til at indgaa Giftermaal: «Mit Embede føder næppe mig, end sige tillige Kone og Børn. Dog vovede jeg, i Tillid til min ædle Konges Naade, derpaa, ifald én vilde. Men hun vil ikke, eller tør ikke. Rigtignok har hun ikke sagt det eller skrevet det, men hun har víst det. Du véd hvem jeg mener og hvem jeg ikke kan glemme». Det synes mig ikke vanskeligt af Brevene at se, hvem den Elskede var; dertil forekommer hendes Navn for ofte og paa en altfor betegnende Maade i Brevene til Søsteren. Det var, antager jeg, Hofdamen Kammerfrøken Fritze (Frederike) von der Maase, den samme, hvem Oehlenschläger har besunget. Staffeldt havde, som han ved hendes Død i 1823 skriver, kjendt hende alt som Barn: «Vi legede med hinanden, adskiltes siden, saas efter mange Aar senere og — forenedes ved et varigt Venskabsbaand.»

Det synes som om dette har været Hovedlidenskaben i Schack Staffeldts Liv. Vi træffe vel hos ham paa mange flygtige Forbindelser.

Han sværmer og fabler paa sin Udenlandsrejse om en Julie, han har efterladt i Danmark, han har i Italien hyldet en Therese o. s. v., hans Digte bære Spor af andre, rimeligvis ikke langvarige Passioner, men for den langvarige Besiddelses Lykke var han ikke skabt, og den blev ham aldrig til Del.

Maaské har den uigjengjældte Lidenskab fremkaldt Staffeldts Ønske om at opgive Hoftjenesten; dette Ønske næredes i hvert Tilfælde ved hans ringe Udsigt til hurtigt Avancement, ved hans utilfredsstillede Ærgjærrighed og formodentlig ogsaa ved hans Trang til at forbedre sin økonomiske Stilling; han var en daarlig Husholder og havde endnu Gjæld paa sig fra Rejsen af, en Gjæld der end ikke fandtes fuldt betalt ved hans Død.

Han blev i Marts 1810 udnævnt til at beklæde Amtmandsposten i Cismar, der i Almindelighed betragtedes som en Prøveskole for tilkommende Amtmænd. Han besad fra først af ingen af de Kundskaber, der udfordredes til at overtage en saadan efter Datidens Ordning meget betroet og ansvarsfuld Stilling, hverken den Kundskab til Hertugdømmernes Love i Almindelighed og til det forhenværende storfyrstelige Distrikts Love i Særdeleshed, eller den administrative Færdighed og Vane eller det Kjendskab

til Befolkningen og dens Liv, som var nødvendigt. Men med hans overordentlige Flid, hans Karakterfasthed og høje Selvfølelse lykkedes det ham efter ikke lang Tids Forløb at tilfredsstille sine egne Fordringer, der vare forholdsvis store, da han gjorde sig de højeste Forestillinger om sit Embedes Betydning. Han betragtede sig som Kongens umiddelbare Repræsentant i sit Distrikt og gjentog betegnende nok hyppigt Napoleons Ord: Les préfets sont des petits empereurs. I Begyndelsen læste han flittigt alle Akter igjennem, senere kjedede de ham altfor meget dertil; han plejede da i Kraft af den usalige Spaltning mellem hans Tilbøjelighed og hans Stilling, der paa ethvert Punkt i hans Liv fremtræder hos ham, at sige, at han i sine Dage havde læst saa meget Skjønt og Herligt, at det vel var til at undskylde, naar dette Smøreri var ham væmmeligt.

Næppe var han bleven indviet i sit Embedes administrative Forhold, før han var betænkt paa at hævde ja endog udvide sin Avtoritet, og med sit myndige Temperament og sin strænge Retssands kom han derved til at ligge i en uophørlig Strid med Amtsforvalteren, der ikke vilde anerkjende, at han, som Staffeldt paastod, var Amtmanden underordnet. Formodentlig er det til dette sit bête noire, at Staffeldt sigter, naar

han til Broderen skriver: «Her er aldeles ingen Omgang, thi X., som jeg i saa mange Tilfælde skal kontrollere og som desuden er maaské Kongens skjødesløseste og uredeligste Embedsmand, kan og vil jeg ikke omgaas med». Man sporer hans strænge Retskaffenhed i Tilføjelsen: «Her er Misbrug i Gang, som jeg ikke kan tie stille til. Hvor lykkelig vilde jeg føle mig, ifald mine gode Hensigter ikke fandt Modstand i andres onde Hensigter! ifald de Embedsmænd, jeg arbejdede med til samme Maal, kun havde Kongens Tjeneste og Amtets Vel for Øjnene! Saaledes er det desværre! ikke». Endnu skarpere og klarere træder Staffeldts ideale Retssans frem i et Brevsted fra 1823: «Der er noget i Verden, jeg gad kaldet det usynlige Helvede (man taler jo om den usynlige Kirke), jeg ikke forstaar og vil forstaa: det er en tavs Overenskommelse blandt næsten alle Mennesker, ikkun til en vis Grad at ville øve Ret. Dette Lands Embedsmænd kjende dette Helvede, boe og bygge deri — — jeg ikke og aldrig! Her er Oprindelsen til min Kummer, ja til min uendelige Hypokondri». En Mand med saa principielle Begreber om Ret og Pligt maatte nødvendigvis atter og atter støde an mod de virkelige Forhold og Tilstande, og de uophørlige Rivninger føltes endnu eftertrykkeligere i Ensomheden. Amt-

mandsboligens isolerede Beliggenhed, i en Afstand fra større Byer, der i hin Tid var betydelig, vanskeliggjorde enhver Omgang med Stadboere, og de nærliggende Godser ejedes mest af Familier, der vare bosatte andensteds. Ensomheden var forsaavidt Staffeldt ikke ukjær, som han havde Trangen til ensom at ruge over sit skuffede Haab om Gjenkjærlighed; men hans Dage vare tomme. Til sin Søster skriver han i 1811: «Livet her er det glædesløseste, jeg nogensinde har ført .... Pligt er min Kone og Arbejde min Ven». Hertil kom, at han, der i sine digteriske og fisosofiske Bestræbelser saa den indre Modstander mod sin praktiske Virksomhed, var ivrigt betænkt paa ikke at lade noget fremmed Øje føle hans Uskikkethed til denne. Han arbejdede ufortrødent paa at afkaste ethvert ydre Præg af Digteren eller af Hofmanden og i Modsætning dertil vise sig barsk og haard. Det faldt ham i Begyndelsen vanskeligt nok men lykkedes ham snart kun altfor godt. Hans medfødte Stolthed, hans Lidenskabelighed, som han mente at turde give frit Løb, hans Verdens- og Menneskekundskab, endelig et umiskjendeligt praktisk Talent, alt dette virkede i Forening og understøttede ham i hans indre Kamp. Han plejede at sige om sig selv, at han bar en Jernmaske. Om hans Heftighed mere end om hans

Fasthed vidner det, at Bønderne der i Egnen længe efter plejede at betegne ham i Modsætning til hans Forgjænger og Navnefælle som «de dulle Staffeldt».

Da Staffeldt i 1813 ombyttede det mindre Embede i Cismar med Posten som Amtmand over Gottorp Amt og Overdirektør i Slesvig, altsaa opnaaede en for en Mand, der havde været skabt til Embedskarrieren, misundelsesværdig Livsstilling, vedblev hans sjælelige Tilstand at være ligesaa unaturlig, sørgelig, ufrugtbar udadtil og utilfredsstillende for ham selv. Ja man kan sige, at Staffeldts sidste ti Leveaar kun betegne hans lange Dødskamp som Digter.

Han satte stor Pris paa sit Embedes Magtfuldkommenhed, stræbte som i Cismar at udvide den og kom som der i Strid med de øvrige Myndigheder. Med den Trang, han stedse havde, til at se sin Gjerning i et idealere Lys, plejede han at betegne sit Amt som «Normalamtet». Han var i høj Grad nøjagtig, hævdede at der for Forretningsmanden ikke gaves Smaating, og anførte tidt Mundheldet: «Les bagatelles se vengent». Han var i høj Grad formel, sagde ofte, at Form var ikke Form men Sagen selv, anvendte den yderste Opmærksomhed paa det skriftlige Udtryk og uddannede sin tyske Forretningsstil til det Mønsterværdige af Fasthed og

Præcision. Og som han ved Poetens Forgudelse af Formen adlede det af hans Stilling og hans Stemning medførte Pedanteri, saaledes indblandede han ogsaa Digterens ideale og i større Forstand naive Syn paa Sagerne i Amtmandens Dommervirksomhed. Hans Uegennyttighed var saa stor, at han ofte gav Summer af sin egen Lomme for at udjævne Forskjellen mellem Parternes Tilbud og Fordring og saaledes bringe dem til Forlig.

Hans fuldkomne Redelighed, hans Foragt for Vindesyge, hans ideale Uegennyttighed kunde dog saa lidt som hans Aandsoverlegenhed fængsle Omgivelserne til ham. Dertil manglede hans Sind i altfor høj Grad Ligevægt, dertil var hans Stolthed for afvisende og hans Bitterhed for saarende og hensynsløs. I Byen Slesvig mente han ikke at være forstaaet af Nogen. Enkelte Venner, som han vandt, reves tilfældigvis tidligt bort af Døden, og senere hen fandt han ingen Venner mere, da han ingen søgte. I Selskabslivet deltog han ikke, da han betragtede Byens Selskaber som «øde Stepper». I sin Stolthed af medfødte, nedarvede Fortrin troede han ikke der i Egnen at kunne finde nogen Jævnbyrdig: Der var vel nogle enkelte af ligesaa gammel Adel, men Ingen, der var hans Ligemand i Aand. Saa gav han sig da hen til en Alle nivellerende Foragt.

Og jo mere uselskabelig Selvfølelse og Adelsstolthed nu gjorde ham, des bitrere bleve hans Domme over Omgivelserne. Han vedblev at sætte det danske Folk yderst højt, det tyske ligeledes; han priste begge Folkeslag som fortræffelige Stammer, derimod foragtede han den blandede Nationalitet, der findes i Slesvig, paa det Dybeste, indbildte sig at Hertugdømmets Befolkning kun besad begge Folkeslagenes Fejl, kaldte Indbyggerne et karakterløst, egoistisk, lavttænkende Folkefærd og paastod særligt om Staden Slesvig, at der fra den udgik en aandeligt og sædeligt dræbende Smitte. Under denne hos ham snart permanente Sindsstemning overudvikledes hans tidligere lidet fremtrædende Hang til bidende Sarkasme. I de faa Kredse, han omgikkes, udsøgte han sig bestandig Skiver for sin Ironi; disputeresyg og paastaaelig, som han var, kunde han forfølge Anderledessindede, virkelige eller formentlige Dumrianer indtil det Trættende med sit haanlige Vid, kunde forfægte aabenbare Paradoxer, og tyede i Ordstriden hyppigt til Ordspil, naar Argumenterne glippede. Havde han saa saaret og krænket en Uskyldig eller Værgeløs, kunde han bittert fortryde sin Uskaansomhed og med Øjnene svømmende i Taarer bede om Forladelse; der var nu og da ligesom

noget Dæmonisk i hans Væsen; han var ikke Herre over sine Ord.

Snart kom han ved denne Færd til det Punkt, at han troede, Alle vare hans Fjender, og derfor nærede Mistro til Enhver. Og jo mere isoleret han følte sig, des mere aristokratisk blev hans Tænkemaade. De slette Erfaringer, han havde gjort med Bondestanden, ledede ham til i denne Stand kun at se en umyndig og ufornuftig Modstander af ethvert Fremskridt, hvem man ingen politisk Stemme turde indrømme. Til Gjengjæld hævdede han Læren om Kongernes guddommelige Ret, ja forsvarede endog den blodige Reaktion i Spanien. Mere og mere Vægt lagde han bestandig paa Nødvendigheden af et paa Grundbesiddelse hvilende Aristokrati, ivrede mod de «Liberale» og «Tidsaanden», advarede Bønderne faderligt mod Læsning af Aviser, og hadede Ordet «dannet», fordi det syntes ham at nivellere Samfundsforskjellene og sætte «det Gemene» paa Tronen. Ulykkelig som han følte sig, og i Privatlivet begavet med den divinatoriske Gave til at forudse tilkommende Ulykker, som findes hos alle de Mennesker, hvis Naturel leder dem til at parere paa Sort, saa' han ogsaa kun Ulykke i alt det historisk Vordende.

Under alle disse Udbrud af Menneskefjend-

skab ligger det digteriske Naturels Fortvivlelse over Uoverensstemmelsen med de Sysler, hvortil det var fordømt, med de «otte til nitusind Sager om Aaret» der forelaa til Afgjørelse, Fortvivlelsen over et nødtvungent poetisk Selvmord, at sammenligne med et Menneskes, der var fordømt til dagligt at tage en Draabe langsomt virkende Gift. Han følte sig som en Desertør fra Kunstens Lejr. Han er ikke mere Kunstens Dyrker, kun Dyrker af «Routine» og «Chicane». Til sin Søster skriver han: «En Afgrund af Melankoli trur med at opsluge mig . . . . mit Embedskald fordrer mig helt, og jeg er lig en, til allehaande Færdigheder i at staa Skildvagt, fyre en Kanon af, stille sig død, afrettet Sangfugl, som derved har ophørt at synge».

Han vedblev selvfølgelig med Interesse at følge Bevægelserne i samtidig dansk Poesi. Det var naturligt, at han, der paa en Maade var optraadt som Oehlenschlägers Medbejler, der endog undertiden (som i Digtet over Vahl eller i «Trende Nætter») havde indladt sig i formelig Kappestrid med ham i samme Versemaal over samme Æmne, der i Privatlivet forgjæves havde bragt ham sin Hyldest og var bleven afvíst med ufortjent Haardhed, under Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger følte sig personligt tiltrukket af den første, der desuden tilfulde paa-

skjønnede hans digteriske Gave. Han udtaler sig til denne med en kritisk Skarpsynethed, der vilde have været til Gavn for hans egen Poesi, hvis den tidligere havde gjort sig gjældende, mod Gjenoptagelsen af de gammelnordiske Stoffer og om Poesiens nødvendige Forhold til sin Samtid. Det forholder sig med ham som med Tegnér, at hans Kritik stundom naaede videre end hans Poesi; begge holdt de tilsidst i Theorien kun paa moderne Æmner. Naar han i Anledning af Oehlenschlägers beundringsværdige «Balder» kun bemærker, at han ikke kan «forliges med disse Nordguder, der stundom have Feber og Asthma», saa føler man vel i denne Dom den Overstraaledes Søgen efter et kritisk Angrebspunkt, men der er mere, end man paa hans Tid vilde anerkjende, i hans Kritik, naar han siger: «Dette Marionetspil med den eddaiske Mythologi, disse med de bekjendte ombres chinoises analogiske ombres scandinaviennes have, synes mig, forrykket den danske Poesis Standpunkt nuomstunder; thi Poesien er en Tidsaldersblomst og kun saa er den en Naturblomst». Naturligvis beskjæftigede det Spørgsmaal ham mest, om han var «aldeles glemt som Digter» eller ikke. Jeg gad dog vidst, skriver han til Baggesen, «om det Gemyt, der har udsukket, udgrædt og udbasunet sig i mine Digte, ikke

finder nogen Lige, nogen beslægtet Aand, som deri hører Ordet til sin lønligste Tanke og Sukket til sin ædleste Længsel». Nu og da stødte han som hos Ingemann paa varm Sympathi, en enkelt Gang som hos Thiele paa brændende Beundring for sine Digte. Den unge J. M. Thiele forherligede ham allerede som Skolediscipel i smukke og følte Vers, og blev ham ogsaa som voxen Yngling tro. I sine Erindringer «Af mit Livs Aarbøger» beskriver Thiele paa følgende Maade den 48aarige Staffeldt, hvem han i Sommeren 1817 traf hos Friederike Brun, der havde vundet en oprigtig Ven i den fordums Modstander: «Snittet paa hans Klæder var just ikke gammeldags, men dog langtfra efter dette Aars Mode; dog var der en vis Sirlighed eller Stivhed i hans Toilette, og hans Hoved, som hverken var smukt eller aandrigt, var et vissent Ansigt under en Frisure af tætafklippede Haar, der vare pudrede . . . . men da jeg kjendte hans Aand, fik jeg strax Indtrykket af en udbrændt Vulkan — en Askehob efter et dejligt Baal. Hans Tale havde en Betoning af det Tyske og han talede det danske Sprog markeret», Naar man har fulgt Staffeldts indre Historie i dette hans Livs sidste Afsnit, har denne Skildring af hans Ydre unægtelig Troværdighedens fulde Præg.

Det var ikke blot sit Fædrelands Poesi, Schack Staffeldt i sine senere Leveaar fulgte. Blandt de tyske Digtere var han paa det Nøjeste fortrolig med Lessing og Klopstock, men især sværmede han for Schiller, hvem han vurderede højere end Goethe. Med sine fortrinlige Kundskaber i moderne Sprog læste han — og til Stadighed — Dante, Ariosto, Tasso, Shakespeare og af de nyere Digtere fortrinsvis Byron og Lamartine. Han fandt sig beslægtet med begge disse sidste, med Byron gjennem sin Sjæls Sønderrevethed, med Lamartine gjennem sin Poesis ætheriske og reflekterende Væsen. Med største Spænding fulgte han Byrons politiske Optræden under den græske Frihedskamp, han haabede at se ham hyldet som Grækenlands Konge og var smerteligt greben, da disse Forhaabninger sønderreves ved hans tidlige Død. Selv skrev han i disse sine sidste Aar kun faa Digte (alle paa Tysk), men de høre til de følelsesfuldeste, skjønneste og mest tragiske, han har forfattet.

Stedse mere blev efterhaanden Embedsvirksomheden ham forhadt. Han følte sig som fastsmeddet ved en Lænke og ytrede tidt, at han, hvis ikke Æren forbød det, vilde foretrække en Galejslaves Stilling for sin. Ofte anførte han ogsaa Theklas Ord «Es geht ein finstrer Geist

durch dieses [unser] Haus» med Hensyn paa sig selv og sit Hjem, og Ytringer af denne Art, tilføjer hans forstandige Biograf Engel, vare uden Tvivl Udtrykket for hans dybeste Følelser.

Hans Omgangskreds i Slesvig snevrede sig bestandig mere ind; i hans sidste Aar saa man ham sjældent udenfor hans Bolig og Gjæstgivergaarden, hvor han indfandt sig for at spise til Middag, siden han troede sig bedraget af sin Husholderske. Aftenerne tilbragte han i Regelen alene hjemme. Da kunde, især om Vinteren, en Følelse af hans Ensomhed gribe ham mægtigt. Ikke sjældent lod han da under Indtrykket af denne Følelse alle Værelser i det Stokværk, han beboede, oplyse og vandrede op og ned i de tomme Rum indtil efter Midnat, og han skal ved saadanne Lejligheder ofte have talt højt med sig selv, idet han med sin levende Indbildningskraft forestillede sig, at andre Personer vare tilstede, med hvem han da underholdt sig. Det er Fænomener, som de vise sig hos dem, der ere dømte til Ensomheds- og Tavshedsstraf. Efter at han forsætlig havde isoleret sig fra Verden, var det som Trangen til Meddelelse bragte ham til fuldstændigt at sætte sig ud over Hensynet til Muligheden af en Tilegnelse hos dem, hvem han undtagelsesvis meddelte sig til. Undertiden lod han sin Skriver, sin Karl eller

sin gamle Husholderske kalde for at holde formelige Moralprædikener for dem; om Sommeren forsamlede han dem ikke sjældent om sig i Gaarden og anstillede i deres Nærværelse Naturbetragtninger over den nedgaaende Sol, over Græsarterne eller over sin Yndlingsfugl Storken, der havde sin Rede paa Husets Tag, ja han kunde give sig til at tiltale Fuglen og lovprise den i digteriske Udtryk for disse Tilhørere — der til hans Uheld endda var slette, egennyttige, utro Tjenestefolk. Det vil ikke undre Nogen, at han under disse aandelige Lidelser, der ledsagedes af Nervesvækkelse, nu og da søgte Lindring i stærke Drikke.

Udespærret som han følte sig, utilgængelig som han var, tyede han tilsidst fra Menneskenes Selskab til Planternes. Blomsterdyrkning blev hans sidste Trøst og Adspredelse. Med stor Bekostning forskaffede han sig skjønne og sjældne Exemplarer af Planter. Ofte saas han helt hensunken i Beskuelsen af sine Blomster. Med sit dybe Had til de Amusiske paastod han, at Mennesker, der vare uden Modtagelighed for Blomsters Skjønhed eller som ingen Sans havde for Statuer, Malerier og Musik, var absolut forkastelige, onde. Han troede, at det ufordærvede Menneske ogsaa uden Dannelse maatte

modtage et dybt sjæleligt Indtryk af det Skjønne.

Imidlertid nærmede Opløsningen sig. Han havde i Grunden længe været færdig med Livet. Allerede i 1823 havde han skrevet til sin Broder: »Jeg for min Del forlader gjerne dette Liv, thi hvad har jeg at vente her? Turde jeg dog, maaské imod Naturlovene, sætte en Betingelse, saa maatte det være den, uden svære Lidelser. O jeg kan ikke sige dig, bedste, elskede Broder, hvor følsom jeg er mod legemlige Smerter! De martre mig usigeligen, ja! de forbitre mig indtil det Yderste. Gid jeg havde enten den mandlige Haardnakkenhed eller det kvindelige Taalmod!« — en Udtalelse i hvilken den Livstrættes hele nervøse Forsagthed og Uro kommer til Orde. To Aar senere hedder det i et Brev til Søsteren: »Jeg har hverken Ven eller Veninde, i disse Ords højere Betydning, ingen søde Glutter, af hvilke jeg kunde øse ungdommeligt Hjertelevnet, ingen Paarørende, hvis Kjærlighed gjør saa tryg, saa at man ikke kan føle sig ene og forladt paa Jorden: en Følelse, lig en Afgrund foruden Lys og Læ, men fuld af Klagesuk og Skrækbilleder. Selv den himmelske Muse forlod mig og sammenfoldede alle sine udspændte Himle. En Pligtens Træl, gisper jeg under Byrden af mine Embedssysler, 8000 Sager aarlig

strømme ind paa mig, og hvilke Sager! til hvis Afgjørelse jeg kun kan holde én Sekretær og to Skrivere. Og nu min Sundhed — min Sundhed, siger jeg? Min Sygelighed skulde jeg i det mindste have sagt . . . Jeg lader mig kun se ved Hoffet, og lever, eller rettere sagt, jeg træller forresten paa min Galej, Amthuset. Jeg vil i Forvejen, søde Søster, forberede Dig paa, at jeg vil søge om Forflyttelse eller Afgang paa Vartpenge. Min Sygdom kræver dette, ikke lette Offer».

Staffeldts Haab at dø uden mange forudgaaende Lidelser gik ikke i Opfyldelse. I hans sidste Leveaar udviklede et lokalt Sygdomstilfælde i Underlivet sig paa saa alvorlig Maade, at han led mange Smerter. Han søgte Helbredelse ved at trække sig tilbage fra sine Forretninger, ved at foretage maanedlange Rejser og endelig ved at underkaste sig en anset Læges Behandling i Kiel. Imidlertid kunde Ondet kun lindres, Helbredelse viste sig umulig. Efter Schack Staffeldts Tilbagekomst til Slesvig i Efteraaret 1826 toge hans Legemskræfter synligt af, og nu mistede han alt Livsmod. Han kunde bryde ud i Graad, naar han talte om sin lidende Tilstand. Tilmed lod en nagende Frygt for at blive sindsforvirret ham ingen Ro. En af de sidste Dage, da han endnu kunde forlade sit

Hus, stod han paa Gottorp Vold, hensunken i dybe Tanker og betragtede Solnedgangen. En, der var traadt hen til ham, lod et Par Ord falde om det skjønne Syn. Han svarede: «Jeg ser heri kun et Billede paa Tilintetgjørelsen».

Han blev ramt af et Slag og laa tre Dage i hjælpeløs Tilstand med tilsyneladende kun svag Bevidsthed uden anden Pleje end den han fik af en Husholderske og en Tjener, hvis raa Ytringer skulle have forbitret hans sidste Timer. Han døde den 26. December 1826.

II.

Det afgjørende Grundtræk i Schack Staffeldts Digterpersonlighed er det, at han var en Idealist.

Den Opfattelse af Digtekunstens Væsen, der betegner sig selv som Idealisme og der endnu den Dag idag formaar at samle mange Sympathier om sig, skjøndt den nutildags kun optræder mat og principløst, har i den første Halvdel af dette Aarhundrede behersket den danske Poesi. I vore Dage lægger den sig sjældent for Dagen i Digterværker, men fremtræder som dømmende og fordømmende Kritik. Den tager paa Veje overfor Ord og Enkeltheder. Naar en Forfatter i sin Dialog indfører

enkelte nødvendigt eller unødigt grove Talemaader, naar en Digter berører en Last eller en Sygdom, som man hidtil havde betragtet som unddraget Kunstens Domæne, saa lader Idealismen høre fra sig for at kalde den Vildfarende tilbage til hans Pligter mod det Skjønne og Idealet.

Det Principielle i Standpunktet berøres imidlertid aldrig mere. Man synes ligesom at have glemt Grundanskuelsen, hvoraf disse Domme og Advarsler udspringe, en Grundanskuelse, der endnu for en Menneskealder siden var i Alles Tanker og som havde behersket den danske Literatur i den Forstand, at den ingen bevidste Modstandere fandt. Hvor uenige end Oehlenschläger og Baggesen eller Oehlenschläger og Heiberg eller Heiberg og Ingemann eller Heiberg og Hauch ere — i Grundanskuelsen ere de som poetiske Idealister i fuldstændig Forstaaelse med hinanden. Hvis en eller anden Digter (som Blicher i sine Noveller) tilsyneladende hylder en modsat Poetik, saa er det ubevidst; han gjør den aldrig gjældende, han anser sig for ganske ligesaa idealistisk som sine Samtidige og straffes endda med Ligegyldighed og Tavshed af Bannerførerne; Heiberg nævner ham aldrig i sine Værker.

Den poetiske Idealisme gaar ud fra den Grundtanke, at det ikke er Kunstens Sag at

efterligne Virkeligheden. Den saakaldte «Naturefterligning» som Poesiens Princip er den Fjende, den bekjæmper. Den gjør den tilsyneladende rigtige og sunde Betragtning gjældende, at kan Kunsten ikkun efterligne Virkeligheden, saa er den overflødig. Hvortil behøve vi en Gjentagelse? Vi have jo allerede en bedre og langt mere levende Virkelighed udenfor Kunsten. Nej Poesiens Opgave er omvendt den at føre os bort fra Virkeligheden med dens hverdagslige Sorger, dens Hæslighed, dens Smuds og bringe os til at glemme alt dette i en anden, højere Verden.

Men Idealismen har historisk gjort sig skyldig i en dobbelt Fejl.

For det Første karikerede den sin Modstander; den oversaa, at der blandt Naturstudiets Tilhængere fandtes mange, der ingenlunde opfattede Principet som gjaldt det en raa, tilfældig Afstøbning af et Stykke Virkelighed, men som indrømmede Kunstnerens Individualitet den videst mulige Ret til at gjennemtrænge Stoffet med sit Temperament og sin Aand.

For det Andet overvurderede Idealismen den digteriske Fantasi. I Indbildningskraften, der kun formaar at omdanne og udvikle Virkelighedsforestillingerne, saa den en guddommelig, af Intet skabende Magt. Den betvivlede ikke,

at den trygt kunde lade haant om Virkeligheds-studiet; Fantasiens indre Kilde sprudlede jo uophørligt.

Længe indbefattede man hele Samtiden i den Virkelighed, der laa for lavt for Kunsten. Oehlenschläger fremstillede dels Guder, der vare hævede over Menneskelivets lavere Kaar, dels Søkonger og Jarler, Helte og Elskere, der stillede Samtidens Helte og Elskere i Skygge. Ikke en af Hauchs Romaner skildrede Samtiden. Ingen Digter gav sig til at studere den, og ingen bemærkede, at hvad der fandtes af sandt Menneskeligt i hine Guder, Helte eller Fortidspersoner, det skyldtes udelukkende de Iagttagelser, Digteren i Reglen halvt ufrivillig havde gjort af sin Samtid.

Fremstillede Dramatikeren en lavere Virkelighed, saa fordrede Idealismen, at man stadig skulde se denne gjennembrudt af en højere overnaturlig, som i Heibergs «Alferne» og «Syvsoverdag», og denne højere Verden, der gjør Brud paa Naturlovene og den hverdagslige Orden, er endnu bevaret i Hostrups iøvrigt saa virkelighedstro Lystspil, i «Gjenboerne» og i «Mester og Lærling». Man véd hvilken Storm af Indignation Heibergs Vaudeviller vakte. Man bekjæmpede disse overgivne Fantasifostre som i Kunsten utilladelige Virkelighedsbilleder. Og

en lignende Opposition fra flere af Datidens rettroende Idealister mødte Fru Gyllembourgs Noveller. Vel sandt, det var Damearbejde, det var fint og pænt og paa sin Vis idealistisk, og det fordømte Datiden, men — det skildrede den, og det var slemt: i disse fyrretyveaarige ædle Herrer med hvide Veste, i disse ridderlige og lidenskabelige Legationsattachéer, i disse unge fintfølende Koner, i alt dette nydelige Porcelænsmaleri fandt man et begyndende Virkelighedsstudium, der var adskillige blandt Mændene af den ældre Slægt imod og som først senere saa forskjelligartede Forfattere som Saint-Aubain, Carl Bagger, M. Goldschmidt hver paa sin Vis toge op.

Hvor det var muligt, der levede man af den historiske Legende som Ingemann i sine Romaner, eller af Luften som Paludan-Müller i «Amor og Psyche», eller af Kjæmpevisens og Troubadourstilens Duft som Hertz i «Svend Dyrings Hus» og «Kong René's Datter». Selv naar Virkeligheden uimodstaaeligt trængte sig frem, som i «Adam Homo», var det kun for at fordømmes og atter tabes af Syne. Og selv naar en Legendedigter som Ingemann eller en Eventyrdigter som Andersen i deres Romaner («Landsbybørnene», «De to Baronesser») traadte i Berøring med Nutiden, saas deri ikke noget

Tegn paa Strømmens Gang eller noget Brud med Idealismens Princip; thi hos de allerfleste af Digterne fremtraadte de idealistiske Sympathier saa stærkt blandede med realistiske Tendenser, at det var umuligt at gribe Principet i dets Renhed.

Schack Staffeldt er den eneste af dette Aarhundredes danske Digtere, hos hvem man kan studere den strænge Idealisme uforfalsket og usvækket, i dens Væsen og i dens Konsekvenser, og se den i dens Kamp med en kraftig digterisk Individualitet. For ham var Idealismen begejstret Alvor.

Idealismen er et tysk Fænomen. Den har aldrig i en længere Aarrække været eneraadende i nogen anden Filosofi og Poesi end den tyske; den var ukjendt i dansk Poesi, saalænge denne under Holberg endnu ikke var bleven berørt af tysk Indflydelse, den blomster op fra det Øjeblik af, da vor Poesi gjennem Ewald paavirkes af Klopstock, gjennem Oehlenschläger af Schiller og Tieck, gjennem Hauch af Tieck og Schelling, gjennem Heiberg af Tieck og Hegel, og den findes klarest og renest hos Schack Staffeldt, der var tysk af Herkomst og hvis Modersmaal var det tyske.

Vi have ingen dybere germanisk Aand i vor Literatur. Med al sin Fædrelandskjærlighed

var han tysk i sit hele Anlæg, og det vilde dengang sige født Ultra-Idealist.

Man ser det allerede af hin ovenfor anførte Ytring i hans Brochure mod Pallini om hans Opfattelse af Romandigternes Forhold til den virkelige Verden. Schack Staffeldt har efter sin egen Tilstaaelse oprindeligt troet at finde Virkeligheden i Datidens Romaner, Datidens Poesi. Med Et er det gaaet op for ham, at Virkeligheden var af en helt anden Beskaffenhed end i Romanerne. Men istedenfor deraf at slutte sig til Nødvendigheden og Berettigelsen af en Poesi, der ikke vildleder Ungdommen, men giver den et sandt Verdensbillede, drog han ifølge sit idealistiske Naturel kun den Slutning, at Virkeligheden i sin Brutalitet faldt udenfor Poesien og ingen Gjenstand afgav for den.

Derfor faldt hans Liv fra hinanden i to adskilte Halvdele: en Virkelighed uden Poesi og en Poësi uden Virkelighed. Han gik, som han skrev til Baggesen, ud paa «at rulle sin idealske Sfære saa højt omkring, at den ikke stødte sammen med nogen jordisk Planet», det vil sige: han lod alle sine ikke-poetiske Interesser som Menneske blive udenfor, naar han selv steg ind i sin poetiske Ballon.

Han formaaede trods sin mangesidige Begavelse ikke at lade sine reelle Studier og Kund-

skaber komme sin Poesi til Gode; han tillod ikke sin antikirkelige Lidenskab at komme til Orde i den: han udelukkede sine politiske Idéer og sin Fremskridtsbegejstring af den, som han havde stræbt at udespærre sin Sensualisme fra den.

Hvad Under at Forholdet til den saaledes indsnevrede og omgrænsede Poesi ikke kunde tilfredsstille et rigtbegavet og mangesidigt Sind!

Han kunde og vilde ikke nøjes med at være Digter. Han stræbte bestandig ud imod det, han selv kaldte Prosaen, søgte og fik forskjellige Slags Embeder og sad tilsidst til Halsen i «Prosa». Prosaen, det vil sige Virkeligheden, var ham det Stof, han behøvede for deraf at ælte sit daglige Brød, det Materiale, han attraaede for deraf at forme sig borgerlig Anseelse og Indflydelse, men taget i og for sig, uden Hensyn til den Mættelse, den bød hans Fornødenheder og hans Ærgjærrighed, nærede han en sand Afsky for den. Den var ham det Grove og Lave; det var høje Sjæles Kjende, at de hævede sig over den; i Poesien havde den først og fremmest Intet at gjøre. Det er let forstaaeligt, at Staffeldt, anlagt som han var, maatte med Lidenskab indsuge enhver nok saa hyperidealistisk Theori om Poesien, og være redebon til at illustrere den i sine Digte, selv

9*

om de Digtere, hos hvem han troede at finde den, som Schiller f. Ex., i deres Værker havde indrømmet Virkeligheden langt større Plads end man af Theorien skulde slutte. Han gik da i sit Sjæleliv ud fra en Forestilling om Poesiens Natur og Væsen, der uden Overdrivelse kan betegnes som den ulyksaligste, en Digter kunde falde paa at danne sig, den at Iagttagelse, Gjengivelse, Opfattelse, Sammentrængen af det Virkelige var noget, der stred mod Digtekunstens Væsen, ja endog var uantageligt som Grundlag for Digtningen. Han nærede den Overbevisning og hyldede den Lære, at Livet som saadant ingen Gjenstand var for Poesien, den sande Digter nærede sig kun af Drømme, stirrede kun ud mod det Usynlige, attraaede kun det Uopnaaelige, byggede kun Luftkasteller og havde lige nær til det Materiale, hvoraf de opførtes, om han boede i en Udørk eller med Menneskelivet for Øje.

Naar han ikke desmindre bliver en af vor Literaturs mest udmærkede Lyrikere, saa er det tiltrods for hans fordærvelige Poetik i Kraft af hans sjældne poetiske Anlæg. Og yderst interessant er det at se, hvorledes han nu efter at have gjort tabula rasa af Virkeligheden, forsøger paa ud af sit eget Indre at skabe en Poesi.

Det lykkes ham, og vi se et helt poetisk-filosofisk System bygge sig op for vort Øje.

Naar hele den ydre Virkelighed er sløjfet, hvad bliver da tilbage for Digteren? Intet Andet end hans poetiske Længsel. Schack Staffeldt var en Aand der længtes, og hans Poesi blev Længselens Poesi. Vi længes alle efter Lykken, men Forskjellen mellem os beror paa den Forestilling, vi efter vor Natur gjøre os om den. Schack Staffeldt var en højtstræbende Aand; han attraaede en ideal Fuldkommenhed. Derved hæver han sig over Mængden af de smægtende og længselsfulde Naturer. Han var dernæst en fuldstændigt rationel Aand, hvis Begreb om Fuldkommenheden ikke var formet ud fra positivt religiøse, supranaturalistiske Forudsætninger. Hans Sværmeri var et filosofisk Sværmeri, hans Uvilje mod Virkeligheden en Metafysikers eller metafysisk Romantikers, ikke en Troendes eller en Theologs. Derved adskiller han sig fra Mængden af vore bløde eller uklare poetiske Sværmere som Ingemann eller Hauch. Han stammer i lige Linje ned fra Ewald, men han var ikke det store, syge, elskelige Barn som han, ikke som han Digter i Et og Alt, ikke som han ren Genius. Hans Sværmeri var en Ynglings, men det havde ikke frit Spil i hans Sjæl; det var omgivet, ligesom cerneret af en

Mands haarde og faste Væsen; det sprudlede ikke stilfærdigt frem som af en Kilde, det steg med en vis tvungen Voldsomhed i Vejret som et Vandspring, fra alle Sider indesluttet i en Stensætning af noget frastødende og stiv Karakter. Det fik kun Lov at komme til Udbrud i hans Poesi, og derfor bemægtigede det sig den næsten helt.

Hvis man imidlertid havde sagt Schack Staffeldt, at det, han i Grunden længtes efter og mod, det var intet andet end Virkeligheden, saa vilde han have taget dette meget ilde op; thi med den vilde han netop Intet have at gjøre.

I Digtet «Det højere Liv» hedder det:

Hvo til det Virkelige sit Liv og sit Kunstværk befæster,
 ligner hin Urtegaardsmand (sikkert han vanvittig var),
da han de spæde Planter med Toppen i Jordbunden satte
 og dog ikke begreb, hvorfor de alle slog fejl.
Billedet·Tingens Rod i det dybe, evige Liv er,
 Tingen som vexlende Løv falder i Tiderne af.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Dybt i dit bundløse Selvs til Tempel indviede Dybde
 risler det evige Liv klart og oprindeligt frem;
der er den højeste Fryd, der Gudernes salige Arne,
 der det forjættede Land, ikke bag Stjernerne hist.

Der skjuler sig i dette smukke og varme Udbrud, som gjør Tænkeren i Schack Staffeldt al mulig Ære, en Synsmaade, der maatte være

højst farlig for Digteren. Denne skal, mener Staffeldt, fæste sit Blik paa Tingenes evige, platoniske Urbillede, ikke paa de enkelte Ting; han skal ene og alene fordybe sig i Jeget, der opfattes som i Fichte's «Anvisning til det salige Liv». Hvor skal da Jordens brogede Liv faa Adgang til hans Digtning?

I «Digterbekjendelse» hedder det endnu udtrykkeligere:

Op, Digtre! alt det Jordiske bortfjerner,
da skal I snart det Himmelske opnaa,
thi Kunsten er lig Troens skjønne Rige,
kun ubesmittet Frahold did tør stige.

«Frahold» betyder i Staffeldts Sprog Afkald, Forsagelse. Det gjælder, mener han, for Digteren om ubetinget at forsage enhver Berøring med hvad Jordens er. Ja det Jordiske vilde «besmitte» hans Poesi. Den synes da ganske at maatte dreje sig om sig selv, ganske at maatte tære paa sig selv. Og Formodningen bestyrkes, naar man læser Epigrammet:

Til de æsthetiske Realister.

Daarer, hvis lavere Id vil tærske Geniens Blomster
og ved den himmelske Ild koge de jordiske Ro'r!

eller Modstykket:

Digterprøve.

Vil du vide, om dig Naturen til Digter indvied,
og om Begejstringens Gud kasted sit Lyn i dit Bryst?
Fly til Ørkenens Favn, for stedse adskilt fra Vidner,
der slaa Harpen, og da Genius hilser jeg dig.

Den stakkels Staffeldt, hvis poetiske Genius ikke overlevede Ungdomsaarene og som end ikke taalte Ensomheden i Cismar og Slesvig, vilde kun daarligt have bestaaet Ørkenprøven, hvor gunstigt end det øde Opholdssted kan synes for en Længselens Poesi.

Thi længes, det gjorde han. Han længtes som den Tørstende, der foregjøgler sig en kjølig Drik, som Elskeren, der brændende savner sin Elskte, og alt hvad han saa: ethvert Naturskuespil, alt hvad han hørte: enhver skjøn Sang, enhver dejlig Menneskestemme, alt hvad han tænkte: hans platoniske eller schellingsk metafysiske Grublerier, ja selv alt hvad han følte, dė Følelser, der havde en bestemt endelig Gjenstand og som gjengjældtes, Alt mundede ud i hin Længsel. Det var en underlig, vemodigt-drømmerisk, i sin første Spire ganske ubestemt Længsel. I Digtet «Til Hjertet» hedder det betegnende:

Mit Savn mig fortærer
og ak jeg begjærer,
jeg véd ikke hvad.

Havets og Vindens Musik, Stjernehimlen og Maanens Lys forlokke ham til Sværmeri:

> Jeg undrende stirrer
> og længselfuld dirrer
> af smertelig Lyst.

Og saaledes skriver han ogsaa i «Det kjærere Bedrag», at naar han ser Maanen skinne paa Kjæmpehøje, gaar han helt op i Længsel:

> Da min Sjæl i trange Fængsel bæver
> og i Anelser bortile gad,
> thi et himmelsk, ak! jeg véd ei hvad,
> den i Længselssuk fra Jorden hæver.

Dette Element af vagt, ubestemmeligt Sværmeri, dette flydende Element i Staffeldts Længsel, adskiller ham skarpt fra en ganske samtidig Digter, der ligesom han var ren Lyriker med udpræget filosofisk Hang, og der ligesom han alt i en ung Alder forstummede for bestandig. Jeg mener Hölderlin, der fødtes nøjagtigt et Aar efter Staffeldt (Marts 1770), og der kun 32 Aar gammel ramtes af Vanvid. Ogsaa Hölderlins Digte ere baarne af Længselens Stemning, ogsaa de ere tankerige og aldeles virkelighedsfremmede, men ved Hölderlin kan man kort og bestemt udtrykke, hvorefter han længtes, og det ligeligt fra hans første Digt af

til hans sidste bevidste Suk: det var det gamle Hellas, som han drømte sig det, med dets herlige Sol, dets Skjønhedsliv, dets fuldendte Frisind. Hölderlin svarer i den tyske Literatur til hvad André Chénier er i den franske. Men medens denne Theokrits og Lucretius' Lærling i Kraft af sin hellenisk-franske Afstamning især forstod det Skarptbegrænsede, fint Sanselige i Atticismen, det Samme, som en Catullus tilegnede sig deraf, forholder Hölderlin sig religiøst til Græciteten og fra hans Læber stige tysk-græske Hymner. Hans Ideal er et bestemt, quasi-historisk, lettere at betegne end Schack Staffeldts, men snævrere, mindre interessant, en fattigere og mindre dybsindig Aands Ideal.

Ogsaa hos Staffeldt kan det vel undtagelsesvis se ud, som gjaldt hans Længel Fortiden, især den nordiske Middelalder; det er imidlertid kun i de Digte, i hvilke han ikke helt er sig selv, men under Paavirkning af Oehlenschläger har forsøgt at tilegne sig en ham fremmed Aand («Forfædrene», «Kunstnerlængsel»). I Reglen er det noget Hinsidigt, han attraaer, og for at forklare sig denne Attraa ynder han i sit Tanke- og Drømmeliv at dvæle ved Forestillingen om en himmelsk Præexistens. Saaledes hedder det i «Platonisme»:

Da vor Æt fra Aanders Trængsel
stødtes ned i Sansers Fængsel,
    Mindet af vort Fødeland
    fulgte med til Trællens Stand,
    men det blev paa Gravens Rand
snart til Anelse og Længsel.

Alt, hvad der paa Jorden en kort Tid kan fængsle og vinde os er kun Varsel om, kun Skær af hin tidligere Tilværelses tabte Salighed. Og Fantasiens, Digtekunstens Betydning er den at fremtrylle hins Billede for os. Paa Grundlag af denne til poetisk Brug fastholdte Tro bygger Staffeldt sin Kjærlighedens Metafysik. Overalt kommer han under de forskjelligste Lignelser tilbage til, at de Elskende oprindelig have været Et. I «Myrtegrenen» siger han:

I en flækket Straale udgik I fra Verdenens Indre,
    didhen, i samlet Glans stræbte I begge igjen!

«De tvende Draaber» falde ned fra Himlen som én og blive paa Jorden tilsidst atter én. Til «Lina» synger han:

Halvdel af mit første Væsen, før
    vi sank ned fra bedre Verdners Høje!

Udmærket dybt og skjønt hedder det i Digtet «Lillas Minde» efter Skildringen af Aftenens Skjønhed og af det Blomsterly, i hvilket de Elskende fandt hinanden:

Da strømmede en Livets Bølge,
o Verdenshjærte! ud fra dig
igjennem høj're Væsners Følge
og brød i vor Bevidsthed sig,
og lig en Tvillinggnist forened
i Samkys vore Sjæle sig,
og lig en Tvillingblomst forened
i Samlyst vore Sanser sig.

Det er da et oprindeligt Fællesskab, som forklarer Sjælenes Længsel mod hinanden, og selve denne Længsel er af højere Natur end dens Tilfredsstillelse. Thi det er det dybt Ejendommelige ved Staffeldts Erotik: hvor brændende hvor potenseret hans Attraa end er, han formaar slet ikke at besidde, næppe i et flygtigt Øjeblik at nyde Besiddelsens Lykke, saa begynder han selv med gjennem tusind nagende og tærende Reflexioner at undergrave den. I «Lillas Minde» og «Sonetkrans», de to Digtcycler, i hvilke han med størst Held, øjensynlig paa Grundlag af noget Selvoplevet, har fremstilt en erotisk Lidenskabs Levnetsløb, har Elskeren næppe naaet det i saa sugende Længsel attraaede Maal, før han river sig løs fra den Elskedes Favn for at kaste sig hovedkulds ud i kvalfulde Overvejelser, om hvor hurtigt Tiden iler, hvor snart Alderen vil komme og kjølne Lidenskaben og umuliggjøre Glæden; thi, hedder det, kun Gudernes Attraa er varig; rundt om os forgaa de største Værker,

men størst er Undergangen dog i vort Indre. I det sidste Digt nøjes han med denne sande og for ham nødvendige Slutning; i det første har han fordærvet Virkningen ved unødigt at tildigte et Afsnit om Lillas Troløshed, der føles som lavet, ikke oplevet, og der i ethvert Tilfælde intet har med Digtets Plan eller Idé at gjøre.

Med denne Mangel paa Evne til varig Besidden og virkelig Nyden maatte Fantasibilledet af den attraaede Gjenstand blive ham helligere og skjønnere end denne selv, fordi det var uhaandgribeligt og luftigt. Derfor dvæler han længe nydende ved Aftrykket af den Elskedes Skikkelse i Græsset («Lina») eller Lejets Puder («Sonetkrans»), derfor udmaler han, hvorledes han i Fantasien besidder hende («Til Seraphine»).

I Digtet «Ved Søen» hedder det analogt om hans Glæde ved en skjøn Egn:

> Og stirrende ned i billedfuld Sø
> i underlig Længsel vil jeg bortdø.
> Mig vinker dybt i den stille Azur
> en anden Himmel en anden Natur,
> ætherisk og idealisk er Alt,
> lig Tingenes allerførste Gestalt

Som de tyske Romantikere dvæler Staffeldt med Forkjærlighed ved Landskabets Spejlbillede i Vandet; det er som Billede idealere end det virkelige Landskab.

Uendeligt karakteristisk er det derfor ogsaa, at han, der selv har saa meget af Endymion, ikke blot tre Gange har dvælet ved Endymionsmythen («Den anden Endymion», «Nattergalen og Natfiolen», «Til Fantasien»), men har forestillet sig Endymionssagnet saaledes, at Luna ikke virkeligt hengiver sig til sin Elskede, men at denne kun i Drømme besidder hende, efter at Gudinden, bøjet over ham, har trykket et Kys paa hans Læber:

Drømmende sin Favn han hæver
og udsukker hendes Navn,
men Gudinden selv undsvæver
For den mér end drømte Favn.

Med en saadan Sky for Virkeligheden og en saadan Frygt for Besiddelsen maatte Længselen mod «det Ideale og Ætheriske» blot som saadan blive Staffeldt hellig, ja det eneste Hellige.

Han har lovprist den under utallige, ganske modsatte Former. Han har f. Ex. fremstillet den som kristelig sanselig-mystisk Længsel i «Den hellige Therese»:

O kom da, min Brudgom, som hisset du gaar,
syv Stjærner til Krans i dit straalende Haar!

Bønhør mig, o søde Alkjærlighed, kom!
o kom til Kjærligheds Helligdom!
Min Sjæl kun bæver paa Læbernes Rand,
i et Kys bortfør den til Saliges Land!

Saa sværmed hun hen i himmelsk Begjær —

og han har forherliget den i «Ganymed» som hedensk, men ganske lige saa hellig Længsel mod Alfader. Denne Ganymedes er ligesaa forskjellig fra Thorvaldsens rolige Yngling som fra Rembrandts burleske Dreng. Han er heller ikke den unge Skjønhed, hvem Zeus elsker; nej han fortæres af en uendelig Trang, for hvilken han ikke formaar «at finde Navn eller Billed». Han udbryder:

Hvi er dog, ak! for denne Jord
min Længsel og min Trang for stor?

Han kalder sin Ensomhed «et ædelt Savns indviede Tempel»; han svarer sin Hustru, der bønfalder ham om at blive paa Jorden:

Min Attraa Verdners Alt omfatter,
kun evig Skjønhed er min Lyst.

Saaledes svarer ogsaa den himmelfaldne Dugdraabe sin jordiske Tilbederinde («Liljen og Dugdraaben»):

Hold op at friste mig, hold op!
Snart maa din natlig lukte Top
for Solen sig oplade;
da stige Morgenstraaler ned
og løfte mig til Herlighed
fra dødelige Blade.

Derfor virker heller Intet saa berusende, saa fortryllende paa denne Digter som Udtrykket for den himmelstræbende Længsel. Ganske dejligt hedder det i Digtet «Til den natlige Sangerinde:

Paa Nattens sorte Læber
    du lægger liflig Klang,
anende Hjærtet stræber
    at smeltes i din Sang.

Din Sjæl fra Jorden higer,
    kun Længsel er din Lod,
alle de gyldne Riger
    nedglimrer i din Graad.»

Derfor betegner han Længselen som sit eget Væsens Kjærne. Digtet «Kransen» begynder:

En tidlig Længsel forunderlig
    jeg føled,
Og intet af Alt, som lokkede mig,
    den kjøled.

Derfor siger han om sig selv og sit Kald i Digtet «til Musen»:

Da bandt du mig med evig Længsel
til Alt hvad Ingen her opnaar,
og som i Billed kun let over Jorden gaar —

Derfor hedder det som endeligt Udtryk for Staffeldt Livsanskuelse i det filosofiske Digt «Det Ene»:

Alt det Skjønne forgaar, at Aanden ikke skal nøjes
i sin fornedrede Stand, stedse skal Længslerne her
brænde i Menneskets Barm — —
— — — — — — — — — — —
Nøje er Menneskets Fald, Længsel dets højeste Flugt.

og det er Grunden til, at i Oehlenschlägers «Vaulundurs Saga» Eigil, der øjensynlig svarer til Schack Staffeldt, udbryder:

«Jeg haver intet Haab, og drives kun af en ængstelig Forlængsel langt, langt hen i den vide Verden efter noget Bedre. Derfor har jeg begivet mig paa Rejsen, og derfor stirrer mit Blik hele Timer ud i den tomme, blaa Himmel og derfor er Stenen i min Hjælm blaa, og derfor var Alrunes Klædebon blaat; og den matte, dunkle, tærende Forlængsel er min Valkyrie».

Ligefuldt gjorde Oehlenschläger Staffeldt Uret, naar han hos ham ikke fandt andet end «den utydelige, uvisse, vejløse Længsel, som ikke vidste selv, hvor den vilde hen, og som ingen Rist eller Ro havde Dag eller Nat, men var bestandig Bevægelse og Forandring underkastet, ret som Vandet, og uden Ende eller Maal, som det vide Himmelrum («Vaulundurs Saga»). Thi denne Længsel var trods sin Navnløshed ikke vejløs eller maalløs. Den var sig imidlertid kun undtagelsesvis sit Maal bevidst.

For sig selv attraaede Staffeldt den fulde ideale Udvikling af sit Væsen som Menneske og Kunstner, den fuldkomne Udfoldelse af de Evner, han kun fragmentarisk besad. Det Stykkevise var ham en Sorg, den indre Splittethed en Gru og han følte sit Indre delt og sin Evne splintret i Brudstykker. Derfor i «Det Uopnaaelige» denne Strofe:

Mellem Jord og Himmel her
 alt mit Eje Længsel er.
Vilde Skjæbnens Almagt mig forlene,
 Kraft med Ynde, Pligt med Lyst,
jordisk Ringhed med det Himmelrene,
Ideal med Udtryk at forene
 i et dødigjennemaandet Bryst!

Udadtil attraaede han en højere Virkelighed, der var undergaaet en tilsvarende Forandring: en anden Natur, i hvilken Stykværk, Kulde, Livløshed, Upersonlighed var veget for et romantisk Liv, der kun var en Spejling af det i hans eget Hjærte. I det fuldendt skjønne Digt «Indvielsen», fortæller han, hvorledes han en Aften ved Sundet længselfuld stirrede ned i Dybet, da ved Solnedgang Musen steg ned fra Himlen og rakte ham Harpen med et brændende Kys:

Da rundt en anden Natur der blev,
 Vindene talte,
fra Skyer, som blege for Maanen hendrev,
 Aanderne kaldte;

et Hjærte slog varmt og kjærligt i Alt,
i Alt mig vinked min egen Gestalt.

Dog for hin anden Natur, han længtes mod og undertiden skimtede, dannede han sig tidlig et Symbol. Den var Blomsten af Naturen, Naturens eller Livets Blomst. I Digtet «Kransen» hedder det derfor med stærk Fremhævelse af Ordet:

Blandt Verdens Børn jeg sorrigfuld
mig tabte:
et Blændværk af Meningens Bladeguld
de skabte
og dyrisk oproded den djærve (?) Rod;
forgjæves jeg spurgte, hvor *Blomsten* stod.

I «Elskovs Rige» kaldes Elskoven «Den første Moderblomst», hvoraf den lave og den høje Natur fra først af udviklede sig:

Og denne Alblomsts indre Bæger
er Guders dybe Helligdom,
og denne Alblomsts Rand os kvæger,
ak! med et Nektar-Duftatom.

Under Paavirkning af den tyske Romantik gled saa dette Symbol over til Sammensmeltning med den tysk-romantiske Skoles berømte mystiske Sindbillede «Den blaa Blomst». I «Blomsten» hedder det:

Aldrig skal jeg kunne sige,
  hvad det kjælne Hjærte vil.
det er det Ulignelige,
  det er hele Verdens Smil!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Tidt jeg som en Blomst mig tænker
  dette, ak! jeg véd ej hvad:
Ingen Aarstid den forkrænker.
  himmelblaat er hvert et Blad;
om dens Rod paa Guldets Strømme
sés Naturen rundt at svømme,
  evig god og evig glad.

Kalken, blaa og guldbestænket,
  er en Himmel i det Smaa;
Solen syntes den indsænket
  og igjen af den at gaa o. s. v.

Paa ganske lignende Maade hedder det i et smukt lille Brudstykke, der fandtes blandt Staffeldts Papirer:

Alt var en Blomst,
Luften Kalken,
Jorden Stilken,
Stjærnerne Spidserne i Støvtraadene,
og paa Kalkens Bund
Englene sad og Harpen slog.

Og trindt om i Staffeldts Poesier forekomme Udtryk, der henpege paa, hvor stærkt dette

Billede havde fæstnet sig i hans Sind. I «Prometheus» staar:

> Rundt Naturen syntes sprungen ud
> til en eneste Blomst for sin Gud.

«Kunstnerlængsel», der giver Digterens Smægten efter Forverdenens Herlighed Udtryk, slutter med Ordene:

> Selv Himmelen, med lysblaa Grund
> og Stjærneguld, mig synes kun
> en grænseløs Kjærminde.

Men i det dybsindige Digt «Forvandlingerne», der har en langt betydningsfuldere Idé, er Billedet optaget og udvidet saaledes:

> Thi Kjærligheds Alkjærminde vil
> udslaa af det livfulde Hele,
> som Bæger Ætheren runder sig til,
> de Stjærner til Kors sig afdele;
> til Stængel sig hæver den lave Jord,
> som Duft opstiger Sjælenes Kor.

Dog dette Billedsprog, der, skjønt ikke direkte anvendt af Andre, ligefuldt minder om Andres, er ikke det, i hvilket Staffeldt er originalest. Hvor hans Naturel har udfoldet sig friest og oprindeligst, der har han skildret og prist den usynlige, usanselige Al-Enhed, hvis Nærværelse han savnede og smægtede efter, under Symboler, i hvilke ingen Anden havde tilbedt den. Man

kan sige, at han efterhaanden har dannet sig selv sin Religion. For ham var Al-Enheden nøjagtigt det, som den Troende mener med Gud, og hans brændende Higen mod det Al-Ene, hans Kjærlighed til det, hans Henrykkelse, hver Gang han ojner et Glimt af det i jordisk Form eller hører en Klang deraf i jordiske Toner, ere Vidnesbyrd om den Hen-kai-pan-Fanatisme, der fyldte hans Sind og som, langtfra at være blot en poetisk Kultus hos ham, øjensynlig har bemægtiget sig ham helt, siden den ved de mest forskjellige Anledninger blusser op i hans Poesi.

At Staffeldt kun sjældent skildrer den danske Natur, beror derpaa, at den Natur, om hvilken han drømmer og taler, er Naturen i dens Helhed, Universet. Den Naturkraft, der driver Forvandlingens knusende Hjul med saadan Vælde, at Aarhundreder «stænke hen som Draaber», den Naturnødvendighed, der har «Verdens Lov i den højre, Tidens Flod i den venstre Haand», der skaber hver Tanke i Tænkerens Sjæl, og under hvilken Heroernes Vilje træller, er Gjenstand for hans Sang (se Digtene «Til Naturkraften», «Nødvendighed»), Han forherliger stundom Naturen som den kolde tvingende Nødvendighed uden at elske den; man undres undertiden over Tonen i hans Hymner til den, fordi Ordenes ikke trøstelige Indhold synes at

staa i Strid med den begejstrede Form. Til «Nødvendigheden» synger han f. Ex.:

Altings Styrer, jeg dig hilser med Hymneklang!
Uforkrænket du er evig og overalt.
— — — — — — — — — — — — — —
Kraft og Drift og Instinkt lyde dit Enebud,
og Beslutningen stolt dølger sin Lænke kun.
Støvet, Stjærnen og Ormen,
Aanden trælle i samme Baand.

Man synes i Staffeldts Forhold til Naturen at kunne spore to Udviklingstrin, svarende til den tyske Filosofis samtidige Udvikling. Først stiller Digteren sig koldt og fremmed overfor den ydre Natur; paa Fichte's Vis føler han overfor den kun sit eget Jeg, og jo stærkere den larmer eller skrækker, des mere. Langt fra at besynge den, hvor den synes mest frygtelig eller mest sublim — som ved Ætnas Krater eller under Uvejr mellem Alperne — føler han overfor den kun den Andagt i sit Bryst, der hæver ham over Dødsangst og Fejghed. Langt fra at smelte sammen med Naturen, hævder han i slige Digte kun sin Menneskefornemhed overfor den. Det hedder i «Digterfantasi»:

I Ætnas røde Helvedluer
du med heroisk Apathi,
som Barnet paa en Glod, nedskuer.

Og paa samme Vis i Digtet «Paa Toppen af Mont Cenis»:

> Denne Tryghed ved Naturens Gruen,
> denne Fasthed midt i Altings Fald,
> denne Fryd ved Undergangs Beskuen
> vidner om mit grænseløse Kald.

Dog, i de langt talrigere og betydeligere Digte, der betegne Staffeldts definitive Føle- og Tænkemaade, stiller han sig ganske paa Schellings Standpunkt. Altets Enhed under alle tilsyneladende Forskjelligheder, alle Fænomeners Overgang i hinanden og Sammensmeltning med hinanden, den store Harmoni i Naturen sysselsætter her uafbrudt hans Reflexion og hans Indbildningskraft.

Et Landskab tiltaler ham kun, naar det forekommer ham at rumme Alnaturens eller Tidens hele Fylde indenfor sin snævre Ramme. Saaledes hedder det f. Ex. i Sonetten «Udsigt over Arnodalen», hvor Egnen, der ligner «et Ocean af Frugtbarhed», synes ham ligesom Naturens «skjulte Virkested»:

> Hellige Almoder! du er her:
> Disse Høje, dine Bryster, hæve
> sig med Nok for alle Væsners Hær,

og parallelt for Tidens Vedkommende i «Aftenhøjtid»:

O hvor festlig. o hvor hellig-stille
hviler Alt paa Jord, i Luft og Hav!
Selv Gestalterne sig ikke skille,
blandede i Natten. Altings Grav.

Fantasien sagte Haabets Riger,
Dødens Afgrund lukker op, og brat
ufødt Fremtid ned fra Himlen stiger,
jordet Fortid op af Glem els Nat.

Og som nu Landskabet særligt henriver ham, hvor det fantastisk opfattet synes ham at omspænde Altet, saaledes fryder det enkelte Særsyn i Naturen ham i samme Grad som det synes at sammensmelte adskilte Modsætninger og give et Billede af Helheden.

Saaledes henrives han i «Erindringer» til Udbrud af Ærefrygt ved Synet af en Frugt, der paa én Gang ligner en Pommerants og en Fersken og der synes ham en Sammensmeltning af Kunst og Natur; saaledes henrives han til Udbrud af den højeste Fryd ved en usædvanlig mild Efteraarsmaaned, der forekommer ham at forene Foraarets Ynde med sin egen Skjønhed. Man har i Digtet «Til Septembermaaned (1804)» det som Spørgsmaal formulerede, men saa ægte Staffeldtske Svar paa Spørgsmaalet, hvad dette Under vel betyder:

Sig, hvad bebuder det Under? et andet Rige paa Jorden?
 Markens frivillige Frugt? Barnets ustraffede Lyst?
Møjens Ixionshjul, med Menneskeheden omhvirvlet,
 staar det stille engang? Sluttes der endelig Fred
mellem de tvende Magter, som styre Verden . . .

Og saaledes begejstres Staffeldt ved Synet af et Æbletræ, der paa én Gang bærer Frugter og Blomster («Ved et Æbletræ»), til denne ekstatiske Flugt:

Skjønne Hesperiens Billed, Forening af Ophav og Ende,
 ikke Hesperiens blot, Evigheds Billed, o Par!
. . . .
Thi forunde du mig, med varsomt Tryk dig at plukke,
 at et Hesperien jeg slutte i heldige Haand,
at mit Øje i dig det evige Ene beskue,
 thi det Herligste kun sænker i Billed sig ned.

Og han anraaber i Glæden over dette Særsyn Naturen:

Faldt af din Kjæde den Ring, til hvilken du Vinteren fæsted,
 over hvis Skulder af Is Høsten sin frugtfulde Kurv
rækker den smilende Vaar? og skal da Sangenes Rige,
 Længselens yppige Drøm stanse i synlig Gestalt?
Dig er intet umuligt, du Aand, som i Verdeners Følge
 kun i skiftet Gestalt, evig og én kun, bestaar:
Verdenshistorien er dit gigantiske, mægtige Levnet,
 skrevet med Folkeslag her, hisset fremstilt i Basalt.

Denne for Staffeldt saa særegne, filosofisk-poetiske Lyksalighed ved at møde Altets polære

Modsætninger som Vaar og Høst eller Naturens forskjellige Udviklingsstadier som Blomst og Frugt forenede forklarer ogsaa et Fænomen, der ellers maatte synes forunderligt og stodende især hos den strænge Moralist og lidenskabelige Hader af Katholicismen, som vi i Digterens Rejseoptegnelser have mødt. Jeg mener hans Maal og Maade overskridende Begejstring for Kastratsangen i de katholske Kirker. Han stiller Kastraten Crescentinis Sang i lige kunstnerisk Højde med Raphaels sixtinske Madonna. Han udbryder om den: «Det er ikke sandt, saadanne Toner komme ikke fra Lungerne, de dannes i Hjærtet, i Følelsens inderste Helligdom. Saaledes maa Englene synge, eller de maa lære det af Crescentini» («Samlinger til S. Staffeldts Levnet» I. 448). Man begriber den Staffeldt selv øjensynligt ubevidste Aarsag, naar man i hans Sonet til en anden Kastrat Marchesi («Efter en blid Aria») læser:

Mandens Højhed i din Himmelsang
idealsk med Møens Ynde stemmer,
saa tvetydigt Kjøn om Libers Lemmer
sig i yndig-blandet Omrids svang.

Det var Foreningen af Mandligt og Kvindeligt i én Menneskestemme, de tvende, ellers stedse adskilte Kjøns Sammensmeltning i melodisk Enhed, som fortryllede ham, og berøvede ham ikke

blot Sindsligevægt, men kunstnerisk Dømmekraft. Han sammenligner her selv Indtrykket med det af mandlige og kvindelige Formers harmoniske Forbindelse i Bacchus-Skikkelsen. Og i Virkeligheden finde vi ham henreven af denne plastiske Sammensmeltning af Kjønsmodsætningerne ganske som af den musikalske. Hermafroditismen var et af de Symboler, hvorunder han følte hint Al-Ene, hin natura naturans, Længselens Gjenstand, i hvilken Længselen sluktes, træde sig imode. Derfor hedder det i Digtet «I Canovas Værksted»:

det salige Tvekjøn
Hermafroditen,
den store Enheds
længselsløse Billed,

og derfor benævnes i «Digterbekjendelse» Naturaltet som saadant uden videre «den store Alhermafrodit»:

I Enkeltheders bølgefulde Rige
er Kraft og Ynde i en evig Splid;
Athleter lig, de for hinanden vige,
og stedse vexler den uvisse Strid;
til fælles Sejr de kun sig sammensmige
i hin den store Alhermafrodit,
ham, som det hele med Gestalt omskriver,
mens Tidens Strømme ham som Blod opliver.

Men at Digteren nu saaledes bestandig maa smægte mod hin store Alhermafrodit, Natur-

guddommen, det formaar Staffeldt da ogsaa tilsidst — og dette kroner hans besynderlige poetisk-metafysiske System — meget godt at forklare. Digterens Længsel mod Guden er kun Gudens Attraa efter at blive sig bevidst i Digterens Aand.

Staffeldt udtrykker det i «Fantasos' Rige» saaledes:

Med Jovis store Blik den drukne Aand
Æoner, i et Nu forente, nyder,
mens alle Zoner, alle Tider gyder
af omvendt Urne deres rige Laan.

I «Genien» hedder det kort og fyndigt:

Poesi er indskrænket Evighed, Alt i det Ene,
Guddommen er Poesi, Tiden Indfatningen er.

Digtet «I Canovas Værksted» kulminerer i Udbruddet:

Hellige Kunst!
den Eviges Selverkjendelse
i det Endelige!
Straale af den uendelige
Selvkjærlighed,
som holder det Hele sammen!

Og i «Digterbekjendelse» er Tanken, hegelsk-spekulativ før Hegel, udtrykt ligesaa nøgent:

Kan Millioner lavrbærfulde Hænder
belønne Kunsten. ved hvis høje Id
den store Alaand sig i os erkjender
og vi i ham, i Evigheden Tid?

Aandens Blik igjennem Kunsten tindre,
hans dagende Bevidsthed i vort Indre.

Hvad er dette andet end den Hegelske Sætning, at Menneskets Bevidsthed om Gud er Guds Selvbevidsthed! Det førhegelske, romantiske, Schelling-Staffeldtske deri, er kun, at Fantasien, ikke Tanken, er denne Gudsbevidstheds Medium.

Allerede hos Fichte var i den tyske Filosofi Forgudelsen af Fantasien begyndt. Først ved Indbildningskraften, paastod Fichte, blev den Verden, vi sanse, for os til en virkelig Verden; fra den skabende Indbildningskraft udgik efter hans Lære Menneskeaandens hele Virksomhed, dens Erkjenden og dens Villen; thi Indbildningskraften er, som Jegets sig selv frembringende Stræben i det Uendelige, den Drift, der af Fichte betegnes som det stræbende Jegs indre Kraft. Allerede hos Fichte oversaas det, at Fantasien ingenlunde er, hvad den hos Staffeldt bestandig kaldes, «en Gestaltnings-Evne», men kun en Evne til Omdannelse, Omgestaltning. Dens Virksomhed har jo kun Forestillingernes Form, ikke deres Indhold til Gjenstand.

Hos Schelling blev Overvurderingen af Fantasien først ret sat i System. Schellings Naturfilosofi var i Virkeligheden ikke Naturerkjendelse og Naturvidenskab, men en Naturens Poesi, en af Indbildningskraften formet og bag-

efter i Begreber omsat Naturtheori. Novalis røbede Hemmeligheden i den romantisk-paradoxe Sætning, at Fysiken var Læren om Fantasien.

For Staffeldt bliver den digteriske Fantasis Betydning den, paa aandig Maade at iværksætte Sammensmeltningen af Altets Yderled Materie og Aand; thi Fantasien er det, som i Billedhuggerkunsten forvandler den døde Sten til et levende Idealbillede, som gjennem Elskov forener Menneske med Menneske og gjennem Andagt Mennesket med Altet*). Ved Fantasien er det da, at, som det hedder i Digtet: «Til Fantasien»:

Elskovs Trang af Formernes Forstening
stræber over Enkelthedens Bred,
Andagt, Andagt kun er Alforening,
Alliv, evig Alselvkjærlighed!

Og som det er denne Besjæling og Optøen af al stivnet Egoisme og Enkeltværen, der giver Fantasien dens høje Rang, saaledes har alt det Mægtigste i Naturen: Vaaren blandt Aarstiderne, Vandet blandt Elementerne, Metamorfosens Lov blandt Naturlovene ingen anden Betydning; thi Foraaret optør alt det Frosne, Vandet lader sig ikke binde i nogen enkelt Form og de store

*) Paa dette Sted er indflettet nogle i min Afhandling om Christian Winther («Danske Digtere») tidligere offentliggjorte Sider om Schack Staffeldt.

lovbundne Formforvandlinger i Naturen henpege tydeligt paa alt Stofs Ensartethed og alle Formers Enhed.

I Staffeldts «Foraarshymne» hedder det:

Hvert et Væsen bryndigt sig beruse
af den Himmelild, du brænder i.
og i vilde Vellysthvirvler bruse
i et Hav af Hymneharmoni!
Al Naturen ved din Fakkel stræbe
ud af Formens frosne Favn at tø!

Den berømte «Hymne til Vandet», som det er Heibergs Fortjeneste at have analyseret, indeholder samme Tanke om det Element, der forbinder alle Draaber til ét Hav, der, naar det en kort Stund har været stivnet til Is, med Solen til Allieret bekæmper Forsteningen, og som bestandig tilstræber «Alforening»:

Sangværdige Vand! utømt du udgaar
fra Havet i talløse Aarer,
paa Naturens Kind du som Roser udslaar,
af Menneskets Øje som Taarer,
dog aldrig opholder dig nogen Gestalt,
du stræber igjen til det formløse Alt.

Selv hisset, hvor Formen ved istakt Pol
i Favn dig, Forhærdede, tager,
du vaagner af Døden for nærmere Sol,
det Hele sit Tabte tildrager,
thi strider du mod Forsteningen,
fælder Taarer — og dør igjen.

I Digtet «Forvandlingerne» endelig optager Staffeldt et af Folkevisens hyppigste Motiver, den magiske Forvandling, der ved et Vidunder ombytter en Skikkelse med en anden. Snart er jo der en skjøn Kvinde forvandlet til et Træ, snart til en Orm, snart til en Fugl, snart til en Hind, snart først til Hind, saa til Falk eller først til Lax, saa til Sværd, saa til Hind*). Allerede den Orden, hvori Naturrigerne her forekomme, viser Afstanden fra Staffeldt. Hos ham med hans filosofiske Naturbetragtning foregaar Forvandlingen som en Stigen gjennem Naturrigerne, som et stort Symbol paa Naturens Stræben mod den fuldkomne Form. I hans Digt bliver den haarde Karfunkel til Rose, Rosen til Fugl og Fuglen til en dejlig Jomfru. Forvandlingen begynder med hin Blødgjøring af den forhærdede Forstening, der er Staffeldts Yndlingstanke, og ender med at Dyrehammen falder for den skjønne Menneskeskikkelses Fødder. Dette er ikke Folkevisens fantastiske Naturbetragtning; man øjner Darwin noget borte. Og Digtet kulminerer i denne varme Pantheisme:

---

*) Se Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser II. Nr. 66, 59, 56, 58.

Thi Alt er i Et, og Et er i Alt,
forskjellig kun Enheden banker
som Pulsslag, dybt i hver Livsgestalt,
den samme i talløse Skranker:
Forsteningen selv kun dølger den,
thi Kjærligheds Aande optør den igjen.

Der er i Schack Staffeldts Naturopfattelse et spirende videnskabeligt Element. Overfor ethvert Natursyn, hvorved han dvæler, mindes han dets naturlige Tilbliven gjennem den hele Række af Formforandringer. Selv Blomsterverdenens Skjønhed, den mest udvortes, Sanserne mest gjennemtrængende i Naturen, minder ham om den Naturlov, der ligger bagved. I et Digt »Til Naturen« lader han Blomsterne sige til Solen:

Sol, du straaled os ud, drag os igjen til dig,
du vort Udløb og Væld! Straaler af dig, vi steg
ned til Jorden og hylled
os til farvede Blomster ind.

Hvad er dette andet end Naturloven om Varmens Overgang til Kraft og Kraftens til Varme udtalt i det fjerde asklepiadeiske Metrum istedenfor i en mathematisk Formel!

Men denne Ejendommelighed ved Staffeldts Blik for den ydre Natur gjør ogsaa, at de Skuespil, der fortrinsvis tiltrække ham, ere alt Andet end Danmarks Agre og Høje, Skove og Sunde.

Hvad der fængsler ham i Naturen, det er de Særsyn, han paa Rejser træffer, de særegne og forunderlige Naturdannelser, der for hans ydre Øje ligesom virkeliggjøre den Al-Enhed i Alforvandlingen, den Optøen af det Forstenede, paa hvilken hans indre Øje bestandig er fæstet. Jeg husker endnu den Forundring, hvormed jeg i min tidlige Ungdom under Sysselsættelse med Schack Staffeldt studsede ved, efter at have læst Sonetten «I en Dryppestengrotte» at komme til den næste «I en Dryppestengrotte» og strax derefter til en tredje «I en Dryppestenhule». Tager dette ingen Ende? tænkte jeg. Men nej! den næste hed «I en Dryppestengrotte med et Naturtempel» og saa fulgte «Vanvids Rige. I en Dryppestengrotte.» Nu undrer dette mig ikke mere. Dryppestengrotten er Staffeldt det haandgribelige Symbol paa det Al-Ene; her, hvor Stenen synes paa Nippet til at forvandle sig til Dug og Dunst, og hvor Draaben synes at være stivnet til Arkitektur, har den grublende Digter følt sig mere hjemme og mere opløftet end i Bøgeskoven eller ved Sundets Strande. I en af disse Sonetter udbryder han grebet:

Stedse det i Undergang sig skiller
og i Ophav samler sig igjen.

I en anden studser han ved den Blanding af Tilfældighed og Fornuft, der her har æltet Stenens Dejg, i en tredje udtaler han Anelsen om, at Aander ved at lytte til disse Stendugdraabers harmoniske Fald kunne indvies til at fatte «Verdens Ideal». I Virkeligheden var Naturidealet, som han opfattede det, for ham virkeliggjort paa dette Sted.

Det vilde imidlertid give en altfor snever og upoetisk Forestilling om Staffeldts levende Natursans, hvis man skildrede ham som fortrinsvis optaget af Særsyn i lukkede Grotter. Denne Sans har givet sig saa friske og levende Udtryk som nogensteds i saadanne Frembringelser, hvor den faar Lov til at udfolde sig frit og kun udmunder i Digterens Naturfilosofi eller Naturreligion uden at Billedets «medfødte Ungdomsrødme dør i det syge, gustne Overlæg», og uden at et enkelt Naturfænomen fremhæves som Naturreligionens Symbol. Man læse Digtet «Vaaren», efter min Opfattelse ikke blot i denne Henseende Staffeldts mest betegnende, men tillige hans mest fuldttonende, sproglig og rytmisk fuldkomneste Digt.

End Vinteren sit Hoved løfter
i Snefog over Fjeldets Top,
fra Nordens uoptø'de Kløfter

han kalder Stormes vilde Trop;
de hylende Titaner
ad Lysets stejle Baner
Dunstfjelde vælter op.

Men lig en Flok af Amoriner
hidvifte Vindene fra Syd
om Polens Drot, med milde Miner
forstyrrende hans Kjæmpepryd:
i Dunst hans Snehjelm svinder,
til Vandfald smeltet, rinder
Krystallet af hans Spyd.

Og se! ved Vaarens første Straaler
en Slægt af Blomster rundt slaar ud,
de virakfyldte Offerskaaler
opløfte de mod Lysets Gud
og smilende bebuder,
lig Cyperns Elskovsguder:
Natur er atter Brud.

Det pragtfulde Maleri af Vinteren i dens Kamp mod Vaaren, af Slaget mellem Titaner og Amoriner afsluttes med Linjen: «Natur er atter Brud», som udtrykker Digtets Idé. Nu skildres i en Strofe for sig, hvorledes ved Foraarets Komme Digterøjet bliver klartskuende, ser det Enkelte forsvinde i Helheden, Skikkelserne knytte sig til hinanden og samle sig til Enhed. Saa følger i tre uforlignelige Strofer Skildringen af Elskovsforholdet mellem Sol

og Jord. Først den kyske, vemodige Længsels Tid:

I Skovens Melodier taler
Natur med elskede Gemal,
i Blomsterskrift den Ømme maler
et Elskovsbrev paa Høj og Dal;
i dulgte Sølveraarer
henrinde hendes Taarer
med Længsels Fryd og Kval.

Saa stiger Længselen til ildfuld Attraa; Bejleren er forsvunden, Elskeren er traadt i hans Sted, og Elskerinden higer og gløder:

Da, fyrig som et Elskerøje,
i mørke Blaa en himmelsk Ild,
Solguden skuer fra det Høje,
og Dagen er hans Elskovssmil.
Naturen opad stræber,
med tusind Blomsterlæber
hun Lyset drager til.

Elskeren er bleven Brudgom, han og Bruden have deres Stævne:

Og snart i fyrig Aftenrøde,
opholdt paa Brudens ømme Bryst,
hans Brudgomskys saa hede gløde
med Hyrdetimens drukne Lyst.
Dog naar ham Skjæbnen kalder,
hans Afskedstaare falder,
i Perledug opløst.

Saa følger den store mystiske Brudefest, Altets Sammensmeltning i Elskov:

Den store Hyrdetime atter
til Brudefesten Tegnet gav:
Guds Søn med Guds opelskte Datter
forener sig i Jord og Hav;
berust af Elskovs Bæger,
i hendes Indre præger
han Himlens Billed af.

Den sidste Strofe er saa helliget den mægtige Befrugtning, der fremskynder Naturlivets Selvforvandling, Overgangen til højere Former, det Livløses Besjæling, det Stummes Udbryden i Toner, og Livets Opløsning i Evighed under Klang af Sfærernes Harmonier:

Hvert Støvgran til en Blomst vil blive,
hvert Luftpust til en Harpeklang,
og Livet heit sig overgive
til Evighed i Svanesang:
Som Lyd af rørte Strænge
Alguden vil fremtrænge
af alle Skrankers Tvang.

III.

Schack Staffeldts Levnet var ulykkeligt og tomt, hans Poetik var falsk, hans Filosofi er forældet; tilbage staar kun et Udvalg af hans

lyriske Digte, og det Antal, der af dem vil komme til Efterverdenen, bliver ikke meget stort. Dog dette er ikke det Væsenlige, men det, at han overhovedet har frembragt nogle faa Poesier af uforgængelig Skjønhed. Et menneskeligt Væsen, selv et ualmindeligt begavet, er noget saa forgængeligt, at det altid er en Art Under, hvis overhovedet nogetsomhelst Uforgængeligt har sit Udspring derfra.

Til den forgængelige Del af Staffeldts Produktion regner jeg først og fremmest dem iblandt hans Digte, i hvilke Sprogformen har mange fremmede Elementer eller paa Grund af Digterens Kamp med Materialet er bleven uigjennemsigtig. Hans mærkværdige Forhold til det danske Sprog som et tilegnet, med hvilket han bestandig var fristet til at experimentere — ved Adskillelse af sammenhørende Ord (som Rist og Ro), ved Indførelse af ubrugelige svenske Udtryk (som Kjendsler for Følelser), overhovedet ved stilistiske og grammatiske Vilkaarligheder — udgjør et Modstykke til Baggesens geniale men hensynsløse og tidt udanske Sproglaveri. Staffeldt havde saa at sige Sproget udenfor sig som sit Materiale, sørgede som en Filolog over tabte virksomme Ordformer, ærgrede sig som en i fremmede Sprog bevandret Udlænding over slæ-

bende og klangløse Endelser. Det er højst betegnende, at han som ung Mand paa Abrahamsons Opfordring «sang vort Sprogs tabte Dativ» i et Digt «Dativen», og senere brændemærkede en af det danske Sprogs besværligste Endestavelser i et lille spøgefuldt Poem «Til Elsé».

Hvor lidet Staffeldt i Grunden var hjemme i det danske Sprog, det beviser vel bedst den Omstændighed, at han trods sin Afsky for «Elsé» ikke desmindre har anvendt denne Endelse i Ord som «Forskrivelse» for Forskrivning», «Skabelse» for «Skabning» o. s. v.

Næsten lige saa meget som hans fremmede Fødsel har hans Hang til abstrakte og mythologiske Udtryk, hans Lyst til at lægge en tidt kun lidet grundfæstet Lærdom for Dagen, bidraget til at svække Virkningen af mange blandt hans Digte. Han kunde kun lidet Latin og slet intet Græsk, ikke desmindre vrimle især hans Ungdomsdigte af klassiske Talemaader, hvis blotte Accent stundom forraader den Skrivendes Uvidenhed. Staffeldt betoner f. Ex. Evóe, Orgíe*).

*) I højeste Grad pudserligt og yderst betegnende for den poetiske Værdi af forældede Overnaturligheder er det, at baade Staffeldt, Oehlenschläger og Ingemann (som F. L. Liebenberg gjør mig opmærksom paa) er løbet vild i

Noget langt Liv kan jeg for min Del ikke spaa den Gruppe blandt Staffeldts Digte, som man med en Fællesbenævnelse kunde kalde hans Ballader, ikke blot fordi de hyppigt have bestemte Forbilleder snart hos Oehlenschläger, snart hos Goethe, men fordi den hele Kunstform var Staffeldt fremmed og af ham kun tilegnedes for at tilfredsstille Tidens Modesmag. Hvor han vil være nordisk, som i det af Oehlenschläger paavirkede Digt «Barden», minder han om Kratzenstein-Stub. Næsten latterlig bliver den ultrarationalistiske Staffeldt, naar han i Ballader som «Den ottende Søn» eller «St. Jørgen fra Søen» giver sig ind paa Romantikens poetiske

---

«Dryader» og «Druider». Fra Staffeldts Haand læstes i Poulsens Nytaarsgave for 1803 i fjerde Strofe af Digtet «Til Hjertet»: «Eglundens Skygger, hvor Gysen betrygger Druidernes Bo», hvad Digteren senere rettede ved Revisionen af sine omspredte Digte. I alle Oehlenschlägers egne fem danske Udgaver af «Axel og Valborg» (og i hans første tyske) læses:

Druide! syng med sagte Røst i Stammen
Om det ulykkelige Par i Nord
For Sydens Hyrdepiger, mens du ryster
I Aftenvinden dine grønne Lokker.

I Ingemanns «Digte» II 1812 læses en Dialog mellem «Elskeren og Druiden», og deri den Linie: «Hulde Druide!». Anden Udgave (1817) har Elskeren og Dryaden« og «Dryas, du Blide!».

Troldetro og Helgenkultus, eller i Digte som «Tiderne» giver sig til i Schlegelsk Stil at forherlige Romanzia, Middelalder, Korstog og deslige, saa han endog i en Fortale (til «Nye Digte») maa forsvare sig — Joseph den andens lidenskabelige Beundrer — mod «Tendens til Katholicisme». Nu og da lykkes vel et Digt i Romance- eller Balladeform for ham, som f. Ex. det af Goethes «Der Sänger» stærkt paavirkede «Troubadouren», men hvad originalt og blivende han har frembragt, er af rent lyrisk Natur.

Jeg vil til Slutning kortelig antyde, hvilket Indbegreb af Stemninger, Følelser og Reflexioner der udgjør hans Omfang, og hvilke Evner til Skildring og Selvskildring der paa det rent lyriske Omraade staa til hans Raadighed.

Hans Grundstemning er et forklaret Vemod. Jeg finder dens mest slaaende Udtryk i Strofer som denne i Digtet «Til Fantasien»:

> Endymions Gudinde lig
> du daler til den Dødelige,
> imedens ved din fromme Svig
> et lyst, ætherisk Drømmerige
> rundt om hans Tinding drejer sig,

som denne i «Kunstnerlængsel»:

> O Vemod, som jeg smelter i!
> o mystisk-dybe Sværmeri!
> o Graad, som stille flyder!

Ustandselige, sig, er du
ei Duggen, Tidens Aften nu
paa Skyggerne udgyder?

og endelig som denne, skarpt betegnende, af «Til Lidelsens Charis»:

O søde, vellystfulde Smerte,
o bange, smertefulde Lyst,
du blide Vemod, som mig lærte
at fly for Lindring og for Trøst!
ublandet Glæde intet ejer,
som din Tvetydighed opvejer.

Hans Evne til at udtrykke Følelser er ikke meget omfangsrig. Blandt de følelsesfulde Digte rage kun de erotiske frem og blandt disse de erotisk-længselsfulde. Det er ejendommeligt for Staffeldt, at han med Forkjærlighed og ypperst skildrer den Ventendes Følelsesliv umiddelbart før et Stævnemøde med den Elskte. To smukke Digte have Titlen «Paa et aftalt Samlingssted». Det sidste iblandt dem indeholder saa skjønne og for Digteren saa betegnende Strofer som disse:

Staar Dagens Vogn paa Himmelbuen stille?
og standsed rundtomkring Bevægelsen?
Saa sent, som om det var det sidste, trille
Minuterne af Tidens Urne hen.
Styrt, gyldne Dag, styrt dig i Havets Bølge!
Kom, hemmelige Nat, med Stjerners Følge!

— — — — — — — — — — — —

Hvor stille rundt! Med ubetvungen Grøde
her Ensomhed sin Neldekrone snor,
kun min Forventning dette bange Øde,
ulæsket, Ørknens matte Gjæst, bebor,
saa Vandreren til haarde Himmel skuer,
mens han vansmægter i Saharas Luer.

Men langt flere Digte end de nævnte og netop Staffeldts ypperste kunde føre denne samme Titel. I dem alle er Skildringen af Naturomgivelserne harmonisk sammensmeltet med Forventningen om den Elskedes Komme. Saaledes i de skjønne Sonetter, der ere indfattede i den uheldige Hexameterramme, der hedder «Lina». Man læse f. Ex. den, som begynder:

O skjønne Aften, purpurrød og stille!
i Elskovsroser Himlen rundt udspringer,
og trefold sødt min Æolsharpe klinger,
thi skjulte Amoriner paa den spille,

og som udtrykker Angsten for at hun skal udeblive fra Stævnet, eller Sonetten «Lina kommer» som maler Forventningens Glæde.

I højeste Grad ejendommeligt er endelig blandt de erotiske Digte det metrisk saa skjønne «Til den natlige Sangerinde» ɔ: til en Kvinde, Digteren aldrig har set og hvis Stemme han kun kjender, men som lokker ham med det Hemmelighedsfuldes og Melodiskes Magi:

Paa Melodiens Bølger
din Sjæl let svæver hen,
min sympathetisk følger
i hver en Tone den;
usynlige, vi finde
os ved Akkorders Væld,
Sjælene sammenrinde
til én forædlet Sjæl.

Næst de erotiske Digte udmærke de sig fortrinligt, der indeholde Naturbeskrivelser. Skjønt Staffeldt med sin overvejende Reflexion ikke nogensinde stræbte at udvikle den descriptive Evne hos sig, lykkes undertiden Beskrivelser ham som faa af vore andre Digtere. Man læse Skildringen af en italiensk Maaneskinsnat i Digtet «Under Lillas Vinduer», med de betegnende Linjer:

O Nattens kyske Lys,
i dit Englesmil
spire Fantasiens Blomster
til et Eden!

Maanelandskaber, Aftenbilleder, Solnedgange ligge bedst for Staffeldts Stemning og Talent. Han elsker og maler det døende Lys. Man se det fuldendte Digt «Aftenrøden», der begynder:

Rose i en Vase af Lazur,
som af Solens Bølgegrav fremstiger,
hvergang fra den sørgende Natur
hendes Ven til andre Verdner viger!

Ikkun Maanen, rødmende for dig,
dristig i din Purpurkalk nedskuer;
Himlens Stjerner langtfra holde sig,
Elskere med tavse, dulgte Luer.

Og man sammenligne denne Strofe af et Fragment:

I Rosenblade falder Solen af,
en Purpurkilde Jorden overstrømmer,
i Espens Løv Bevægelsen kun drømmer,
og hellig Tavshed holder Jord og Hav,

eller Naturstemningen i Digtet «Aftenhøjtid»:

Solen daler, Natten aander Taage
ud fra Østen over Vang og Vig;
Alting hviler, selv fredløse Maage
dybt i Strandens Rifter skjuler sig.

Næppe Luftens matte Pulsslag bæver
i din lette Krone, stille Bøg!
Rank, som Pillen, Engens Damp sig hæver,
og den er Naturens Offerrøg.

Et fuldendt og for Staffeldt absolut ejendommeligt Natur- og Stemningsbillede giver endelig det korte Digt «I Høsten».

Ren og ublandet Beskrivelse forekommer ikke hos Staffeldt. Reflexionen indfinder sig (som i det sidstnævnte Digt) i Regelen lige strax efter Beskrivelsen sædvanligvis rigtignok

for paany som f. Ex. i den tredje Strofe af «I Høsten» at glide over i Lyrik. Et Digt af denne Art gjør derfor Overgangen til Staffeldts rent reflekterende Digte som de store filosofiske «Til Naturkraften», «Til Naturen» o. s. v.

Hvad der gjør disse Digte til Poesi er den Anskuelighed, hans Fantasi har formaaet at give det i og for sig Legemløse. Med fuldendt Plastik fremtræde hos ham f. Ex. saadanne Personificationer som «Erindring» og «Glemsel». Om den første hedder det:

> Ved Søen i Maanskin Erindring sad
> og tabte i Bølgen det visne Blad,

den anden er malt i disse mesterlige Linjer:

> Stumme Glemsel, med en Krans af Nelder
> og et Spindelvæv til Pryd og Slør!

I dette Punkt hæver Staffeldt sig langt over Tyskerne (især Schiller), hvem han ellers staar saa nær og af hvem han har lært saa meget, og nærmer sig til sine Samtidige blandt Englænderne, hvem han ikke har kunnet kjende. Om Keats erindrer f. Ex. Begyndelsen af Digtet «Opfordring» med dens mesterlige Allegori:

> Om Tindingen en Krands af visnet Straa,
> som Mejeren i Furen levnede,

forfalsket Maal og Vægt i slappe Haand,
med knækket Vinge, Middelmaadighed
til Jorden svæver ned i doven Flugt.

Samme Stemning er med lignende Energi udtrykt i et Fragment, der synes møntet paa de Danske, og som begynder:

Med Blidhed praler du, nedsunkne Folk?
med Middelvejens Støvkrans, der
tung, lig en Jærnring, ligger om
din dorske Tinding? Vaagn af dine Drømme
og blues heller ved din Kraftløshed!
Hver Middelvej det sande Intet er,
og Kræfters Ligevægt er Døden selv.

Om Shelley minder i sin hele Stil og Rytmik mærkværdigt et andet reflekterende Digt «Til Lykken». Man høre f. Ex. denne Strofe:

Nej! du tidt din Krone fletter
  af den karske Mejers Neg,
tidt med foldet Vinge sætter
  dig ved Børneflokkens Leg,
  thi hvor mindst du ventes, der,
  Lunefulde! helst du er.

Af de store Digte til Universet er «Til Naturkraften» trods skjønne Enkeltheder altfor langt og uoverskueligt, derimod er det senere og mindre «Til Naturen» et mesterligt Digt. Æmnet er ganske vist filosofisk og abstrakt,

men under Behandlingen træder Naturen frem for Læseren i synlig Kvindeskikkelse med Stjernekrans om Haaret og med «Guldaarens Ring om sin Ankel sno't».

Et blivende Værd ville endelig de Digte eller Digtsteder bevare, hvor Schack Staffeldt direkte har skildret sig selv. Jeg tænker ikke hermed paa de Steder, i hvilke han har lagt Eftertrykket paa sit Geni, sin Begavelse og Værdighed som Digter. Jeg tilstaar, at netop disse ere mig uudstaaelige. Den aldeles taabelige Forgudelse af Digterkaldet og af sig selv som dets Bærer, der i dem træder frem, er maaske det mest Forældede i Schack Staffeldts Produktion og i Regelen tilstrækkelig til at jage en moderne Læser i et Musehul. Forfærdende er det allerede at læse en Række Titler som denne: Digterbekjendelse, Digterprøve, Digterværdighed, Digterne, Digterfantasi, Digterløfte, Til en ung Digter, Den unge Digters Klage o. s. v. Vi befinde os, hvor i disse Produktioner den almindelige Selvfølelse kommer til Orde, bestandig paa Højhedsvanviddets Rand, ja i et efterladt Brudstykke, af hvilket jeg vil citere nogle Strofer, hvor Digter-Selvtilbedelsen begrundes paa den almenmenneskelige Evne til at se sig selv i Spejl i Naturen, slaar dette Vanvid formelig ud i Flammer. Det lyder:

Saa ærer Digtren! en himmelsk Magt
  ham gav de hellige Strenge:
Han vil — brat visner Naturens Pragt
  paa døende Høje og Enge.
Igjen han vil — og den evige Vaar
med Uskyld og Fryd over Jorden gaar.

Og træder han frem mod den bange Natur,
  da falder fra Himmelen Solen,
en Giftkalk bliver den høje Azur,
  og Døden nedstiger fra Polen;
thi Alt paa Jordklodens vide Rund
er et Gjenskin af hans Inderste kun.

Jeg sigter derimod til de Steder i de Staffeldtske Digte, hvor hans sande, hans menneskelige og skrøbelige Væsen lægger sig aabent for Dagen med dets Skuffelser, dets Higen og Stræben. Saaledes Stedet i «Digterløfte», hvor han øjensynligt værger sig mod Beskyldningen for at efterligne Oehlenschläger og tillægger sig selv en mindre glimrende, men lige saa ejendommelig Evne:

Men i min Kraft vil jeg staa, som Træet suser i Skoven,
  og i mit sagtere Liv ligne selvstændige Blomst.

Saaledes Slutningslinjerne i «Til en ung Digter»:

Mig frister ikke Malmets Stemme
hojt fra Navnkundighedens Dôm;
kjendt eller ukjendt, Verden mig forglemme,

min Poesi er evig som jeg selv;
i andre Verdner den oprinder,
et stille Stjerneglimt i Tidens rørte Elv,
det glimter end, naar Elv og Bølge svinder.

Og dog indeholde begge disse Digte et Overmaal og mere end berettiget Overmaal af Selvfølelse.

Personligere og beskednere ere de afgjørende Strofer i «Den unge Digters Klage»:

At jeg ikke fuldendt kan udtrykke,
  hvad en himmelsk Røst i Barmen sang,
at selv ej mit elskte Mesterstykke
  sig til Idealets Højde svang,
at min Skabelse fra mig vanslægter,
denne Kval jeg ej at tolke mægter.

Stort, af tvende Verdner, var mit Rige,
  grænseløst mit Levnets Udkast var;
snart jeg saas i Kunstens Flugt at stige,
  snart jeg, styret, Borgerlænker bar;
gjennem Fantasi og Trællevane,
gjennem Jord og Himmel gik min Bane.

Men for vidt og bristende udspændte
  sig mit Livs for kunstigt spundne Traad,
lig en Alterild min Aand udbrændte,
  og min Marv opløste sig i Graad:
Vid og glem det aldrig, Dødelige!
Ingen saa' ustraffet Skjønheds Rige.

I disse Linjer er Digterens dobbelte Ulykke, hans Livs Spaltning mellem borgerlig og digterisk Stræben og Utilstrækkeligheden af hans kunstneriske Midler udtalt. Den samme Følelse er med lige saa stort og lige saa poetisk Vemod udtrykt i Digtet «Til Vaaren», allerskjønnest dog maaske i den i 1815—17 forfattede Række af tyske Sonetter. Navnlig ere de to, 16 Januar 1817 daterede, der føre Titelen «Selbstprüfung» ejendommelige og følte. De have enkelte Strofer, som grænse lige op til Heines dengang endnu ikke fødte Stil. Saaledes f. Ex. denne:

Verblüht ist's Blümlein und das Lied verklungen,
mein Lenz ist schon, mein Sommer bald dahin,
dort kommt der Herbst mit neblicht trübem Sinn.
Was ist es nun? was hab' ich denn errungen?

Skade at enkelte stive Danismer, som Linjen

Besinnung hat sich klar und scharf entfaltet,

svække Virkningen af Digterens tyske Sprogform, ligesom Germanismer saa ofte plettede hans danske.

Saa indtraf hans Livs sidste Periode, den, i hvilken de Ord, han engang i Italien under en øjeblikkelig Forstemning havde skrevet, blev til varig Sandhed:

Hvad jeg i hver slappet Nerve finder,
det er mer end Død, er følet Død,
i Melankoliens kvalme Skjød
dybt paa Chaos' Rand mig Skjæbnen binder.

Der kom Øjeblikke, da han bønfaldt Naturen om at tage hvert unyttigt Ønske, hver Erindring om svundne Dage fra ham:

Tag det Alt — knus denne Nervelyre,
hvis vilkaarlig egne Melodi
taber sig i ængstligt Sværmeri!

indtil den Dag kom, da han som «Den Døende» i hans Digt udbrød:

Hellige Alaand!
herude vil jeg
modtage det sidste,
opgive det sidste
Aandedræts Viften.
End engang jeg drikker
dybt af dit blaa,
altid omvendte
bundløse Bæger.
af hvilket du gyder
Dagen og Duggen.

Schack Staffeldts Navn er nuomstunder, skjønt kjendt og anset, for den store Læseverden ikke mere end et Navn. Han har ikke manglet enkelte begejstrede Talsmænd. I Aaret 1820

skete et plumpt Forsøg paa at forherlige ham i en Brochure «Natur og Kunst» (af H. Marius Svane og T. Algreen-Ussing) ved den smagløse Dedikation: «Schack Staffeldt. Helliget vorde dit Navn!» I Ære er hans Navn blevet holdt, men folkekjære bleve hans Digte ikke derfor. Efter hans Død blev hans Navn af Heiberg spillet ud mod Oehlenschläger, hans Dybsind forherliget, hans filosofiske Alvor og Dannelse prist, hans rent lyriske Begavelse fastslaaet. Han fik lidenskabelige Beundrere som Kaalund, han fik endog Efterabere som en vis Deichmann, hvis «Digte» kun indeholde Efterklang af hans. Men lige upopulær var og blev han. Det ligger i hans Evners Art. Han stod som halvt udansk ligesom udenfor den inderlige Sammenhæng, der knytter den danske Poesi til det danske Væsen og den danske Natur. Og dog er han knyttet til begge.

Man tænke paa en af hine Maaneskinsnætter, af hvilke den danske Sommer aarligt har fem eller sex, en Sommernat ved Sundet, fortryllende ved det røde Skjær over Havet i Nord, lys af Maanestraaler, duftfyldt, varm endnu af Dagens Sol, med en ren blond Luft, der kvæger Lungerne og beruser sødere, inderligere end Vin, en af de Nætter, i hvilke Kvinden føler Savn

og Manden Attraa, og i hvilken Hjærtet langt mere end Sanserne smægter.

Saa ofte jeg mindes Schack Staffeldt, falder en saadan Nat mig ind. Dens Skjønhed er Skjønheden hos ham, thi for ham var Skjønheden ikke saameget den indenfra udprægede Form som det udenfra over Skikkelser og Former kastede Skjær, hint overjordiske Skjær, der virker forklarende, svagtfarvende, forsølvende paa Naturen. Dens Stemning er hans Stemning, et mystisk Sværmeri, der skuer det Jordiske og det Overjordiske i en Skjønhedens Brudenat sammensmeltede til Et, og dens Attraa er hans Attraa — en Længsel, der higer og skjælver i en nordisk Maanestraale.

SØREN KIERKEGAARD.

(I Anledning af Efterladte Papirer 1849.)

(1880.)

Udgivelsen af Kierkegaards Papirer vil efter al Sandsynlighed have den Virkning, at Sandheden og Betydningen af hans Sag, som opfriskes i Erindringen, bliver mere indlysende og anerkjendt, men at man vil skatte ham adskilligt mindre højt som Karakter end man gjorde det, før disse Optegnelser forelaa trykte.

Jeg tager først det sidste Punkt.

I.

Dagbøgerne lære os, at Kierkegaards Aand i mange Maader havde modtaget et Stempel af de Forholds Smaalighed, hvorunder han tilbragte sit Liv. Hans urimelige Forbitrelse paa Hostrup, hans Altererthed over et Par Taabeligheder af Frederika Bremer, hans udelukkende Syssel-

sættelse med de ubetydelige literære Begivenheder, der berøre hans egen Stilling som Forfatter, medens de største Verdensbegivenheder lade ham urørt, gjøre et pinligt Indtryk. Den slesvigske Krig ærgrer ham især, fordi man i den Anledning tog Anders [hans Tjener] fra ham, og denne Ærgrelse synes at sluge al Medlidenhed med de Saarede og de Faldnes Efterladte. Han er saa opfyldt af sit Eget, at der i Dagbøgerne kun yderst sjældent forekommer en Optegnelse, der ikke umiddelbart angaar ham selv.

Kierkegaard var da øjensynlig langt mindre Helt og langt mere Fantast (eller som han kalder det: Digter), end man tidligere havde Grund til at tro. Vi se, at han endnu i 1849 ikke var videre, end at han bestandig syslede med Tanken om at søge Embede, endda som Præst, med det Forsæt, nu, da hans Formue er taget stærkt af, at ophøre med Forfatterskabet og i Tide sikre sig mod Bekymringer for Udkommet. Naar han dog lader være dermed, er det ikke af ideelle Grunde, men formedelst det Tungsind, der «næsten er en stille Sindssvaghed» og formentlig gjør ham uskikket til Embedsmand. Han maa have et Embede, han tør ikke udsætte sig hensynsløst, det modsatte vilde være «at friste Gud» :

«Nej, nej, naar jeg ikke har Formue, maa jeg sikre mig ved en Embedsstilling eller paa anden Maade, hvad jeg altid har tænkt mig — mere formaar jeg ikke ɔ: at gaa længere ud er for mig at friste Gud». «I mine Tanker er det at friste Gud, naar jeg med min Forvænthed ved at have havt Formue, nu med denne nye Fare vilde vove efter en Maalestok som ikke hidtil».

Mangen Præst i Folkekirken har maaské, da Kierkegaards Angreb paa Standen skete, følt Lyst til at nedlægge sit Embede, men har ogsaa ment, at dette vilde være «at friste Gud». Men den, der kjender de Kierkegaardske Opbyggelsesskrifters Udtalelser om Næringsorg, vil ikke uden Forbavselse læse hine Ord saa vel som følgende Bekjendelse:

«Den økonomiske Bekymring kom mig pludselig og altfor nær. To saa uensartede Vægter som Verdens Modstand [nærmest Eftervirkningerne af Korsarens Artikler] og Sorg for Udkommet kan jeg ikke løfte paa én Gang. Det var min Tanke, da jeg lejede Lejligheden i Tornebuskegaden, at leve der et Halvaars Tid, stille tænkende over mit Liv og saa søge Embede. Da bryder pludselig Forvirringen løs. Det var en Tilstand i et Par Maaneder, som ejede jeg maaské i Morgen ingen Ting, men var bogstavelig i Penge-Forlegenhed. Det tog svært paa mig.»

Mangen En, der aldrig har tillagt sig en Troens Ridders Uanfægtelighed af det Timelige, har vel «bogstavelig været i Pengeforlegenhed» og dog udholdt større Modstand fra Omverdenen end den Kierkegaard mødte.

Som Replik af en digterisk Individualitet følger saa nogen Tid senere en Henvisning til Den, der nærer Bekymring for sit Udkomme, om at gaa til Tugthuset og indhente Oplysning om, hvor meget et Menneske behøver for at leve. Man sporer Overgangen i Kierkegaards Sind fra en fantastisk Angst til et fantastisk Sværmeri. Han har havt en Trang og et Hang til at male sig Skræmmebilleder paa Væggen. Undertiden gyser han for dem, og saa er han frygtsom, undertiden samler han sig i vild Enthousiasme til Stormløb imod dem. Derfor vender ogsaa stereotypt den Tanke tilbage hos ham, at han (paa Grund af hint Dusin tre Aar gamle Korsarartikler) vil kunne blive overfaldet, «slaaet i Hatten», ja endog, som det mangfoldige Gange hedder, slaaet ihjel, og dette bliver da atter Anledning til hans Sysselsættelse med Pseudonymen H. H.'s Problem: om Martyren har Lov til frivilligt at paabyrde sine Omgivelser en saadan Skyld som den at dræbe ham. Hvad Kierkegaard siger herom er, som hans allerfleste theoretiske Overvejelser, slaaende genialt, men hvor liden Fare der var for, at han kunde komme til at lide noget legemligt Martyrium, viste sig tydeligt i Krisen 1854—55, da end ikke Statsmagten skred ind mod ham for Ytringer, som andre senere ere blevne dømte for blot at

citere. Hvor meget mindre kunde da Korsarangrebene gjøre ham til Blodvidne! Det overrasker derfor smerteligt at se, med hvilken Overlegenhedsfølelse og hvilken hjærteløs Kulde han skriver om et virkeligt Blodvidne for en Sag, med hvilken han ikke sympathiserer:

«Og Martyrer er det eneste, som behøves. Naturligvis ikke saadanne Æventyrere som en Robert Blum, der ikke har mere af en Martyr end slet intet. Thi ikke blot var det i Usandhedens [ɔ: Demokratiets] Tjeneste, han virkede, men ogsaa dette frasét, rent formelt betragtet har han end ikke selv Anelse om at ville noget saadant — han bliver taget og skudt. Det kaldes i vor Tid en Martyr.»

Robert Blum, der fra en ringe Samfundsstilling hævede sig til at blive en politisk Fører, som i denne Egenskab bestandig virkede dæmpende, som endelig i 1848 kæmpede som en Helt paa Wiens Barrikader i den hæftigste Ild, saa fangedes og dømtes til Galgen for endelig at benaades til Krudt og Bly — havde vel fortjent et bedre Eftermæle.

Kierkegaard parelleliserer i denne Periode sin Stilling til en Embedsvirksomhed med sin Stilling til Ægteskabet. Han havde «heller end gjærne» villet ind i begge Dele, kun hans Tungsind har hindret. Imidlertid gjør han med Stolthed gjældende, at har han end ikke giftet sig, saa har han dog leveret «et af de talent-

fuldeste Forsvar for Ægteskabet». Medens andre Mænd kun tænke paa, med hvem de skulle gifte sig, har han tænkt over Ægteskabet overhovedet, fordi han er et Geni, og «ethvert Geni er en Revision af et eller flere Spørgsmaal i Tilværelsen». I øvrigt er hans Opfattelse vaklende: snart erklærer han med Glæde at ville vie et Par hjærteligt Forelskede, snart at det kristeligt er «det aldeles ligegyldige, hvilken Pige Du faar. Det er din Pligt at giftes». Naar Talen er om Andre svajer hans Sindsstemning mellem menneskelig Billighed og religiøst Konsekvensmageri. Naar Talen er om ham selv, forbeholder han sig større Frihed. Hvor langt han til sine Tider privat har været fra at betragte Vielsen med det samme avtoritetsdyrkende Sind, fra hvilket Afhandlingerne i «Enten-Eller» og «Stadierne» ere udgaaede, derom foreligger et højst paafaldende Vidnesbyrd i en Udtalelse om Hamann fra 1847. Hamann, der som religiøs Skribent var et af Kierkegaards Idealer, men som i øvrigt var en i høj Grad afskyelig Karakter, holdt den Kvinde, han levede sammen med, som stod under ham i Dannelse og Evner, men ikke des mindre var hans Børns Moder, i et fuldstændigt Afhængighedsforhold. Han vilde ikke ægte hende, fordi han frygtede, at hun i saa Fald skulde betragte sig som ligestillet med

ham. Kierkegaard synes ikke at have kjendt til Hamanns «Samvittighedsægteskab», da han selv var forlovet, thi i Papirerne findes følgende Notits:

«Forunderligt! I Gaar talte jeg med Jørgen Jørgensen, som nu er bleven en ivrig Læser af Hamann. Han har i hans Skrifter fundet den Oplysning, at Hamann ikke var gift med sin Kone, men levede med hende uden Vielse, altsaa som en Konkubine. Og jeg, som paa det ivrigste har søgt det, har ikke fundet det. Det havde i sin Tid været mig af yderste Vigtighed. Og dog havde det vel ikke hjulpet; men det havde altid givet Sagen en lidt anden Vending, at jeg havde vidst, at Hamann havde vovet sligt. Jeg har naturligvis tænkt mig Muligheden, men jeg har ikke vidst, at Hamann havde realiseret den. Dog forvissede jeg mig i sin Tid om, at det ikke saaledes lod sig gjøre.

Én Ting bevise Dagbøgerne paa det mest indlysende, den overordenlige og afgjørende Betydning, som Korsarartiklerne fik for Kierkegaards Forfattervirksomhed. Et Sted hedder det, at Forbitrelsen over dem »muligen har virket paa ham til at ville svinge sig et Stadium højere, end han nogen Sinde havde tænkt sig«; et andet Sted bestemmes hans Martyrium som »Latterens Martyrium»; han er «ganske nøjagtigt Latterens Martyr» og han sammenligner sig, i Anledning af hans bekjendte Opfordring til Korsaren om at udskjælde ham, med Marschal

Ney, som selv kommanderede Soldaterne, der skjød ham. De ansete Forfatteres Tavshed til Korsarens Angreb var et «National-Forræderi» som blev begaaet imod ham; vel vare Angrebene kun Myggestik, men 100,000 Myggestik kunne dræbe en Mand. Hans Hjærte svulmer endnu fire Aar efter ved Tanken om det Mod, han har udvist.

«Det, at jeg frivilligt udsatte mig for Korsarens Angreb, er i Retning af Genialitet vistnok det Intensiveste, jeg har gjort. Det vil komme igjen i hele mit Forfatterskabs Proces, vil blive af største Betydning for hele min Opgave i Forhold til Kristendommen og til min Belysning af Kristendommen, til at sætte den ganske ind i Reflexion. Det er ofte sagt, at dersom Kristus nu kom til Verden, vilde han igjen blive korsfæstet. Dette er ikke ganske sandt. Verden har forandret sig, den ligger nu i «Forstanden». Derfor vilde Kristus blive udlet, behandlet som gal, men som en Gal, man ler af.»

Han føler sig altsaa overbevist om, at det Martyrium, han har lidt, er det, der i vore Dage vilde have været Kristi. Atter og atter nager det ham, at han, der «i ethvert andet Land vilde have tjent en stor Formue og gjældt for et Geni af første Rang«, er bleven en Slags Gale-Meyer, kjendt, insulteret af enhver Gadedreng (ganske bogstavelig), selv af Slaverne«. Han, der før havde en mild Hilsen til Enhver, er nu ordknap, undvigende, hilser «som i tredje Person». «Og det maa jeg gjøre; jeg maa

ordenlig huske mig selv paa at gjøre det — thi Verdens Frelser kan jeg ikke være, og holder jeg ikke lidt igjen i den Retning, saa ender det med, at jeg bliver slaaet ihjel». Men kan han end ikke selv være «Verdens Frelser», saa bliver Goldschmidt dog ved Modsætningen Judas, ja værre end Judas, thi Goldschmidt har beholdt de Penge, Korsaren indbragte, medens Judas «gav Pengene igjen».

Det forekommer mig ikke, at der efter disse Udtalelser kan finde nogen Tvivl Sted længere om den afgjørende Betydning, Korsarangrebene havde for Kierkegaards Opfattelse af det Kristelige og Kristus i hans sidste Periode. Det forstaar sig imidlertid, at Forholdet til Mynster og Katastrofen 1848 have været medvirkende Momenter til at bestemme Kierkegaards seneste Holdning. Efter en af de sædvanlige Meddelelser om, at det indtil 1845 (Afsluttende Efterskrifts Udgivelse og Korsarangrebene) havde været hans Agt at nøjes med «i humoristisk Form at give Samtiden et Vink» uden at træde angribende op eller forfærde andre, siger han:

«Da saa jeg med Forfærdelse, hvad der forstaas ved en kristelig Stat (og det saa jeg især i 48), jeg saa, at de, der skulde herske i Kirke og Stat, fejgt skjulte sig, medens Nederdrægtigheden frækt rasede; og jeg erfarede, hvorledes en i Sandhed uegennyttig og i Sandhed gud-

frygtig Stræben (og det var min Forfatter-Stræben) lønnes — i den kristelige Stat. Hermed var min Skjæbne afgjort ... Jeg baade har været og er villig nok til at bede Gud fritage mig for den forfærdelige Forretning; og desuden, jeg er selv Menneske, elsker ogsaa det, menneskeligt talt, at leve lykkeligt paa Jorden. Men naar det skal være Kristenhed, en kristelig Stat, det, man nu ser Evropa rundt, saa agter jeg at gjøre Begyndelsen her i Danmark, at notere Prisen paa det at være Kristen saaledes, at hele Begrebet: Stats-Kirke, Embedsmand, Levebrød — springer.»

Der slaar en Flamme op af disse Udtalelser, som faa Aar efter skulde gribe mægtigt om sig og efter hvis Hærjen den danske Statskirke har lignet Tuileriernes Ruiner siden 1871; men Harmen over Korsarens Par Artikler var den Gnist, som tændte den.

II.

Der forekommer, som jeg i sin Tid godtgjorde det i mit Skrift om Kierkegaard, to afgjørende Kollisioner i hans Liv: Forlovelsen og Forholdet til Kjobenhavn efter Korsarangrebene. Han siger det selv rentud i disse Papirer:

«Min erotiske Kollision havde den Potensation: at det ikke var nogen anden Magt, der skilte os ad, ej heller Pigen, der brød med mig, men at det var mig selv, der maatte tilintetgjøre en virkelig Elskov, saa jeg foruden min egen erotiske Smerte fik en sympathetisk i Forhold til

hende, som jeg gjorde ulykkelig, og endelig Ansvarets Lidelse dobbelt skjærpet ved, at det, der bestemte hele Skridtet, var Anger over et tidligere Liv og Tungsind. Dette er unægtelig en saa kombineret erotisk Kollision, som det er muligt.

Min anden Kollision er den med Verden. Her er igjen Potensationen, at jeg er den, der frivilligt har udsat mig for det Hele.»

Efter denne ligefremme Erklæring kan vel, hvad jeg i sin Tid anede, betragtes som uigjendriveligt godtgjort. Som den første Kollision havde gjort ham til Digter, saaledes gav den anden Kollision ham et nyt «Udtræk» som kristelig Skribent Ogsaa dette siger han selv rentud. Under Overskriften »Følgerne for mig selv af mit Skridt mod Korsaren« hedder det:

«Havde jeg ikke gjort dette Skridt, var rent Dobbelt-Faren i Forhold til det Kristelige undgaaet mig, saa jeg bestandig kun var kommet til at opfatte det Kristelige med Hensyn til Inderlighedens Vanskelighed.

Det er blevet min egen Opdragelse og Udvikling.

Jeg har som Forfatter faaet ligefrem en ny Stræng til paa mit Instrument, er blevet i Stand til at tage Toner, som jeg ellers aldrig havde drømt om.

Jeg har i strængere Forstand naaet «Virkelighed».»

Som man ser, indeholde disse Ord den mest ubetingede Bekræftelse af hin omstridte Sætning i min Bog: «Paradoxet viger for Passionen». Opfattelsen af Kristendommen »med Hensyn til

Inderlighedens Vanskelighed» trænges tilbage af Tanken paa den Kristnes Stilling til Verden, til «Virkeligheden». Uden Korsaren vilde rent Dobbeltheden ved det Kristelige være undgaaet ham, ɔ: han var aldrig bleven Statskirkens Angriber.

Ligesom det at læse disse Ord har været en Tilfredsstillelse for mig, saaledes maa det, skulde man tro, være en Smule beskjæmmende for alle dem, der i sin Tid gjorde deres Overlegenhed gjældende overfor min Opfattelse og mit Skrift i det Hele. Af dem er der kun en Enkelt, jeg finder det rigtigt at udpege, og det er en vis tysk Pastor Bärthold, der har skrevet en Brochure mod min Bog, som med Hensyn til enfoldig Misforstaaen og selvglad Sprængvigtighed overgaar det Normale, og selv ham vilde jeg ikke have nævnt, hvis ikke den aftraadte Udgiver af de Kierkegaardske Papirer, Hr. Barfod, havde fundet det passende i Forordet til Papirerne fra 1848 at prise denne fremmede Kierkegaard'man i høje Toner som Gjendriver af en Opfattelse af Kierkegaard, jeg aldrig har havt eller ytret. De gode Pastorer og Theologer ere Modstandere, som overfor mig have let Spil; thi jeg svarer dem aldrig, da jeg anser Forhandlinger, som føres fra saa forskjellige Standpunkter som deres og mit, for ufrugtbare;

kun Et burde de i egen Interesse lade være med; det er at optræde som glødende Tilhængere af Søren Kierkegaard; det er og bliver nemlig altid komisk at ville være Kierkegaards Forfægter ud fra Theologien, som han har sprængt, og ud fra Statskirken, som han har haanet. Naar de Herrer begynde med at opgive Theologien og Præsteembedet, da kunde vi maaské tales ved.

Jeg sagde ovenfor, at de udgivne Papirer sikkert vilde styrke Indtrykket af Kierkegaards Sag, Bevidstheden om dens Betydning, ligesom af hans egen Betydning som Aand.

Det beror først og fremmest paa, at der for os Efterlevende ikke mere er Tale om for Alvor at stille hans Modstandere op imod ham. Vi sympathisere med hans literære Stilling. Vi se, at han i alt Væsenligt har Ret i sin Skildring af den. Det er sandt, hvad han siger, at de «fornemme» Skribenter viste sig mærkeligt uvillige til at vurdere ham. Heiberg stødte han vel til Dels selv fra sig ved, hver Gang denne nævnede ham eller gav sig til paa sin Vis at behandle hans Tanker, strax at overfuse ham med Spot og Spas, og Heiberg var desuden som ældre moden Mand ikke mere i Stand til at anerkjende en Virksomhed, der gik ud fra helt andre Forudsætninger end hans og som

— det følte han — havde til Hensigt eller Følge at undergrave hans eget Standpunkt; men Heibergs Færd var dog mere diplomatisk end tiltalende. Martensen indtog fra først af den Stilling fornemt at ignorere; om der var Valuta for Fornemheden, er nutildags næppe mere et aabent Spørgsmaal. Mynster's Holdning overfor det i hans Oldingealder opdukkende Geni var næppe det smukkeste, og hvor meget der end kan tale til den gamle Mands Undskyldning, begribe vi, at Kierkegaard maatte være utilfreds med den. Hvad endelig R. Nielsen angaar, havde Kierkegaard ikke Uret i at anse ham for en farlig og kompromitterende Discipel, om det end gjør En ondt nu at se al den Haan og Galde, den Døde fra sin Grav spyr ud over den fordums Tilhængers Hoved. Kort sagt, vi Nulevende føle og have længe følt: Denne Mand havde ingen Overmand i sin Samtid, ingen, der fuldt forstod ham, ingen, der simpelt hen udtalte, hvad han var værd og betød, derimod nok, mere end nok, der krænkede, nedsatte og misundte eller ved deres Tilslutning generede ham. Vi se hans Magt over Publikum, hans Prestige en lang Aarrække igjennem brydes af Karikeringer i et Vittighedsblad, og vi se ham tilsidst udaande med Landets hele Gejstlighed over sig, af hvilken ikke én selv kan mene, at hans Navn vil leve

en Femtedel af den Tid som den døde Præstehaders.

Denne ejendommelige Situation, hvori den store Mand befandt sig, gjør det interessant for os at studere hans Domme over sin Samtid og sit Land. Disse Domme ere ikke afgivne med et roligt prøvende Sind, ikke begrundede paa en omhyggelig folkepsykologisk Iagttagelse, det er Domme, der ere prægede af Lidenskab og udmøntede af Foragt, men det er Domme, det danske Folk ikke bør overhøre. Der er ofte en skjærende Sandhed i dem; det er Ord, som til en vis Grad berettige den Titel, Kierkegaard foreslaar for sine efterladte Papirer: Dommerens Bog.

Man kan sige, at Kierkegaard her har leveret en Naturbeskrivelse af de danske Laster; han har skrevet de danske Skjødesynders Psykologi.

Gjennemgaar man hans Dagbøger som et Hele, vil man finde, at der er visse Grundlaster, han bestandig vender tilbage til som typiske for de Danske, og det er: S m a a l i g h e d, M i s u n d e l s e og F o r g u d e l s e af M i d d e l m a a d i g h e d e n.

S m a a l i g h e d e n synes ham Grundskaden. Han berører tidt, at den findes hos de bedste, og er sig øjensynlig ikke bevidst, at den heller ikke fattes hos ham. Han henfører den først

til Armoden i Landet. Han taler et Steds om, at de faa udmærkede Mænd, med hvilke han lever samtidigt, slet ikke forstaa ham, og ikke fordi de mangle Evner, men, siger han, «fra tidlig Tid have de maattet være bekymrede for Udkommet, og derved har deres Sjæl faaet en indskrænkende Begrænsning». Denne Begrænsning forhindrer dem fra at vinde det frie og hensynsløse Blik paa Livet, som er hans Fortrin og Ulykke i Danmark. Han udleder den dernæst fra Landets Lidenhed. «I Danmark er der naturligvis ikke Tale om nogen Bedømmelse, nogen virkelig Maalestok for en Kunstner, en Digter, en Tænker o. s. v. Det Par Mennesker vi ere, som alle kjende hinanden, lege alle aldeles ligeligt med, og Bedømmelsen er derfor den: er han godt lidt?» Han udleder den fremdeles fra Sprogets ringe Udbredelse. Han hævder, at han, hvis han havde en Søn, vilde sige til ham: «Bliv for Guds Skyld ikke Forfatter i Danmark, stræb saa tidlig som muligt at lære et fremmed Sprog, saa du kan skrive det, skriv ikke en Linje paa Dansk, men begynd strax i det fremmede Sprog. Ikke blot er Danmark et lille Land, hvor Du ingen Læsere faar og maa give næsten Penge til for at være Forfatter. Men Danmark er slet intet Land, det er en Kjøbstad, en Knejpe». Han fortæller, at

allerede hans Fader har advaret ham mod at skrive «i det Krähwinkel-Sprog som kaldes Dansk», og han billiger Advarslen paa Grund af den i Danmark formedelst Sprogets snævre Grænser ustraffet herskende Smaalighed. Hans Tanke er øjensynlig den: sker der Uret i Schweitz eller i Belgien, som jo ogsaa er smaa Lande, saa meddeles det øjeblikkelig Alverden paa Landets Sprog, paa Tysk eller Fransk, og den hele civiliserede Verden kan kontrollere, hvad der foregaar i Landet. Hvad der derimod sker i Danmark, derom skrives der kun eller næsten kun paa et Sprog, som den civiliserede Verden ikke læser.

Han henfører sluttelig Smaaligheden til Misforholdet mellem Danmark og Kjøbenhavn. Under Overskriften «Æventyret om det Land Danmark» skriver han et Steds: «I dette Land er der kun én By, men den er ogsaa hele Landet saa kisteglad over, uagtet det kun er en Kjøbstad. Den hedder Kjøbenhavn». Et andet Steds kombinerer han sine Reflexioner over Sprogets ringe Udbredelse med den over Mangelen paa Byer i følgende Karakteristik:

«Ingen By i Evropa vil kunne demoralisere i den Grad som Kjøbenhavn. Dette ligger i, at Kjøbenhavn er uden komparativ Maalestok med andre store Byer — fordi den er den eneste i et Land, den eneste i det Sprog — og i et

Land, der aldeles gaar op i Kjøbenhavn, fordi det ikke en Gang har et Landbo-Aristokrati (som Sverig f. Ex.). Enhver stor By, der bliver sig bevidst som en lille Del af et stort Land, maa for en Skams Skyld holde lidt paa Undseelse og Velanstændighed — thi de andre Byer faa det jo at vide. Men i Kjøbenhavn dér kan Demoralisationen sige (ligesom Daaren i Davids Psalme): Ingen ser mig. Naar vi nemlig alle eller Pluraliteten i denne eneste Landets Smule Stor-By blive enige om mere og mere at overgive os til alle disse væmmelige Misundelsens, Dumhedens, Kjøbstadsaandens Lidenskaber: saa ser ingen os.

Fremdeles: dersom en Enkelt, der levede i en større By i Evropa, dér blev et Offer for Misundelsens Lumpenhed: saa vilde han, da han som Forfatter, Kunstner o. s. v. tilhørte hele Landet, kunne gaa til en anden stor By i samme Land. Og hvem vilde saa lide derved? Ganske rigtigt den By, i hvilken han før havde levet. Men Kjøbenhavn kan man ikke forlade uden at forlade Danmark, dansk Sprog og Nationalitet. Men dette er aldeles uproportioneret. Herved kommer igjen Kjøbenhavn i Fordelen — for saa vidt der er Tale om Held og Lykke til totalt at demoralisere.»

Af Smaaligheden flyder øjensynligt efter Kierkegaards Opfattelse de andre nationale Fejl, Misundelsen og Forgudelsen af det Middelmaadige. Thi Smaaligheden indbefatter nødvendigvis Uvilje og Mistænksomhed overfor det, som hæver sig over Mængden, Stemninger, der føre til at ville nivellere det ved Misundelsen, og disse negative Tilbøjeligheder og Kræfter medføre nødvendigvis, da Hjærtet dog skal have noget at beundre og Tungen noget at prise,

Forherligelsen af det Trivielle. Derfor skriver Kierkegaard: «Det Onde, der allerede i lang Tid har været Danmarks specifike Onde, er Smaalighed, pjanket Misundelse, grundet i Ligemands-Herligheden og Middelmaadighedens Forgudelse, saa Middelmaadigheden er den eneste offenlige Dyd i Danmark».

Misundelsen fører Kierkegaard tilbage til forskjellige Sjælsegenskaber, men paastaar at have lidt under alle Sorter af den. «Man taler om den Pinsel at blive stegt ved en langsom Ild: det varer dog vel ikke Aar ud og Aar ind som det at blive langsomt ædt af Misundelsens Utøj. Den danske Misundelse er væmmelig, og der er snart ikke mange tilbage, uden at de ere inficerede af den, og med at gnave paa En». Han skjelner mellem en Misundelse, hvilken det tilfredsstiller at forhaane, at udgrine, en anden, som nyder det at se til, og gotter sig over Krænkelserne, endvidere en Art, som det mætter at have lidt Medlidenhed, sige «Stakkel!» o. s. v., endelig en Misundelse, som fryder sig ved at holde sig i Afstand og tie ubetinget.

Fra denne Misundelse ligger Overgangen til Middelmaadighedens Forgudelse ganske nær. Kierkegaard viser, med hvilken Lethed et lille Folk, der har sit Sprog for sig selv, og kun én større By, i hvilken det næsten gaar op,

kan forvandle sig til «Middelmaadighedens forjættede Land»: «Man smigrer Middelmaadighed; Middelmaadighed beundrer Middelmaadighed; man knækker ved Misundelse og Fortrædigelse enhver højere Stræben, som afgiver Maalestokken». I det lille Folk antager et Noget, som i intet større Land kan blive en Magt eller spille en Rolle, kæmpemæssige Forhold; det er «Bysnak, Bagtalelse, eller den idelige Tale mellem Mand og Mand om Mand og Mand». Vel gives der i alle Lande Bysnak og Bagtalelse, men «hvor Statsmaskinen arbejder med 100,000 Hestes Kraft», hvor daglig Begivenhederne strømme til, der forsvinder og overhøres eller overdøves Snakken. Altsaa Forholdet er i de store Lande et andet. Han skriver 1847 (Udhævelserne ere af ham):

«Men man agte dog vel paa Forholdet, Proportionen. Og just fordi man i Danmark ikke har agtet derpaa, saa tør jeg sige, og jeg tør egenlig ikke fortie det, og det er uforsvarligt, at det ikke er sagt: at i intet Land i Evropa er Bysnak saaledes det herskende som i Danmark. Det følger dog af sig selv, at der i smaa Værelser oftere maa luftes ud — dette tænker man slet ikke paa i Danmark. Vi leve i Henseende til Bysnak og Bagtalelse, som var det i Paris's eller Londons store Værelser. Det følger dog af sig selv, at naar Beholdningen, hvori der skal bades, er lille, maa man oftere skylle ud og passe paa, at ikke for mange gaa i Vandet paa én Gang. Det tænker man slet ikke paa i Danmark».

Kierkegaards Papirer afgive som sagt et Inventar over de Laster og Skjødesynder, som han mener fortrinsvis findes hos det danske Folk. De ere nedskrevne i en altfor polemisk og forbitret Stemning til at der nogen Steds bliver Plads til en Omtale af det danske Folks gode Egenskaber. Han taler bestandig kun som Advocatus Diaboli. Og om denne «Djævelens Advokat» har fuld Ret i sine Paastande, er et stort og vanskeligt Spørgsmaal. For ham taler den Omstændighed, at de Fejl, han fremhæver, ere de samme, der ere blevne udhævede af den danske Nationalitets ivrige Talsmænd. Fædrelandet har (29de April 1875) betegnet Misundelsen som «de Danskes Arvesynd» og skrev (27de Juli 1875): «et Folk, der i enhver Henseende er saa middelmaadigt som det danske». Kierkegaard havde maaske dog større Adkomst end Ploug til at sige Danmark ubehagelige Sandheder.

Hans Papirer indeholdt en Skat af skarpe Udtalelser om det Folk og den By, han har tilhørt, Udtalelser, der vel fortjene at prøves med Kritik og som egne sig godt til at fremme Selverkjendelse.

ESAIAS TEGNÉR.

(1882.)

Den 13de November er det netop hundrede Aar siden, at Sverigs Nationaldigter fødtes. Han var et stort Talent og har havt det mærkværdige Held at vinde et evropæisk Ry, langt større end det, noget andet Talent af hans Rang, det skulde da være H. C. Andersen, har opnaaet. Og dog var han større som Aand end som Digter; thi han havde et stort fordomsfrit Blik paa sin Tids religiøse og politiske Tilstande, medens han trods sine mægtige Fortrin som Digter var fangen i sin Tidsalders Hang til det Abstrakt-Skjønne i Figurtegningen og til en yppig, vel urolig Rhetorik. Man lærer ham som Aand bedst at kjende af hans Breve, der er nogle af de ypperligst skrevne, de nordiske Literaturer frembyde; her er han ligesaa aaben og naturfrisk som aandfuld og frisindet; her er han desuden i højere Grad sig selv end

i sin Digtervirksomhed, der med alt sit originale Præg nu og da afspejler Oehlenschläger, Schiller og endnu mere af den samtidige Literatur.

Tegnérs Liv er endnu ikke skrevet. Det er kun 36 Aar siden han døde, og i Sverig har Pieteten overfor den store og kjære Afdøde været saa stærk, at Sandhedskjærligheden foreløbig er bleven trængt tilbage. Man har paa mange Maader stræbt at idealisere Tegnérs Skikkelse for Folkebevidstheden, men Skikkelsen har tabt i Sandhed og Liv, hvad den vandt i saakaldt Idealitet. Det er Følgen af hin moraliserende Betragting af historiske Fænomener, der er fremherskende i Norden. Man opstiller først en stærkt spændt sædelig Fordring, en Fordring, der mange Gange kræver ligesaa mange kunstige som virkelige Pligter opfyldte — saa anlægger man den paa politiske eller kunstneriske Storheder, og nødes da til at bortlyve eller borttie saa meget som muligt, for at Misforholdet mellem Maalestokken og det Maalte ikke skal blive altfor skrigende. Havde man fra først af vænnet sig til at se paa Menneskelivet med Naturforskerens Øje og med Naturvidenskabsmandens rolige Sind, vilde man kunne være Psykolog i Literaturhistorien, i Stedet for at man nu i Regelen nøjes med at være en mere eller mindre flad, æsthetisk Beundrer.

Tegnérs Levnet frembyder i dets rolige Ensformighed ingen mærkelige Handlinger. Men det deles ved en sjælelig Krise, der falder i Aaret 1825, og som lægger Grunden til det Vanvid, der i Aaret 1840 kommer til Udbrud, og som kaster et saa vemodigt Skjær over Digterens sidste Aar.

Han havde saa sent som i Aaret 1819 paa Vers forkyndt sin lyse, overmodige Lære om, at Poesien intet andet er end Livets Sundhed, Sangen intet andet end Menneskehedens Jubel, der bryder modigt frem af friske Lunger. Han han havde begyndt Udarbejdelsen af sin store Digtning «Frithiofs Saga» ud fra denne Grundanskuelse af Digtekunsten, der lige saa hæftig protesterede mod Romantikernes sentimentale og længselsfulde som mod Byron'inanernes fortvivlede, smertefyldte Poesi. I Aaret 1826 nedskriver han saa selv i sit Digt «Melankolien» (Mjeltsjukan) en Bekjendelse, der er saa syg og saa sorgfuld, at den i saa Henseende ikke staar tilbage for nogen af de poetiske Trosbekjendelser, der vare Tegnér mest forhadte.

Han havde efter en treaarig Studietid i Lund, i samfulde 23 Aar (1802—1825) holdt Foredrag ved Universitetet dér, først otte Aar som Docent, dernæst femten Aar som Professor i græsk Literatur, æret og yndet i den lille

Stad som udenfor den. Samtidig med at han blev udnævnt til Professor, blev han efter Datidens Skik i Sverig Præst for nogle Landsogne i Nærheden af Lund. Hans Naturel var kraftig sanseligt, hans Aandsretning hedensk, hans Lune godt og vittigt, hans Hang til Frimodighed og Vellevnet udpræget. Han havde giftet sig tidligt, alt 23 Aar gammel, paa Grundlag af en Barndomsforelskelse, hvorefter en femaarig Forlovelse var fulgt; men mønsterværdig som Ægtemand har han ikke været. Hans nære Forhold til en Dame i Lund var Samtalegjenstand i den lille By, og der herskede blandt de Indviede ingen Tvivl om, at en lille Pige, som (født 1821) bar et andet Navn end hans, men hvis Lighed med ham var paafaldende (og som senere blev vanvittig i samme Alder som han) var hans Datter.

Fra Aaret 1824 af udviklede der sig hos Tegnér en Leversygdom, som virkede højst trykkende paa Humøret, og omtrent samtidig med den opstod der hos ham en Frygt for Sindssyge, der mange Gange helt betog og nedslog ham. Han havde havt en ældre Broder, der fra Barndommen af var sindssvag, og den Tanke begyndte at nage ham, at der var Vanvid i Slægten.

I Slutningen af 1823 hændte det sig saa, at Biskopsembedet i Vexiø blev ledigt. Tegnér

nærede, især af pekuniære Grunde, et levende Ønske om at opnaa denne Plads. Skjønt hans Indtægter vare rundelige, var nemlig hans Husvæsen, der ikke forestodes af nogen kyndig Haand, saa uordenligt, at han befandt sig i evig Pengeforlegenhed. I den officielle Biografi af Tegnér fremstilles det, som om Biskops-Embedet kom dumpende ned til ham uden noget Skridt, ja uden noget Ønske fra hans Side. Det forholdt sig ingenlunde saaledes. De Breve fra Tegnér til Stats-Sekretæren Kullberg, der findes i Rigsbiblioteket i Stockholm, og som, øjensynlig med Vilje, ere blevne forbigaaede ved Udgivelsen af hans efterladte Papirer, bevise, at Udnævnelsen var ham overordenlig vigtig; han siger endog, at han vil betragte det som en «Chikane» i Fald han ikke bliver udnævnt. ' Skjønt han selv ganske sikkert ikke satte noget uædelt Middel i Bevægelse, anvendtes dog saadanne af nogle af hans ivrigste Beundrere og Venner særlig af den daværende Lektor, (senere Biskop) i Vexiø C. Heurlin; denne Mand bearbejdede den Smaalandske Præstestand paa det eftertrykkeligste, skrev (som han selv, dog vel med nogen Overdrivelse har fortalt til en af mine Hjemmelsmænd) over tusind (!) Breve om Sagen for at faa Præsterne til at afstaa fra den af dem foretrukne Professor

Lindfors til Bedste for Tegnér, kort sagt lagde en saadan Lidenskab for Dagen, at Tegnér i et Brev (af 19de Decbr. 1823) maatte opfordre ham til ikke i sin Iver at glemme «Ærens Love». Men da Tegnér endelig var bleven valgt, fulgte for ham en Tid af pinlig Uro; thi Rygtet gik, at der vilde indløbe Klager over det stedfundne Valgtryk, og at alle de anvendte Makinationer vilde blive afslørede; og selv da Faren derfor var dreven over, gik Tegnér i Uro for, at hans Modstander, Excellencen Rosenblad, i Statsraadet skulde fremlægge saadanne Beviser for det stedfundne, at Valget blev kasseret. Ogsaa denne Angst for offenlig Vanære viste sig ugrundet; men en Følelse af Forpinthed og Ydmygelse blev tilbage i Digterens Sind, og til denne Uro kom Harme og Bitterhed, da der alt i Sommeren 1824, efter at han paa sin første Visitatsrejse havde afskediget to Præster, der syntes ham pligtforsømmende, viste sig en stedse stigende Gjæring mod ham i hans Stift, og Domkapitlet ved alle Lejligheder tog Beslutninger, der stred mod hans Ønsker og Forslag. Og saa kom hertil endda, at han var Biskop og Fritænker paa én Gang.

I det samme Aar havde Tegnér paa det erotiske Omraade en Skuffelse, der greb ham dybt. Han havde i lang Tid hyldet en fornem

og begavet svensk Dame, hvis Navn ofte forekommer i hans Skrifter, han var en hyppig Gjæst paa hendes Gods og stod i livlig Brevvexling med hende. I 1824 ophørte Omgangen og Brevvexlingen pludselig. Det eneste Livstegn, Tegnér gav overfor hende, var at sende hende »Frithiof«, da den kom ud, men med en saa bebrejdende Tilegnelse, at hun skar den ud af Bogen. Det synes, som havde Tegnér erfaret, at denne Dame, hvem han satte saa højt og stod saa nær, havde taget en ganske udannet og raa Person til Elsker.

Alle de nævnte Tildragelser i Forening havde undergravet Tegnérs Nervesystem og gjort det pirreligt til det yderste. I Aaret 1825 kom saa dertil huslig Sorg af overvældende Art. Tegnérs Hustru havde paa den Tid intet Spor af fordums Skjønhed tilbage. Hun var middelhøj, stærk og svær, med grove næsten mandlige Ansigtstræk, svulmende Læber og et haardt Blik. Hendes Holdning var trodsig, hendes Udtalelser skarpe og befalende; der raadede hverken Ynde eller Hygge i hendes Hjem. Det havde altid været Tegnérs Vane at føre et letfærdigt, ja slibrigt Sprog, naar han sad mellem Venner i sit Hjem. Han var ikke i Stand til at aflægge denne Vane, da han blev Biskop. Men omtrent ved denne Tid begyndte hans

Hustru at efterligne ham heri. Samtidig med at hun som Bispinde optraadte langt fordringsfuldere, end hun nogensinde før havde gjort, gav hun sit Naturel friere Tøjler. Det hændte, at Damer blandt hendes Omgivelser af den Grund trak sig tilbage fra hende og erklærede ikke at kunne taale Tonen og Stilen i hendes Konversation. Forholdet mellem Tegnér og hans Hustru havde længe ikke været godt. Det synes, som om han i Aaret 1825 paa Grund af Meddelelser, der bleve ham gjorte, fik et helt nyt Syn paa hendes Karakter. Ægteskabet synes at have været at betragte som opløst fra begge Sider, og der forefaldt stadig saa hæftige Scener mellem Ægtefolkene, at en fælles Ven, der boede i Nærheden, jævnlig maatte hentes for at bringe en Art Forsoning til Veje.

Den Kvindeforagt, der fra nu af strømmer over i alle Tegnérs Produktioner, stammer nøjagtig fra hin Tid, og i hans hele Livsbetragtning foregik det Omslag, som jeg i mit Skrift «Esaias Tegnér» vidtløftig har skildret*). Han

*) For saa vidt ovenstaaende Skitse af Aarsagerne til Krisen i Digterens Liv fjærner sig fra den i mit Skrift givne Fremstilling, beror det paa. at et meget rigt Materiale, der siden da fra forskjellige Sider er kommet mig i Hænde,

vedblev vel at være den samme letfængelige Erotiker — endnu i Aaret 1839 affødte den lidenskabeligste Kjærlighedsforbindelse i hans Liv det mærkelige Digt «Den døde» — men hans Tro til Kvinden var borte og med den Troen paa menneskelig Renhed og Sjæleskjønhed. Han havde været frejdig og livsglad, han var bleven sønderreven og melankolsk, han havde været frihedselskende og politisk liberal; han blev avtoritetselskende til det yderste og politisk ultrakonservativ.

Skjønt Tegnér som Digter staar langt tilbage for Oehlenschläger, saa har han dog for det svenske Folk en Betydning, der ganske svarer til den, som Oehlenschläger har for det danske. Han betegner den nordiske Renaissance i Poesien, og han bærer og fremstiller det svenske Nationalpræg lige saa skarpt som Oehlenschläger vort. I sin digteriske Form betegner han dog et noget tidligere Standpunkt. Han var udgaaet fra det 18de Aarhundrede, var klassisk ikke romantisk sindet og følte sig til sin Død som en «Gustavian», det vil sige som Gustav den 3dies Mand. Oehlenschläger

---

og som lige fuldt opfordrer til en og samme Tydning, nu har oplyst mig om mange Forhold, med hvilke jeg i Aaret 1878 var ubekjendt.

stammer derimod som Digter fra det 19de Aarhundredes Begyndelse; hans Udgangspunkt er romantisk, og han følte sig til sin Død som en Modstander af den Aand, der herskede ved Oplysningstidens Despoters Hoffer. Tegnér har faaet sin Dannelse fra Frankrig, medens Oehlenschläger fik sin fra Tyskland, men Tegnér var desuden i sit Naturel paa mange Punkter lige saa fransk, som Oehlenschläger i Kraft af sin Afstamning var tysk. Herpaa beroede det ogsaa, at den franske Aand slog saa stærkt ned i ham; den mødte Forudsætninger i hans Væsen som i den svenske Kultur.

Som Aand betragtet overstraales Oehlenschläger af Tegnér. Er denne end langtfra den danske Digters Ligemand i Evne til Menneskefremstilling, saa staar han over ham i Evne til at forstaa sin Samtid. Oehlenschläger begreb egenlig kun i sin første Ungdom, hvad der foregik i Evropa paa hans Tid. Tegnér forstod det hele sit Liv igjennem og paa en ganske anderledes indtrængende Maade. Oehlenschlägers Intelligens var flegmatisk, Tegnérs var lidenskabelig i sin Søgen og elektrisk gnistrende under sin Tumlen med sine Fund. Man ser det af hans Breve, der stille Oehlenschlägers dybt i Skygge.

Tegnér havde store Dyder som Menneske.

Han var sandhedskjærlig, og han var det ikke som man kan være det, naar man iøvrigt ikke har noget mod det halvvejs Tænkte, det Taagede eller Hemmelighedsfulde, men som man er det, naar man elsker Lys og Klarhed over Alt; og han var efter hele sit Væsen en saadan Apollodyrker, at hans literære Standpunkt lader sig definere med disse Ord: Forkyndelse af Lysets og Klarhedens Evangelium.

Han var, saa længe han stod i sin ubrudte Kraft, frihedskjærlig i ualmindelig Grad, var det med saa varm Overbevisning, at da den svenske som den danske Literatur fra 1815 af slog ind paa den politiske Konservatismes og den religiøse Reaktions Baner, stod han, selv hvor han stod alene, imod som en Mand. Han var og blev den hellige Alliances karakterfaste og ubøjelige Avindsmand. I Reaktionens værste Aar, i 1817, vovede han som Universitetsprofessor i en Tale ved Reformationsfesten i Lund at sige om Frihedens Genius: «Det skræmmer mig ikke, at der er Blod paa hans Hænder, thi jeg véd, hvis Blod det er.»

Han var uforfængelig, uden Digterhovmod. Han indbildte sig ikke, at en Digter var et højere Væsen, hvis Liv var vigtigere for Menneskeslægten end noget andet Menneskebarns. Han afskyede Romantikernes fornuftfjendske Opfattelse af

Poesien som hellig Inspiration og Aabenbaring, betragtede denne Opfattelse som et Produkt af Selvforgudelse og fromt Hykleri. Han udledede Poesien fra Associationsgave, ikke fra Inspiration. Atter og atter polemiserer han ogsaa mod Urimeligheden af at sætte Besyngelse af en Bedrift over Bedriften selv, Digteren over den Helt, han besynger. Han hævder bestandig, at ogsaa udvortes set med Hensyn til Varigheden virker en stor Mands Handlinger videre i Rum og Tid end en stor Digters Vers. Man kan stride om, hvorvidt han har fuld Ret, men man kan ikke andet end beundre og anerkjende en saa sjælden Selvfornægtelse hos en Poet.

Han var umisundelig, som uforfængelig. Han undte andre Digtere deres Ry og han lod sig ikke af den uhyre Anerkjendelse, der blev ham til Del, et Øjeblik forlede til at overvurdere sine Evner som Digter. Han besang Bellman som Nordens største Sanger, han bekransede Oehlenschläger som Datidens største Digter, ja han blev aldrig træt af at stemple sig selv som en ren Dilettant og at spaa om en anden, meget større svensk Skjald, der vilde blive hans Efterfølger. Han rakte stadig Andre Kranse, men beholdt ingen Krans tilbage for sig selv. Skjønheden af hans Digteraasyn forhøjes ved denne saa ukunstlede og saa uskyldige Glemsel af hans

Landsmænds og den hele germaniske Stammes Beundring. Det er utroligt, hvor det forskjønner et aandeligt Fysiognomi, naar man ser, at det aldrig er blevet arrangeret for Omverdenen eller beskuet med Selvtilfredshed i Spejlet. Og Tegnérs aabne Ansigt under Lokkefylden er allerede forud saa smukt.

CARL SNOILSKY.

I.

(1875.)

Grev Carl Snoilsky er for Tiden Sverigs mest fremragende Lyriker. En samlet Udgave af hans «Dikter» udkom 1874 i Stockholm, og selv de Mange, der have læst disse Poesier gruppevis, efterhaanden som de ere blevne til, ville med Fornøjelse finde dem forenede i et enkelt smukt udstyret Bind og gribe Lejligheden til at forny deres Indtryk af den indtagende Autor. Skade kun, at dette Indtryk forvirres noget derved, at Sonetterne fra 1872, der i Aand og Tone staa de tidligere Digte temmelig fjærnt, her ere kilede ind foran saa uskyldige og ordrige Troubadourpoesier som Sangen til Kvinden fra Studentermødet 1862; den kronologiske Orden havde været naturligere.

Indledningsdigtet er et prægtigt Stykke

Lyrik; faa Bøger kunne rose sig af en skjønnere Portal end denne; højthvælvet, omvunden med Roser og Druer aabner den en vid og vinkende Udsigt; der er i denne »Inledningssång«, ikke blot Friskhed og Fylde, men en overdaadig Ungdoms hele Overmod. Der er saa megen virkelig Kraft deri, at Udraabet »Min unge Løve!«, hvor Digteren tiltaler sit eget Hjærte, ikke synes for dristigt, end mindre latterligt. Man dømme selv:

> O hvad mit hjerta har våndats, fånget
> I frack, i flärd och i onatur!
> Mitt unga lejon, tag nu ut språnget
> Och slå med tassen omkull din bur.

Der gaar en mild Epikuræisme gjennem denne Ouvertures Jubelsang over Landet med de solbrændte Vingaardspiger, »hvor de rødeste Læber le«, men en saadan, der smelter sammen med varm Begejstring for Folkenes Uafhængighedskamp. Det varsler godt, at Digteren vil holde sin Gudstjeneste ikke i Domkirkerne, men paa Marken ved Magenta, og at alle de gamle Vaser af Guld og Ler ere ham Intet i Sammenligning med »det simple Sværd paa Caprera«. Saaledes anslaar Forspillet begge de Strænge, der klinge gjennem Snoilskys Ungdomspoesier: den erotiske og den politiske Stræng, den friske

og sanselige Nydelseslyst, ved hvilken han var nærmere beslægtet med Christian Winther end med nogen lyrisk Digter i sit eget Land, og det ungdommelige Sværmeri for et Ideal af aandelig og politisk Frihed, gjennem hvilket han stod i Forbindelse med sin Tidsalder og med Verdenshistorien. — Har han endnu de samme sunde og aabne Sanser? Staar han endnu i Forhold til sin Tid og dens Historie? Det er et Spørgsmaal, som Digterens sidste Sonetter ikke give noget aldeles fyldestgjørende Svar paa.

Snoilsky er som Digter Turist. Hvad han hyppigst har formet til Vers det er Rejseindtryk fra Italien, Spanien, Frankrig, Danmark og Tyskland. Hvad vi med ham først og fremmest opleve det er Gondolfarter, Gallerivandringer, Ambassadeballer og Badestedernes fashionale Aftenselskaber; ja selv Sverig synes han at se «ur waggonsfönsteret»; han har i sit Album en Vaskerpige fra Neapel, en stolt ung Pige fra Zaragoza, en Brasilianerinde, en Zigeunerske, en Kreolerinde, en Pariserinde og et Par Irlænderinder, alle malte med Kjækhed og Elegance, men det er altsammen Turisterindringer. Det Bedste er, at disse Studier næsten alle ere gjorte lejlighedsvis, henkastede alt som Øjeblikket frembød en Anledning til at foretage dem, og kun

ved ganske enkelte af dem, som nogle af de spanske, har man det Indtryk, at selve Studiesamlingen har været Rejsens Formaal. Jeg vil ikke sværge paa, at Digterens iøvrigt saa udprægede Liberalisme ikke har en lille Bismag af den samme Turistkarakter. Ogsaa den er Had og Kjærlighed i Forhold til det Fremmede og Fjærne. Digteren er ingen Beundrer af Pavedømmet og en varmblodig Fjende af Rusland. Men man kan have en levende Uvilje mod Oskurantismen — i Rom, og en levende Sympathi for Friheden — i Polen, uden at Ens Digte derfor ere en mindre velsét Gjæst i nogen skandinavisk Salon. Jeg vilde ønske, at der blandt disse saa varme og inderlige Udtalelser mod de Former af Tyranni, af hvilke man kan erklære sig for Fjende uden at undre eller støde nogen Filister i Norden, ogsaa fandtes et Par, der berøvede den formfuldendte og i Ordets gode Mening fornemme Digtsamling ethvert Skjær af Salonpoesi.

Snoilsky er en Digter, der har Pen og Pensel fuldstændigt i sin Magt. I en af sine Sonetter antyder han, at den sproglige og metriske Fuldkommenhed, der udmærker hans Digte, skyldes en Kamp med det stridige Kunstmaterial; man skulde ikke tro det; hans Digtes Form er næsten altid en saadan, at man siger

til sig selv: Saaledes randt Ordene i Formen, saadan faldt de uden at nogen Høvl eller Fil eller Kniv gik dem efter. Man har i ethvert Tilfælde under Læsningen af Snoilsky det Indtryk, der virker saa velgjørende og betryggende paa Læseren, at man har med en Mester at gjøre, som forstaar sin Kunst, som aldrig leverer halvgjort Arbejde og som aldrig begaar et Dilettanteri. Hans egenlige Styrke som Artist er vel Varmen og Farven, men til hvilken Grad han er Herre over Haandværket i sin Kunst har han bevist i nogle Snese af Sonetter, der maaske næppe alene og uden de første Sange havde gjort hans Navn saa bekjendt som det er blevet, men som alle ere gode. Blandt hans malende Digte ere de fra Neapel maaské de bedste: «Nina la lavandaja», der giver en yndig Skikkelse lyslevende, saa man aner dens Levnetsløb, og «Chiajan», som maler den syditalienske Type i et enkelt Symbol, men alle de italienske Digte gjemme Straaler af Sydens Sol, selv «Regnvejret i Rom» med dets originale Versbehandling, og den gratiøse sanselige Spøg «Sirenernes Grotte», der er en Elev af Correggio værdig. — I Indledningsdigtet erklærede Snoilsky, at han kun besang, hvad han med sine fem Sanser havde prøvet: de Digte fra Spanien, som følge efter den første Samling og hvis

Rytmer bevæge sig i en med Stoffet stemmende mere værdig Pasgang, svare allerede ikke mere nøje til dette Program; der er her allerede en hel Del Refleksion, og Allegorien er stundom en Smule søgt (Aloën, Titians Ariadne). Til Gjengjæld ere de enkelte Digte fra Danmark (Paa Odins Høj, Eremitage o. s. v.) varme i Tonen, blussende i Farven, som gjennemtrukne med Kløverduft, Nattergaleslag og Sommerbriser fra Sundet.

Men Snoilsky formaar mere end blot at skildre og male i velklingende Vers. Der er i hans bedste Digte en henrivende lyrisk Flugt, snart udsprungen af en ungdommelig Kækhed, snart af et medfølende Hjærtes hede Sympathi. Man er Digter, om man ej har skrevet mere end disse fem brusende Strofer:

I morgon lemnar St. Peter
Med suckan sin Vatican.
Kring all naturen det heter:
Nu vaknar den store Pan!

Det varma, rörliga lifvet,
Som bundet i bojor frös,
Af kufvande tvång omgifvet
Och osällt se'n hedenhös,

Ur tusen knoppar det bryter,
En yster, chaotisk vår,
Och hafvet af glädje ryter
Och Tibern jublande går

Att sjunga vaggsång för slafvar
Hesperiens vind är för god,
För god att sucka bland grafvar
Der lagarn på hån blott stod:

För god, att prester och skälmar
Sig skulle bada deri; —
Kring hjeltars bucklige hjelmar
Han sveper nu stolt och fri!

Og det nytter ikke, man senere vil fortælle sin Læser, at man kun viser ham Fantasiens Luftsyn, ikke aabner ham Følelsens Helligdom (Noli me tangere), naar man har skrevet et Digt som «För Polen». Det er ungt, det er varmt, det er sjælfuldt, det er følt, og den Talende frygter saa lidet at lade sin Følelse ane, at al hans Attraa gaar ud paa ved den at røre og paavirke Andre.

Blandt Snoilskys politiske Digte er der mange smukke; ét er klassisk skjønt. Det er Sangen om Storken paa Dybbøl Mølle. Idet Digtet skildrer den største Sorg ved de simpleste Midler, har det i sin uforlignelige Naivetet en egen rørende Ynde. Det minder herved om det Digt i «Les châtiments», hvor Victor Hugo maler den 2den Decembers Rædsler ved Hjælp af en Rede og en Vugge (Livre premier, XIII.)

Hvar är du hemma, du storkefar,
Som öfver ängarna går och spetar?
Du klapprar ängstligt och brådt du har —
Hvad är det väl du så ifrigt letar?
Hvar är du hemma? Seså, gif svar!

På mjölnarns stuga vid Dybbøls qvarn
Jag bodde rymligt, jag och de mina.
Jag tyckte mig vara rike karln,
När jag såg soln in i boet skina
På fem välartade storkebarn.

En morgon blef der ett grufligt gny:
Kring berget krälade pickelhufvor,
Och mjölnarns stuga brann högt i sky,
Snart såg man blott några svedda tufvor —
Ack, mina små icke orka fly!

Nu är jag barnlös och utan hem
Och går och letar i våta mossar:
Jag blir så glad, då jag hittar dem,
De rosenkindade danske gossar —
En gång de hämnas de brända fem!

Jeg nævnede Digtet «Noli me tangere». Det aabner den sidste Række af Sonetter fra 1872. Dets Grundtanke er, som alt berørt, at Digteren vil beholde sin Følelse for sig selv, Læseren faar kun Adgang til Sjælens Udenværker. Hvilken Afstand fra den Tid, da Snoilsky sang: «Jag bringar drufvor, jag bringar rosor, jag skänker i af mitt unga vin». Nu ynder han at fremstille sin Muse som den

strængeste af alle knibske Skjønne. Han byder ikke mere Roser udenvidere, han «indbyder paa Alperoser under Sneen», han skjænker ikke i af sin simple Vin, men drikker selv den Champagne, han har kølnet i Is (Alprosen, Min vän och jag). Jeg tror ikke Digteren egenlig har ment noget Upoetisk med Sonetten «Noli me tangere». Naar han siger, han ikke vil give sin Følelse til Pris, mener han slet ikke Følelsen, men Privatlivet. Og heri og hertil har han al Ret, enhver ærekjær og stolt og forbeholden Mands. Men Snoilsky skuffer sig, ifald han mener, at nogen med poetisk Sans udrustet Læser overhovedet skulde fordre nysgjærrigt at trænge ind paa Følelsesomraader hos Digteren, der ene komme Privatlivet ved. Vi tænke ikke paa at ville udspejde den Offenligheden unddragne og privatpersonlige Side af en endnu levende Forfatters Existens, hvad bekymre vi os om hans personlige Sorger og Glæder, Dyder og Laster! Vi savne slet ikke Udtrykket for disse hos ham.

Nej, lad ham omvendt trænge det Private, endnu mere tilbage, end han har gjort det, for stedse mere, stedse alvorsfuldere at være og blive Organ! Han beundrer Béranger, beundrer ham højere end man skulde vente af en Digter, der øjensynligt har læst Théophile Gautier og Baudelaire med Udbytte; men Béranger havde

med al sin Prosa det Fortrin, at Folkets Hjærte slog i hans Bryst. Snoilskys Digte ere for talentfulde til at have Fejl. Men de have én stor Grundmangel: vi lære for lidet af dem om andre end ham selv, for lidet om det Samfund, hvori han er Led. Hvad vil hans Folk? Hvilke ere dets Drømme, dets Forhaabninger, dets Forsætter? Det var det, vi søgte til hans Digte for at lære, da vi hørte, at han var Sverigs første lyriske Digter, og hans Poesier fortælle os altfor lidt herom!

De sidste Sonetter spærre snarere end de aabne Udsigten til, at Snoilsky har isinde at besvare en fremmed Læser disse Spørgsmaal. Lad mig for ikke at misforstaas endnu engang bemærke, at de fleste af dem, som Sonetter betragtede, ere fortræffelige, og tilføje, at de utvivlsomt betegne et aandeligt om end ikke et poetisk Fremskridt. Der er i dem en mange Gange større Verdenskundskab, en ganske anden Modenhed end i de tidligste Digte. Der ligger Erfaring bag dem. Ja man kan sige, at de ere formede af Erfaring som de første Digte af Inspiration. Man finder iblandt dem smaa plastiske og maleriske Mesterstykker, her en Camée som «Leda med Svanen», hist et Kabinetsstykke i Rokoko-Stil som «Petite maison»; man finder dybsindige Symboler fremstillede med

epigrammatisk Kraft som «Bältespännerne» og «Benvenuto Cellini»; der klinge alleslags Toner igjennem dem, mandige og menneskekjærlige (humanitære), saavelsom blaserte og bitre, men alle have de et fælles Præg: de ere snarere skrevne af en Tilskuer end af en Deltager i Verdenslivet. De have alle det samme underlige, halvt fornemme, halvt afmægtige defensive Præg, som stemplede den første Sonet. Kan en Digter glemme, hvormange Fordele, poetiske som andre, Offensiven byder? Snoilsky har snart skrevet for mange Sonetter. Det er som om hans Genius følte sig indespærret i denne snævre Verseform, bag hvis 14 blanke Stænger den bevæger sig med bestandig de samme metrisk afmaalte Skridt; lad ham endnu engang sige:

> Mitt unga lejon, tag nu ut språnget
> Och slå med tassen omkull din bur!

Jeg vilde meget nødig gjøre Digteren Uret. Der findes i disse Sonetter en sund og ædel Smerte, den der udtaler sig i «Festen för Polen»; der findes en højsindet og trofast Følelse, den, der kommer til Orde i den smukke Sonet om Digterens uforandrede Kjærlighed til det slagne Frankrig («Till den högförståndige»); der findes endelig et gribende Digt «Strandvrak», der taler om stum Sorg og brustne Forhaabninger. Men

selv disse de skjonneste blandt Digtene indeholde draabevis den passive Bitterhed, der strømmevis flyder fra ikke faa af de øvrige Sonetter, den overlegent blaserte «Théâtre français», den uheldigt formede «Herwegh» og de fire, der bære Titlen «La pétroleuse». Jeg holder ikke af disse fire Sonetter, og jeg tror ikke, at min Uvilje mod dem har noget Personligt ved sig. Disse Digte se ud som versificerede ledende Artikler af et eller andet Børsblad. Fejlen er paa ingen Maade den, at de udtale Rædsel og Gru over blodige Voldshandlinger, men at de med en underlig slap Fantasi gruppere disse om Kurtisanen, det vil sige, at de have saa smaat et Syn paa saa store vulkanske Udbrud. Er det en Digter, som vil lære os, at Handlinger, som et Barn maatte kunne udlede fra en dybt motiveret Fortvivlelse i hele brede Samfundslag, vare et Par slette Subjekters og utugtige Kvinders letsindige Værk? Er det en Digter, som slet intet Øje har for, at der under alle hine Forvanskninger af store Tanker og Forvildelser af berettigede Følelser ligge dybe Lærdomme og Varsler for den, som forstaar at tyde dem? Den, som engang kaldte sig «Tidernes yngste Søn», burde føle sig for god til at nedskrive Taabeligheder som den, at under Kommunen Ministeren for de offenlige Arbejder var

en Galejslave, eller at Undervisningschefen fremkom med den gamle Brander, at Retskrivning lugter af Aristokrati. Digteren har intet ondt Ord tilovers for en Helt som Napoleon den tredje. Men det klæder da heller ikke smukt at overvælde en saa haardtstraffet Mand som hans Dødsfjende Rochefort — hvis Navn maa udtales paa Tysk for at passe i Snoilskys Metrum — med de plumpeste Haansord. Hvis Læseren vil sammenligne disse Sonetter af Snoilsky med den skjønne sangvinske Ode, hvormed Swinburne fejrede Republikens Proklamation i Frankrig, da vil han føle Forskjellen mellem en liberal og en helt frisindet Digters Syn paa Samtidens Historie.

Snoilskys Blik paa Verdenshistorien i det sidste Aarti er en Misfornøjets, en Frondeurs. Der er visselig for en Mand med denne Digters Aandsretning og Sympathier ingen Aarsag til at være glad, eller endog blot rolig. Men selv Sorgen og Uroen behøve ikke at have denne passive Raadvildhedens og Ikke-Forstaaelsens Karakter. Denne sidste er i ethvert Tilfælde ikke poetisk. Det nytter nu engang ikke noget at være fornærmet paa Verdenshistorien; man maa stræbe at forstaa den. Vor Misfornøjelse skader ikke den, men vor Forstaaelse kan altid gavne os, og den Plan at ville s o v e o v e r, indtil vore

Drømme og Ønsker ere gaaede i Opfyldelse (Sonetten Théâtre français), er en Barnefantasi; men »Evropa er voxent og vaagen er Tiden«.

Frederik Paludan Müller plejede med et Smil at sige til os Unge: Fremfor Alt pas paa ikke at tabe Dem som Rhinen i Sandet ved Leyden! Snoilsky er ung endnu, han er for livskraftig og talentfuld til at kunne ville slutte sin Digterbane som Malkontent. Han har i denne Digtsamling »gjort op« med sin første Ungdom, og det lader til at med dens Roser og dens unge Vin er han færdig. Han har med et bittert Smil sét Roserne blive til Potpourri (smlgn. Sonetten »Bränneoffer») og den unge Vin forvandle sig til Vineddike. Men gid hans Manddom maa bringe os nye, endnu skjønnere Blomster og Frugter! Han har selv i Sonetten »Svenskhet» tegnet sig sin Fremtidsopgave. Hans Fædreland trænger til at faa den løst og han er Manden, som bør forsøge at løse den.

II.

(1883.)

Efter mange Aars Tavshed har Snoilsky i 1881 udgivet et Bind »Nya Dikter» fra de to foregaaende Aar og i denne Bog aabenbaret et

nyt Stemningsliv, et fuldt harmonisk. Der er i alle disse Digte ingen Tone, der ikke er anslaaet sikkert og ikke klinger rent. Denne Samling af smaa Kunstværker gjør et ualmindeligt Indtryk af forsonet Ro; Ungdommens gnistrende Sanselighed er forsvunden, istedenfor den er traadt en deltagelsesfuld Sjælsblidhed, en vis poetisk Ømhed, der ikke blot fremtræder i de faa Digte, der give en erotisk Følelse et knapt, glimtvis frembrydende Udtryk, men som stempler Digterens Syn paa historiske Personer og Forhold ikke mindre end hans Blik paa de Figurer og Billeder af det daglige Liv, som han under sit Ophold i fremmede Lande og Verdensdele har havt for Øje. Der er nu et stort Fond af Fred og Mildhed i hans Sjæl.

Snoilsky er bleven udpræget svensk. Han har givet sig til med stort Talent og varm Kjærlighed til sin Gjenstand i Romanceform at skildre en Række Scener af Sverigs historiske Liv, og han har leveret Historiemalerier som v. Rosen maler dem; sjælfulde, udførte med en Kjenders Omhu for Interiør og Kostyme. Han har ikke kunnet undgaa nu og da at minde om Runebergs Formning af slige Æmner; kun er Sprogbehandlingen mere delikat. I Snoilskys Sind findes Fædrelandskjærlighedens og Kongebeundringens hele Religiøsitet lyslevende, Sverigs

Karl'er og Gustav'er og Oscar'er ere Gjenstande for hans oprigtige og barnlige Dyrkelse; han har under alle sine Ungdomsstrejftog bevaret det kongelig svenske Følelsesliv uskadt i sin Sjæl. Han er saaledes optraadt som Nationaldigter i en noget anden Forstand end jeg personlig havde ønsket, han skulde blive det. Jeg havde hellere sét ham digte i Pagt med Sverigs Nutidsliv end med Sverigs historiske Minder. Snoilsky er paa samme Tid som han er bleven mere national bleven mindre moderne.

Snoilsky er dernæst bleven mere human og ethisk. Næsten alle hans Poesier forherlige Dyder: Tapperhed, Kriger- og Vasaltroskab, Kyskhed, Kjærlighed udover Graven, Medlidenhed med de Ulykkelige, ægteskabelig Tillid og Ømhed o. s. v. I det smukke Digt «Generalskan» vises f. Ex., hvorledes end ikke den gamle tapre Ægtemands Podagra har noget afskrækkende for hans unge trofaste Frue. Paa en højst poetisk Maade er i «Almosor» og «För sent» de lykkeligt Stilledes Ligegyldighed mod Armoden bekjæmpet. Særlig staar det sidste Digt, som fremstiller Angeren over af ren Dovenskab ikke at have givet en Almisse, lige højt ved sin Følelse og sin Form.

Som Kunstner er Snoilsky i sin sidste Fremtræden mere udadlelig end nogensinde.

Hemmeligheden ved hans Stil er dens Diskretion. Ingen forstaar i nordisk Lyrik som han den Kunst at antyde og lade ane, hvad han er for behersket og for stolt til at udbrede sig over. Han har efterhaanden fundet den Form, under hvilken han kan gjøre Læseren delagtig i sin Sjæls fineste Rørelser uden dog at give sit Allerhelligste til Pris. Han siger to Ord, som aabne en Dør og strax lade den falde i paany. Han var altid en Mester i den diskrete Skildring. I hans første Digtsamling var der et lille Still-Lebens Stykke fra et Boudoir i Paris, der upersonligt som det var fortalte et helt lille Livsafsnit. I denne er Digtene «Blåa grottan» og «Palazzo Strozzi» skjønne Mønstre paa en lignende Kunst. I Forening med Snoilskys klare Form, varme Farve og fuldendte Rytmik virker denne Evne højst indtagende. Den afspejler hans Væsens Noblesse, røber hans aandelige Holdnings Sikkerhed under de tusind Hensyn han synes at maatte eller ville tage i sin Digtning.

Thi dette er utvivlsomt. Paa det Udviklingstrin, den sidste Bog betegner, er Snoilsky langt mere Kunstner end Digter. Som blot Poesi betragtet gjør den et mærkeligt gammeldags Indtryk. Der er noget Afmaalt baade ved Strofebygningens Regelmæssighed og ved Romancedigterens hele Fremstillingsmaade. Der

er nu og da noget Officielt ved hans Patriotisme og hans Ethik. Og dog forekommer der i Digtsamlingen et enkelt Digt, der ligesom bærer Bud fra en anden Verden. Det fører Titlen «Svarta svanor» og lyder:

Svarta svanor, svarta svanor
Glida som i sorgetåg
Leta sjunkna solars skimmer
I den nattligt dunkla våg.

Mörk, liksom i eld förkolnad,
Är den rika fjäderskrud
Näbben, stum i blodig purpur,
Ännu bär om branden bud.

Hvita svanor tamt i vassen
Kryssa efter gunst och bröd;
Ut paa djupet, svarta svanor!
Ut, I barn af natt och glöd!

I disse nye Digte have vi fulgt de hvide Svaners stille Sejlads i blanke Kanaler og rolige Bassin'er; maatte vi næste Gang faa de sorte Svaners Flugt at se! Snoilsky har her gjort det første Skridt, han som Digter havde at gjøre: at blive national, at suge Kræfter af det inderlige Forhold til sit Folk. Lad ham gjøre det andet og fuldt saa nødvendige Skridt: at blive moderne, at stille sig i lige saa inderligt et Forhold til sin Tid!

BERTHOLD AUERBACH,

Født 28 Febr. 1812 — død 8 Febr. 1882.

(1882.)

Intet Hjærte har elsket Tyskland varmere end dette, der brast dernede i den lille sydfranske By. Det var en haard Skjæbne, at denne glødende Patriot, der altid kun ugjerne og modstræbende forlod sit Land, skulde udaande blandt et fremmed Folk, det Folk endda, der stod ham fjærnest. Det var en dobbelt haard Skjæbne, at dette store Barn ikke skulde opleve sin halvfjerdsindstyvende Fødselsdag, som han var saa nær og til hvilken han havde glædet sig saa meget, ikke skulde modtage den sidste Hyldest af de Venner og Beundrere, han endnu talte. Det var tungt, at han skulde dø paa et Tidspunkt, hvor hans en Gang saa store Popularitet paa Grund af den offenlige Gunsts Ustadighed og middelalderlige Lidenskabers Rasen

var sunket saa dybt; det er tragisk, at det ikke er Sygdom alene, der har dræbt ham, men Græmmelse, nagende, tærende Græmmelse, som gjorde Sygdommen det muligt at faa Bugt først med dette ungdommelige Sinds virksomme, forhaabningsrige Tillid, saa med det kraftige Legemes faste Bygning i saa kort en Frist. Hele sit Liv igjennem havde han sat sin Ære i at være en ægte Tysker, Tysklands nationale, ja, mere end det, Tysklands folkelige Digter. Han havde været dette Lands lidenskabelige Elsker, han havde som Yngling, som Tübinger Burschenschafter ivret og kæmpet for sine og Folkets politiske Idealer, havde siddet i Fængsel derfor paa Hohenasperg, havde i sine Bondenoveller fremstillet Folkets ægteste og kraftigste Typer i sunde og dog idealiserede Former, havde gjennem sine filosofiske Skrifter og sine talrige Folkekalendere gjort den jævne Mand delagtig i de mest Udvikledes Dannelse og Livsbetragtning, havde nu og da ogsaa med Forkjærlighed valgt jødiske Æmner for at bidrage sit til at sammensmelte tyske Borgere af hans egen Stamme med de tyske Borgere af germanisk og slavisk Afstamning til et eneste Folk uden Hensyn til Konfessionernes eller Racernes Forskjellighed; han havde sat sit Livs Ære, sin Stolthed i dette Arbejde, han troede det

næsten fuldført, Drømmer, Tænker, Barn og Optimist som han var, og saa — da han nærmede sig «Støvets Aar» — med ét dette Skraal fra de forskjelligste Sider, at han var en Fremmed i dette Folk, helst burde gaa sin Vej, ikke regnedes med — denne Hagl af Skjældsord, der traf hans aabne Pande som Stene, det elementære, animalske Had, der skruede sig op omkring ham og lagde sig om hans gamle varme Hjærte som Is — det forvirrede ham først, gjorde ham usikker i sin Tro paa Tidsalderen, paa dette store Tyskland, han havde tilbedt, paa Menneskeheden og Fremtiden; nu og da undslap der ham saa et vildt Raab af Vrede eller Smerte som i hint Svarbrev til Forfattermødet i Wien, at han først nu forstod Sagnet om den Mand, der i én Nat blev gammel; saa forstummede han.

Jeg sad forleden i en festlig Kreds i den ved Heines Digt og Hauff's Fantasier berømte Raadhuskjælder i Bremen. Halvandethundredaarig Rhinskvin blinkede i Glassene for os, da min Nabo ved Bordet hviskede mig i Øret: «De har vel hørt, at Auerbach er død.» Jeg satte Glasset fra mig og min Feststemning var borte. Ikke at jeg har staaet den Afdøde særligt nær; jeg var en af hans tusinde Bekjendte. Men han var mig kjær og han gav enhver af os Tusind sit Venskab og sin Interesse helt.

Det er store Hjærters Særkjende. Filistrene troede det ikke muligt, at en Mand, der kjendte Alverden, der havde Venner i hver Gade i Berlin, i hver By og hver Landsby i Tyskland, talrige Beundrere i alle Lande — at han kunde mene noget Virkeligt med den inderlige, patriarkalske Deltagelse han følte for alle dem, der kom til ham og til hvem han kom. Men Auerbach var saaledes. Denne Mand, der var en Arbejder i største Stil, og som umuligt hvert Øjeblik kunde lade alle sine Bekjendte passere Revue for sin Erindring, denne Mand, om hvem jeg har hørt Bekjendte sige: «Han holder af En, mens han ser En», mindedes alle, fulgte alle, havde en brændende, uudslukkelig Længsel efter at være elsket og afholdt af alle.

At han var en stor og vís gammel Mand, hvis flygtigste Ord det var værd at høre og opbevare, ødsel i aandelig Henseende, sprudlende aandfuld, dybsindig i Overvejelse, uudtømmelig i Erfaring, det oversaas og glemtes i de senere Aar, fordi denne Vismand tillige var et Barn, der glædede sig over Ros som en ung Begynder og der ikke rastede, før han havde aflokket En et rosende Ord. Hans Forfængelighed var af den uskyldigste Art og fandt netop derfor saa ringe Overbærenhed; thi Verden beundrer let de Hovmodige, men der var ikke

Gnist af Hovmod i ham. Han trængte som en Kvinde til at beundres, som et Barn til at elskes, og han gjorde sig ingen Umag for at lægge Skjul derpaa. Men i det stive og strenge Nordtyskland, særligt i Berlin hvor han boede i den sidste Snes Aar, skadede denne Holdning hans Anseelse. Han blev uskaansomt omtalt, uskaansommere næsten end H. C. Andersen i Kjøbenhavn, skjønt han dog var saa uendelig langt mere Mand, og han følte det tilsidst dunkelt, skjønt Uviljen eller Spotten sjældent traadte ham personligt i Møde.

Fra hin Dag af, da han døde i Cannes, og til i Dag, da hans tætbekransede Kiste sænkes i Jorden i den lille Schwarzwalderby, hvor han blev født, have hans Venner rundt om i den tyske Presse meddelt deres Erindringer om ham, have fortalt Anekdoter, have gjenkaldt sig og Andre hans Væsen, som hver af dem har opfattet det. Det er det ene Rette. Istedenfor at afskrive Lexikonner og Literaturhistorier bør Enhver, naar en stor Mand dør, yde sin Skjærv til Fremtidens Skildring af ham ved simpelt og sanddru at meddele det, for hvilket han selv kan staa inde. Næppe har et fjendtligt eller bittert Ord blandet sig ind i disse Smaa-Artikler eller Feuilletoner, thi Auerbach havde ingen Fjende, han blev kun hadet af dem, der i ham

hadede eller ringeagtede Andre, for hvem han blev betragtet som Repræsentant. Jeg vil følge det af saa mange givne Exempel og stræbe at ordne de Erindringer om den Afdøde, der i Øjeblikket falde mig ind.

Det er ti Aar siden, at jeg gjorde Auerbachs Bekjendtskab. Jeg skyldte ham saa Meget, havde modtaget saa tidlige og dybe Indtryk af hans ældste Arbejder «Spinoza» og «Dichter und Kaufmann» (det sidste et lille Mesterværk af taalmodigt Sjælemaleri), havde glædet mig saa levende over Landsbyhistorierne, Barfüssele, Die Frau Professorin, havde sværmet saa stærkt for den revolutionære og lige fuldt milde Pathos i «Neues Leben», at jeg nærmede mig ham med oprigtig Ærefrygt. Ærefrygt var imidlertid en Følelse, det var umuligt at bevare i hans Nærhed. Den veg øjeblikkeligt, fordi hans Svagheder saa naivt lagde sig for Dagen. Den veg for en Følelse af, — hvad skal jeg kalde det — Overlegenhed over denne gamle Mand, der strax læste et lige modtaget Brev fra en Beundrer op for En, hvori han tituleredes «Grosser Meister!», og med den uvilkaarlige Overlegenhedsfølelse fulgte en vis Ømhed, Beundring af hans Friskhed og Taknemmelighed for hans Interesse. Jeg husker, han talte om Andersen og bebrejdede Folk, at de havde saa

travlt med hans Forfængelighed. «Ej hvad», sagde han, «Manden er Skytte, han har skudt, nu vil han vide om han har truffet, og hører det gjerne.» Han læste et inderligt Brev for mig, som han samme Dag havde faaet fra Strauss med Bogen «Den gamle og den nye Tro.» Der stod deri, at Strauss vel kjendte Bogens Mangler, men følte, at saadan en Bog maatte skrives, og vidste, at Ingen kunde skrive den uden han. Auerbach havde allerede gjennembladet den og var glad over den. Han bebrejdede mig, at jeg etsteds havde stillet hans Navn sammen med Heines. «Man kan ikke nævne os i én Linje», sagde han, «jeg vil Noget, med alt sit Talent vilde han ingen Ting, det var ham ikke Alvor med Noget.» Auerbach havde Uret, men Udtalelsen er betegnende for ham. Det manglede ham paa den intellektuelle Fordobling, der udfordres til at forstaa en Aand af Heines Art. Han læste ikke meget i de senere Aar; den nyere tyske Belletristik, der blev ham sendt, optog hans meste Læsetid. Mit Skrift om Søren Kierkegaard forsøgte han paa min Anmodning at komme igjennem, men Gjenstanden var ham saa antipathisk, Kierkegaards Personlighed forekom ham i den Grad «vanvittig», at end ikke min Forsikring om, at han selv stod rost et Steds i Bogen, kunde bevæge ham til at læse den til

Ende; derimod bad han mig med megen Iver at vise ham Stedet og var mig taknemmelig for det. I det Punkt var han overhovedet rørende. Saaledes var han længe straalende over, at jeg i min Afhandling «Goethe og Danmark» havde mindet om Ordet «goethereif», som han (i «Deutsche Abende», anden Række) har dannet og forklaret. Kun en eneste af mine Bøger havde fængslet ham, ja havde interesseret ham saa levende, at han længe tænkte paa at anmelde den, det var mit Skrift om «Lord Beaconsfield», og jeg ser endnu for mig det Ansigt, med hvilket han en Nat stansede mig i Sejersalleen for at fortælle mig, at to engelske Forlæggere samtidig havde skrevet til vor fælles tyske Forlægger for at erhværve sig Avtorisation for en Oversættelse. Jeg troede, der var passeret ham noget glædeligt, saa oprømt var han. Den Bog bragte mig i et nærmere Forhold til ham, vistnok mindre ved Behandlingsmaaden, end ved sit Stof.

Af nordiske Forfattere kjendte han Goldschmidt og Bjørnson personligt. Han var kjed af, at Goldschmidts Livserindringer, om hvilke han havde hørt, ikke vare ham tilgængelige; han havde, da han begyndte Nedskrivningen af sine Memoirer, gjerne anstillet en Sammenligning. Bjørnson var ham simpelthen en «Ven», han

sympathiserede levende med ham, kjendte og skattede hans Ting, betragtede ham som en af Samtidens store Digtere. Med Kompositionen af «Magnhild», for hvis Fortrin han manglede Blik, var han dog meget utilfreds. «Sig til Bjørnson», sagde han, da Novellen udkom i Deutsche Rundschau, «at han med sit store Navn godt kan skrive fire eller fem daarlige Noveller endnu uden at miste det, — men — saa tør han heller ikke skrive flere.» Hvad han satte størst Pris paa hos Bjørnson, det var hans Væsens Naivetet; hvor han i Kunst ikke fandt denne Egenskab, der var han ubønhørlig, anerkjendte ligefrem intet. Om Tegnérs «Frithiofs Saga» sagde han: «Det er ingen Ting, det har intet Fysiognomi», om Hebbels hele Produktion, om Karl Gutzkows og mange lignende Aanders: «Det er tørt, der er ingen Naturtone deri.» Mod Richardt Wagner nærede han, vist nærmest paa Grund af Wagners Udtalelser mod Mendelssohns og Meyerbeers Musik, en Art Had. «Der bliver ikke saa meget tilbage af Wagner som af Lortzing», sagde han en Dag.

Han elskede og beundrede det preussiske Væsen, som stod hans eget saa fjærnt, og han følte sig vel til Mode i Berlin, hvor han oversaa, hvad der maatte støde hans Gemyt, og bestandig holdt sig alt det for Øje, som tiltalte ham.

Han var Preussen inderligt, brændende taknemmelig, fordi det havde virkeliggjort hans Ungdoms Forhaabninger. Jeg traf ham en Dag, ikke længe efter Krigen, da han var særligt enthousiastisk, hos fælles Bekjendte. Jeg gik for at aflægge et Besøg et andet Sted og Auerbach fik Lyst til at gjøre mig Selskab; han kjendte jo Alle. Vi stege sammen ind i en Vogn. «Hvilket Folk!» sagde Auerbach, «dette nordtyske Folk, og hvilken By, Berlin! Ingen Droskekusk her vil nogen Sinde bede om Drikkepenge.» Vi stege ud, jeg betalte, Kusken kunde naturligvis ikke give tilbage. «Men ingen kan heller give Penge tilbage,» sagde jeg. «Rigtig,» svarede Auerbach uforbløffet, «han kan ikke give tilbage, men han beder ikke om noget.»

I sin ihærdige Arbejdsomhed var Auerbach Preusser. Han stod tidligt op, og begyndte alt paa fastende Hjærte at diktere. Han tvang sig til Arbejdet. «Naar jeg,» sagde han en Dag, «undertiden mærker, jeg er doven, véd De saa, hvordan jeg gjør? Jeg siger til mig selv: Det nytter Dig ikke noget. Før Du har dikteret dit Stykke, faar Du ingen Kaffe, ingen Aviser, ingen Breve, ingen Ting, nu ser Du selv, at Du maa arbejde.» Det var iøvrigt langt fra, at hans Arbejde var tilende, saasnart han forlod sit Hjem. Han havde bestandig en tyk Note-

bog og en Blyant i Lommen og jeg har aldrig sét ham deltage i nogen Samtale uden at han tog den frem og noterede alt Mærkeligt, som blev sagt, og ethvert slaaende Indfald, der under Samtalen foer ham selv gjennem Hovedet.

Hans Arbejdsværelse var et stort, mægtigt Rum, hvor han gjerne modtog efter sit Middagsmaaltid. Mellem 6 og 7 var man altid velkommen paa en Kop Kaffe. Han boede i de første Aar efter Krigen i Königin-Augusta Strasse, men flyttede snart hen i en prægtig Lejlighed i den smukke og dyre Hohenzollernstrasse. (faa Huse fra Spielhagens Bolig), hvor han boede til sin Død. Jeg husker, at han i den forrige Lejlighed havde en meget smuk Statuette af Barfüssele paa sin Kakkelovn, i det nye store Arbejdsværelse vare Væggene, saavidt jeg mindes, kun dækkede med Bøger. I den ene Ende af Stuen stod et Møbel, i hvilket Auerbach opbevarede de indløbende Breve. Med et stort Barns Selvfølelse tog han gjerne ud deraf nogle Breve fra Konger, Dronninger eller fyrstelige Personer og opfordrede En til at læse. Eller han tog Sukkergodt i Guldpapir ud deraf og bad En tage det med til Ens Børn. Auerbach havde intet egenligt Hjem; det var en Sag, som hele Berlin vidste, som han selv ikke lagde Skjul paa og som han nu og da endog

antydede i Breve, at hans Husliv var ulykkeligt. En hel Række Skikkelser i hans Bøger forstaas først ret, naar man har denne Kommentar. Imidlertid var han meget inderligt knyttet til en af sine Sønner, hans fortrolige Ven: «Det er min Søn,» sagde han en Gang ved en første Præsentation til mig, — «ikke et Geni,» tilføjede han med naiv Forfængelighed, som maatte Sligt nødvendigvis forudsættes om hans Søn, «men et herligt Menneske.» Iøvrigt var hans Arbejdsværelse hans Hjem. Den, som besøgte ham der og forstod at spørge og at høre, var sikker paa at gaa beriget bort. For at give en Idé om, hvor aaben og imødekommende han kunde være, og om hvilke interessante Oplysninger han uforbeholdent gav, meddeler jeg følgende Notits, som jeg finder mellem mine Papirer:

«Auerbach meddelte mig i Aften den 10de Marts 1879 paa min Opfordring, hvorledes Die Frau Professorin, Barfüssele og hans nye Bog ere blevne til.

Die Frau Professorin. 1) Han læser i Leipzig, siddende i Curanda's Værelse og ventende paa ham, i en Novelle, hvori disse Ord forekom: «Die Hirten pflegten sich mit den Köhlermädchen zu verheirathen.» Han tænkte over, hvorledes dette videre gik. 2) Han erfor i Carlsruhe, at Obergerichtsrath Baader havde

forelsket sig i en Bondepige og giftet sig med hende, at de var lykkelige, saalænge hun bar Bondehuen, der med sine Baand indfattede Ansigtet som i en Ramme, men senere saas de aldrig sammen, han gik kun ud alene. 3) I Dresden traf han Maleren Hildebrandt, der fortalte, hvorledes han, da han var bleven gift, havde slaaet en Tallerken i Stykker med det Udraab: «Nu kan jeg slaa den itu og behøver ikke at betale den.» Det var de tre faste Punkter, over hvilke Bogen dannede sig, — af højeste Interesse for mig med Hensyn til Spørgsmaalet om Idéassociationerne i den frembringende Fantasi.

Barfüssele. 1) Han hørte fortælle om to Børn i Byen La Peyrouse i Schwarzwald, der mistede deres Forældre med to Dages Mellemrum. Menigheden tog sig af dem, men Børnene kunde ej forstaa, at Forældrene vare døde og gik hver Dag til Huset og bankede paa. Hvorledes gik det videre de Børn? 2) Hans Søster Rösle var Tjenestepige (de var elleve Børn og ganske fattige) og kom en Gang til den anden Søster med fjorten Par Støvler, udstoppede med Hø; hun havde faaet et Par hvert halve Aar af sin Tjenestetid og gik helst barfodet. 3) Han hørte om en Pige, der ganske ofrede sig for sin Broder og gav ham alt hvad

hun fortjente; han duede ikke, gik til Amerika, kom hjem. — Han sagde mig at Hackländer især havde rost Scenen, hvor baade Bonden og Bondekonen give Barfüssele Penge for at hun kan staa med Ære for den anden.

I den Bog, han skriver paa, (Brigitta), er Udgangspunktet, at han hos sin Søster, som har et Hotel i Sydtyskland, hørte, at Pigen dèr saa den Mand komme til dem, der havde ruineret hendes Fader i en anden By. Heraf har han udspundet den hele sindrige og dramatiske Plan, hvorledes Pigens Avindsmand bliver blind osv., Øjenkliniken og det øvrige. Grundtanken er Umuligheden af at elske sine Fjender.

I Anledning af hans Tale i Spielhagens Hus forleden paa dennes halvtredsindstyveaarige Fødselsdag og den Ytring i Spielhagens Svar, at den Velvilje, som nu vistes ham ikke gjaldt Digteren, men Personen som «et godt Menneske», sagde Auerbach: Han er slet ikke «et godt Menneske», han er en Gentleman. Se blot paa hans Stil. Man havde i Middelalderen burgundiske Heste, der dresseredes for Fyrster; de kunde ikke trave, ikke løbe, gik i Pasgang. Deres Føl fødtes som Pasgængere. Den Gang, der var dem naturlig, var ikke den naturlige Gang. Det er Spielhagens Stil. Han hører

sin Prosa deklamere, han har rhetoriske Gjentagelser i sit Foredrag».

Undertiden traf man Auerbach i Forelæsningssale, thi han var videbegjærlig indtil det sidste, og den Talende var næsten altid hans personlige Bekjendt. Vi mødtes i Fjor ved et Foredrag om Spinoza, holdt i en Berlinsk Forening af en højt anset, men meget konciliant og indsmigrende Taler. Auerbach sagde Foredragsholderen nogle Komplimenter, da han havde sluttet, men derpaa til mig med et ypperligt Ordspil: «Er hat ihn gemalt». Meningen var: Han har sminket ham; men kun Smil og Skuldertræk sagde det. Om Spinoza, hans Øjesten, taalte han overhovedet ingen Halvhed. Den Tale f. Ex. som Renan holdt over ham i Haag paa Tohundredaarsdagen efter hans Død (jeg har oversat den for «Det nittende Aarhundrede») var ham paa Grund af sin fromladne Tone en Væmmelse. «Man havde lige saa gjerne strax kunnet sende Bud efter en Theolog», sagde han, «hvis man vilde have saadan en Tale». Han havde saare gjærne selv været til Stede ved Festen og vel helst selv været Dagens Taler, men han paastod dengang ikke at have Raad til Rejsen.

Traf man Auerbach i Selskabslivet, var han en anden: den rette Selskabsmand, i højeste

Grad oplivet, bevægende sig med ungdommelig Lethed fra Gruppe til Gruppe, seende sig rundt overalt med sit spejdende, kloge Blik, hvert Ojeblik kastende Lorgnetten til Øjet, talende kort, men yderst livligt med hver enkelt. Den lille kraftigt byggede, firskaarne Mand med det store Hoved, de noget fremstaaende Øjne, den flygtende Pande, det kraftige, kortklippede Haar og Skjæg, brunrøde Kinder og en Mund, der blussede af Sundhed om to kraftige, hvide Rækker Tænder, banede sig i sin sirlige Pynt Vej fra den ene til den anden, hilsede med godlidende Hjærtelighed paa sine mangfoldige Venner og strøede sine Indfald ud med ødsel Haand. Gjerne bar han ved saadanne Lejligheder sine mange Ordener, dem, hvis Plads var i Knaphullet, og de fornemmere, der hang i Baand om Halsen; kun gjorde han det nødigt, naar hans liberale Venner, der ingen Ordener modtog, vare til Stede, saa lod han med et lille Suk sine Prydelser blive hjemme. Jeg véd fra bedste Kilde, at han en Aften, da Lasker uformodet indfandt sig i et Selskab, gik hen i en Krog og stak alle sine Ordener i Buxelommen. Han havde en overordenlig Respekt for Laskers Karakter.

Ved Hove, hvor han som ivrig Patriot og tidligere Forelæser for Kejserinden var særdeles

vel anskrevet, glimrede han naturligvis i sin hele Pragt. Jeg traf ham i Fjor paa et Hofbal, hvor han bevægede sig som en Fisk i Vandet, og i en Haandevending havde forestilt mig for et Par Kammerherrer og Literaturelskere, Direktøren for Observatoriet, den amerikanske Gesandt og endnu en halv Snes Personer. Jeg ser ham dreje en uhyre Kage rundt for at vise mig Stedet, hvor det gjaldt om at lade Tjeneren gjøre det rette Snit. Imedens talte han om Bismarck, hvis Angreb paa Lasker havde forbitret og bedrøvet ham i højeste Grad. «De husker fra Nathan den Vise», sagde han, «hvad Nathan siger til Tempelherren: Gross! Gross und abscheulich! — det er i to Ord Bismarcks Karakteristik.

Sidste Gang saa jeg ham i Fjor Foraar; han kom en Formiddag sammen med den østerrigske Forfatter Karl Emil Franzos, der paa sin Side har givet en Skildring af dette Besøg, bænkede sig ret hyggeligt, drak et Par Glas Vin, og talte længe om Kritiken, om hvad man lærte og ikke lærte af den, om Strauss's og Vischer's Afhandlinger om hans Skrifter, og lagde mig det nær at skrive et Essay om ham. Jeg havde desværre ikke Tid tilovers til saa vidtløftigt et Foretagende og maa nu nøjes med at notere mine

personlige Erindringer om den store Elskværdige efter hans Død.

Auerbach var en af de trofasteste Naturer. Han slap aldrig Pieteten for dem, han en Gang havde elsket. Man maa have hørt ham tale om Schelling, hvis personlige Elev han havde været, for at vide, med hvilken Hengivenhed han hang ved sin Ungdoms Lærere. Han var fra første Færd af harmonisk anlagt. Han blev halvfjerdsindstyve Aar gammel og havde ikke før i det sidste Aar af sit Liv et Stænk af Bitterhed i sin Sjæl, ingen Menneskeforagt, ingen underløben Harme. Han gjennemskuede med sit kloge Blik alle Slags Naturer, lod sig ikke narre af nogen, men tog dem som de vare og holdt af dem trods Fejl af den Art, der maatte være ham modbydeligst, fordi de laa hans Væsen fjærnest. Han var uden Misundelse. Han har ikke vist det smukkere overfor nogen end overfor Gottfried Keller. Han var den, der oprindeligt havde udrevet den udmærkede Schweizerdigter af den ufortjente Ubekjendthed, hvori han havde henlevet sin Ungdom. Keller havde fra først af gaaet i Auerbachs Spor, men det var ikke, kunde ikke være en Hemmelighed for den gamle Mester, at den literære Verden i Tyskland i kunstnerisk Henseende satte Eleven højt over ham, at Kellers Ry var i stadig Stigen,

hans eget i Synken. Ikke desmindre hilste han endnu for faa Aar siden en ny stor Novellesamling af Keller paany med et begejstret Essay i «Rundschau», i hvilket han fremhævede Fortrinnene ved den Digters literære Lod, der som Keller kun skrev nu og da, med sin egen Stilling som «Digter af Fag».

Det forekommer mig, at ingen nulevende tysk Forfatter har den Ret, som Auerbach havde, til at betragte sig som Folkets nationale Skribent. Gustav Freytags Bøger ere patriotiske i den Forstand, at de paavirke fremmede Nationer koldt og fremmed. Der er derimod i Auerbachs Fortællinger en Hjærtevarme, som har vundet dem Hjærterne overalt. Han var en Sydtysker, nærmere en Schwaber, substantiel, dybsindig, inderlig, seende Symboler overalt. Hans tidlige Talmudstudier enedes med de sydtyske Omgivelser i at give hans Sjæleliv Hang mod det Betydende og Tilgrundliggende. Man havde i hans würtembergske Væsen Kjærnen i det tyske Væsen overhovedet. Og hvad der fattedes ham i nordtysk Aand, det bødede hans jødiske Afstamning paa ved Forstandsklarhed og Tankedristighed. Saaledes kom noget Helt og Sundt i Stand, et lille Rige, der ikke var splidagtigt med sig selv, og som afspejlede et meget større Hele.

PAUL HEYSE.

(1874—75—81.)

Den Interesse, der drager Portrætmaleren til den ydre Individualitet, er nær beslægtet med den, som drager Kritikeren til den indre. Ogsaa for Kritikeren er det at gjøre et Portræt en besynderligt fængslende Beskjæftigelse. Desværre staa hans Midler kun altfor langt tilbage for Malerens. Hvad kan være vanskeligere og frugtesløsere end i Ord at ville udtrykke det rent Individuelle, der som saadant ikke lader sig ramme med Ord! Er Cirklens Kvadratur en mere umulig Opgave? Er ikke Individualiteten i sin uafbrudte indre Strøm det sande perpetuum mobile, der ikke lader sig konstruere?

Og dog pirre og friste disse uløselige Opgaver En bestandig paany. Naar man efterhaanden er bleven fortrolig med en Forfatter, bevæger sig frit i hans Skrifter, dunkelt føler,

at visse Karaktermærker hos ham beherske de andre, og saa af Naturen har en kritisk Drift, lader det En ingen Ro, før man har gjort sig selv Rede for sit Indtryk og klaret sig det utydelige Billede af et fremmed Jeg, der har dannet sig i Ens Indre. Man hører eller læser Domme om en Skribent og finder dem dumme Hvorfor ere de dumme? Andre Udtalelser om ham synes En halvsande. Hvad mangle de i at være virkelig sande? Man bliver næsten nysgjærrig efter at vide, hvorledes man selv vilde karakterisere hans Talent — og man tilfredsstiller sin Nysgjærrighed.

I.

Af alle Tysklands Skribenter er Paul Heyse i dette Øjeblik — og med Rette — den, der som Kunstner nyder højest Anseelse. Ingen nulevende Digter i Verden nedstammer i saa lige Linje fra Goethe som han. Hans Verdensanskuelse er nær beslægtet med Goethes, men aldeles ejendommeligt og selvstændigt udviklet, ikke blot som Goethes moderne i sit Væsen, men i alle sine Forgreninger og udtalte Konsekvenser. Hans Prosa stammer ned fra Goethes, men er slankere og mere plastisk i sit Udtryk; hans Novelleform, der er klassisk i sin Art, er

en Videre-Udvikling af en Genre, der hos Goethe kun laa i Spiren. Hans lyriske Form røber dog maaské allerstærkest Ætlingen af Goethe. Ingen tysk Digter i vore Dage overgaar ham som Lyriker, og havde han slet ikke skrevet andet end sine tre lyriske Samlinger «Gedichte», «Skizzenbuch» og «Verse aus Italien» vilde han være en af Tidens mest fremragende Lyrikere. Ingen Nulevende overgaar ham i Versets Kunst. Som metrisk Oversætter har han overstraalet A. W. Schlegel og Rückert, og han har ikke som de kjøbt den sjældne metriske Færdighed med Følelsens Varme. Havde han kun skrevet Noveller, vilde han i Novellens Historie være uoverspringelig og uforgængelig. Som tysk Romandigter indtager han en høj Rang, som tysk Dramatiker ingen ringe.

Paul Heyse har fra den tyske Olympier arvet det apolloniske Udseende, en Skikkelse, hvis Skjønhed og Værdighed gjør Indtryk paa Enhver. Hovedet, som han bærer højt og smukt, er indfattet i en Ramme af sorte Lokker. Hudfarven er bleg, Øjnene ere blaa og, naar Heyse er rolig, trods Blikkets Varme, underligt blege i deres Farve. Hans Gang er smuk, hans Væsen behersket og vindende. Dets Form er en Gratie, som jeg aldrig har truffet hos nogen Mand eller havde troet mulig hos en Mand.

Ingen nok saa ringe Samtale, hvor ikke hans medfødte Skjønhedssans lægger sig for Dagen; ingen nok saa ubetydelig Billet fra hans Haand, som ikke har sin Ynde.

Han lever i München i et smukt indrettet Hus med en lille Forhave; han har bygget det lige op ad en offenlig Park. Han lever her, gift for anden Gang, i et lykkeligt Ægteskab med en dejlig Hustru, et Ægteskab, som dog er overskygget af dyb Sorg, siden Parret i 1877 mistede sit eneste Barn.

Den, der kaster Blikket hen over den lange Række tættrykte Bind, der udgjøre Paul Heyses samlede Værker, og som erindrer, at Forfatterens Fødselsdag falder i Aaret 1830, vil rimeligvis først udbryde: Hvilken Flid! Uvilkaarlig vil han tilbageføre denne store Produktion til en sjældent udholdende Vilje. Ikke desmindre stammer den fra en sjældent lykkelig Natur. Denne Natur har i sig selv været saa frodig, at den uden Viljeanspændelse eller Kraftanstrængelse har givet sin Grøde; den har givet den saa mangefold, at man kunde tro den dyrket efter en Plan og med aarvaagen Vilje; den har imidlertid øjensynlig faaet Lov til at raade ganske frit.

At lade Naturen raade («sich gehen zu lassen») har, som man føler, fra først af været

Heyses Devise*), og det er da med Egenskaber, der pleje at føre til en spredt og knap, fragmentarisk Produktion, at han har faaet ethvert af sine Foretagender færdigt og afrundet, og skrevet flere Bind lyriske og episke Digte, et større Epos (Thekla), mere end et Dusin Dramer, mere end et halvt Hundrede Noveller og et Par store Romaner. Han begyndte tidligt, alt som Skoledreng begav han sig paa Vej. Og sorgløs som en Fodvandrer, fløjtende sin Vise, aldrig hastende, drikkende af alle Kilder, standsende foran Vejens Buske og plukkende baade Blomster og Bær, hvilende i Skyggen og vandrende i Skyggen er det, at han efterhaanden har gjennemløbet en Bane, der synes at forudsætte Øjet hæftet paa Maalet under aandeløs Marche.

Den Stemme, Heyse følger som Skribent, er da utvivlsomt Instinktets. Intet er ham, hvorvel han er Nordtysker, fjærnere end Instinktløshed og Forsætlighed. Skjønt født i Berlin slaar han Rod i München og finder i den fuld-

---

*) Auf Schritt und Tritt sich aufzupassen
Was soll es frommen?
Wer nicht wagen darf sich gehn zu lassen
Wird nicht weit kommen.

P. H.

blodige, sydtyske Race og i det saftrige, sydtyske Liv de Omgivelser, der stemme med hans Anlæg. Skjønt hjemme i Sydtyskland føler han sig stedse dragen til Italien som til det Land, hvor Menneskeplanten har naaet en af Reflexionen endnu mindre forstyrret, skjønnere og yppigere Væxt, og hvor Blodets Røst er klarest og stærkest. Denne Stemme er Sirenestemmen, som lokker ham. Natur! Natur! lyder det i hans Øre. Tyskland har Skribenter, der altid have været bevidste og hvem især en kraftig nordtysk Vilje har gjort til hvad de ere (som Karl Gutzkow f. Ex.), andre (som Fanny Lewald), hvis Værker fremfor Alt bære Præget af en kraftig nordtysk Forstand. Ikke villende eller overvejende, men følgende sin Drift er det, at Heyse frembringer og former.

Det er for mangen Digter en Fristelse at meddele Læseren et noget andet Billede af sig selv end det virkelige. Han fremstiller sig gjærne som det han ønskede at være, i gamle Dage enten som mere følsom eller mere melankolsk, i nyere Tid stundom som mere erfaren, eller mere kold eller mere barsk end han er. Mere end én udmærket Digter frygter som Mérimée eller Leconte de Lisle saa stærkt at stille sine Følelser tilskue, at han omvendt kommer til at lægge en Følelsesløshed for Dagen, der ikke

er ham ganske naturlig. Man sætter en Ære i først at aande ret let og frit oppe over Snelinjen, hvor det Menneskelige ender, og af Foragt for dem, der lavt nede søge Mængdens Medlidenhed, fristes man til at drive sig selv i Vejret til en Højde, op til hvilken ikke Instinktet men Stoltheden byder En at stige. For Heyse existerer denne Fristelse ikke. Han har aldrig et Øjeblik kunnet eller villet skrive sig ind i en større Hede eller Kulde end den han følte. Han har aldrig forsøgt at lade som skrev han med sit Hjærteblod, naar han rolig formede som Kunstner, og han har taalmodigt fundet sig i, at Kritiken bebrejdede ham Mangel paa Varme. Han har paa den anden Side aldrig som saa mange af Frankrigs ypperste Forfattere kunnet meddele en rædselsfuld eller oprørende Handling med den samme stoiske Ro og i den samme Tone, hvori man meddeler, hvor en Mand af Verden kjøber sine Cigarer eller hvor den bedste Champagne faas. Han stræber hverken efter de ildfulde Temperamenters Flammestil eller efter Verdensmandens Selvbeherskelse. I Sammenligning med Swinburne synes han kølig og i Sammenligning med Flaubert naiv. Men den smalle Vej, ad hvilken han gaar, er nøjagtigt den, som anvises ham af Instinktet i hans

Indre, af det rent individuelle og dog saa sammensatte Væsen, der udgjør hans Natur.

II.

Den Magt, man selv som Kunstner lyder, bliver nødvendigvis den Magt, man i sine Værker løfter paa Højsædet og dyrker. Heri ligger det da, at hvad Heyse som Forfatter dyrker er Naturen. Ikke hvad Mennesket tænker eller vil, men hvad det af Naturen er, giver det Interesse for ham. Den højeste Pligt er for ham at ære Naturen og lytte til dens Røst, den sande Synd er Synd imod Naturen. Man lade den raade!

Der gives derfor ikke mange Forfattere, der ere saa udprægede Determinister som Heyse. Paa den fri Vilje i Ordets traditionelle Forstand tror han ikke og staar øjensynligt ganske ligesaa skeptisk som hans Edwin eller Felix*) overfor Kants kategoriske Imperativ. Men tror han end ikke paa medfødte Ideer, saa tror han paa det medfødte Instinkt, og det er dette Instinkt, som er ham helligt. Han har i sine Noveller skildret, hvor ulykkelig Sjælen føler sig, naar dette Instinkt er blevet forstyrret eller gjort usikkert.

*) Kinder der Welt II, 17. Im Paradiese I, 31.

I Novellen «Kjend dig selv» er det Intelligensen, i «Rejsen efter Lykken» Moralen som er Fredsforstyrreren.

I den første Novelle har Heyse fremstillet den Kval, som følger med en for tidlig eller forsætlig intellektuel Indgriben i Sjælens instinktive Liv. «Sjælen maa skaanes,» siger han her, «naar Aanden i Sandhed skal komme til sig selv. Hin Ungdommens skjønne Dumphed, hin drømmeriske ubevidste Fylde og hin rene Kraft til at nyde, som friske Sanser besidde, gik tabt for Frants under hans altfor tidlige Stræben mod Selvbevidsthed.» Han skildrer her den Aandens Søvnløshed, der er ligesaa farlig for Sjælens Sundhed, som virkelig Søvnløshed for Legemets Vel, og viser hvorledes den Reflexionssyge taber «hin hemmelige dunkle Kjærne, der er vor Personligheds Spirepunkt.»

I Novellen «Rejsen efter Lykken» er det den konventionelle Moral, der har splittet Sjælen ved at fortrænge Instinktet. En ung Pige har med Overvindelse af sit Hjærtes Drift paa Grund af indprentede Sædelighedshensyn en sildig Nat afvist sin Elskede og er derved uforskyldt bleven Aarsag til hans Død. Nu forfølger Erindringen om denne Ulykke hende bestandig. «Naar Ens eget Hjærte,» siger hun,

«ikke viser En Vej, løber man bestandig vild. Jeg er allerede én Gang bleven ulykkelig, fordi jeg ikke vilde høre, om mit Hjærte end skreg nok saa højt. Nu vil jeg passe paa, selv naar det kun hvisker halvhøjt og ikke have Øre for noget Andet».

I Instinktet er Naturen hel tilstede. Er den indre Splittethed og Delthed, der opstaar, hvor Instinktet har tabt sin vejledende Kraft, nu saaledes for Heyse den dybeste Ulykke, saa bestaar omvendt for de Karakterer, han skildrer, Livsfølelsen, den dybeste Følelse af Lykke, i Nydelsen af deres Naturs Helhed og Harmoni. Det er selvfølgelig langt fra, at Heyse uden videre skulde betragte Selvreflexionen som et for den sunde Livsfølelse fjendtligt Princip. Det synes omtrent at være hans egen Anskuelse, som den Syge i «Kjend dig selv» udtaler med de Ord, at ligesaa behageligt som det er ham at vaagne op om Natten, tænke sig om og vide at han endnu kan sove videre, ligesaa herligt tænker han sig, det maa være for Andre at rive sig ud af drømmeagtige Lykkestemninger, samle sig, reflektere og da ligesom lægge sig om paa den anden Side og nyde videre. Idetmindste har Heyse i sin Roman «Verdens Børn» ladet Balder, Bogens mest idealt mente Karakter, udføre denne sidste Tanke med mere Fylde.

Melankolske Betragtninger over Livets Nød ere lige blevne udtalte, Betragtninger over Solen, der ligegyldigt skinner paa Retfærdige og Uretfærdige og belyser mere Elendighed end Lykke, over Ulykkernes ubegrænsede Frodighed, da en af dem altid bryder ud, ligesaa hurtigt som en anden fordrives o. s. v. Franzel, den unge socialistiske Bogtrykker har udviklet, hvorledes den, der betænker Menneskenes almene Lod, allermindst er istand til at komme til Ro, og har i sin Smerte kaldt Livet en Ulykke og en Løgn, da Balder forsøger at vise ham, hvorledes et Liv, hvori man kom til Ro, ikke mere vilde fortjene Navn af Liv. Og Balder forklarer ham saa, hvori Livsnydelse for ham bestaar, nemlig deri, paa én Gang i Nuet at føle Fortid og Fremtid. Højst ejendommeligt fremhæver han, at han ikke kan nyde, med mindre han fornemmer sig helt, og at han i Betragtningens stille Øjeblikke samler alle sit Væsens spredte Elementer til en Samklang: «Saa ofte jeg havde Lyst dertil ɔ: saa ofte jeg vilde have en rigtig Livsfest, har jeg saa at sige opvakt alle Livets Aldere i mig, min leende, legende Barndom, da jeg endnu var ganske rask, dernæst de første Glimt af Tanker og Følelser, de første Ynglingekvaler, Anelsen om hvad et fuldt, sandt Mandsliv maatte være, og endelig Resignationen, der ellers kun plejer at falde helt gamle

Mennesker let». For en saadan Livsopfattelse er Menneskelivet ikke udparcelleret i Øjeblikke, der forsvinde og hvis Forsvinden beklages, ikke heller adsplittet i hinanden bekæmpende Drifters og Tankers Tjeneste; for en saadan Evne til i hvert Øjeblik at kaste Anker og fornemme sit Væsens Helhed og Virkelighed kan Livet ikke rinde hen som en ond Drøm. «Tror Du, siger Balder, at den, der i ethvert Øjeblik formaar at fremkalde en saadan Fylde af Tilværelsesfølelse i sig, kan mene at det var bedre ikke at være født?» Man mærke, at det er en dødssyg Krøbling som taler og ovenikjøbet en Krøbling, hvem Digteren øjensynlig har formet i den saa forskjelligt tænkende Leopardis Billede. Den ejendommelige Art af Nydelsesfilosofi, der er udtalt i disse Ord og som ved en Art synthetisk Reflexion samler hele Tiden i det evige Nu, er i Grunden Digterens endelige Livsbetragtning. Det er den harmonisk anlagte Naturs Lytten til sine egne Harmonier. Alt give de uendelige Guder jo deres Yndlinge helt, alle de uendelige Glæder og alle de uendelige Smerter helt. Denne Livsfilosofi optager selv den uendelige Smertes Misklang i sin indre Harmoni og formaar for sig selv at opløse den. Her er det Punkt, hvor Heyse skarpest skiller sig fra Turgénjew og Poesiens andre store moderne Pessimister. Han

vover at tillægge sine Yndlingspersoner selv meget uskjønne og afskrækkende Forseelser for efter allehaande Prøvelser og Kvaler at gjengive dem den indre Fred. Den unge Baron i Romanen «I Paradiset» er et Exempel. En Synd mod hans bedre Jeg tynger paa hans Samvittighed. Den indre Harmòni med hans egen Følelse «paa hvilken Alt kommer an» har han mistet. Det viser sig i Fortællingens Løb at han tilmed ved hin Forseelse har forbrudt sig mod sin bedste Ven. Men gjennem alle Vildfarelser og al den Ulykke, som udspringer fra dem, finder han sig selv paany. Naturharmonien var kun for en Tid ophævet, ikke, som han frygtede, uhelbredeligt ødelagt.

Umiddelbart er Instinktet Blodets Røst. Heri ligger at Individerne hos Heyse grunde dybt i Stamme og Race. De synes at lære med Mose Lov, at «Sjælen er i Blodet». De følge Blodets Stemme og appellere til den. De uudviklede ere et kraftigt Udtryk for en Racetype, de udviklede iblandt dem kjende deres Natur og respektere den, de tage den som givet i Følelsen af at den ikke lader sig ændre; de ledes ligesaa gjennemgaaende af deres Naturinstinkt som Balzacs Karakterer af Egennytten. Jeg anfører for at tydeliggjøre min Mening et Par Steder af Romanen «Verdens Børn»: Da Edwin er bræn-

dende forelsket i Toinette, er hans Broder Balder uden hans Vidende gaaet til denne for at bønfalde hende om ikke af en Grille eller i Letsind at vise Broderen tilbage og kaste sig bort til en Fremmed. Hertil svarer hun, at hun først i de Dage er kommen under Vejr med, hvori det ligger, at hun ingen Lykke kan vinde i Livet. Hun har erfaret Hemmeligheden ved sin Herkomst, at hendes ulykkelige Moder nemlig kun tvungen er kommen i hendes Faders Magt, og heraf forklarer hun sig det nu, at hun, som hun tror, ikke kan elske. «Min Ven, siger hun, jeg tror De mener det godt med mig, baade De og Deres Broder. Men det var en Forbrydelse, hvis jeg indbildte mig, at De kunde hjælpe mig, nu da jeg klart indser Alt og véd min Skjæbne, at den nu én Gang ligger mig i Blodet» (udhævet i Romanen). Dette er for hende det sidste, absolut uimodsigelige Argument. Og hos alle Bogens Personer kommer denne til Overtro grænsende Respekt for Naturen frem. Som den findes hos Toinette, saaledes hos hendes Modpol Lea. De ere paa alle Punkter Kontraster, kun i denne ene Henseende stemme de overens. Da Lea som Edwins Hustru har erfaret, hvor megen Magt Erindringen om Toinette endnu har over hans Hjærte, og under sin Sorg et Øjeblik, læsende i en af Edwins Bøger, trøster sig ved,

hvor godt hun forstaar Meget af det, han har skrevet, der vilde været mangen anden Kvinde for højt, kaster hun pludseligt Bogen tilside, thi det farer hende gjennem Sindet, «hvor afmægtig enhver Aandernes Forstaaelse er imod Naturernes blinde, ufornuftige, elementære Tiltrækning til hinanden, der trælbinder al Frihed og endog bedaarer den Forstandigste». Hun er en tilsyneladende rent intellektuelt anlagt Kvinde. En levende Trang til Kundskab og aandelig Klarhed har ledet hende til Edwin, han har undervist hende i — Filosofi. Man kunde da tro, at hun nu paa sin Side vilde forsøge en Kamp imod hin Blodets magiske Magt ved en Appel til de Aandsmagter, der saa længe have sammenknyttet hende med Edwin. Lige omvendt! Langt fra at være karakteriseret som lutter Sjæl og Aand er hun først og fremmest en Natur. Hun har altid elsket ham glødende, men hun har frygtet for, at hans Kjærlighed, mindre hed end hendes, skulde skræmmes tilbage ved hendes Lidenskabsudbrud og dog har hun — Filosofinden — i sin Ensomhed sagt til sig selv: «Elskov er Daarskab — saligt Vanvid — Latter og Graad uden Mening og Forstand. Saaledes har jeg altid elsket ham til Opgivelse og Glemsel af al Fornuft». Nu, da hendes Ægteskabs Lykke staar paa Spil, udbryder hun:

Naar han mærker, at jeg har min Moders Blod i mine Aarer, hedt gammeltestamentarisk Blod — saa opdager han maaské, at han højligt har forregnet sig, naar han troede at kunne slutte et «Fornuftgiftermaal» med saadant et Væsen ... Maaské kommer den Dag, hvor jeg tør sige ham Alt, fordi han selv ikke mere er tilfreds med en beskeden Livslykke, hvor han forlanger noget Stoltere, Overmodigere — da kan jeg sige til ham: Du behøver ikke at søge langt borte, de stille Vande ere dybe».*) Alt er her karakteristisk, saavel Tilbageførelsen til Afstamning og Race, som den hede, kraftige Naturs Protest mod Formuleringen af Natur og Lidenskab som abstrakt Fornuft.

Den, der har gjort sig fortrolig med dette Grundtræk hos Heyse, vil ogsaa først ret forstaa og med Interesse læse et af hans Dramer, der ellers turde være det svageste, han har skrevet, og som af flere Grunde ikke synes mig ham ganske værdigt; jeg mener «Fornuftgudinden». Eller er det ikke højst ejendommeligt, at Heyse med den hele gigantiske franske Revolution udbredt for sit Øje i den tilskærer sig netop dette Stof, og behandler det netop saaledes? Mangen Digter vilde i Valget af et saadant

*) Kinder der Welt. III. 242, 210, 256

Æmne have søgt sig et Organ for Revolutionens Lidenskab eller ladet Fornuftgudindens rent ideelle Begejstring i det historiske Moment adle en uværdig og tankelos Fortid, som dog hævnede sig tragisk. En Digter som Hamerling havde maaské kunnet gjøre noget Tiltalende ud af denne Gjenstand. Heyse studser i Kraft af sit Naturanlæg ved dette Særsyn: En Kvinde, et Stykke Natur med kvindeligt Instinkt og kvindelig Lidenskab udgivet for Fornuften, Fornuftgudinden, det vil sige det 18de Aarhundredes tørre, stive, døde, rationalistiske Fornuft! Og han digter da en Kvinde, der i Kraft af sin Naturs Dybde (forud for sin Tid i Grunden) føler, at det uhyre Alliv ikke lader sig føre tilbage til nogen Skoleformel, der elsker og frygter, lider og haaber, skjælver for sin Faders og sin Elskedes Liv, og som fortvivler under Smerten over at miskjendes af sin Elsker — og han lader saa denne Kvinde, der som et ægte Barn af sin Digter har sagt: «For mig er det Højeste det, ikke at gjøre Noget, der bringer mig i Splid med mig selv», hende lader han med alle Fibrer skjælvende af Lidenskab, i personlig Fortvivlelse, uden en Tanke for det Almene og Abstrakte, for Republik eller Aandsfrihed, og medens hendes Fader dræbes foran Kirkedøren, nødtvungen fra Alteret forkynde Forstandens nye Evangelium, som hun selv spotvis

har betegnet som den Verdenslov, at to Gange to er fire. Langt mere værdifuldt end i poetisk Henseende synes da dette Stykke mig som Bidrag til Digterens Psykologi.

Man vilde gjøre Heyse højlig Uret, ifald man af det nu Fremhævede vilde slutte, at han intet Højere erkjendte end den elementære Natur og dens Drifter. Med Ordet Instinkt er her ment noget fra den enkelte Drift fuldstændig forskjelligt. Instinktet er Driften til at bevare sig hel. Derfor kan Heyse ogsaa ypperligt lade en fri Sympathi triumfere over Blodets Baand og selv over det næreste Slægtskabsforhold. I Novellen «Den fortabte Søn» skjuler og plejer en Moder uden at vide det sin egen Søns uskyldige Drabsmand, og da denne ved sin Elskværdighed vinder saavel Moderens som hendes Datters Hjærte, lader Digteren ham hjemføre Datteren som Brud. «Den fortabte Søn» blev fældet i ærligt Nødværge og hans Banemand har aldrig vidst hans Navn. Selv da Moderen erfarer Sammenhængen med Sønnens Drab, lægger hun derfor ikke Brylluppet nogen Hindring i Vejen, men bærer alene og uden at indvie nogen i sin Hemmelighed den Ulykke, der har ramt hende. Her er da med Personlighedens fulde Samtykke et rent aandeligt Baand traadt i Steden for Blodets; Moderen optager

den som sin Søn, for hvis Haand hendes egen Søn er falden; men idet hun gjør det, handler hun i Overensstemmelse med sin dybeste Natur og bevarer sin Sjæl udelt. Det Samme gjælder i alle de Tilfælde, hvor hos Heyse Personligheden af Pligthensyn trænger en virkelig Lidenskab, en dyb Elskov tilbage. Hvor det skér (som i Dramet «Maria Moroni», i Novellen «Die Pfadfinderin» eller i Romanen «Verdens Børn»), der skér det netop for at bevare Troskaben mod sig selv, for ikke at tilsætte sit eget Væsens Helhed og Sundhed, og Pligten ses som udstrømmende af Naturens eget Væld, idet den højeste og afgjørende Regel for Pligten er den at sikre Mennesket mod Splid med sit eget Jeg. Saa langt er det fra at Heyse skulde opfatte Naturen som fjendtlig mod Aand og Pligt.

For ham er den Alt: Alt, hvad der staar i vor Magt, hvad vi udføre eller frembringe, bærer, forsaavidt det duer Noget, usvigeligt dens Stempel og over Alt, hvad der ikke staar i vor Magt, over hele vor medfødte Skjæbne raader den direkte, umiddelbart, almægtig og enevældig. Selv den ulykkeligste Karakter han har skildret finder, saa ilde behandlet hun end er bleven af Skjæbnen, en Trøst deri, at hun er Naturens Barn, det vil sige, at hun ikke er bleven f o r u r e t t e t. «Naar mit Væsens Elementer,

der udelukke mig fra Lykken, have fundet hverandre i Kraft af en stor blind Foranstaltning af Verdensomløbet og jeg maa gaa til Grunde ved denne Konstellation — saa er det fatalt, men ingen uudholdelig Tanke. En Gudfader derimod, der enten af Ligegyldighed eller af pædagogisk Visdom lod mig usalige Skabning løbe saa sørgeligt om mellem Himmel og Jord — for senere en Gang i Evigheden at lade mig tilflyde en Gratifikation for den forfuskede Tid — nej min Ven, sligt kan al durchlauchtig og udurchlauchtig Theologi tilsammen ikke gjøre mig troværdigt».

Saaledes tyr hos Heyse selv den, hvis Liv er mest kvalfuldt forfejlet, til Naturbegrebet som den sidste beroligende Tanke, og saaledes har han selv i sit Livs smerteligste Timer tyet dertil, og de vidunderlige Digte «Marianne» og «Ernst», det Dybeste og mest Gribende han har skrevet, ere blevne tilbage som Vidnesbyrd derom. Naturen er hans Udgangspunkt og hans Maal, Kilden til hans Poesi og dens sidste Ord, hans Et og Alt, hans Trøst, hans Credo.

III.

Hvad han følger, dyrker, ærer og fremstiller, det er da i Almindelighed udtrykt Naturen. Men

som han følger sin egen Natur, saaledes fremstiller han ogsaa sin egen, og Grundtrækket i hans egen Natur er det, at den er oprindelig harmonisk. En saadan Betegnelse er meget vid og vag. Den henfører, ubestemt som den er, vel nærmest kun Heyse til Goethes Æt og passer lige saa godt paa den store Mester. Denne Harmoni er imidlertid nærmere bestemt ikke verdensomspændende, men forholdsvis snæver, det er en aristokratisk Harmoni. Der er Meget, den udelukker, Meget, den ej forsoner, ja ikke en Gang berører. Ikke som Naturforsker, men som Skjønhedsdyrker betragter Heyse Livets brogede Færd. Det er tydeligt nok, at han ikke begriber, hvorledes man kan have Lyst til som Kunstner med Forkjærlighed at skildre saadanne Skikkelser, som man i Livet vilde lukke sin Dør for*), ja han har selv med stor Aabenhed udtalt, at han aldrig har kunnet tegne nogen Figur, som ikke besad noget Elskværdigt, ingen kvindelig Karakter, i hvilken han ikke til en vis Grad var forelsket**). Derfor bestaar da hans hele Persongalleri ogsaa med faa Undtagelser (som Lorinser i «Verdens Børn» eller

*) Se K. d. W. I. 111. hvor Edwin udtaler denne Sætning.

**) Se Indledningen til «Enken i Pisa». Gesammelte Werke VI. 206.

Fru Jansen i «Paradiset») af ensartede Figurer. De have ikke blot Race, men ædel Race, det vil sige medfødt Adel. Deres fælles Egenskab er hvad Heyse selv betegner som Fornemhed. Hvad forstaar han ved dette Ord? Fornemheden er hos alle hans Karakterer den medfødte Uformuenhed til at begaa noget Lavt eller Smudsigt, hos Naturbarnet betinget ved Sjælens enfoldige Godhed og Sundhed, hos Kulturmennesket forsat med Personlighedens bevidste Følelse af sit Menneskeværd, af et fuldt og kraftigt Menneskelivs Ret, der har sin Norm og sin Domstol i sig selv og gyser for Halvhed mere end for Vildfarelse. Heyse har selv etsteds defineret sin Yndlingsterminus. I «Salamanderen» hedder det:

Ich habe meiner Tugenden und Fehler
Mich nie geschämt, mit jenen nie geprunkt
Und meinen Sünden macht ich nie den Hehler.

Denn dies vor Allem, dünkt mich, ist der Punkt
Wo Freigeborne sich vom Pöbel scheiden,
Der feig und heuchlerisch herumhallunkt.

Den nenn' ich vornehm, der sich streng bescheiden
Die eigne Ehre giebt und wenig fragt
Ob ihn die Nachbarn lästern oder neiden.

Og med næsten ganske lignende Ord udtaler Edwin denne Grundtanke til den af det aristokratiske Skin betagne Toinette: «Der gives kun

én sand Fornemhed: at blive sig selv tro .... Gemene Mennesker bryde sig om, hvad Folk sige om dem og bede Andre om Oplysninger om, hvorledes de egentlig skulle være. Den, der har Adel i sig, lever og dør af sin egen Naade og er altsaa souveræn». Denne Art af Adel er da det Stempel, som hele den af denne Digterhjærne udsprungne Menneskerace bærer. De besidde den alle fra Bonden til Filosofen og fra Fiskerpigen til Grevinden. Den simple Opvartningspige i «Rejsen efter Lykken» udtaler en Livsanskuelse, der nøje falder sammen med den nys anførte*), og Den, der overhovedet vil gjøre sig den Ulejlighed at gjennemblade Heyses Skrifter, vil finde, at det lille Ord fornem eller et af Ækvivalenterne derfor altid er et af de første, han anbringer, naar det gjælder om at karakterisere eller prise. Man se f. Ex. i et enkelt Bind af Novellerne Brugen af Ordet fornem for at betegne den ydre Tilsyneladelse, Blik og Holdning (i «Mutter und Kind», i «Am todten See», i «Ein Abenteuer» G. W. VIII, 44, 246, 321). Eller man gjennemblade for at overbevise sig om dette Karaktermærkes gjennemgribende Betydning Heyses to Romaner. Alle de sym-

---

*) G. W. V, 201. Side 175 anvendes Ordet «fornem» om hende.

pathetiske Personer betegne hverandre som adelige Aander: Franzelius kalder Edwin og Balder Menneskehedens sande Aristokrater, Edwin finder i Lidenskabens Sværmeri ingen højere Ros for Toinette og Lea end den, at de bære Adelspræget*), og da Toinette efter Mødet med Lea anerkjender hende som Leas værdige Hustru, er det atter det samme Udtryk, der allerførst frembyder sig for hende; hun betegner i Brevet Lea som Edwins «saa fornemme, kloge og indtagende Hustru». Og i Romanen «I Paradiset», hvis første Udkast man rimeligvis har i det versificerede Fragment «Schlechte Gesellschaft», staar helt igjennem det saakaldte «slette» Kunstnerselskab som det i Sandhed gode og fornemme overfor det saakaldte fornemme Selskab. Af Kunstnerne er ingen i Ordets gængse Mening Aristokrat. Deres Herkomst er gjennemgaaende yderst uanselig og de have næsten alle saare demokratiske Principer. Men Fornemheden ligger dem i Blodet, de høre til de Udkaarne, der handle godt og skjønt og rigtigt ikke af Pligtfølelse eller ved møjsom Overvindelse af slette Drifter, men af Natur. Hvad Toinette

*) K. d. W. II, 333, III, 335: «Dass du das besste, tiefste, holdeste, adligste Menschenbild bist». — «Das arme tapfre, freigeborne Herz — es hat seinen Adel bewährt».

etsteds kalder den redelige Vilje til ikke at gjøre Menneskeheden Skam har ogsaa «I Paradiset» opstillet som den naturlige Adel i Modsætning til den paa kunstige Principer beroende Noblesse.

Faa Digtere have da skildret en saadan Række af Karakterer uden Falsk og uden Lavhed som Heyse. Ingen har havt en bedre Tro til Menneskene. Det bedste Bevis for, hvor levende Trangen hos ham er til overalt at fremhæve det ædle Malm i Menneskenaturen, leverer den Omstændighed, at hvor hos ham et Omslag i den Handlendes Karakter bereder Læser eller Tilskuer en dramatisk Overraskelse, der beror Desillusionen altid paa, at Forventningen overtræffes og den Paagjældende viser sig langt bedre og dygtigere, langt mere ædelsindet end Nogen havde anet. Hos næsten alle andre Digtere er Skuffelsen den modsatte. I Novellerne, som f. Ex. i «Barbarossa» og i «Die Pfadfinderin», kommer Forsoningen istand ved at den slette Person i Fortællingen i sidste Instans gaar i sig selv, og da dette Selv oprindeligt er godt, og den Paagjældende vel har mangen hidsig og slet, men ingen ond Blodsdraabe i sig, kommer en Slags Fredslutning mellem ham og Læseren til den sidstes Forundring istand. Men af langt større Betydning end i Novellerne har denne

karakteristiske Optimisme víst sig at være i Heyses Dramer. De skylde den uden Spørgsmaal deres bedste og virkningsfuldeste, maaské deres mest afgjort dramatiske Scener. Jeg vil anføre et Par Exempler. I «Elisabeth Charlotte» har Chevalieren af Lorraine benyttet alle Slags uædle Midler for at styrte Heltinden og fjærne Stykkets mandlige Hovedperson, den tyske Udsending Grev Wied, fra Frankrig. Udfordret af Greven er han bleven haardt saaret, og da Greven omsnæret af politiske Intriguer er bleven sendt i Bastillen, optræder han i 5te Akt i Kongens Avdiensværelse. Hvad kan han ville? Anklage Greven yderligere? Fortsætte den uhæderlige Færd, der har bragt hans Modstander saa megen Ulykke og indbragt ham selv et Saar, som man maa vente, han vil hævne? Nej han kommer for højtideligt at erklære, at Greven har handlet som en ægte Adelsmand, og at han selv er Skyld i Duellen. Han udbeder sig endog at blive sendt til Bastillen for at hans Modstander ikke skal tro, han ærelost har angivet en urigtig Anledning til Duellen; med andre Ord: selv i i denne fordærvede Hofmand lever Æresfølelsen som Rest af den gammelfranske Ridderaand, erstatter til en vis Grad Samvittigheden og bringer i det afgjørende Øjeblik sin Besidder til at rejse sig fra sit smertelige Sygeleje for at

skride ind til Fordel for en Fjende, hvem han haardnakket og hensynsløst har forfulgt. — I det levende og smukke Theaterstykke «Hans Lange» er der en Scene, som ved Opførelsen holder Tilskuerne i aandeløs Spænding og hvis Udgang altid bringer Taarerne til at trille ned ad Manges Kinder: det er den, hvor den unge Junkers Liv staar paa Spil, ifald Rytterne ane, at det er ham, der ligger forklædt paa Bænken som Jødens Søn. Da træder Avlskarlen Henning op, ført af Ryttere, der have hørt ham brumme Noget i Stalden om, at han vel véd, hvor Fyren stikker. Henning er bleven fortrængt af Junkeren; før denne kom til Lanzke var han som Barn i Huset; nu er han bleven Skumpelskud og han har altid baaret Nag til den Foretrukne. Med største Kunst er nu Scenen ført saaledes, at Henning trods alle de Indviedes Bønner og Forbandelser bestandig tydeligere lader forstaa, at han vil hævne sig paa Junkeren, at han véd, hvor denne er og at ingen Magt i Verden skal afholde ham fra at forraade sin Fjende — indtil han, sankende gloende Kul paa de Andres Hoved og tilfreds med den indjagne Skræk som Hævn, endelig taler rent ud af Posen for at lede Forfølgerne, der selvfølgelig nu tro ham blindt, fuldstændigt paa Vildspor. — Og nøjagtigt af samme Natur er endelig den smukkeste og

afgjørende Scene i det patriotiske Drama «Colberg». Der holdes Krigsraad, men ogsaa Borgerne ere tilkaldte; thi Øjeblikkets Vigtighed gjør det ønskeligt at alle Stemmer høres. Alt Haab synes ude for den belejrede By. Den franske General har skrevet for at opfordre Gneisenau til en hæderlig Kapitulation. Det hele Officerkorps bestemmer strax, at der ej kan være Tale om Fæstningens Overgivelse, og Gneisenau forelægger da Borgerskabet det Spørgsmaal, hvorvidt man bør udbede sig en Frist af Fjenden, for at Byens Borgere, Kvinder og Børn kunne forlade den til alle Rædsler prisgivne Stad. Da rejser den gamle pedantiske Skolemand Zipfel, en ægte gammeldags tysk Filolog, sig for at svare i Borgerskabets Navn. Med lange Omsvøb, med latinske Talemaader spinder han under almindelig Utaalmodighed sin Tale ud. Man afbryder ham, man lader ham forstaa, at man vel véd, han kun tænker paa at overlade Kommandanten og Tropperne det farlige Hverv at forsvare Byen — indtil det endelig lykkes ham at faa den Mening udtrykt, som han har havt med sin lange Fortælling om Persiens store Konge og Leonidas med hans Spartanere, den Mening nemlig, at alle uden Forskjel bør blive og dø. Denne Scene har Heyse skrevet con amore. Den indeholder saa at sige hele hans

System. Thi naar triumferer vel i den Grad hans gode Tro til Menneskenaturen som naar han saaledes i Spidsborgeren kan afsløre Helten, og i den stakkels Pedant paavise den ubøjelige Mand, hvis sande Væsen Ingen har anet, Ingen uden Digteren alene, der véd at enhver af de Skikkelser, han frembringer, dybest inde i sin Sjæl har et uudsletteligt Adelsmærke.

IV.

De Skribenter, der som Spielhagen f. Ex. oftest dvæle ved Bevidsthedens og Viljens Kampe og som helst skildre de store sociale og politiske Konflikter, ville i Regelen have mere Held med sig i Mands- end i Kvindefigurerne. En Mandskarakter som Leo's i «In Reih' und Glied» staar meget højt, men en ligesaa fortrinlig Kvindeskikkelse har Spielhagen ikke tegnet. Den derimod, hvis Aand søger den umiddelbare Naturligheds Adel og Ynde, den synlige og sjælelige Skjønhed, vil nødvendigvis hellere og bedre skildre Kvinder end Mænd. Heri ligner Heyse sin Mester Goethe. I alle hans Produktioner næsten staar Kvindekarakteren i første Plan og de mandlige Skikkelser tjene mest til at fremhæve eller udvikle den. Da Kvindenaturen naar sin kraftigste Udfoldelse og sætter

sin skjønneste Blomst i Elskov, og da Naturen som Natur i Elskoven ved tusinde Illusioner er adlet til Aand, forherliger Heyse med Forkjærlighed Elskoven hos Kvinden. Det er hans største Glæde at fremstille Kvindehjærtet i dets Kæmpen mod Kjærligheden. Thi idet Elskoven sejrer, idet den staar som den Magt, hvis Bud forgæves trodses, ses den overvældende Modstanden som en Almagt, og idet den har den Virkning, at Kvinden under dens Indflydelse, i Trods mod den, i Kamp med den, besjælet af den, samler sig i sit Kjøns hele Stolthed, meddeler den hende den aristokratiske Skjønhed, som Heyse maler bedst.

Den medfødte Pigestolthed, det er for Heyse det skjønneste i Naturen. En hel Gruppe af hans Noveller kunde til Overskrift have Ordet Pigetrods. Hos Kierkegaard findes etsteds den Udtalelse, at Kvindens Væsen er en Hengivelse, hvis Form er Modstand. Det er talt ud af Heyses Hjerte, og det er denne «Modstand», der som den adelige Naturs Særkjende interesserer og fortryller ham. Det er Kvinden som Fæstning, der fremfor Alt synes ham en værdig Gjenstand for Poesien, det er Kvinden som Sfinks, hvis Gaade han véd. Den søde Kjærne er dobbelt sød i sin haarde Skal. Der er om Kvinden, som Heyse skildrer

hende (fra L'Arrabbiata til Toinette og Lea, Julie og Irene), en Isskorpe, der skjuler, afviser, vildleder — brister og smelter. Hun hævder sin Adel, idet hun saalænge som muligt vægrer sig ved at give sit Selv ud af sine Hænder, idet hun opsparer og opbevarer sin Kjærligheds Skat. Hun bevarer sin Adel, idet hun udelukkende lægger sit Selv i en Enestes Hænder og staar afvisende overfor den øvrige Verden. Hun er ikke en blind Magt underkastet. Er Pigestoltheden overvunden og gjennembrudt, finder hun sig selv paa den anden Side af Svælget og giver sig frit, naturfrit gad jeg sige. Aldrig forekommer hos Heyse en Forførelse; omtales den en eneste Gang som forbigangen Begivenhed («Moder og Barn»), tjener den kun til at stille den stolte Selvhævdelse og stolte, bevidste Selvhengivelse i det skarpeste Lys.

Denne Selvhævdelse og denne Modstandskraft (Rabbia) er i Skildringen paa det Mangfoldigste varieret: Atalanta i Dramet «Meleager» har Amazonetypens hele friske Vildhed; hun foretrækker Livet og Legen i den friske Natur, Løb og Spydkamp og Jagtens Bedrift for blødagtig Ømhed og Kjælenskab, som hun ikke forstaar, Sejerskransen for Brudekransen. I Syritha er den allerførste Blufærdighed, der opskræmmet flyr for Brylluppet, skildret, i L'Arrabbiata Pige-

trodsen, der véd hvor nær ved den frygtsomme Bøn i Mandens Sjæl den raa Fordring ligger, i Pigen fra Treppi Jomfruelighedens instinktive Vægring, i Marianne (Moder og Barn) Kvindestoltheden, der hos den saakaldte faldne Kvinde fordobler sig under den uforskyldte Skam, hos Madeleine (Rejsen efter Lykken) Pligtfølelsen mod det fra Barndommen indprægede Sædelighedsbegreb, hos Lore (Lorenz og Lore) Skamfølelsen over et Øjeblik med Døden for Øje at have ladet Tilstaaelsen komme over sine Læber, hos Lottka den melankolske Tilbageholdenhed i Følelsen af nedarvet Fornedrelse, hos den skjønne Käthchen den fortvivlede Uvilje over at behage Alle, der ønsker alle Beundrere og den egne Skjønhed Pokker i Vold, hos Lea den udviklede og reserverte Kvindes Sky for at lade sin Svaghed ane, hos Toinette det indefrosne Hjærtes Afsky for at hykle en Lidenskab, det endnu ikke føler, hos Irene en lille Prinsesses moralske Strænghed, hos Julie den Kulde, der udmærker en Cordelia-Natur — indtil Øjeblikket kommer, da alle disse Baand blive sprængte, da alle disse Hjærter flamme, da Amazonens Mandshad, Pigebarnets Blu, Jomfruens Sky, Kvindens Stolthed, den Strængtopdragnes Pligt, den Fornedredes Tungsind og Snedronningens Brystværn, Alt, Alt, Alt som Ved til et eneste uhyre Baal

gaar op i en sød Røg paa Elskovsgudens Alter.

Thi ikke i Modstanden, der kun er Form og Slør, men i Hengivelsen ser Heyse Kvindens Væsen og hendes sande Natur, og Naturdyrker som han er, priser han Eros som den Uimodstaaelige, der gjennembryder alle Skranker. Kvinden fortryder sjældent at have underkastet sig hans Magt, men hun kan fortryde at have trodset. Bettina siger etsteds i sine Breve omtrent saaledes: «De Jordbær, jeg ranede, dem har jeg glemt, men de, jeg lod staa, brænde mig endnu paa Sjælen.» Heyse har givet mere end én Variation af dette Thema: Pigen fra Treppi har brugt syv Aar til at angre sin ungdommelige Knibskhed og overvinder, da den Elskede atter ved et Tilfælde kommer til hendes Landsby, i Kraft af en begejstret og overtroisk Overbevisning om sin Kjærligheds Magt og Ret alle de ydre og indre Hindringer, der stille sig i Vejen for hendes Lykke, først og sidst den Elskedes Ligegyldighed og Kulde. Madeleine i «Rejsen efter Lykken» har som ovenfor berørt en Nat vist sin Elskede bort fra sin Dør og da han i Mulm og Mørke maa ride bort, er han styrtet med Hesten og død paa Stedet. Angeren over hendes Trods mod Kjærligheden lader hende ingen Ro. «Hvad hjælper min Dyd mig,

siger hun; den er hel nok, og jeg kan vikle mig helt ind i den, men dog fryser jeg i den til mit inderste Hjærte.» Dog ikke nok med at hun fortryder at have fulgt den konventionelle Moral: Billedet af den Døde forfølger hende Aar efter Aar; skinsyg synes han at vaage over hende. Hver Gang hun i sit Liv tror at kunne glemme det Skete og finde Lykken paany, hører hun den Dødes Finger banke paa Døren, som han bankede den Nat, han blev afvist. Strængt straffer Eros den, der ikke ofrer paa hans Alter. Og Heyse udfører i andre Digtninge denne Tanke videre endnu. Her har den afviste Elsker dog kun fundet Døden som tilfældig Følge af den Strænghed, Gjenstanden for hans Attraa har vist. Lad os sætte det Tilfælde, at han ikke nærmer sig som Bedende, men som Voldsmand og at den stolte Kvindes Modstand istedenfor at bero paa en Pligtfølelse, der overvinder Fristelsen, kun er Nødværge mod en frygtet Overrumpling, hvad da? Ogsaa da straffer Eros som en nidkjær Gud den, der ikke ofrer paa hans Alter. Sit Drama «Sabinerinderne» har Heyse øjensynligt skrevet for en enkelt Karakters Skyld. Hvorledes kunde han ellers falde paa at vælge sig det til tragisk Behandling mindst skikkede af alle for Tragedien umulige, rent burleske Sujetter! Denne Karakter

er Tullia, den sabinske Kongedatter. Ranet af en romersk Kriger, indesluttet i hans Hus, dræber hun ham, da han i Brudenatten vover at nærme sig hende. At en tragisk Lidelse i Skikkelse af Romernes Hævn nu ramte den Dumdristige, vilde ikke undre Nogen; men den psykologiske Pointe viser sig i Overensstemmelse med Heyses hele Erotik at være den, at hun ved Drabet af sin Mand har søgt at dræbe sit eget Hjærtes Drift og saaledes irreligiøst har sat sig op mod Eros.

> Er neigte
> Sein Angesicht herab zu meiner Stirn,
> Dass mich des Athems Hauch umrieselte
> Und seine leise Stimme mir wie Gift
> Schleichend durch alle Adern rann.

Nu ræddes hun med sondersplittet Sjæl over sin dog saa ægte kvindelige, saa dybt berettigede Gjerning. Overalt forfølger Synet af den dødeligt Saarede hende, men endnu mere end Synet af hans Lig Erindringen om hans Kjærtegn. «Kun en Dag og en Nat, siger hun, er det siden hin Daad blev fuldbragt, og dog er det, som laa der bag mig tusinde Aar og tusinde Døde. Et kun er nærværende og jeg vil bestandig føle det som nu: Hans Kys paa mit Øjenlaag, hans Haand paa min Haand.»

Henimod Slutningen udtaler hun da til sin Søster Stykkets Grundidé i disse Ord:

Flieh vor der Liebe nicht,
Sie holt dich dennoch ein. Geh ihr entgegen
Und beuge dich vor ihr. Denn tödtlich zürnt sie
Dem, der ihr trotzt und saugt das Blut ihm aus.
Hat nicht der grimme Gott die Jungfraun alle
Sich unterworfen? Ich allein, o Schwester
Entgelt' es, dass ich frei mich aufgelehnt.

Selv paa Voldsmanden kan Jomfruen ikke vredes: Han brød Freden: men hvad gjør Elskov Andet? Han overlistede; men Elskov er listig. Han haanede; men spotter ikke Elskov selv den Vældige og Frie? — Med andre Ord: er ikke Eros selv en Voldsmand uden Blu, en Forbryder, der sprænger alle vedtagne Love?

Alle? det er for meget sagt. Heyse kan vel paa saadanne Punkter som de berørte føle en Tilbøjelighed, der nu og da erindrer om Kleist, til rent pathologiske erotiske Problemer, men han er altfor harmonisk anlagt, altfor tysk-national til at han uden videre skulde skildre Lidenskaben som gjennembrydende Samfundets Orden og Lov. Han er udviklet nok til at indse, at Lidenskabens Love og Samfundets Love ere to højst uensartede Ting, der have saare lidet med hinanden at gjøre, men han viser disse sidste den Respekt som de fortjene,

det vil sige en betinget. Fra hans tidligste Ungdom af har det lokket og tiltrukket ham at fremstille disse Loves kun relative Sandhed og Værd, at digte Tilfælde, hvor de overtrædes paa en saadan Maade, at Undtagelsen øjensynligt har Ret mod Reglen og selv den mest forhærdede Spidsborger vil betænke sig paa at fordømme. I sin Bekymrethed for at give Undtagelsen fuld uomstødelig Ret er han da undertiden gaaet til Opsøgen af rent barokke Undtagelser som i sit allerførste — i de samlede Værker ikke optagne — Drama «Francesca af Rimini»; men gjennemgaaende er det hans Bestræbelse at omgjærde Tilfældet saaledes med Palisader, at intet Stormløb af den almindelige gængse Moral kan føre til Overspringen af dette Værn. Naar Goethe sammenstiller Egmont og Clärchen, fremstiller han ikke Forholdet som om det trængte til Undskyldning; dets Skjønhed er dets eneste Forsvar. Heyse, den mindre storladne, ligesaa forsigtige som dristige Digternatur, har altid et Øje fæstet paa den gængse Moral og stræber stedse enten at forsone Moralen ved ligesom at give den Ret i alle andre Tilfælde end netop dette ene, han skildrer, hvor dens Overtrædelse var saa at sige uundgaaelig, eller at udsone Forseelsen imod Moralen, idet Individet med fuldt Forsæt kjøber den forbudne Lykke

for saa høj en Pris, at den saa dyrekjøbt ikke vilde lokke nogen Filister.

I »Francesca af Rimini« er Tilfældet dette. Lanciotto er hæslig, raa og fordærvet, hans Broder Paolo ædel og smuk. Lanciotto bliver lidenskabeligt forelsket i Francesca. Forledet af Broderkjærlighed til den aldeles uværdige Lanciotto har Paolo ladet sig misbruge til ikke blot som Frier, men paa selve Bryllupsdagen i Forklædning at forestille sin Broder, der frygter for, at hans egen Hæslighed aldrig vil kunne vinde Pigens Ja. Først i Brudekamrets Mørke vover da Brudgommen at tilegne sig sin Brud. Men ogsaa Paolo elsker Francesca som hun ham igjen. Hvad Under da, at den unge Brud, da hun opdager det plumpe Bedrageri, hvis Bytte hun er bleven, føler sig vanæret ved sin Ægtemands Kjærtegn og langt fra at betragte sin Kjærlighed til Paolo som Synd, ansér den for berettiget og hellig.

> Der Kuss von deinem Mund war wie die Hostie
> Die den entehrten Mund mir neu gereinigt.

For at faa sin Forskansning forsvarlig bygget har da Digteren i dette naive Ungdomsarbejde konstrueret sig det umuligste og mest haartrukne Tilfælde; thi hvad kan være urimeligere end at Paolo af pur Lammegodhed mod en

foragtelig Broder prisgiver sin Elskede til det nedrigste Bedrag, der ovenikjøbet tilintetgjør hans egen Livslykke! men man finder i dette grelle Exempel Typen, hvorefter i Heyses saa mange senere taktfulde og fine Arbejder den moralske Kollision er konstrueret. Jeg tager nogle Exempler paa Slump. I «Beatrice» er det legitime Ægteskab, som Kjærlighedshistorien gjennembryder, et Tvangsægteskab, ligesaa vanhelligt som Francescas, om end bedre motiveret. I «Cleopatra» værger den unge Tysker sig saa haardnakket mod den skjønne Ægypterindes Kjærlighed som Grev Wetter hos Kleist forsvarer sig mod Käthchen von Heilbronn's. Først da Savnet af ham bringer Cleopatra Døden nær, er det at han forbarmer sig over hende. Den stolte Gabriele i «Im Grafenschloss» lader sig først overtale til at indgaa sit «Samvittighedsægteskab» med Greven, da han har sat Livet paa Spil for hendes Skyld. Den unge Kvinde i «Rafael» tilkjøber sig nogle Timers Samliv med den Elskede for Indespærring i Klosteret paa Livstid, Garcindes og Lottkas Selvhengivelse adles, idet det udadtil bundne, inderligt frie Jeg ikke kan tænke sig en Hengivelse, som Forholdene forbyde, paa andet Vilkaar end det, at den har Døden i Følge.

Retten til et flygtigt Øjebliks Lykke kjøbes her ved Selvmord.

Det Lykkebæger, disse Personligheder tømme, har deres Skæbne krydret med Gift. Heyse hævder da disse heroiske Sjæle Retten til at løse en Strid mellem Pligter anderledes end den ængstelige Filister med sine smaalige Vaner og Hensyn plejer at gjøre det, og i Indledningen til sin Novelle «Beatrice» har han selv theoretisk udtalt sit ethiske Kjætteri med de Ord: «Geniale Naturer, der have deres Støtte i sig selv, udvide ved deres Handlinger ligesaa sikkert det sædelige Omraades Grænser, som geniale Kunstnere gjennembryde de overleverede Skranker for deres Kunst og rykke disse videre ud. Og hvad der i hine heroiske Sjæle maa kaldes Selvfølelsens Overmod eller et Overmaal af den, bliver det ikke lutret og udsonet ved den tragiske Undergang?» —

Ikke mindre end ved denne stedse redebonne Association med Død og Ophør adler Heyse endelig Elskoven, legitim eller illegitim, som allerede berørt ved Hengivelsens Art. Den er altid bevidst. Disse Kvinder lade sig aldrig rive hen, de skjænke sig selv frit bort som en Gave — ifald de ellers skjænke sig bort. Saaledes allerede i Arbejder fra Heyses tidligeste

Ungdom som f. Ex. «Kredsdommeren»*), saaledes i «Rafael», i «Lottka» og i saa mange andre Noveller i Prosa og Vers. Overalt er Individets Selvherredømme og Selvbestemmelsesret hævdet. Frit raader Kvinden i denne Poesi over sin Person og sit Liv. Frit giver hun sig hen til sin Elskede, frit gaar hun Tilintetgjørelsen imøde eller giver sig Døden med egen Haand, og hvor Elskovslykken ikke adles ved den Pris, den koster, der adles den idetmindste ved den Stolthed, hvormed den skjænkes og nydes. Det er i Kraft af denne Stolthed, at Personligheden, endog behersket af den stærkeste Naturmagt, føler sig uafhængig i Hævdelsen af sin Souverænitet. I Romanen «I Paradiset» har Heyse imidlertid principielt behandlet Kjærlighedens Frihed i Modsætning til Samfundets Love som Problem og forsvaret den som Ret. Romanens Grundidé er ingen anden end den, at Elskovens Sædelighed og Værdighed er uafhængig af Ægteskabets udvortes Baand. Efter sin Vane har Heyse forsynet det fremstilte Tilfælde med de kraftigste Bevæggrunde: Jansen kan ikke uden

---

*) G. W. VI, 71: Ich bin einmal in meinem Leben verkauft geworden. Wie wollen die Menschen mich nun schelten, wenn ich mich verschenke um jenen Schmach zu verschmerzen.

at beskæmme sin Ven befri sig fra en foragtelig Hustru, og uden Julie gaar han tilgrunde baade som Kunstner og som Menneske. Hvor imidlertid Julie i alle Venners Nærværelse, smykket med Myrtekransen, frit formæler sig med Jansen, dèr rettes utvivlsomt et Angreb paa Samfundets almindelige Moral, skjønt Begivenheden ikke er fremstilt som et Exempel til Efterfølgelse. Det forekommer mig langtfra, at Problemet her er taget op i sin hele Dybde; men hvad Digteren har villet, er klart. Som han i «Verdens Børn» vilde lægge sin Samtid paa Hjærte, at den Enkeltes Moralitet er uafhængig af hans metafysiske Overbevisning, saaledes har han her villet vise, at Kjærligheden udenfor Ægteskabet som i Ægteskabet kan være sædelig og usædelig, sand og usand. Paa Hjærtets Adel alene kommer det ham an.

V.

Heyse er som Digter umiddelbart udgaaet fra Eichendorff. Som Helten i hans Novelle. «Ein Abenteuer» synes han at have valgt sig den romantiske Taugenichts til Ledsager under sine første Vandreaar. Hvor han i en af sine Noveller (Lottka) indfører sig selv som Yndling, synger han i den Eichendorffske Tonart, og

det er tydeligt, at han meget tidligt har trallet de romantiske Vandremelodier efter med sjælden Volubilitet. I den Samling af romantiske Børne-Æventyr, han som Skoledreng udgav under Titlen «Der Jungbrunnen, Neue Mährchen von einem fahrenden Schüler» er Musje Morgenroth en kjødelig Broder til den berømte Eichendorffske Helt. Bogen er Barneværk, men har dog som angivende Digterens første Standpunkt sin Interesse. Den viser ogsaa med hvilke Gaver han fra først af var udrustet: den barnagtige, men aldrig smagløse Prosa flyder let, og Versene, der staa betydeligt højere, ere med al deres Efterklang uaffekterede, sikkert formede og friske. Han synger efter, men han synger rent; det er den almindelige romantiske Taktart, men anslaaet med ungdommelig Frihed og Ynde. At producere naivt i Labansalderen, det er allerede at være et Fænomen, og det ualmindelige medfødte Herredømme over Sproget sikrede den digtende Skolediscipel imod Forcerthed og Maner. Den Sprogsans, han sandsynligvis havde arvet fra Faderen, den bekjendte Filolog, udviklede sig hos ham til en Sprogfærdighed, en Lethed til at tumle med Ord og Rytmer, der allerede i den første Ynglingealder ikke var langt fra Virtuositet. Denne Sprogfærdighed betingede som et Grundelement i Heyses Begavelse de øvrige Ejen-

dommeligheder, som hans Talent efterhaanden har udviklet. Han sang fra først af, ikke fordi han havde mere paa Hjærte end de fleste andre, men fordi det faldt ham langt naturligere og lettere end Andre at udsynge det, han havde paa Hjærte. Da der ikke udfordredes stærke indre Omvæltninger eller indgribende ydre Hændelser for at aabne hans Læber, som for at vække Frembringelseslysten hos dem, hvem Formningen falder vanskelig og hvem det kun i Lidenskabens Øjeblikke lykkes at bringe Inderlighedens Skatte op i Dagslyset, saa saa' han ikke indad, men udefter, grublede kun lidet over sit Selv, sit Kald og sine Evner, men vel vidende, at han i sit Indre bar et klart Spejl, der opfangede alt det af Omverdenen, der tiltalte ham, kastede han med en bildende Kunstners Modtagelighed og Gjenfremstillelsesdrift Blikket til alle Sider.

Med en bildende Kunstners, siger jeg; thi længe vedblev han ikke at istemme den romantiske Musik. Selv har han sagt:

Schön ist romantische Poesie,
Doch was man nennt beauté de nuit.

De rette Mænd, mener Heyse, forstaa at fatte deres Tanker à jour, og han er i altfor høj Grad et Solbarn, til at han kunde være

bleven stikkende i det romantiske Tusmørke. Naturomgivelserne indgjøde ham heller ikke nogen selvstændig poetisk Interesse; en saadan Havets og Landskabets Friskhed, som er udbredt over Blichers Noveller, maa man ikke vente at finde i hans; han er ikke Landskabsmaler og har aldrig benyttet Landskabet uden som Baggrund. Hvad der tidligst og først mødte hans Blik, saasnart han var udviklet nok til at se med egne Øjne, det var Mennesket og Mennesket vel at mærke ikke som en Intelligens betjent af Organer eller som en Vilje paa to Ben eller som psykologisk Mærkværdighed, men som plastisk Skikkelse. Allerførst har han efter min Opfattelse ganske som Billedhuggeren eller Figurmaleren, naar han lukkede sine Øjne, sét sin Synskreds befolket med Konturer og Profiler. Skjønne ydre Former og Bevægelser, Holdningen af et yndefuldt Hoved, en indtagende Ejendommelighed i Stilling eller Gang har sysselsat ham ganske paa samme Maade som det sysselsætter den bildende Kunstner og er af ham gjengivet med samme Forkjærlighed, ja stundom næsten med tekniske Udtryk. Og ikke blot Fortælleren, men ogsaa de optrædende Personer opfatte ofte nok paa samme Maade. Saaledes siger f. Ex. Hovedpersonen i Novellen «Kredsdommeren»: «Ungdommen her er sund og det

er i de unge Aar den halve Skjønhed. Desuden have de endnu Race. Vil De lægge Mærke til Hovedernes fine Form og Tindingernes sarte Bøjning og den naturlige Ynde i Gang og Dans og Sidden». Et slaaende Exempel paa denne Digterens Maade at se paa finder man i Novellen «Die Einsamen», hvor hans Mismod over med sin Kunsts Midler kun saa ufuldkomment at kunne male, har faaet Luft i disse Ord:

Kun Omridset! sagde Digteren i sin Lidenskab hen for sig, kun et Par Dusin Linjer! Hvor hun traver afsted paa det lille Æsel med det ene Ben hvilende fladt og sikkert over Dyrets Ryg, det andet næsten strejfende Jorden med Fodspidsen; og den højre Albu stottet paa det hvilende Knæ, Haanden let under Hagen, legende med Halsbaandet, Ansigtet vendt ud imod Havet; hvilken Byrde af sorte Fletninger i Nakken! det lyser rødt deri, et Koralsmykke, nej — friske Granatblomster. Vinden spiller med det løst omknyttede Tørklæde — hvor mørk brænder Kinden og hvor meget mørkere Øjet . . .*).

Det er Billeder som disse, optegnede og

*) G. W. VI, 5. Smlgn. det lille Digt I, 43 «Nach der Natur», der indeholder samme Desperation over ikke bedre at kunne beskrive et ganske lignende Skue.

fastholdte Skitser som den sidste, med hvilke Heyses Fantasi fra først af har opereret og som danne dens ene Udgangspunkt. Og om man end nok saa meget føler, hvor langt fornuftigere det er at skildre en Digter end at rose ham, saa kan man dog ikke tilbageholde et Udbrud af Beundring over, hvor fortrinligt det overalt er lykkedes Heyse at fremstille sine Skikkelser, i Særdeleshed rigtignok Kvindeskikkelserne, for Öjet. Han hører ikke til den beskrivende Skole, han karakteriserer ikke vidtløftigt hverken som Balzac eller som Turgénjew, der undertiden længe før Personen overhovedet har begyndt at interessere os, meddele os en Mængde Enkeltheder om dens ydre Fremtræden, hvilke nødvendigvis strax glemmes. Heyse skildrer med faa Træk; men hans Figurer blive i Erindringen af den simple Grund, at de alle have Stil. En Bondepige fra Neapel eller Tyrol, en Tjenestepige eller en ung Frøken fra Tyskland faa, malte af ham, et højere, uvirkeligt og dog uforglemmeligt Liv, fordi de alle ere adlede ved Fremstillingens strængt idealistiske Methode og Kunst. De ere formfuldkomne som Statuer, de bære sig som Dronninger. Ingen uden Maleren Leopold Robert, om hvem nogle af Heyses italienske Arbejder minde, har, mig bevidst, lagt saa stor en Stil for Dagen i Tegningen af

Fiskere og Bønder. — Og denne Plastik bliver ikke staaende ved den ydre Skikkelse, den strækker sig til Følelseslivet. Heyse skildrer Elskoven mere plastisk end lyrisk. Medens Romantikerne havde deres Styrke i at analysere den romantiske Betagethed som saadan og i at give de selsomste ellers navnløse Stemninger Navn, afspejler hos Heyse ethvert psykologisk Moment sig i en Mine eller en Bevægelse; Alt bliver hos ham strax Anskuelse og synligt Liv.

VI.

Jeg sagde, at Evnen til at fastholde og idealisere Skikkelser var det ene Udgangspunkt for Heyses Fantasi. Den har endnu et andet. Sikkert næsten ligesaa oprindelig som den karakterdannende Evne hos ham har Lysten været til at opleve eller digte «Æventyr», det vil sige Begivenheder af ejendommelig, æventyrlig Art og som have — hvad virkelige Æventyr næsten aldrig have — en sikker Kontur, en bestemt Begyndelse, Midte og Slutning, saa at de for Fantasien staa som indesluttede i en Ramme paa et Kunstværks Vis. Af en hvilkensomhelst ydre eller indre Iagttagelse — et Brudstykke af en Drøm, en Stemning ved Synet af en gammel Bys middelalderlige Taarne i Solnedgangsbelysning,

et Møde paa Gaden — er saa hos ham ved rivende hurtig Idéassociation en Historie udsprunget, en Begivenhedsrække, og da han er saa strængt kunstnerisk anlagt, har denne Begivenhedsfølge altid antaget en rytmisk Form. Den bliver saa at sige ligesaa plastisk formet som Karaktererne. Den har sin Leddeling, sin Fylde, fremfor Alt sin tydelige og smalle Taille. Evnen til at meddele en Historie i knap og sluttet Form, til saa at sige at rytmisere den harmonisk, udspringer umiddelbart af Heyses gjennemharmoniske Natur. Novelleformen, som han har skaaret og ciseleret den, er en fuldstændigt original og selvstændig Skabning, hans sande Ejendom. I Uddannelsen af denne Kunstform har hans Originalitet hidtil sat sig sit sikreste Vidnesbyrd. Derfor er det ogsaa, at han især ved Prosanovellen er bleven populær. Hans Novelle har altid yderst faa og simple Faktorer, Personernes Antal er saa ringe som muligt. Handlingen er sammentrængt og overskuelig med et eneste Blik. Men den er ikke blot til for Personernes Skyld som for det meste i danske Noveller, hvor det psykologiske Element er Hovedsagen; den har sin særegne Udviklingsgang og sin selvstændige Interesse. En Novelle som Chr. Winthers ved Stilens gammeldags Ynde saa henrivende «En Aften-

scene har den Mangel, at der ikke sker Noget i den. Novellen er hos Heyse ikke et lille Tidsbillede eller Genrebillede; der sker Noget, og der sker altid noget Uventet. Handlingen er i Reglen saaledes anlagt, at der paa et vist givet Punkt indtræffer et uforudset Omslag, en Overraskelse, der, naar Læseren saa tænker tilbage, altid viser sig at være overmaade grundigt og omhyggeligt motiveret i alt det Foregaaende. Det er paa dette Punkt, at Handlingen snævrer sig sammen til hvad jeg har kaldt dens Taille, dens slanke Midje, som giver det Hele Form og Sving. Læserens Nydelse beror paa den Kunst, hvormed det Maal, hvortil Handlingen stræber, gradvis dækkes og tilsløres stedse mere, indtil Dækket pludseligt falder. Læserens Overraskelse beror paa den Behændighed, hvormed han tilsyneladende fjærnes mere og mere fra det lige over Udgangspunktet liggende Endepunkt, indtil han sluttelig opdager, at han er bleven ført i en Spiral og befinder sig lige over det Punkt, hvor Fortællingen begyndte.

Heyse har selv etsteds i Indledningen til sin «Novellenschatz» udtalt sig om det Princip, han i Novellekompositionen hylder. Her, som i Indledningen til «Brodérpigen fra Treviso» gjør han overfor dem, der ville lægge hele Vægten paa Stil og Foredrag, opmærksom paa,

at Fortællingen som Fortælling, hvad Børn kalde »Historien», dog er og bliver den nødvendige Grundvold for Novellen og har sin egen særskilte Skjønhed. Han betoner, at han efter sin Æsthetik giver den Novelle Fortrinet, hvis Grundmotiv afrunder sig tydeligst og som — hvad enten den nu har mere eller mindre Indholdsværd — forraader noget Særegent, Specifikt i selve Anlæget. En stærk Silhouet, fortsætter han, burde ikke fattes det, vi i egentlig Forstand kalde »Novelle» *) Ved Udtrykket Silhouet forstaar Heyse Historiens Grundrids som en sammentrængt Indholdsangivelse udviser det. Med et slaaende Exempel og en slaaende Betegnelse tydeliggjør han sin Mening. Han anfører Indholdsangivelsen af en Novelle hos Boccacio:

»Federigho degli Alberighi elsker uden at finde Gjenkjærlighed. Under ridderlig Bejlen bortødsler han al sin Ejendom og beholder kun en eneste Falk tilbage. Da den af ham elskede Dame tilfældigt besøger hans Hus og han intet Andet har at byde hende end den, lader han den tilberede og sætter den for hende paa Bordet. Hun erfarer, hvad han har gjort, for-

---

*) Deutscher Novellenschatz, herausgegeben von Paul Heyse und Hermann Kurz. B. I, S. XIX.

andrer pludselig sit Sindelag og belønner hans Kjærlighed, idet hun gjør ham til Herre over sin Haand og sin Formue.»

Heyse fremhæver, at der i disse faa Linjer ligge alle Elementerne til en rørende Novelle, i hvilken to Menneskers Skæbne ved et ydre Tilfælde, der imidlertid udvikler Karaktererne dybere, fuldbyrdes paa den smukkeste Maade, og han opfordrer derfor ogsaa den moderne Fortæller til endog ved det inderligste eller rigeste Stof først at spørge sig selv, hvor «Falken» er, det Specifike, der adskiller denne Historie fra tusinde andre.

Han har i den Fordring, han stiller til Novellen, nærmest karakteriseret den Fordring, han stiller til sig selv og som han har opfyldt. Overalt i hans Prosafortællinger kan man være ligesaa sikker paa at finde en «Falk», som hin Undersøgelsesdommer var det paa at finde en Kvinde. (At Kvinden iøvrigt heller ikke mangler her — det forstaar sig af sig selv.) I «L'Arrabbiata» er Biddet i Haanden «Falken», i «Moderens Billede» Bortførelsen, i «Fætter Gabriel» det af Brevbog for Elskende afskrevne Brev. I den danske og ægte danske blandt Goldschmidts «Kjærlighedshistorier», «Henrik og Rosalia» er Falken «den uromantiske Gris, der har faaet et Ben i Halsen». Læseren kan ved selv hos

Heyse at søge efter den nævnte vilde Fugl skaffe sig et Indblik i Digterens Kompositionsmaade. Ikke altid er den saa let at fange som i de anførte Tilfælde. Med en Opfindsomhed, en behændig Gratie, der er saare sjælden hos en Ikke-Romaner, har Heyse forstaaet at slynge og atter opvikle den Begivenhedsknude, at stille og løse det psykologiske Problem, som han i Novellen isolerer. Med et sandt Mesterskab forstaar han at holde det enkelte ejendommelige Tilfælde rent og skarpt novellistisk ud fra den almindelige Kultur- eller Samfundstilstand, hvori det er et Led, uden dog nogensinde derved som de romantiske Novelleforfattere at berøve det sin Virkelighedskarakter og uden nogensinde at lade det løbe ud i en blot Pointe. Hans Noveller ere hverken korte Romaner eller lange Epigrammer. De have paa éngang Fylde og strængt sluttet Form. Og saa knap denne Form end er, saa har den dog vist sig smidig nok til at kunne optage det mest forskjelligartede Stof. Heyses Novelle anslaar mange Strenge, vel hyppigst de ømme og sjælfulde, men ogsaa de komiske (som i den morsomme Spøg «Enken fra Pisa»), de fantastiske (som i Hoffmanniaden «Cleopatra»), ja en enkelt Gang de rædselsfulde (i det pinlige Natbillede «Børnenes Brøde Fædrenes Forbandelse»). Novellen,

som han har behandlet den, grænser op mod Alfred de Mussets, Mérimées, Hoffmanns og Tiecks Gebeter, men har dog sin helt særegne Domæne ligesom sin helt ejendommelige «Silhouet».

VII.

Saa redebon jeg nu imidlertid er til at anerkjende denne skarpe Silhouets Betydning som individuelt Karaktermærke for den Heyseske Novelle, saa gjerne jeg indrømmer dens absolute Betydning for Novellens Værd som Novelle, saa vanskeligt falder det mig at tillægge den Gyldighed som afgjørende Norm for en Værdsættelse af den enkelte Fortælling.

Novellen er jo som ethvertsomhelst Kunstværk en Organisme, i hvilken skjønne Forhold af højst forskjellig Art relativt uafhængige af hinanden bidrage til Totalindtrykket. Vi have talt om Karaktererne og om Historien, Stilen er det tredje Element. Min Overbevisning er nu den, at disse tre Elementer ere hinanden ikke underordnede, men sideordnede, og at ethvert af dem, naar det er udviklet til Mesterskab, kan bibringe Læseren en lige fuldkommen Nydelse.

Ganske vist kan, som Heyse hævder, Fore-

dragets ensidige Udvikling føre til aandrige Kapriccio'er uden Thema, men paa den anden Side kan jo Den, der lægger for megen Vægt paa »Historien» drives ud i den pure Underholdningsliteratur?

Turgénjews »Foraarsbølger« er en Novelle, hvor Handlingen er utilfredsstillende ført — om Stilen i strængere Forstand kan jeg ikke dømme, da jeg ikke kjender Fortællingen i Originalsproget — men betyder denne Mangel Stort ved et saadant Mesterværk af individuel Karaktertegning? Opvejer ikke Skildringen af den italienske Familie i og for sig enhver Ufuldkommenhed i Begivenhedernes Motivering?

Blichers »En Landsbydegns Dagbog« er en Novelle, hvor Handlingen er intetsigende og desuden plat, Karaktererne med Undtagelse af den Skrivendes frastødende ved den Raahed, de efterhaanden udfolde, men den er derfor ikke mindre et Værk af det højeste Kunstværd, det ypperste Kunstværk blandt Blichers Noveller; dens Hovedstyrke ligger nemlig i Stilen, i den gamle Degns paa ethvert Punkt vedligeholdte næsten to hundrede Aar gamle Diktion? Denne Diktion er os en Borgen for Fortællingens skærende Sandhed, en Sandhed, hvortil man ikke let kommer ad Idealismens Vej, og som derfor hverken søges eller naas af Heyse, jeg mener

den Sandhed, der af de Franske betegnes som «la vérité vraie».

Og kunde man ikke slaa Heyse med hans egne Vaaben? Jeg tror det. Han vil med sin Accentueren af det, som er Novellen i Novellen, paa én Gang gjøre Front mod Overvurderingen af Stilen og Overvurderingen af det ideelle Indholdsværd. Men af alle hans versificerede Noveller synes «Salamanderen» mig at staa højest, af hans Prosanoveller er «Den sidste Centaur» mig en af de kjæreste, og hin bærer Prisen paa Grund af Foredraget, denne paa Grund af Ideen.

I «Salamanderen» skal man ikke gjøre sig den Ulejlighed at søge efter nogen «Falk»; der er ingen. Handling findes ikke, Karaktererne udvikle sig saa godt som slet ikke, og dog vil enhver poetisk modtagelig Læser under Indflydelsen af disse Terziners Trylleri føle en saa levende Nydelse, at det forekommer ham, som havde Digtet foruden alle sine egne Fortrin tillige alle dem, det mangler. Af den episke Ro, af den objektive Stil, der er Heyses egentlige Ideal for Novellefaget, vil man her ikke finde Meget. Denne episke Ro passer maaské overhovedet mindre for vor Tids urolige Aand. Fuldstændigt er Heyse vel egentlig heller ikke naaet til at realisere dette Ideal uden

i de Prosanoveller, der slet ikke berøre det moderne Kulturliv, som i de geniale Pasticher fra Fortiden: «Brodérpigen fra Treviso» og «Geoffroy og Garcinde», hvor den gammelitalienske eller provençalske Fortællemaades ædelt enfoldige Stil er idealiseret, og i de Æmner, der ere grebne ud af den italienske eller tyrolske Almues Liv, thi Almuen er i disse Lande selv et naivt og helstøbt Stykke Middelalder. En Fortælling som den lille Juvel «L'Arrabbiata», der grundlagde Heyses Berømmelse, kommer først ved sin simple strænge Indfatning til sin Ret; udarbejdet med stilistiske Forsiringer eller med psykologisk tilslebne Facetter vilde den tabe sin hele Skjønhed, eller rettere være umulig. Ligeledes er «Brodérpigen fra Treviso», der vel næst efter den foregaaende er den af Heyses Noveller, der har gjort mest Lykke, i sin rørende Simpelhed og Storhed saaledes Et med sin Krønikeform, at den ikke kan tænkes udenfor den. Men hvor rent moderne Kulturscener skildres, der kan Stilen næppe være for individuel og nervøs. Heyse selv kan ikke undlade i denne Henseende at rette sig efter sit Sujet; hvor febrilsk er ikke Fremstillingen i den smukke Sygehistorie i Breve «Unheilbar»! Dog er det øjensynligt kun ligesom modstræbende eller ufrivilligt, at han lader sig henrive til en i den

Grad lidenskabeligt bølgende og sitrende Stil som den i «Der Salamander». Det er lutter Foredrag, om man vil; men dog er det visselig, som Svenskerne sige, «icke snak, men sak». Alt er her levende Liv, hvert Ord og hver stilistisk Vending er følt og gjennemsigtig, man ser derigjennem lige ned i den Skrivendes kæmpende Sjæl. Situationerne ere ubetydelige og hverdags, ingen bengalsk Belysning, end ikke i et Slutningstableau. Men disse mærkværdige, utroligt udmærkede, naturstridigt lette, personligt lidenskabelige Terziner, der spørge og svare, spøge, synge og klage, give den skuespillerindeagtigt naturlige, behersket forelskede, blaseret kokette Heltinde og den Lidenskab, hun indgyder, en saadan Tiltrækning, at ingen spændende Historie med Vendepunkt og Katastrofe kunde være mere fængslende. Til Afslutning udmunde disse herlige Terziner, der ved Behandlingen ere blevne et ganske nyt Versemaal, ligesaa overraskende som genialt og dristigt i tre naturfriske Ritornellers Akkorder. Trods alle Theorier hævder en Digtning som denne sin Plads.

Det forekommer mig da overhovedet, at Heyse gjør sig et urigtigt Begreb om den poetiske Stils Betydning. Theoretisk frygter han dens selvstændige Udvikling og ynder ikke

Værker, der ere «lutter Foredrag og Stil». Ikke desmindre har han i Digte som «Das Feenkind» og endnu mere i et Digt som «Frauenemancipation» selv leveret saadanne Produktioner. Det første af disse Digte er fint og gratiøst, men Spøgen noget vel lang; af Flødeskum spiser man jo ikke gjerne meget; det andet, hvis Tendens iøvrigt er meget fortræffelig, lider under en Snaksomhed uden Salt. Men en udarbejdet Stil er jo heller ikke Et med den formelle Virtuositet i Foredraget. At en Sprogkunstner som Heyse, Giusti's, Troubadourernes, de italienske og spanske Folkesanges Oversætter, besidder denne i allerfuldeste Maal, forstaar sig af sig selv. Men den i Sandhed kunstneriske Stil er ikke den formelle Ynde, der udbreder sig ligeligt over Alt: Stil i Ordets højeste Forstand er G j e n n e m f ø r t h e d, punktuel gjennemført Form. Hvor Sprogfarve, Udtryk, Diktion, personlig Accent endnu har en vis abstrakt Ensartethed, hvor det ikke er lykkedes paa ethvert Punkt at lade Karakteren afspejle sig i alle disse ydre Former, der hænger Sprogdrapperiet, af hvor let et Væv det end er, stivt og dødt om den Talendes Personlighed. Den fuldkomne moderne Stil derimod slutter om den, som Gevandtet om den græske Taler, fremhævende Legemets Holdning og enhver af

dets Bevægelser. Den virtuosagtige Stil kan selv naar den er «glimrende» være traditionel og triviel; den ægte Stil er det aldrig. Paa Fortællemaaden i Heyses Noveller har jeg Intet at udsætte; hans dramatiske Diktion derimod tiltaler mig mindre.

Mangen vil maaske mene, at naar nogle af Heyses historiske Dramer ikke have vundet den Anerkjendelse som hans Noveller, saa ligger det i, at de have for lidt Handling og for megen Stil. Hvis Ordet Stil tages som jeg her har bestemt det, maa man sikkert snarere sige, at deres Jambeform var opslidt, og at de ikke have Stil nok. Diktionen i «Elisabeth Charlotte» har hverken Farve nok af Tiden eller af Personen, som taler. Man sammenligne blot Prinsessens egne djærve Memoirer. Digteren har med sin formidable Færdighed til at gaa ind i enhver poetisk Genre, til at bringe et Drama paa Benene lige saa let som han fortæller en Historie, taget sig Arbejdet noget for let. Den lille Tragedie «Maria Moroni», det af Skuespillene, der nærmer sig mest til Heyses Noveller, kunde saavel ved sin Plan som ved sin Karaktertegning hævde sig Rang med Alfred de Mussets italienske Dramer, hvorom det minder, hvis det ikke var saa meget tørrere i Sprogfarven. Mussets Dialog er ikke blot tindrende af Vid, men blussende af

Inderlighed og Liv. Heyse har ikke saa personligt og med hele sin Sjæl været tilstede paa ethvert Punkt i sine Dramer, medens han skrev dem. Men dette Paa-ethvert Punkt er Stilen.

Som jeg da nu paa Grund af Foredragets Ypperlighed maa sætte «Salamanderen» øverst blandt de versificerede Noveller, saaledes maa jeg give «Centauren» en høj Plads blandt Prosafortællingerne, skjønt den ligeledes hører til de Noveller, der staa Definitionen fjærnest, og det paa Grund af Ideen. Denne Novelle drejer sig nemlig ikke om en Begivenhed fra en enkelt Livskreds eller en enkelt Konflikt, ikke om et særegent psykologisk Tilfælde, overhovedet ikke om et Stykke Liv, men om Livet selv; den giver det moderne Liv afspejlet i en snæver Ramme. Et Skud i Centrum gjør saa godt. Hvorfor nægte det? Den periferiske Karakter, som enkelte af Heyses andre Arbejder have, er Skyld i, at de interessere mindre. Naar man har gjennemlæst en lang Række Noveller, kan man ikke godt lade være at længes efter Kunstformer, der give mere betydningsfulde, almengyldige Ideer og Problemer poetisk Form.

VIII.

Hans Dramer ere højst uensartede: borgerlige Tragedier, mythologiske, historisk-pa-

triotiske Skuespil med meget forskjellig Kunstretning; hans Talent er saa smidigt, at det tør vove sig i Kast med enhver Opgave. En stærk Drift til det Historiske har Heyse ikke havt, de historiske Dramer ere alle udsprungne af en patriotisk Følelse og virke mest ved den. Den for Digteren mest karakteristiske af disse Dramagrupper er den, som drejer sig om antike Sujetter. I den Tid, da man overalt fordrede politisk, moderne Aktion af Digteren, har man i Tyskland dumt lamenteret eller spottet over denne Syslen med gammelgræske og romerske Sujetter. Man spurgte hvad i al Verden der kunde interessere os i Stoffer som Sabinerindernes Rov, eller Meleager og Althæa eller Hadrian. For den, der læser med Kritik, er det, som alt berørt, tydeligt nok, hvad der har draget Heyse til disse Æmner. De legemliggjøre hans Yndlingsideer om Kvindekjærlighed og Kvindeskjæbne; hans eget Væsen spejler sig i dem. Den, der vil sammenligne hans «Meleager» med Swinburnes «Atalanta», som behandler samme Stof, vil derved faa Anledning til mange interessante Iagttagelser over de to Digteres Ejendommelighed. Med Hensyn til Hadrian har Kritiken maaske været mest i Vildrede. Hvad der kunde lokke Digteren til et saa fremmed og tilmed om Skyggesiderne ved det

antike Liv erindrende Forhold som det mellem Hadrian og Antinous, syntes næsten ufatteligt. Jeg for min Part betragter Hadrian som et af de bedste blandt Heyses Dramer, og det af den Aarsag, at det er et af de mest personlige og dybest følte. Det har været mig umuligt at læse denne Tragedie om den unge skjønne Ægypter, der saa lidenskabeligt yndet af Verdensherskeren, omgiven af al Hoffets Herlighed og Glans, fri i alle Henseender undtagen i den, at han er bunden til sin kejserlige Beundrer, længes og smægter efter fuldstændig Frihed — uden at tænke paa en vis ung Digter, der alt i sin tidligste Ungdom blev kaldet til et sydtysk Hof, blev en elskværdig og vennesæl Konges Yndling og levede misundt som et af Lykken forkælet Barn, medens han dog inderst inde i mangen en Stund maatte ønske sig langt bort fra Hoffet, og i mangen bunden Time føle, hvor lidet selv den bedste Herres Yndest vejer op mod den mest Ubeskyttedes, men helt Uafhængiges Frihed.

I dette Drama er alt det Sceniske og Theatralske undtagelsesvis af stor Effekt. Den egentlige Aarsag til at Heyse med sine store Evner for Scenen dog ikke er trængt afgjort igjennem paa Theatret, maa efter min Anskuelse søges i, at den egentlig tyske dramatiske Pathos (den Schillerske) ikke ligger for ham. Først naar en Pathos er

brudt eller knækket, naar det Pathetiske er halvt pathologisk, formaar han at behandle det med udpræget Originalitet. Den ligefremme dramatiske Pathos af fuldt Bryst bliver hos ham let ukunstnerisk-folkelig, fædrelandskjærlig og en Smule hverdags. Hertil kommer, at Fremstillingen af den egentlig mandlige Aktion ikke er hans Sag. I hvor høj en Grad han end i sin Poesi er Herre over det Mandiges passive Egenskaber som Værdighed, Alvor, Ro, Uforsagthed, mangler der ham ligesom Goethe dog helt det aktive Moment. En kraftig, direkte indgribende Handlen med et Maal for Øje udgjør ligesaa lidt Kjærnen i hans Dramer som i hans Noveller. Skér nu og da en energisk Handlng, er den næsten altid desperat: Individet er drevet ind i en Snævring, i hvilken det ikke ser anden Udvej end at vove de yderste Midler. (Sammenlign den unge Forstmands Handling i «Moder og Barn», da han raner sin Elskedes Søn, eller Bortførelsen i «Moderens Billed»). I «Paradiset» er den Scene, hvor Jansen i sin Forbitrelse over alle de Halvheder, i hvilke han har tilbragt sit Liv, slaar Lageret af sine Helgene i Stykker, et godt Exempel. Det var umandigt af Billedhuggeren at have en Helgenfabrik — den hele Idé er morsom som flygtig Spøg, men lader sig ikke fastholde uden at forvanske Karakteren — det

er imidlertid endnu umandigere, ja kvindagtigt, at lade sin Vrede gaa ud over de døde Gibsfigurer. Skjønt nu saaledes den stærkeste dramatiske Nerve vel i Regelen vil fattes i Heyses Arbejder, ere de Hindringer, der have stillet sig i Vejen for hans afgjørende Held paa Theatret, Alt i Alt ikke betydeligere, end at han med Tiden vil kunne overvinde dem og fejre en scenisk Triumf. Foreløbig er han til Alles Forundring optraadt i en Digtart, der syntes at ligge ham ganske fjærn, men hvor han med ét Slag opnaaede et stort succès.

Kun den, der i 1872 opholdt sig i Berlin, kan vide hvilken Opsigt det gjorde, da «Kinder der Welt» dengang udkom som Feuilleton i «Spenersche Zeitung». Man talte bogstaveligt i en Maanedstid næsten ikke om Andet; pludseligt havde den uskyldige, for Verdenslivet saa fremmede Novellist afsløret sig som en rent moderne Aand, der sluttede en filosofisk Roman med Hölderlins Ord:

Verlass mit Deinem Götterschilde
Verlass, o Du, der Kühnen Genius,
Die Unschuld nie!

Man havde øjensynlig hidtil overset, at der gjennem Heyses indsmigrende Poesi gik en heftig Frihedstrang, en fuldkommen Uafhængighed af

Dogmer og konventionelle Baand. Derfor overraskedes man nu langt mere end tilbørligt. Digteren er af blandet Herkomst: fra sin Fader har han arvet det Positive i sit Væsen, Følelsens Fylde og Skjønhed, fra Moderen, som var Jødinde, en kritisk Aare. For første Gang bleve begge Sider af hans Væsen aabenbare for det store Publikum. Det kunde ikke Andet end gjøre en betydelig Virkning paa Sindene, at denne Fabius Cunctator, der saa længe havde holdt sig tilbage fra Tidens Problemer, nu følte Øjeblikket kommet til at indtage sin Position iblandt de Mænd, der fægte Tidens Kamp. Romanen er en værdig og fornem Protest, nedlagt mod dem, der endnu i vore Dage ville lægge Baand paa Tænke- og Lærefriheden. Den har al Polemik mod Dogmerne bag sig. Den fremstiller alle sine Hovedpersoner som levende klart og bevidst i den Atmosfære af frie Ideer, der er den moderne Tids Livsluft. Det er et af de Værker, der have en længe tilbageholdt, langsomt modnet personlig Bekjendelses Inderlighed og som derfor besidde en Levedygtighed, hvilken ingen formel Ubehændighed eller Mangel kan skade. Bogen mangler som et første Forsøg adskilligt i at være en ret Roman: Det skorter, som det var at vente, dens Helt paa Aktivitet, paa virksom Mandskraft, Bogen samler sig ikke

om en enkelt, absolut herskende, aandelig Interesse, den altopslugende Erotik lader ikke Ideen fremtræde saa klart og centralt som den er tænkt af Digteren. Den afgjørende Vending i Bogen synes at forestaa, hvor Franzelius efter Balders Begravelse paa Lorinsers Angivelse er bleven kastet i Fængsel. Her siger Edwin udtrykkeligt: «De ville den aabne Krig, de udfordre den selv, og der vil ikke blive Fred, for den ærligt er fægtet ud.» Men den aabne Krig udebliver, Edwin og Romanens hele lille Skare nøjes med Defensiven, og da Edwin endelig bliver færdig med sin epokegjørende Bog, er Romanen tilende. — I nær Sammenhæng med denne Mangel paa krigerisk Temperament hos Helten staar den vel store Blødhed i Følelserne, som hersker i Partierne om hans Broder Balder. Os Nordboer vil det altid forekomme ligesaa besynderligt og fremmed, at Mænd uforbeholdent lægge deres varme Følelser for hinanden for Dagen, som den Idræt at krænge sit Hjærte falder mangen Sydbo naturlig. Den strænge Iagttagen af Maal og Grænse, der udmærker Heyses Noveller, savnes her. Men hvor var det muligt andet end at store Fortrin i et saa omfangsrigt Arbejde maatte kjøbes med nogle Mangler! Ikke nok med at de ideale Kvindeskikkelser her have samme Fortrin som

i Novellerne: Heyse har her i høj Grad udvidet sit Omraade; netop de mindst ideale Figurer: Christiane, Mohr, Marquard ere uovertræffelige. Og hvilken Strøm af ægte Menneskelighed gaar ikke igjennem denne Roman! hvilket Fond af ægte alsidig Dannelse rummer den ikke! Den er ikke blot en modig, men en opbyggelig Bog.

Ved de enkelte smudsige Angreb, for hvilke den har udsat sin Forfatter, vil jeg ikke dvæle. Et Par smaa tyske Smudsblades Denunciationer interessere mig kun fordi den norske Oversætter af Goethe's Faust fandt det passende i Kristiania-«Morgenbladet» at aftrykke en af disse Smædeartikler, der i Sprogets raaeste Udtryk resumerede Bogen saaledes, som drejede den sig om lutter dyrisk Forvorpenhed og Sanselighed, med en Indledning, der gik ud paa at advare norske Familiefædre mod at lade denne Bog komme over deres Tærskel.*)

*) Eller vilde maaské ikke i sin Tid en af Datidens Herrer F. G. kunne have forfattet en «Advarsel» mod Goethes Faust ganske i Stil med den ovennævnte saaledes: «Indholdet af dette usædelige Skrift er følgende: En allerede halvgammel Læge (Dr. med.) er træt af sine Studeringer og længes efter at styrte sig ind i kjødelige Lyster. Til den Ende giver han sig Djævelen i Vold. Denne fører ham efter forskjellige lave Forlystelser (som f. Ex. bestaa i at

Paa et lille Hib fra Frankrig af burde Heyse være forberedt. Det vilde ikke været ufortjent; thi de i hans Roman forekommende Udtalelser om fransk Literatur og Aand ere ganske i den almindelige Germanismes Stil; men Hugget burde da have været riddeligere og bedre ført end i en af Nationalhadet og Selvopholdelsesdriften dikteret, uædel og indskrænket Artikel af Albert

---

drikke halvdrukne Drankere endnu mere fulde) til en ung Borgerdatter, som Faust (Doktoren) strax prøver paa at forføre. Nogle Stævnemøder hos en gammel Rufferske bane Vejen. Men da Forførelsen ikke lykkes hurtigt nok, giver Djævelen Faust et Juvelskrin, som han kan forære Pigen. Ude af Stand til at modstaa denne Gave, altsaa ikke engang forført, men kjøbt, hengiver Gretchen sig da til Faust, og for at være des mere uforstyrret med sin Galan, indgiver hun sin gamle Moder en Sovedrik, der dræber denne. Efter dernæst at være bleven Skyld i sin Broders Drab, myrder hun det Barn, hun har undfanget i Utugt. I Fængslet synger hun smudsige Viser; en begynder med de Ord: «Meine Mutter, die Hur'». At hendes Forfører lader hende aldeles i Stikken, kan ikke undre, naar man har hørt hans religiøse Principer. Han er, som Scenen, hvor hans Donna udspørger ham, tydeligt viser, ingen Kristen, ja synes ikke engang at tro paa nogen Gud, om han end griber til en hel Del tomme Udflugter for at dække sin absolute Vantro. — Da denne modbydelige Bog nu ligefuldt, som vi til vor Forundring høre, finder Læsere, ja endog Læserinder og tilmed skal laanes ret flittigt ud fra vor Bys «Athenæum», opfordre vi alle Familiefædre til at være paa deres Post».

Réville i «Revue des deux mondes», der bedst imødegaas ved disse Ord af Eduard von Hartmann: «De liberale Protestanters illiberale Intolerance mod mere frisindede Standpunkter i Almindelighed beror paa Følelsen af deres Stillings Usikkerhed. Jo mindre Kristeligt, de have i deres Lære, desto kunstigere søge de at holde Illusionen angaaende deres Kristelighed oppe, desto ivrigere maa de naturligvis vaage over den smalle Grænse, der ogsaa i deres egne Øjne adskiller dem fra Ukristelighed. Kristne, der endnu have en positiv Religions hele Skatkammer at raade over, kunne til en vis Grad være tolerante; men hvor kun Haarkløveri og Æggedans kan holde Illusionen om Kristelighed vedlige, der er enhver Tolerance umulig». Tankens Frihed var Grundideen i «Verdens Børn»; Sædernes Frihed er Grundtanken i Romanen «I Paradiset», dog ikke saaledes, at den ubetinget kan betragtes som Forsvarsindlæg derfor; thi medens Tænkefriheden kan betegnes som absolut, er den berettigede Frihed i Sæder dog kun relativ, og Digteren har ikke villet hævde mere end en relativ Frihed paa det sædelige Omraade. «I Paradiset» er desuden ogsaa et Værk af en ganske anden Art end den første Roman. Allerede den Omstændighed, at hin foregaar i det forstandsskarpe Berlin, denne i det sorgløse og

sanselige München, antyder denne Forskjel. Medens »Verdens Børn« kunde kaldes en filosofisk Roman, er »I Paradiset« en Art »roman comique«, let, gratiøs og rig paa alvorsblandet Spøg. Den har maaské sit største Værd som Psykologi af en hel større By og som Portræt af de selskabelige og kunstneriske Tilstande der. Hele München lever i denne By og i Kunststaden indtager selvfølgelig Kunstnerlivet den første Plads. Samtalerne og Reflexionerne over Kunst have ikke her det abstrakte og overflødige Præg som i de sædvanlige Kunstnerromaner; man føler, at de ikke have en Theoretiker men en Kjender til Ophavsmand, og en sand Atelierduft er udbredt over alle disse Partier af Bogen. Forfatterens hele Æsthetik lader sig sammenfatte i Ingres' gamle Definition: «L'art c'est le nu».

Med Hensyn til Handlingens Komposition betegner »I Paradiset« et utvivlsomt Fremskridt. Interessen vedligeholdes her helt igjennem, ja er i stadig Stigen, en Ros, man ikke kunde give »Verdens Børn«. Af og til ere dog de Midler, der bringe Handlingen fremad, vel ubehændige eller vilkaarlige; saaledes f. Ex. den hele Rolle, Hunden Homo spiller som deus ex machina. Den minder med sit overmenneskelige Skarpblik om hine Løver, hvem Baroktidens

Kunst fremstillede med menneskelige og majestætiske Ansigter, om hvilke der flagrede Manker, som i altfor høj Grad lignede Allongeparykker. Dog i tyske Romaner er fra Goethes Tid af ikke Handlingen, der gjerne opløser sig i flere Handlinger, men Karakteristiken Hovedsagen, og i næsten alle Bifigurerne aabenbarer denne Bog en helt ny Side af Heyses Talent. Skikkelser som Angelica, Rosenbusch, Kohle, Schnetz have et spillende, mangfoldigt Liv, der tidligere næsten var udelukket ved Heyses Stilart. Hans Aand har med ét Ord vundet Humor, den modne Mandsalders fine og stille Humor, der fuldstændiggjør hans digteriske Evne og har givet de Farver, han har paa sin Palet, den sidste Sammensmeltning.

IX.

Vi have gjennemløbet Kredsen af de Ideer og de Former, i hvilke denne Digteraand har givet sig Udtryk, og vi have set, hvorledes de organisk udvikle sig af hinanden. Vi saa, hvorledes Heyse tilsidst i Romanen kom i Kast med den moderne Tids bevægende Tanker, hvilke Novelleformen som saadan ikke kunde give Rum. Jeg udhævede imidlertid en enkelt Novelle, der ikke udmærker sig mindre ved sin Idé, end «Salamanderen» ved sin Stil.

Hver Gang Heyse har forsøgt at afvinde de gamle Myther en moderne Interesse, har han havt Lykken med sig. Det lille henrivende Ungdomsdigt «Furien» hører til det Bedste, han har skrevet. I et lille Drama «Perseus» (ikke optaget i de Samlede Værker) har han givet en ny Fortolkning af Medusa-Mythen: han har følt Medlidenhed med den stakkels skjønne Medusa, hvem den grusomme Skjæbne er bleven beskikket at virke forstenende paa Enhver, og lærer os, at det er avindsyge Gudinders Nid over hendes Kjærlighed til Perseus, der er Skyld deri. Hendes Hoved falder for hendes egen Elskedes Haand, medens hun begraver sit Ansigt i Sandet for ikke at skade ham med Blikket. Heyse har af den gamle Mythe gjort et originalt og tragisk Æventyr. Historien om «Centauren» er lystig og dybsindig. Man undrer sig ikke naar «I Paradiset» lærer os, at denne Novelle har begejstret Maleren Kohle til hans skjønne Fresker. «Vor kjære Frue fra Milo's» Pilgrimsgang, som man tror at se for sine Øjne, saa levende er Fresken beskrevet, er som Digt nær beslægtet med «Den sidste Centaur». Den sidste Centaur! det klinger næsten som den sidste Mohikaner. Hvad véd Heyse om den sidste Centaur? Hvor faar han den indført i en regulær Novelle? O det skér med megen Kunst og dog paa den

naturligste Maade af Verden. Han drager først saa at sige to Ringe inden i hinanden, saa en tredje Ring inderst, og i den maner han Centauren frem. Den første Ring er de Levendes, den anden de Dødes Verden, den tredje indeslutter let og naturligt det Overnaturliges Rige. Fortællingen begynder mod Heyses Sædvane rent selvbiografisk, altsaa med det stærkest mulige Virkelighedselement: Forfatteren kommer en sildig Aften forbi en Vinstue, hvor han i sin Ungdom én Gang ugentlig plejede at træffe sine kjæreste Kammerater og Venner, og nu lader han disse, alle afdøde, passere Revue i Erindringen. Saa træder han ind i Vinstuen, føler sig træt, og saa — med Et er det ham, som blev han opfordret til at indfinde sig i den gamle Kreds, og da Døren aabnes, se! saa sidde de der alle. Men Ingen af dem rækker den Indtrædende Haanden; der er over dem et Træk af Fremmedhed, Alvor og Kummer. Nu og da drikke de en lang Slurk Vin, da gløde for et Øjeblik de blege Kinder og matte Øjne, men strax derpaa sidde de stive og stumme og stirre ned i deres Glas. Kun En iblandt dem er ubøjet af den Skjæbne, der har ramt dem, og hvorom der efter stiltiende Overenskomst i Selskabet ikke tales. Det er Genelli, den udmærkede Maler, hvis Centaurer i Baron Schacks

Samling i München alle Rejsende betragte. En af Selskabet bemærker, at disse Genelliske Hestemennesker se saa levende ud, at man næsten skulde tro, Kunstneren selv havde sét saadan en. Og da han roligt svarer: «Det har jeg ogsaa», glide vi umærkeligt fra de Dødes Rige ind i Fabelverdenen. Han har sét Centauren — sét ham med sine egne Øjne — som denne en smuk Sommereftermiddag uden at tænke paa noget Ondt travede ind i en lille tyrolsk Landsby, hvor Genelli netop sad og drak sit Glas Vin. I gamle Dage havde denne Centaur været Læge af Profession, havde paa en Tur i Praxis over Bjærgene træt lagt sig til at sove i en Gletscherhule, var saa frossen inde — og nu først efter 2000 Aars Forløb er Isen smeltet om ham og han kan med forundrede Øjne se sig om i den forvandlede Verden. Det er Søndag og lige i Kirketiden, da han med sin mægtige Krop — foroven en farnesisk Herkules, forneden en dejlig, heroisk Stridshingst — med vajende Manke og Hale og med en Rosengren i det tykke Haar bag Øret traver igjennem de tomme Gader, kun nu og da forskrækkende en gammel Kjærling, der med hæse Skrig flygter for Synet. Han ser Kirkedøren aaben, Bygningen fuld af Mennesker og en underskjøn Kvinde med et Barn paa Armen malt over

Alteret. Nysgjærrig uden at tænke paa noget Ondt traver han ind gjennem Portalen hen over Stenfliserne, der drøne under hans mægtige Hovslag. Man begriber, hvilket Spektakel der opstaar over dette direkte fra Helvede opstandne Uhyre. Præsten skraaler, stænker Vievand imod ham og raaber: Apage, Apage! (hvad han forstaar, fordi det er Græsk), Menigheden slaar Kors for sig; forundret traver han da ud af Kirken, og ledsaget af alle Byens gamle Koner og Børn, der forfærdes over «at se den høje Rejsende saa letklædt», bevæger han sig ned til Landsbykroen, hvor Genelli sidder paa Altanen. Denne lærer da Centauren, at han er kommen et Par Hundrede Aar for sent eller for tidligt tillive igjen. I Renaissancetiden vilde man rimeligvis have taget vel imod ham. Men nutildags «i den trangbrystige, bredpandede, forskrædrede og forskaarne Pjaltebagage, der kalder sig den moderne Verden»! Genelli vover ikke at stille ham noget lystigt Horoskop: «Hvor I lader Jer se i Byer eller Landsbyer ville Gadedrengene løbe efter Jer og kaste raadne Æbler paa Jer, og de gamle Kjærlinger raabe Ak og Ve over Jer, og Præsterne udgive Jer for den lede Satan i Person o. s. v. o. s. v.». Og det gaar, som han har spaaet det. Medens den ærlige Centaur, godmodig som Styrken er det,

lader sig beglo og sit fløjelsagtige Skind beføle af Publikum, medens han i Mag tømmer en Flaske Tyrolervin efter en anden og rækker den tilbage til Husets Altan, hvor den smukke Værtshuspige staar, hvem han strax har foræret sin Rose, lure Had og Nid paa hans Fordærv. En hel Sammensværgelse har dannet sig imod ham. «I Spidsen stod naturligvis den højærværdige Gejstlighed, der fandt det meget betænkeligt for dens Sogneborns Sjælefrelse, om de saaledes indlod sig nærmere med et rimeligvis udøbt, fuldkomment nøgent og formodentlig meget usædeligt Dyremenneske». Ligesaa forbitret viser en Italiener sig, der paa Markedet foreviser en Kalv med to Hoveder og fem Ben. Centauren ser man gratis, han er levende og drikker og snakker og vil maaské endog lade sig bevæge til at gjøre nogle Kunstberiderkunster. Kalven er et roligt Geni og til at gjøre Beriderkunster viser den ingen Tilbøjelighed. I Konkurrencen kan Italieneren ikke finde sig. «Der er Forskjel, udvikler han for Præsten, mellem en af Politiet approberet Naturmærkværdighed og en aldeles usandsynlig, aldrig forhen sét Vanskabning, der uden Pas eller Vandrebog foruroliger Egnen og stjæler ærlige fembenede Kalve Brødet ud af Munden». Men den lidenskabeligste Modstander af Centauren er dog

den lille skjævbenede Landsbyskrædder, den smukke Opvartningspiges Brudgom. Da han i sin Skinsyge har kaldt den Fremmede et nøgent Bæst, har den skjønne Nanni ladet ham forstaa, at Andre kunde være glade, hvis de behøvede at skamme sig lige saa lidt ved at vise sig nøgne. Ogsaa Skrædderen beklager sig da for Præsten: den nye Mode, som den Ubekjendte indfører, maa jo ruinere Skrædderhaandværket i Bund og Grund og gjøre det af med al Moral og Velanstændighed. Medens Centauren da nu i sin muntre Stemning netop er ifærd med i Værtshusets Gaard at fornøje de Omstaaende med en højst gratiøs og ejendommelig Dans, som han opfører med den smukke Nanni siddende paa sin Ryg, komme alle de Sammensvorne med beredne Gendarmer for at gribe ham. Uden at værdige dem mindste Opmærksomhed fortsætter han sin Dans, trykker den smukke Piges Hænder et Øjeblik fast mod sit Bryst, og sætter saa i et pragtfuldt, kongeligt Spring bort over den hele Skares Hoved. Pistolkugler forfølge ham uden at ramme, og snart staar han paa fri Fod paa den nærmeste Bjærgryg. Da lader han, bevæget af Pigens Bønner og Graad, hende sagte glide ned paa Jorden. Saa gjærne hun havde taget imod den Ubekjendtes Hyldest og saa daarligt hendes Brud-

gom tog sig ud ved Siden af ham, «kunde hun dog ikke vente nogen Forsørgelse af denne ridende Udlænding». Hendes praktiske Sans sejrer, og som en jaget Gemse «springer hun fra Sten til Sten nedad Skraaningen i sin Skrædders Arme». Et Udtryk af guddommelig Haan og Melankoli glider hen over Centaurens Aasyn, man ser ham fjærne sig og kort efter forsvinder han i Horisonten.

Her stanser Genelli, den stille Kreds bryder op — og Digteren vaagner i Vinhandlerens Forstue.

Lutter Egenskaber, som gjøre Læsningen af et Digterværk til en Nydelse, synes mig forenede i dette Æventyr. En høj Humor, der kaster et mildt Skjær over alle Enkeltheder, de sarteste Halvtoner og det fineste Clair-Obskur, der lader Handlingen fra Dagens Lys glide over i en Drøm om lutter Døde for saa atter at lade Skyggeverdenens Tusmørke oplyses af en Solstraale fra det gamle Hellas. Hertil kommer en dyb Idé, aldeles ejendommelig for dens Digter. Thi denne Spøg er jo i fuldt Alvor en Hymne til Friheden i Kunsten som i Livet, og til Friheden, som Heyse altid har opfattet den. For ham bestaar Friheden ikke (som f. Ex. for Ibsen) kun i Kampen for Frihed, men er paa det religiøse Omraade Naturens Protest mod Dogmet, paa det sociale og sædelige Omraade Naturens

Protest mod Konveniensen. Gjennem Natur til Frihed! Det er han Vej og hans Løsen. Saaledes bliver Centauren som halvt Naturvæsen, halv Guddom hans Fantasi et kjært Symbol. Hvor skjøn er ikke Centauren i sin stolte Kraft ved den Rest af gammelgræsk Blod, der er bevaret i dens Aarer! Hvor maa den ikke døje, Stakkel, for den Levning af Oldtidshedenskab, der er gjenopstaaet i den, og som efter et Par tusinde Aar at have været frosset inde, først nu i vore Dage, da Gletscherne begynde at smelte, er vaagnet og vover sig frem for Dagens Lys! Hvor meget lærerigere, hvor meget mere satte og moralske finde ikke alle dens civiliserede Omgivelser dens interessante Rivaler, de udstoppede Kalve med to Tunger og fem aldeles ikke til Fremskriden bestemte, men højst konservative og deres Plads konserverende Ben! Disse «Mærkværdigheder» overtræde aldrig nogen borgerlig Vedtægt, lade sig kun vise frem med Øvrighedens og Gejstlighedens Tilladelse og ere ikke mindre ualmindelige for det. De ville evigt vedblive at være Centaurens Rivaler, stillede jævnsides med den af Nogle, langt foretrukne for den af Mange.

Og er ikke Digteren paa sin Vingehest midt i dette smaalige moderne Samfund virkelig den sande «sidste Centaur»?

X.

Jeg har optegnet nogle Ytringer om Heyse, gunstige og ugunstige mellem hverandre, sande Stemmer fra Publikum.

«Heyse», sagde En, «det er Kvindelægen, den tyske Kvindelæge, der grundigt har forstaaet Goethe's Ord:

Es ist ihr ewig Weh und Ach
So tausendfach
Aus einem Punkte zu curiren.

Det er ingen Digter for Mænd, det har Fyrst Bismarck rigtigt følt».

«Tværtimod», indvendte en Anden, «Heyse er i høj Grad mandig. Man finder ham blød paa Grund af hans Ynde; man aner ikke, hvor megen Kraft der udfordres til at udfolde en saadan Gratie».

«Hvad er Heyse?» sagde en Tredje, «en Smaastadsbeboer, der saa længe har leget Skjul med Berlin, Verdenslivet og Politiken, at han er bleven fremmed for vor Tid og kun føler sig vel tilmode blandt Troubadourerne i Provence. Jeg sporer altid i hans Skrifter Provençaleren og Provinsialisten».

«Denne Heyse», bemærkede en Fjerde, «har trods sine 50 Aar og sin digteriske Modenhed den Svaghed, absolut at ville overtale os til den Tro,

at han er en umoralsk, letfærdig Poet. Men intet Menneske tror ham. Det er hans Straf».

«Jeg er aldrig i mit Liv bleven saadan misundt», sagde i min Nærværelse en gammel Ungdomsveninde af Heyse, «som idag, da der i et Pige-Institut, jeg besøgte, havde udbredt sig det Rygte, at jeg iaften skulde træffe sammen med Heyse i Selskabet her. Pigebørnene har enstemmig overdraget mig at bringe ham deres begejstrede Hilsener. De havde gjerne samtlig faldet ham om Halsen».

«Man kan», sagde en Kritiker, «definere Paul Heyse som den tyske Poesis Mendelssohn-Bartholdy. Han kommer som Mendelssohn efter de store Mestere. Hans Væsen er som Komponistens et tysk lyrisk og tænksomt Naturel gjennemtrængt med den fineste, sydlandske Dannelse. Dem begge fattes den store Pathos, det dramatiske Elements gjennemgribende Vælde og Storm; men begge have de naturlig Værdighed i deres Alvor, henrivende Elskværdighed og Ynde i deres Spøg, begge ere de gjennemdannede i deres Form og i Udførelsen Virtuoser».

JOHN STUART MILL.

(1872–80.)

I.

En Dag i Juli 1870, da jeg i Paris læsende gik op og ned i mit Værelse, hørte jeg en beskeden Banken paa Døren. Uhrmageren! tænkte jeg. Thi det var netop den bestemte Tid, paa hvilken en Gang om Ugen en af Uhrmagerens Svende plejede at indfinde sig for at trække alle Taffeluhrene op i det lille Hotel garni.

Jeg aabnede Døren og udenfor stod en aldrende, høj, mager Mand i en temmelig lang, sort Frakke, der var knappet om Livet. «Træd nærmere!» sagde jeg uden at se nøjere paa ham og greb paany efter min Bog. Men Manden blev staaende, lettede paa sin Hat og nævnede spørgende mit Navn. «Det er mig,» svarede jeg, og før jeg kunde spørge paany, hørte jeg de med dæmpet Stemme sagte Ord: «Jeg er

Hr. Mill.» Havde Manden forestillet sig som Konge af Portugal, var jeg næppe bleven mere forundret, og jeg véd ikke, hvad han kunde have sagt, der i Øjeblikket havde voldt mig større Glæde. Min Følelse var den, som under det første Kejserdømme en Korporal af den unge Garde fornam, naar Napoleon under en af sine Runder i Lejren værdigedes, med et Nap i Øreflippen at bemærke hans Existens. Uvilkaarligt betænkte jeg i samme Øjeblik Forskjellen mellem hans Adfærd og den, som en Mand med Tyvendedelen af hans Navnkundighed vilde vise i Danmark, hvor en Notabilitet vejer sin Fornemhed ti Gange paa en Guldvægt, inden det kunde falde ham ind personlig at opsøge en ung Mand uden Navn og Betydning.

Mine Bestræbelser for at gjøre Stuart Mill bekjendt i Danmark havde vakt hans Interesse for mig, han havde jævnlig skrevet mig til og endnu oftere sendt mig Brochurer og Blade, der kunde være mig til Nytte, saavel til Kjøbenhavn som til Paris. Han vidste altsaa min Adresse, og da han nu netop befandt sig paa Gjennemrejse i Paris og underligt nok ikke havde en eneste Bekjendt i denne Stad, havde han ikke skyet den Umag at tilbagelægge den lange Vej

fra Windsor Hotel til Rue Mazarin tilfods for at gjøre sin unge Korrespondent et Besøg.

Da han havde sagt sit Navn, kjendte jeg ham strax fra hans Portræt. Det gav dog saa lidet en Forestilling om Ansigtsudtryk og Hudfarve som om Maaden, hvorpaa han gik og stod. Skjønt han var 64 Aar gammel, var hans Hud skjær og frisk som et Barns. Han havde denne Barne-Teint og disse røde Kinder, som man næsten aldrig finder hos ældre Mænd paa Fastlandet, men som man ikke sjældent iagttager hos de hvidhaarede Gentlemen, der om Middagen ride i Hydepark. Hans Øjne vare klare og dybt mørkeblaa, Panden høj og hvælvet med en stærkt fremspringende Knude over venstre Øje; det saa ud som havde Tankernes Arbejden tvunget deres Organer til at udvide sig og skaffe Plads. Næsen var stor, smal og krum. Ansigtet med de stilfulde og store Træk havde et ganske usammensat, men intet roligt Udtryk; nervøse Trækninger løb hen derover og syntes at røbe Sjælens uroligt sitrende Liv; han søgte efter Ordene og stammede undertiden i Begyndelsen af en Sætning. Siddende saa han med dette friske, prægtige Fysiognomi og denne vældige Pande ud som en endnu ung og kraftig Mand. Da jeg senere ledsagede ham paa Gaden, bemærkede jeg, at

der var noget Haltende ved hans Gang, saa hurtigt han end gik, og at man, trods hans ranke Væxt, dog saa' Alderens Spor i hans Holdning. Hans Paaklædning gjorde ham ældre end han var. Den gammeldags Dragt, han bar, vidnede om hans fuldstændige Ligegyldighed for sit Udseende. Han var sortklædt og bar helt op om sin Hat et Flor, der slog mange uregelmæssige Folder. Efter saa mange Aars Forløb gik han endnu i Sorg for sin afdøde Hustru.

Iøvrigt bar hans Person ingen Skjødesløshed tilskue; den talte om stille Adel og fuldendt Selvbeherskelse. Selv uden at have læst hans Værker kunde man se, at det var en af Tankens Konger, der havde taget Plads der i den røde Lænestol ved Kaminen med det Taffeluhr, som jeg havde næret en saa ugrundet Mistanke imod ham for at ville trække op.

II.

Han talte først om sin Hustru, hvis Grav i Avignon han lige havde forladt. Han havde bygget sig et Hus i denne By, hvor hun var død, og tilbragte altid den halve Del af Aaret der. Allerede i Indledningen til hendes Afhandling «Enfranchisement of women», der danner

Grundlaget for hans eget Skrift om Kvindens Stilling, havde han givet sin Begejstring for den Afdøde et offenligt Udtryk. Han havde der sagt at Tabet af Forfatterinden, selv i rent intellektuel Henseende, hverken kunde erstattes eller blot lindres; han havde erklæret at han hellere ønskede Afhandlingen ulæst end læst med den Forestilling, at der i den kunde findes blot det svageste Billede af hendes Sjæl; thi denne Sjæl havde ved sin Forening af de sjældneste og tilsyneladende mest uforenelige Fortrin været uden Lige, ja han havde kaldt »den højeste Poesi, Filosofi, Rhetorik og Kunst« for »trivielle« i Sammenligning med hendes Evners Niveau, kun i Stand til at udtrykke en ringe Del af hendes Væsen, og havde sluttet med den Profeti, at hvis Menneskeslægten vedblev at udvikle sig til det Bedre, vilde dens aandelige Historie i tilkommende Tider ikke være Andet end »en fremskridende Udførelse af hendes Tanker og Virkeliggjørelse af hendes Ideer«. I denne Tone talte han ogsaa i mit Værelse om hende. Man kan mene, at den Mand, der udtrykte sig saaledes, just ikke var nogen stor Portrætmaler, og man kan betvivle den objektive Rigtighed af hans Dom; men man kan ikke, som det paa Grund af hans ultrarationalistiske Standpunkt i Kvindesagen

undertiden er skét, beskylde ham for at betragte Ægteskabet som en blot Kontrakt. Store Digtere som Dante eller Petrarca have sat de af dem paa fantastisk Maade elskede Kvinder et fantastisk Monument, men jeg véd ikke, at nogen Digter har givet den elskende Beundring af et kvindeligt Væsen et saa varmt og sanddru Vidnesbyrd, som Mill har afgivet det om sin Hustrus Værd og blivende Betydning for ham. Den Indskrift, han lod indhugge paa hendes Gravsten i Avignon, er ikke Bevis paa nogen kunstnerisk Begavelse for Lapidar-Stilen; den har altfor mange og altfor lovprisende Ord. Men hvor energisk og skjøn er ikke den Sætning, med hvilken den slutter: «Were there even a few hearts and intellects like hers, this earth would already become the hoped-for heaven».

Jeg spurgte Mill, om hans Hustru havde skrevet Andet end det af ham Udgivne. «Nej,» svarede han, «men rundt omkring i mine Skrifter finder De hendes Ideer; de bedste Stykker i alle mine Bøger er af hende.» «Ogsaa i Logiken?» spurgte jeg paany. «Nej!» gav han halvt undskyldende til Svar, «den skrev jeg, før jeg blev gift». Jeg kunde ikke bare mig for at tænke, at Fru Mills Bidrag til Logiken maaské ogsaa i modsat Tilfælde havde været

lidet fremtrædende; lidt maa dog Mill selv have hittet paa. Men den ærbødige Underkastelse, der i denne Samtale kom til Orde, var ejendommelig for den store Tænkers Naturel.

Der laa et dybt Hang i hans Sind til ikke blot at tjene en Sag, men en personlig Inkarnation af det Aandelige, der var ham helligst, og saaledes kom han til efter hinanden at dyrke to Personligheder, der, skjønt begge sjældne og højst betydelige, næppe vare ham overlegne, hans Fader og hans Hustru. Til Faderen (og til Bentham) saa' han i sin første Ungdom op, til sin Hustru i hele den øvrige Del af sit Liv.

Ingen, der har læst Mills Selvbiografi, vil have glemt den mørke Skildring, som han giver af den fortvivlede Slaphedstilstand, der hos ham indledede Mandsalderen. Det var en lang og smertelig Krise, under hvilken hans Natur reagerede mod den ved hans abnorme Opdragelse fremkaldte Overudvikling af hans Evner. Istedenfor at beundre den fuldkomne aandelige Konstitution, der lod Mill gaa uskadt og fuldt udrustet ud af en saa overbebyrdende og farlig Skole som hans Faders, fandt den engelske Gjennemsnitsdannelse Behag i at stemple ham som en Abnormitet, der ikke var egnet til Lærer eller Forbilled. I det utroligt store og mangeartede Kundskabsforraad, han allerede som Dreng var

sat i Besiddelse af, søgte man Beviset for hans Lærdommes Unaturlighed og Stuart Mills «Umenneskelighed». Hvad kunde man vente sig af en Læsemaskine, der tre Aar gammel lærte Græsk og i det trettende Aar gjennemgik et Kursus i Statsøkonomi? Den Krise, som fulgte paa Overanstrængelsen er ikke bleven mindre mistydet end Drengens encyklopædiske Opdragelse. Dens Symptomer vare en fuldkommen Ligegyldighed for alle Formaal, som den unge Mand tidligere havde fundet det værd at tilstræbe, og en uafbrudt Glædesløshed, under hvilken han spurgte sig selv, om den fuldstændige Virkeliggjørelse af hans Ideer og Udførelsen af de Reformer, for hvilke han havde sværmet, vilde skaffe ham en sand Tilfredsstillelse, og saa' sig nødsaget til at besvare dette Spørgsmaal benægtende. Filosofer have heri fundet en Naturens Modsigelse af Mills Nyttelære, idet selv Virkeliggjørelsen af den højest mulige Lykke for det størst mulige Antal efter hans egen Tilstaaelse ikke vilde have gjort ham lykkelig; Theologer have i denne Krise sét en Frembryden af hin skjulte Melankoli, hin dybtliggende Fortvivlelse, i hvilken Den, der ikke tror, altid lever, selv naar han ikke véd deraf. Det er dog næppe et Vidnesbyrd mod Lykkemoralen, at Moral alene ikke skaber Lykke, og det turde

være et svagt Vidnesbyrd for Dogmetroens Uundværlighed, at en højtbegavet og kritisk anlagt Yngling paa tyve Aar (der saavel før som siden med uforstyrret Sjælero hjalp sig igjennem Verden uden dogmatisk Tro) en Vinter igjennem sank sammen under den dybe Ulyst til Handling og under den Existensens Kval, med hvilken enhver grublende Aand har at kæmpe og som næsten Enhver mindst én Gang i sit Liv maa overvinde med Anspændelse af alle sine Kræfter. Der gives blandt rigere udviklede Mænd kun faa, der ikke have kjendt hin Selvopgiven; hos enkelte er den kortvarig, hos andre kronisk; kun den ydre Anledning, der fremkalder den, og de Vaaben, der anvendes imod den, er af forskjellig Art. Enhver har sit Panser mod Mismodet, En Arbejdsdriften, en Anden Ærgjærrigheden, En Familielivet, en Anden Letsindigheden; men gjennem Sammenføjningerne i alle disse Pansre borer Livsleden sig sin Vej. Hos Stuart Mill var nu øjensynligt dette Panser Visheden om at handle i et andet Menneskes Aand, som han skattede langt højere end sig selv. Man bør ikke overse hans egen Ytring om, at hvis han paa hin Tid havde elsket nogen Anden højt nok til at betro denne Anden sin Sorg, vilde han ikke have været i den Tilstand han var». Havde Mill dengang

kjendt sin tilkommende Hustru, vilde Krisen utvivlsomt ikke have antaget hin akute Karakter, hun havde sikrere end Dogmer- og Moralsystemer hjulpet ham ud over hans dybe Nedslaaethed. Det sér man allerede af de træffende Ord, med hvilke han har skildret sin Tilstand: «Jeg var strandet ved Begyndelsen af min Rejse med et Skib, som hverken manglede god Udrustning eller et Ror, men det havde intet Sejl.» Sejlet paa dette Skib, der havde saa rig og kostbar en Ladning inde, var og blev netop hint sværmeriske Hang til at forgude og underkaste sig. Paa hint Tidspunkt var Faderens Indflydelse i Aftagen, Hustruens endnu ikke begyndt, følgelig laa han stille.

Saa meget fremgik allerede af den allerførste Samtale med Stuart Mill, at Vindingen af denne Veninde var det store Lod i hans Liv. Kun paa et eneste Sted, hvor han taler om hende, er det lykkedes ham at give en Forestilling om hendes Væsens Ejendommelighed, det er hvor han sammenligner hende med Shelley. En kvindelig Shelley — saaledes stod hun for ham i hans Ungdom; senere syntes endog Shelley, der saa tidligt bortreves af Døden, i Tænke-Evne og intellektuel Modenhed ham kun et Barn i Sammenligning med hende. Han angiver flere Gange i bestemtere Udtryk, hvad han skylder

hende: Blikket for de fjærneste Formaal ɔ: for Theoriens sidste Konsekvenser, og Blikket for de nærmeste Midler ɔ: for det, der i Praxis umiddelbart lod sig opnaa. Den oprindelige Begavelse, han tillægger sig selv, var kun rettet paa hvad der forbandt disse Yderligheder, Mellemsfærens moralske og politiske Sandheder.

Det forekommer mig dog ikke meget sandsynligt at Fru Stuart Mill direkte har inspireret sin Mand nye Tanker. Hendes væsenlige Betydning for ham maa, tror jeg, søges paa to andre Punkter. For det Første har hun styrket hans Mod til at tænke, og mere end Tankernes Nyhed er det ogsaa Tænkemodet, der giver de klassiske blandt hans Skrifter, f. Ex. Bogen «Om Frihed», deres Præg. Flere Gange kom han, allerede i vor første Samtale, med Beklagelse tilbage til den Mangel paa Mod, der allevegne holder Skribenterne tilbage fra Forsvaret af nye Ideer. Han sagde: Der gives Talenter af første Rang som George Sand, hvis væsenligste Originalitet bestaar i Modet. «Jeg sér,» tilføjede han, «bort fra hendes ubeskriveligt skjønne Stil, hvis Musik, som jeg engang har skrevet, kun kan sammenlignes med Vellyden af en hel Symfoni.»

For det Andet har Fru Mill ved sin kvindelige Universalitet beskyttet sin Mand mod at løbe sig fast i nogensomhelst Fordom. Hun har hæget

om en vis Skepsis i hans Sind, har i Doktrinernes Is holdt en Vaage aaben hos ham, og idet hun stemte ham til Tvivl, har hun bevirket, at han stadig skred frem. Medens Flertallet af saakaldt frisindede Mænd næsten altid kjøbe relativ Frisindethed paa et enkelt Punkt med dobbelt Forstokkethed paa andre, var Mill altid paa sin Post mod konventionelle Fordomme, ja gik endog til sin Død angrebsvis tilværks imod dem, opsøgte dem med fuldkommen Uforfærdethed i deres Forskansninger for at forklare og tilintetgjøre dem.

Sluttelig kan der næppe herske nogen Tvivl om, at Fru Mill har havt en stor Andel i hendes Mands Optræden til Gunst for Kvindernes Samfundsstilling. Det interesserede mig at erfare, om han havde svaret sine Angribere i Kvindespørgsmaalet. Han havde ikke givet dem noget Svar og vilde det heller ikke. «Hvorfor,» sagde han, «altid gjentage det Samme; Ingen af dem har forebragt noget af Værdi.» Jeg berørte mange Lægers Modstand, de Indvendinger, der beraabe sig paa de Naturnødvendigheder, som Kvinden er underkastet. Han udtalte sig meget haardt og absolut om lægevidenskabelige Fordomme i Almindelighed: «Der gives,» sagde han, «ingen fordomsfuldere Mennesker end Lægerne.» Længe og med For-

kjærlighed dvælede han derimod ved Kvindernes Lyst og ikke sjældne Kald til lægevidenskabelig Gjerning. Han talte om Miss Garrett, der nylig havde underkastet sig Examen som Læge i Paris og roste hende som den første Kvinde, der havde vist dette Mod. I et Brev til mig havde han engang betegnet Kvindespørgsmaalet som «det i hans Øjne vigtigste af alle Nutidens politiske Spørgsmaal»; det var i ethvert Tilfælde i hans sidste Leveaar et af dem, der sysselsatte ham personligt mest.

Han skyede hverken skriftligt eller mundtligt de stærkeste Udtryk for at stille sin Opfattelse af det Unaturlige i Kvindernes Afhængighed i det rette Lys. Han havde jo end ikke frygtet at udæske Latteren ved den stærke Paastand, at vi overhovedet indtil nu slet ikke vidste Noget om Kvindens Væsen, da vi endnu aldrig havde set det udfolde sig i Frihed, ret som om den hele Historie og den hele Literatur, som om Rafaels sixtinske Madonna, Shakespeares unge Piger, samtlige af Kvinder forfattede Skrifter slet ingen Belæring gav os om det kvindelige Naturel. I dette ene Punkt var han næsten fanatisk. Han danner med sin fra den hele fysiske Sfære bortseende Tro til Kvindens Evner iblandt dette Aarhundredes Filosofer den polære Modsætning til Schopenhauer

med hans Ringeagt for Kvinden. Mill, der i alle Forhold mellem Mand og Mand var Finheden og Delikatessen selv, lod sig henrive til næsten fornærmende Ytringer, naar Anderledestænkende ytrede en afvigende Mening om hans kjære Grundspørgsmaal. Jeg befandt mig en Dag hos en berømt fransk Videnskabsmand, da Posten kom med et Brev fra Stuart Mill. Det var Svar paa en Skrivelse, i hvilken Franskmanden overfor de i «Kvindernes Underkuelse» udtalte Tanker havde ytret den Anskuelse, at den her tilstræbte Forandring i Kvindens Samfundsstilling maaské kunde faa et fortrinligt Udfald i England, hvor den stemte overens med Racekarakteren, men sikkert ikke vilde lade sig sætte igjennem i Frankrig, hvor Kvindernes Anlæg og Tilbøjeligheder vare af saa ganske forskjellig Art. Mill's fyndige Svar, som blev mig rakt med et Smil, lød saaledes: «Jeg ser i Deres Ytringer et Symptom paa den Foragt for Kvinden, der er saa gjennemgaaende i Frankrig. Alt, hvad jeg kan sige dertil, er, at de franske Kvinder gjengjælde Franskmændene denne Foragt med Renter».

Det Ejendommelige ved Mills Standpunkt i dette Emancipationsspørgsmaal var, at han ganske støttede sig paa en Sokratisk Uvidenhed. Han fraskrev som sagt Aartusinders ophobede Erfaringer

enhver Beviskraft med Hensyn til Grænserne for den saa længe trælbundne kvindelige Begavelse, og paastod, at vi ikke a priori vidste Nogetsomhelst om Kvinden. Han gik ikke ud fra noget doktrinært Begreb om særlig kvindelige Færdigheder, støttede sig til den simple Sætning, at Mændene ingen Ret havde til at forbyde Kvinderne nogen Sysselsættelse, der havde Tiltrækning for dem, og erklærede ethvert Formynderskab over dem ikke blot for uretfærdigt, men for unyttigt, da den frie Konkurrence af sig selv vilde udelukke Kvinderne fra ethvert Arbejde, hvortil de ikke duede eller i hvilket de bleve afgjort overtrufne af Manden. Han har skræmmet Mange ved strax den første Gang, da han bragte Sagen paa Bane, at drage de sidste logiske Konsekvenser af sin Lære, og f. Ex. tage Ordet for Kvindernes direkte Deltagelse i den lovgivende Virksomhed; men dog havde han som Englænder Virkelighedssans nok til at indskrænke den praktiske Agitation til et eneste Punkt. Jeg husker, jeg spurgte ham, hvorfor man i England og Amerika med Forbigaaelse af Kvindernes, som det forekom mig, allerførst nødvendige økonomiske Frigjørelse, havde rettet alle Bestræbelserne paa den dog vanskeligere opnaaelige politiske Stemmeret. Han

svarede: «Fordi, naar den er opnaaet, alt Øvrigt følger af den».

III.

Han stod op for at gaa, og da han vidste, det var min Agt at rejse til London, spurgte han mig, om jeg vilde gjøre Rejsen sammen med ham. Af Frygt for at vise mig paatrængende gav jeg et afslaaende Svar, og fik en Indbydelse til at besøge ham i England med den Opfordring, altid i Forvejen at sende ham Bud, naar jeg vilde komme, for at være sikker paa at træffe ham hjemme. Jeg havde netop dengang læst Mills mesterlige Værk om «Hamiltons Filosofi», var opfyldt deraf og havde tusinde filosofiske Spørgsmaal paa Hjærte; jeg betragtede det da som en des større Lykke for mig, at der frembød sig en saa sjælden Lejlighed til at diskutere mine Tvivl med Forfatteren selv, og en Uge efter ringede jeg paa ved Havelaagen udenfor Stuart Mills Sted i Blackheath Park nær ved London, denne Laage, foran hvilken jeg aldrig har staaet uden glad Forventning og som jeg aldrig har lukket efter mig uden Følelsen af at være aandelig beriget. Andre Mennesker blive bevægede, naar en Konge viser dem en nedladende Opmærksom-

hed. Hvad er en Konge? Frasét den høje aarlige Appanage er han en Magthaver. Det forekommer mig da, at Mænd som Stuart Mill ere de sande Konger; thi det er Mænd som ham, der i Virkeligheden regere Landene, ja regere dem endnu efter deres Død.

Min Universitetsopdragelse i Kjobenhavn havde været abstrakt-metafysisk; de filosofiske Professorer havde trods deres Menneskevæsens dybe Forskjelligartethed og Uligheden mellem dem paa det religiose Omraade, i alt Væsenligt det samme Skolepræg. De havde begge begyndt deres Løbebane som Theologer og vare saa begge blevne Hegelianere, den ene paavirket af det Hegelske Højre, den anden af det Hegelske Venstre. De havde dernæst, som i hin Tid Nordevropas fleste Filosoferende, «emanciperet sig fra Hegel», hvad dog var saaledes at forstaa, at Hegel stadig i deres Tankekreds var det Første og det Sidste; hans Methode blev, snart med abstrakt Skarpsindighed, snart med sofistisk Smidighed, lært fra det Katheder af, der var helliget Dyrkelsen af det Absolute, Subjekt-Objektet; hans Værker bleve citerede, hans Par Vittigheder gjentagne, og en trættende, endeløs Polemik ført mod hans formentlige Vildfarelser, om hvilke vi erfor, at de næsten alle havde deres Grund i hans Undervurdering af

det Reale, især i hans mangelfulde Indsigt i Naturvidenskaberne. Men selv hans Vildfarelser maatte synes Tilhøreren kosteligere end andre Tænkeres Sandheder, da det for at naa til Sandheden — som den mest opsigtvækkende Professors Exempel viste — altid var nødvendigt at krybe igjennem en Vildfarelse af Hegel. Ved Kjøbenhavns Universitet gjaldt tiltrods for dets ellers ikke altfor venskabelige Forhold til Tyskland den Sætning for ubestridelig, at den moderne Filosofi var en *tysk*, som den antike en *græsk* Videnskab. Den engelske Empirismes og den franske Positivismes Existens var ikke anerkjendt paa Universitetet; særligt om engelsk Filosofi hørte vi kun tale som om en af Kant længst overvunden og tilintetgjort Retning. Det var kun ved en vis Kraftanstrængelse bleven mig muligt, saa godt det gik, at vikle mig ud af den i Danmark herskende Skoles Ledebaand, og jeg stod dengang endnu vaklende mellem spekulative og positivistiske Tendenser. Jeg lagde overfor Stuart Mill ikke Dølgsmaal paa min Usikkerhed.

»De kjender altsaa Hegel saa nøje,» sagde han, »De forstaar Tysk?»

»Jeg læser det næsten lige saa let som mit Modersmaal.»

»Jeg forstaar ikke Tysk,» svarte han, »og

har aldrig læst en Linje af den tyske Literatur i Originalen; ja, jeg kan saa lidt Tysk, at jeg i Tyskland endog har Møje med at finde mig tilrette paa Jernbanestationer og deslige.»

«De kjender den tyske Filosofi af Oversættelser?»

«Kant har jeg læst i en Oversættelse, af Hegel heller ikke i Oversættelse det Ringeste. Jeg kjender ham kun af Referater og Modskrifter, bedst af den kortfattede Fremstilling, som Englands eneste Hegelianer, Sterling har givet.»

«Og hvilket Indtryk har De faaet af Hegel?»

«Det, at de Skrifter, i hvilke Hegel har forsøgt at anvende sine Principer, maaské kunne indeholde et og andet Godt, men at Alt, hvad han har skrevet af ren Metafysik, er Nonsens.»

Jeg studsede ved Ordet og ytrede, at dette Ord dog vel maatte forstaas cum grano salis.

«Nej, ganske efter Ordlyden,» svarte han. Han dvælede ved Systemets Grundrids, ved den første Begyndelse, Læren om Væren, der identificeres med Intet, og udraabte:

«Hvad vil De, der skal komme ud af det Hele, naar man begynder med en saadan Sofisme? Har De virkelig læst Hegel selv?»

«Ganske vist, det Meste, han har skrevet.»

Mill (med en højst vantro Mine): «Og De har forstaaet ham?»

«Jeg tænker det, i det Mindste i alle Hovedtræk.»

«Han (med næsten naiv Forundring): «Men er der da virkelig Noget at forstaa?»

Jeg forsøgte at besvare dette besynderlige og vidtløftige Spørgsmaal saa godt jeg kunde, og Mill sagde, ikke just overbevist, men imødekommende: Jeg begriber meget godt den Pietet og Taknemmelighed, som De føler mod Hegel. Man er altid dem taknemmelig, der lærte En at tænke.»

Aldrig har jeg som under denne Samtale følt, hvor ganske Mill var en Mand af én Støbning, en ægte Englænder, egensindig og haardnakket, udrustet med en særegen benet og knoklet Viljeskraft og absolut berøvet Evnen til smidig kritisk Tilegnelse. Dog hvad der ved denne Lejlighed greb mig mest, det var det dybe Indtryk, jeg modtog, af den mærkværdige Uvidenhed, som endnu i den anden Halvdel af det nittende Aarhundrede de betydeligste Mænd i de forskjellige Lande, selv i de Par Hovedlande, nære om hverandres Fortjenester og Værd. Jeg følte, at man kunde gjøre en ikke ganske ringe Nytte blot ved at studere, konfrontere og

forstaa disse udmærkede Aander, der ikke forstaa hinanden indbyrdes.

Jeg søgte at føre den Synsmaade, jeg skyldte min Universitetsopdragelse, i Ilden mod den empiriske Filosofis Principer. Til min Forundring vare alle de Argumenter, jeg forebragte og af hvis Virkning paa Mill jeg havde lovet mig meget, ham længst bekjendte. «Det er», sagde han, «de gamle tyske Argumenter»; han førte dem alle tilbage til Kant og havde sine Svar paa rede Haand.

Det er her ikke Stedet til at behandle Realiteten af det store, mellem de to moderne Skoler svævende Stridsspørgsmaal, et Spørgsmaal, der i Tyskland næsten af alle Tænkerne bliver besvaret i tysk, i England næsten af alle Tænkerne i engelsk Aand; naturligvis vilde Stuart Mill ingenlunde indrømme, at David Hume var gjendrevet af Kant, en Anskuelse, jeg nu fuldstændig deler, og der efter min Opfattelse, naar den nærværende Kant-Forgudelse har lagt sig noget, vil trænge almindeligt igjennem. Et Tidens Tegn er det i denne Henseende, at de yngre Professorer og Docenter ved Berliner-Universitetet alle tilhøre den engelske Retning i Filosofien og at der fra dette Universitet er udgaaet en Bog som Friedrich Paulsen's «Kants Erkjendelsestheori». Dengang anede jeg vel

allerede, at den rationalistiske og den empiriske Erkjendelseslære paa en eller anden Maade maatte kunne bringes i Overensstemmelse med hinanden; men jeg kjendte endnu ikke Herbert Spencers simple Løsning af Gaaden. Mill udtalte sig kort men afgjort mod alle Mæglingsforsøg og sluttede med de ejendommeligt beskedne, men faste Ord, der ere blevne i min Erindring: «Jeg tror, at man maa vælge imellem Theorierne.»

I denne Aand udtalte han sig ogsaa om de forskjellige moderne Filosofer, der stode ham nær. Han anbefalede mig at studere Herbert Spencer, dog vilde han ikke raade mig til Sysselsættelse med denne Tænkers senere Værker; han mente, at Spencer i dem havde fjærnet sig fra «den gode Methode»; han anbefalede mig derimod indtrængende Spencers «Principles of Psychology» og især Bains to Hovedværker «The senses and the intellect» og «The emotions and the will». Han forærede mig et Exemplar af den af ham og Bain i Forening udgivne og med Anmærkninger forsynede Udgave af hans Faders Bog «Analysis of the human mind», idet han priste dette Værk som et Hovedværk af den engelske Skole i dette Aarhundrede, og da jeg havde talt til ham om min Beundring for hans Kritik af den Hamiltonske Filosofi, sendte han mig Dagen

efter endnu denne Bog. Næsten af sig selv maatte Samtalen falde paa Taines dengang lige udkomne Værk «De l'intelligence», i hvilket Mill saa ivrigt er gransket, benyttet og gjendrevet, og som maaské er det varigste Mindesmærke, den engelske Retning i den moderne franske Filosofi har sat sig. Mill roste Taine, kaldte hans Bog en af det nye Frankrigs grundigste og betydeligste Bøger og sagde mig om den omtrent hvad jeg senere fandt gjentaget i hans Anmeldelse af dette Værk i Fortnightly Review (Juli 1870); Bogen som Helhed var ham kjær; mod dens sidste Kapitler havde han samme Art af Indvendinger at gjøre som mod Herbert Spencers senere Værker. Man maatte jo efter hans Overbevisning én Gang for alle «vælge» afgjort imellem Empiriens betingede Viden og Intuitionens ubetingede Vished, og Taine havde i den sidste Bog af sit Værk netop forsøgt at opstille Axiomer, der ikke lode sig udlede af Erfaringen og som derfor havde Gyldighed for hele Verdensaltet, uafhængigt af Grænserne for vor Erfaring. Mill mente som bekjendt end ikke at kunne sikre Algebraens og Geometriens Læresætninger, hvis empiriske Oprindelse han søgte at fremstille, Mere end et indskrænket Herredømme. Han roste den lille Bog «Essays by a barrister», af hvilken han

selv har citeret nogle Sætninger. Den anonyme engelske Forfatter finder det fuldstændig tænkeligt, at saavel vor lille Tabel som vore geometriske Haandbøger ere ugyldige i andre Solsystemer. Spørgsmaalet er, siger han, om vor Sikkerhed paa Sandheden af den lille Tabel hidrører fra Erfaringen eller fra en transscendental Overbevisning om denne Sandhed, der vel fremkaldes ved Erfaring, men gaar forud for Erfaringen og former denne; han opstiller som Talsmand for den første Synsmaade nogle tankevækkende Exempler:

«Der gives en Verden, i hvilken naar to Par Ting enten bringes i Nærheden af hinanden eller iagttages sammen, en femte Ting umiddelbart bliver skabt og træder frem indenfor dens Synskreds, der er beskjæftiget med at sammenlægge to og to. Dette er sikkert nok ikke ufatteligt, thi vi kunne let, naar vi tænke paa almindelige Taskenspillerkunster [eller paa Skuddage] gjøre os en Forestilling om dette Resultat. Lige saa lidt kan man sige, at Sagen overgaar Almagtens Kræfter. I en saadan Verden vilde nu utvivlsomt to og to være fem. Dette viser, at denne Sammenlægning aldeles ikke i og for sig er ufattelig, og dog er det paa den anden Side saare let at indse, hvorfor vi ere absolut overbeviste om, at to og to er fire. Der gives formodenlig næppe et Øjeblik i vort Liv, hvor vi ikke erfare denne Kjendsgjerning. Vi se den, saa ofte vi tælle fire Bøger, fire Borde eller Stole, fire Mænd paa Gaden eller de fire Hjørner af en Brosten, og vi føle os vissere paa denne Kjendsgjerning end paa, at Solen vil staa op imorgen,

fordi vor Erfaring angaaende den er saa meget rigere og finder Anvendelse paa et saadant Utal af Tilfælde. Det er heller ikke sandt, at Alle, der have foretaget denne Addition, ere lige overbeviste om dens Rigtighed. En Dreng, der netop har lært Tabellen, er ganske vis paa, at to og to er fire, men ofte yderst usikker paa om 7 Gange 9 er 63 eller ikke. Naar hans Lærer sagde ham, at to Gange to er fem, vilde hans Vished blive stærkt rokket.

Man kunde ogsaa tænke sig en Verden, i hvilken det blev almindelig antaget, at to lige Linjer indesluttede et Rum. Man forestille sig en Mand, der aldrig gjennem nogen af sine Sanser havde gjort nogen Erfaring angaaende lige Linjer, og man tænke sig ham pludselig stillet ved en Jærnbane, der med fuldkomment lige Linjer strakte sig ud i det Uendelige i begge Retninger. Han vilde se Skinnerne — de første lige Linjer han nogensinde havde mødt — mødes i begge Horisonter eller dog nærme sig hinanden stedse mere, og han vilde i Mangel af enhver anden Erfaring slutte, at de virkelig, naar de blot fortsattes langt nok, vilde omspænde et Rum. Erfaring alene kunde rive ham ud af Vildfarelsen. En Verden, i hvilken enhver Gjenstand var rund, alene med Undtagelse af en lige, men utilgængelig Jærnbane, vilde være en Verden, i hvilken Enhver vilde tro om to parallelle Linjer, at de vare i Stand til at indeslutte et Rum.»

Mill gav disse humoristiske Sofismer, som man næppe vilde behøve Spencers «The test of truth» eller Jevons' Kritik af Mill for at gjennemskue, sit Bifald, eller rettere: han hyldede den Grundanskuelse, af hvilken de udsprang. Hvis vi kun havde Synets Sans uden Følesansen, saa

vilde vi — sagde han — ikke nære nogen Tvivl om, at to eller flere Legemer kunde befinde sig paa samme Sted; saa fuldstændigt afhænge hine saakaldte aprioriske Axiomer af vore Organers og Erfaringers Beskaffenhed.»

IV.

Samtalen faldt engang paa Forholdene i Rom i de Dage. Jeg sammenlignede den religiøse Tilstand i Italien med den i Frankrig, mindede Stuart Mill om en Sammenstrømning af Beaumonden til en Kirke, som vi begge havde iagttaget i Paris, og sagde: «De har i Deres «Dissertations and Discussions» skrevet nogle Ord, som De næppe vilde lade gjælde nu; De siger der: Man kan for de højere Klassers Vedkommende ligesaa gjærne kalde Frankrig et buddhistisk Land som et katholsk; det Ene er ikke mere sandt end det Andet — Vil De endnu forsvare denne Sætning?» Han svarede: «Det var dengang sandere end det nu er; der er i vore Dage kommet en ny Reaktion, som jeg ikke kunde tænke mig Muligheden af. Jeg troede i min Ungdom ikke, at den menneskelige Aand nogensinde kunde gaa tilbage. Nu véd jeg det.» En stor Del af Skylden for denne aandelige Reaktion tillagde han den franske

Universitetsfilosofi. Han talte med en Ringeagt, der ikke kunde undre mig, om Cousin og hans Skole. «Ligefuldt,» sluttede han, «bliver jeg ved min gamle Overbevisning, at Frankrigs Historie i den nyere Tid er hele Evropas Historie.»

Denne sidste Betragtningsmaade, der i Stuart Mills Skrifter overalt skinner igjennem, er efter min Mening en Ensidighed, der ret vel lader sig forklare dels ved hans Mangel paa Kjendskab til tysk Sprog og Literatur, dels ved hans Undervurdering af de engelske Forhold, i hvilke han selvfølgelig lettest opdagede Skader og Skrøbeligheder.

Man kan mene, at han har udtalt sig altfor nedsættende om Englands Betydning og Englands nyere Historie. Men hvad man i høj Grad bør anerkjende, det er det Mod, han bestandig har udvist overfor den pirrelige Nationalfølelse hos sine Landsmænd. Saa engelsk han end er ved Udvikling og Dannelse, saa nævner han i sine Skrifter dog næsten aldrig England og engelske Forhold uden for at dadle dem, og hvor han kan finde en Lejlighed til at hæve fremmede, især franske Tilstande paa de engelskes Bekostning forsømmer han den aldrig. Siden Byrons og Shelleys Tid er der ikke bleven talt med en saadan Ringeagt om Englands lovpriste Konstitu-

tion, om det engelske Selskabsliv, om engelske Lyder og Laster som i Mills almenfattelige Skrifter. Gaar han end i dette Punkt øjensynligt for vidt, saa gjør dog hans Afsky for at vinde Popularitet ved at smigre Nationalforfængeligheden ham den største Ære.

Han trodsede de nationale Fordomme om muligt endnu dristigere paa det religiøse Omraade end paa det politiske. Der findes i alle hans Skrifter ingen Linje, der kunde udlægges som en Indrømmelse til den engelske Kirke og dens Lærdomme, ingen Tvetydighed, i Kraft af hvilken han kunde tages til Indtægt af den engelske Religiøsitet. Og fra sin Grav talte han endnu tydeligere end i levende Live.

«Hvad Religionen angaar,» siger han i sin Selvbiografi, «saa tror jeg den Tid kommen, da enhver forstandig Mand, der efter alvorlig Overvejelse er kommen til den Overbevisning, at de gjældende Meninger ikke alene ere falske, men ogsaa skadelige, har den Pligt at gjøre sine afvigende Anskuelser bekjendte; idetmindste bør han gjøre det, hvis hans Stilling eller Navn gjør det sandsynligt, at der vil tillægges hans Mening Betydning En saadan Tilstaaelse vilde en Gang for alle gjøre Ende paa den almindelige Fordom, at hvad man meget uegenligt kalder Vantro er forbundet med en uklar Tanke eller et slet Hjærte. Verden vilde blive forbavset, hvis den erfarede, hvor mange af dens mest lysende Prydelser, af dem, som nyde den mest almindelige Udmærkelse og Agtelse paa Grund af Visdom og Godhed, der ere fuldstændig skeptiske i religiøse Spørgsmaal. Mange

undlade imidlertid at tilstaa deres Skepticisme, mindre af personlige Hensyn end paa Grund af en samvittighedsfuld, skjønt efter min Mening aldeles urigtig Frygt for at gjøre mere Skade end Gavn ved at udtale Noget, der kunde svække den existerende Tro og, som de mene, derved tillige den existerende Sædelighed.

Man tager maaské ikke fejl, naar man i den franske Literaturs friere Holdning i det religiøse Spørgsmaal finder Forklaringen til en Del af den Tiltrækning, som den trods det Meget i den, der maatte være Mill fjærnt og fremmed, stadig udøvede paa ham. Han var desuden meget ung kommen til Frankrig; han fortalte mig, at han havde tilbragt sit femtende Aar der og ved den Lejlighed allerede lært det Fransk, han kunde. Da det franske Sprog var det eneste fremmede, som han talte flydende og hyppigt (om end ikke uden stærk engelsk Accent), da han fremdeles hele sit Liv igjennem havde stræbt at indføre franske Ideer i England og bibringe sine Landsmænd Kjærlighed til den franske Folkeaand, maatte Frankrig nødvendigvis for ham, næsten som for en indfødt Franskmand, komme til at repræsentere Evropa.

Blandt alle Franskmænd, som Mill havde kjendt, var, tror jeg, Armand Carrel ham den kjæreste; den Afhandiing, han har helliget ham, er maaské ogsaa den skjønneste og sjælfuldeste,

han har skrevet. Af den store Beundring, med hvilken han mindedes Carrel, forklarer jeg mig tildels hans heftige Uvilje mod Sainte-Beuve. Aldrig kunde han tilgive Sainte-Beuve, at han der engang havde været Ven af Carrel og Medarbejder af «National», sluttede sig til det andet Kejserdømme og lod sig vælge til Senator. Men dog vilde dette enkelte Faktum ikke være nok til at begrunde saa haarde Ord om Sainte-Beuve, som dem, Mill i min Nærværelse lod falde. Sainte-Beuve var ham imod af den samme Aarsag, paa Grund af hvilken han nærede saa levende Sympathi med Carrel. Han havde ganske vist ikke studeret ham grundigt, f. Ex. aldrig læst hans «Port-Royal». Men en Aand med saa retlinjede Tendenser og af saa principfast en Skarphed som Mill's maatte føle sig frastødt af Sainte-Beuves bøjelige, eftergivende Naturel; thi Mill var en næsten mineralsk Karakter, stiv, kantet og fast; Sainte-Beuve's Aand derimod var som en Sø: víd, blød, elastisk og af stort Omfang, men bevægende sig i lutter smaa og ubestemt afgrænsede Bølger. Derfor var Stuart Mill som skabt til Avtoritet; hans Tone var en Befalingsmands, og selv naar han var dristigst, syntes han ved den Myndighed og Sikkerhed, med hvilken han fastslog sine Resultater, at afvise

enhver Modsigelse. Sainte-Beuve derimod har aldrig sluttet sig helt og uden Forbehold til nogen Sag uden til den romantiske i sin tidlige Ungdom og til den frie Tankes i sine sidste Leveaar; han har aldrig været helt katholsk eller helt saint-simonistisk eller helt Republikaner eller helt kejserlig eller helt klassisksindet eller helt Naturalist; kun Et har han været helt: Sainte-Beuve, det vil sige Kritikeren med den feminine Sympathi og den altid lurende Skepsis. Han var af Tigerslægten, men han var ikke nogen Tiger. Han sluttede sig ikke fuldstændig til Nogen eller Noget, men han gned sig op ad Alt, og denne Gnidning fremkaldte Gnister. Stuart Mills Antipathi imod ham var Hundens Antipathi mod Katten. Det var Sainte-Beuve umuligt at skrive simpelt; han kunde ikke afgive nogen Dom uden at betinge den ved et helt System af Bisætninger; han kunde ikke udtale nogen nok saa kortfattet Ros uden at krydre den med alleslags Malice. Frankrigs efter hans Død første Kritiker sagde engang til mig: «En rosende Sætning af Sainte-Beuve er en sand Rede fuld af Blodigler.» Man sammenligne nu Stuart Mills hele Tænkemaade og Stil: hans Tanker altid stort anlagte, omspændende det Almene, uden Evne til at fastholde det Individuelle; hans Foredrag prunkløst, kunstløst,

nøgent som et Landskab, hvis eneste Skjønhed bestaar i de simple og vældige Terrainformer.

Paa en af de sidste Dage af mit Ophold i London drejede Samtalen med Stuart Mill sig om Forholdet mellem Literatur og Theater i England og Frankrig. Han udtalte den i nyere Tid saa hyppigt hørte Paastand, at Franskmændene, der i det 17de Aarhundrede have tilegnet sig de spanske, i det 18de Aarhundrede de engelske og i det 19de de tyske Ideer, i Grunden ikke besidde megen anden literær Originalitet end den, der ligger i Formen. Mill, der saa temmelig manglede Sansen for det egentlig Æsthetiske og der snarere elskede Ideerne i Kunsten end Kunsten for dens egen Skyld (hans Afhandling om Alfred de Vigny er et Vidnesbyrd derom), følte tilsyneladende aldeles ikke, at Franskmændenes poetiske og kunstneriske Originalitet kunde bestaa uanfægtet selv af denne (altfor stærke) Begrænsning af deres Opfindelsesevne; thi hvor Form og Indhold ere uadskillelige, dér er Oprindelighed i Formgivningen enstydig med Oprindelighed overhovedet. Uden i Samtalen at indlade mig paa dette Synspunkt svarte jeg kun, at en Egenskab, som man plejer at bebrejde Franskmændene, deres saakaldte Overfladiskhed, kommer dem i høj Grad til Gode, naar de efterligne. Thi

Efterligningen er kuu tilsyneladende. Med et stærkt Hang til at lade sig paavirke af alt Fremmed forbinde Franskmændene i Reglen en næsten fuldstændig Mangel paa Evne til at opfatte det Fremmede objektivt, og derfor bliver det nationale Præg allevegne kjendeligt under et let Anstrøg af fremmed Fernis. Jeg nævnte exempelvis Victor Hugo som Efterligner af Shakespeare, Alfred de Musset som Efterligner af Byron. «Iøvrigt,» tilføjede jeg, «vil jeg hjærtelig gjærne indrømme de Fortrin, den engelske Poesi har forud for den franske, hvis De til Gjengjæld vil indrømme mig den franske Skuespilkunsts Overlegenhed over den engelske.» Jeg havde netop den foregaaende Aften i Adelphi-Theatret overværet en Opførelse af Molières «Den indbildt Syge» under Titel af «The robust Invalid» og, da jeg havde sét Stykket meget ofte i Paris, havt rig Lejlighed til at sammenligne den engelske Spillemaade med den franske. I London spiltes Stykket grovt, karikeret, uden ringeste Forsøg paa Karakteropfattelse. Den Syge og Tjenestepigen tillode sig allehaande plumpe Overdrivelser, brølede, for ret at understrege Meningen, paa den raaeste Maade, ja havde endog den Frækhed at ende to af Akterne med en Cancan, og det medens samtidigt af engelsk Snærperi Scenerne med Klystersprøjten og alle de Udtryk, der

kunde saare høviske Øren, vare udeladte. «Ja,» sagde Mill, «Theatret er hos os sunket i Forfald. For Komediens Vedkommende ligger det maaské i, at det engelske Væsen er saa formløst og utheatralsk, at vore Haandbevægelser er saa stive og saa faa, medens Franskmændene ogsaa i deres daglige Liv bestandig er Skuespillere; men i tragisk Retning har vi dog store Navne at opvise. Hvem véd, om ikke i vore Dage Læsningen overhovedet vil fortrænge Theaterbesøget.»

Han førte Samtalen fra Theatret hen paa engelske Forfattere og omtalte med stærk Paaskjønnelse to fra ham selv saa forskjellige Skribenter som Dickens og Carlyle. I hvor høj Grad han end selv var Forstandsmenneske, forstod han dog tilfulde at vurdere baade Digteren med det store, varme Hjærte og Historikeren med den springende, synske Fantasi. Dickens var dengang lige død; jeg havde i hine Dage netop staaet i Westminster-Abbediet ved det Sted, hvor hans Lig var sænket ned. Denne ene Grav var bedækket med levende Roser, medens rundt omkring tunge, kolde Stenmonumenter dækkede alle de andre Grave; det virkede som et Symbol. Jeg meddelte Mill dette mit Indtryk, og han talte med Beklagelse om, at han aldrig havde kjendt Dickens personligt og

kun gjennem Andre vidste, hvor sjælden han ogsaa som Menneske havde været.

De sidste Ord, vi vexlede, drejede sig om den nærforestaaende tysk-franske Krig, som Mill med mørke Anelser saa imøde. Han betragtede den som en Ulykke for den hele evropæiske Kultur, ja for den hele Menneskehed.

Jeg saa ham længe ind i hans dybe, blaa Øjne, inden jeg kunde overvinde mig til at sige ham Farvel for sidste Gang. Jeg vilde forsøge at indprente mig dette alvorlige og strænge, men tillige saa dristige Blik, der endnu hos Oldingen var saa frisk som en Ynglings. Jeg vilde gjærne gjøre mig det umuligt at glemme den egne Storhed, som hvilede over Mandens Skikkelse og prægede hans Ord. Det har Betydning for Opfattelsen af en Skribents Karakter, i hvad Forhold Indtrykket af hans Menneskevæsen staar til Indtrykket af hans Væsen som Forfatter. Jeg har ikke kjendt nogen Mand, hos hvem disse to Indtryk saa fuldstændig dækkede hinanden som hos Mill. Jeg har ikke fundet nogen Egenskab hos ham som Forfatter, der ikke kunde gjenfindes hos ham i personlig Omgang, og jeg har fundet hans forskjellige Egenskaber i begge Sfærer overordnede og underordnede hinanden paa samme Maade. Der gives Skribenter, hos hvilke en bestemt Egen-

skab som f. Ex. Filanthropi eller Vid eller Værdighed spille en større Rolle, naar de skrive, end ellers i deres Liv, andre, i hvis Skrifter Egenskaber som Humor eller fri Menneskelighed, der i Privatlivet gjøre dem elskværdige, ikke er at spore. De fleste staa langt tilbage for deres Bøger. Hos Stuart Mill fandtes ingen Ulighed af denne Art; thi han var Sanddruheden selv og han havde Intet at dølge.

Der forekommer i Mills Selvbiografi en lille Begivenhed, der giver En Maalestokken for denne Sanddruhed. Jeg tænker paa den Situation, da Mill som Kandidat til Underhuset paa et af lutter Arbejdere bestaaende Vælgermøde blev adspurgt, om han havde skrevet og offenliggjort den Sætning, at de arbejdende Klasser i England «endnu i Almindelighed var løgnagtige» og strax besvarte Spørgsmaalet med det korte «Ja» («I did»). «Næppe,» tilføjer han, «havde jeg udtalt disse Ord, før et voldsomt Bifald rungede igjennem Forsamlingen. Arbejderne vare aabenbart saa vante til at faa tvetydige og undvigende Svar af dem, der søgte deres Stemmer, at de, naar de i Steden derfor fik en ligefrem Tilstaaelse af Noget, der var dem ubehageligt, langt fra at blive fornærmede derover, strax sluttede, at dette var en Mand, de kunde have Tillid til.» Mill giver den beskedneste Tydning

af det, som skete. Men Læseren aner, hvilken Sandhedskjærlighedens Glorie, der i hint Øjeblik maatte omstraale Den, hvem Mænd der vare forvænte ved Demagogernes Smigrerier lønnede for en Beskyldning, der gik ud paa gjennemgaaende Løgnagtighed, med en saadan Bifaldsstorm. Ogsaa i det daglige Liv var der om Mill hin usynlige Nimbus af den høje Sandhedskjærlighed. Fra hans hele Væsen udstraalede Renheden af hans Karakter. Man maa tænke tilbage paa Oldtidens ædleste filosofiske Karakterer, paa Marcus Aurelius og hans Lige, hvis han ellers har sin Lige, for at finde en Parallel til Stuart Mill. Han var lige sand og lige stor, om han i et verdensberømt Værk henvendte sig med modent overvejede Tanker til en Læsekreds, der var udbredt over hele Jordkloden, eller om han i sit Hjem, uden nogensinde at lade sin Overlegenhed føles, henkastede en tilfældig Ytring til en fremmed Gjæst.

ERNEST RENAN.

(1872—81).

Det var ikke min Hensigt at besøge Renan, da jeg tilbragte Maanederne April til September 1870 i Paris; jeg har altid havt en sand Rædsel for at trænge mig ind hos berømte Mænd og berøve dem deres Tid under Paaskud af at ville bevidne dem min Beundring. Men da Taine, Renan's nærmeste Ven, den ene Gang efter den anden opfordrede mig til at hilse paa «sin Ven, Filologen», tog jeg Mod til mig og indfandt mig en Dag, forsynet med et Anbefalingsbrev fra Taine, paa den tredje Sal i et Hus i Rue de Vannes, hvor Renan boede. Hans Bopæl var simpel. Siden hans Lærestol i Hebraisk blev ham frataget, havde han været uden al fast Indtægt, og kun hans første populære Skrift havde været indbringende.

Efter Renans Værker havde jeg forestilt

mig ham omtrent som en finere Jules Simon, filanthropisk, mild, med Hovedet lidt paa Skraa; jeg fandt ham bestemt, kortfattet og kjæk i sine Ytringer, afgjørende i sin Tone; han havde vel noget af den Lærdes Generthed, men mere af Verdensmandens Sikkerhed og Overlegenhed. Renan var dengang 47 Aar gammel. Jeg saa ved Arbejdsbordet en ikke høj, bredskuldret, noget bøjet Skikkelse med et svært, stort Hoved. Ansigtet var glatraget og mindede om, at Renan fra først af havde været bestemt til Gejstlig; Trækkene vare grove, Huden uren; dybtskuende, blaa Øjne, hvis Blik kun af og til rettedes paa En; en klog, ogsaa i sin Taushed talende Mund. Om det uskjønne men tiltrækkende Ansigt med sit Udtryk af høj Forstand og anstrengt Flid laa glat det lange, brune, ved Tindingerne hvidlige Haar. Hans Person erindrede mig om en Sætning af ham selv: La science est roturière.

I.

I helt unge Aar havde jeg følt mig frastødt af Renans Værker; han er overhovedet ingen Forfatter for Ungdommen. Hans «Jesu Liv», der først kom mig i Hænde, er desuden maaské hans svageste Arbejde; hans Sentimentalitet, en her undertiden paa forstyrrende Maade

fremtrædende Salvelse, denne sidste Levning af en præstelig Opdragelse, alt det, der maatte forekomme en Yngling enten blødagtigt eller uægte, hindrede mig i retfærdig Vurdering af hans store Forfatteregenskaber. Hint første Indtryk havde senere tabt sig; den smukke Samling «Etudes d'histoire religieuse» havde aabnet mine Øjne for den næsten kvindelige Finfølelse hos ham, der kun for en ungdommelig og endnu ikke smidig Aand som min eller for en revolutionær og utaalmodig Ungdom som Italiens i vore Dage kan tage sig ud som noget Umandigt, og jeg fandt det ganske naturligt, at han, som man med Rette har kaldt «den Sagtmodigste af de Dristige» ikke uden Vemod havde udtalt sig om sin Stilling som Undtagelse: «Den værste af de Kvaler, med hvilke den Mand, der har kæmpet sig igjennem til et Liv i Reflexionen, bøder for sin særegne Situation, er den, at se sig udelukket af den store religiøse Familie, der omslutter saa mange af Jordens bedste Sjæle, og at blive betragtet som et fordærvet Menneske af Væsener, med hvilke han helst vilde leve i aandelig Forening. Man maa være meget sikker paa sig selv for ikke at rystes, naar Kvinderne og Børnene folde deres Hænder og sige til En: «O tro som vi!»

Jeg havde dog taget ganske fejl i den For-

modning, at Noget af denne elegiske Tone klang igjennem i Renans daglige Udtryksmaade. Grundtrækket i hans Tale var en fuldstændig Aandsfrihed, det geniale Verdensbarns storartede Flothed. Nerven i hans Ord var en saa ubegrænset Foragt for Hoben, som jeg aldrig før havde truffet hos Nogen, der hverken røbede Bitterhed eller Menneskehad. Allerede den første Gang, jeg talte med ham, førte han Samtalen hen paa den menneskelige Dumhed; han sagde, øjensynligt for at meddele den yngre Commilito Sindsro under Livets kommende Storme: «De fleste Mennesker er slet ikke Mennesker, men Aber»; dog han sagde det uden Vrede. Géruzez's Ord faldt mig ind: L'âge mûr méprise avec tolérance. Man sporer denne rolige Foragt i hans Fortaler; den fik flere Aar senere et digterisk Udtryk i hans Fortsættelse af Shakespeare's «Stormen»; men i sin Afhandling om Lamennais har han formelig defineret den. Han skriver her: «Der findes hos Lamennais altfor megen Vrede og ikke nok Foragt. De literære Konsekvenser af denne Fejl ere meget alvorlige. Vreden medfører Deklamation, Plumphed, ja ofte grove Injurier. Foragten derimod frembringer næsten altid en fin og værdig Stil. Vreden trænger til at føle sig delt. Foragten er en fin og gjennemtrængende Vellyst, der

ikke behøver Andres Deltagelse; den er diskret, sig selv nok.»

Der var i Renans Maade at tale paa et vist Sving, noget Livligt og Overstrømmende, som maa findes hos Den, hvem Franskmændene skulle betegne som «charmant» i Omgang og Samtale, en Ros, der i Paris stadig bliver Renan til Del. Af det Højtidelige, som hans Stil ofte har, var der i hans mundtlige Form intet Spor. Han havde slet intet Præsteagtigt ved sig og slet Intet af den Pathos, man kunde vente at finde hos en Martyr for den frie Tanke. Han indledede gjerne en Indvending med sit Yndlingsudbrud Diable! og var saa langt fra at være bitter eller klagende, at der snarere var noget Muntert ved hans olympiske Ligevægt. Hvem der kjendte de barnagtigt hadefulde Angreb, for hvilke han fra de Orthodoxes Side daglig var udsat og hvem der som jeg i Veuillots journalistiske Kreds havde været Vidne til, hvorledes man vaklede imellem de to Alternativer, om Hængning eller Skydning var den retfærdige Straf for hans Kjætteri, maatte naturligt komme til at spørge, om Renan ikke havde døjet ret meget Ondt for sine Meninger. «Jeg!», lød Svaret, «ikke det Ringeste. Jeg omgaas ingen Katholiker, jeg kjender i Alt kun én; vi har nemlig én i Académie des in-

scriptions og vi er meget gode Venner. De Prædikener, der holdes imod mig, hører jeg ikke; de Brochurer, der skrives imod mig, læser jeg ikke. Hvad Skade skulde de da gjøre mig?» Efter Renans Anskuelse vilde de troende Katholiker i Frankrig udgjøre omtrent en Femtedel af Befolkningen, og han mente, at disse var langt mere fanatiske end de katholske Orthodoxe andensteds, fordi Katholicismen i Spanien og Italien næsten er at betragte som en Vanesag, medens den i Frankrig ophidses ved den intelligente Opposition.

Jeg fandt i Juni 1870 Renan meget opmuntret ved Begivenhederne i Rom. «Man burde oprejse Pius IX en Statue», sagde han, «det er en overordenlig Mand. Siden Luther har ingen gjort den religiøse Frihed saa store Tjenester som han. Han har bragt Sagerne tre hundrede Aar frem i Tiden. Uden ham kunde Katholicismen godt endnu tre hundrede Aar have holdt sig uforandret med sit Spindelvæv og sit tykke Støv i det indelukkede Rum. Nu lufter vi ud og alle Mennesker ser, at der ikke er Noget derinde.» Han havde næret den Frygt, at man under Forhandlingerne om Pavens Ufejlbarhed endnu i sidste Øjeblik vilde være kommet overens om at afslutte et eller andet Kompromis, i Kraft af hvilket den nye Afgjørelse kun var til-

syneladende og Alt faktisk blev det som var; men denne Mulighed var netop i hine Dage forsvunden, og det lod sig forudsé, at man ikke vilde sky nogen Konsekvens, ikke engang det Resultat, Renan antog for nødvendigt forestaaende, nemlig at man kom til at frembringe en ligesaa stor Adsplittelse indenfor Katholicismen som den, i hvilken Protestantismen befinder sig. Det har víst sig, at den katholske Kirkes Politik var rigtigere end dens Modstandere i første Øjeblik mente. Den indtraadte Spaltning har hverken været dyb eller betydelig, og til en Sondersplittelse, der kun tilnærmelsesvis lod sig sammenligne med Sektvæsenet indenfor Protestantismen, er ikke den ringeste Udsigt tilstede. Renan, der tænkte mest paa Frankrig, haabede imidlertid især, at det franske Bourgeoisie, der siden Februarrevolutionen havde kastet sig helt i Armene paa Kirken og som med stor Ængstelse havde været Vidne til Pavemagtens seneste kulturfjendske Optræden, endelig vilde faa Øjnene op.

I den smukke og dygtige Roman »Ladislaus Bolski« har Victor Cherbuliez drevet en mild Spot med visse af Renans Yndlingstheorier, idet han har lagt Heltens godlidende, men til Handling ganske uskikkede Hovmester de Renan'ske Lærdomme i Munden om Sandhedens fine og delikate Natur og om den derpaa beroende Nødvendighed af

at nærme sig den med den yderste Agtpaagivenhed og Omsigt til alle Sider, hvis man ikke vil gribe ved Siden af den. George Richardet tror som Renan, at det overalt kommer an paa en Afskygning, at Sandheden ikke simpelthen er hvid eller sort men en Afskygning af disse Farver, og han strander paa, at man ikke kan handle i Afskygninger. George Richardet vil i sit Liv virkeliggjøre den Tanke, som Renan et Steds blandt mange har udtrykt saaledes: «Man kunde lige saa gjærne forsøge at ramme et vinget Insekt med en Kølle, som man kan indbilde sig med Syllogismens plumpe Kløer at kunne slaa ned paa Sandheden i en Aandsvidenskab. Logiken griber ikke Afskygningerne; men de Sandheder, der ere af moralsk Natur, bero helt og holdent paa Nuancer. Det nytter derfor ikke at styrte sig løs paa Sandheden med et Vildsvins plumpe Voldsomhed, thi den flygtige og lette Sandhed undslipper, og man spilder kun sin Møje». Enhver, der er fortrolig med Renans Forfattervirksomhed, vil vide, hvor nøje han holder sig denne sin Lære efterrettelig, naar han skriver. Men naar han taler, hvor ere da hans kjære Nuancer! Medens Taine, der i sine Skrifter er saa djærv, i sin Samtale alene ledes af de strængeste Retfærdigheds- og Billigheds-Hensyn, uophørligt modererer og dæmper,

gaar Renan, naar han taler, til Yderligheder, og er da alt Andet end Afskygningens Ridder. Kun i ét Punkt vare de lige stærke i deres Udtryk. Det var, naar Samtalen faldt paa hin spiritualistiske Filosofi i Frankrig, der har søgt sin Styrke i en øm Alliance med Kirken og i sin Forfremmelse til officiel Statsfilosofi, denne Lære, der oprindelig vandt Familiefædrenes Hjærter ved at føre Dyd og Dogmer i sit Skjold og som istedenfor Opdagelsen af nye Sandheder lovede og forkyndte hele Landets Forsyning med gode Sæder som Frugt af Skolens videnskabelige Granskning. Den havde dengang endnu alle Lærestole i Frankrig inde. I Sorbonne repræsenteredes den af Janet og Caro, af hvilke Janet som den uden al Sammenligning finere og smagfuldere Aand stræbte at forstaa Modstanderne og vise dem Retfærdighed, desuden lod Hensynet til Statskirken ganske falde, medens Caro (Bellac i Sardou's «Le monde, ou l'on s'ennuie») som ægte Middelmaadighed med præstelige Armbevægelser og kraftige Dunk mod sin brede Brystkasse tilkæmpede sig Tilhørernes Bifaldsklap ved Appeller til Viljens Frihed og Troen paa Gud. For Renan, der dog i saa elegant et Essay har behandlet Cousin som Taler og Skribent, var den hele eklektiske Filosofi privat kun «officiel Suppe», «Pattebarnsmad», «Middel-

maadighedernes Produkt, beregnet paa Middelmaadigheden.» Ja saa haardnakket var han i dette Punkt, at han, Nuancernes Talsmand, aldrig vilde lade sig afdisputere den Anskuelse, at Spiritualismen var ubetinget falsk. For Taine derimod nærede han en Beundring, der grænsede til det Lidenskabelige; han sagde: «Taine, c'est l'homme du vrai, c'est l'amour de la vérité même.» Trods deres Naturers iøjnefaldende Forskjellighed — Taine's Stil har en kold Voldsomhed, Renan's strømmer mildt som Vers af Lamartine — erklærede Renan sig i alle Hovedspørgsmaal for enig med sin Ven. Og da jeg en Dag bragte et i Paris paa hin Tid hyppigt drøftet Æmne paa Bane, det Spørgsmaal, hvor vidt den almindelige Stemning havde Ret, der bestandig klagede over Frankrigs aandelige Décadence, kom Renan bl. A. paany tilbage til Taine og udbrød: «Décadence! Hvad vil det sige? Alt er relativt. Er Taine f. Ex. ikke større end Cousin og Villemain tilsammen? Der er megen Aand i Frankrig endnu,» og han gjentog den ene Gang efter den anden disse Ord: «Il y a beaucoup d'esprit en France.»

Som de fleste dannede Franskmænd nærede Renan en næsten ærefrygtsfuld Beundring for George Sand. Denne udmærkede Kvinde havde formaaet at udstrække sit Herredømme

over den yngre Generation i Frankrig uden derfor at blive sine Ungdomsidealer utro. En Idealist som Renan vandt hun ved sin Idealisme, en Naturalist som Taine ved sit Væsens hemmelighedsfulde Naturmagt, den yngre Dumas, om hvem man skulde tro, at George Sand's Helte og Heltinder, over hvilke hans Dramer tidt levere en bitter Kritik, maatte være ham særligt imod, var maaské af alle de efterromantiske Forfattere den, der personligt stod hende nærmest. Dumas' Begejstring for George Sand var imidlertid kun en Følge af hans literære Modtagelighed overhovedet, Renans Enthousiasme var af dybere Art. Ligesaa stærkt, som han maa hade Béranger, i hvem han ser Personifikationen af alt det Frivole og Prosaiske i den franske Folkekarakter og hvis filistrøse «Dieu des bonnes gens» er ham, den Herderske, pantheistiske Tænker og Drømmer en Torn i Øjet, ligesaa livlig en Sympathi maa han naturnødvendigt nære for «Lélia»'s, «Spiridion»'s og saa mange andre sværmeriske Skrifters Forfatterinde.

Trods Vidden af Renans Synskreds er han i sin literære Forkjærlighed og Uvilje ikke uden national Bornerthed. Han havde i en Samtale om England aldeles intet Godt at sige om Dickens; end ikke til Billighed lod han sig stemme: «Dickens' fordringsfulde Stil,» sagde

han, »gjør paa mig samme Virkning som Stilen i en Provins-Avis.» Hans bekjendte, skjærende uretfærdige Artikel om Feuerbach forbavser mindre, naar man hører, indtil hvilken Grad Dickens' Mangler bringe ham til at oversé hans Fortrin. Det er den samme, til det Sygelige udviklede Sans for en klassisk og tempereret Udtryksmaade, der støder Renan tilbage fra de humoristiske, om Shakespeares Clowner mindende Snurrigheder i Dickens' Stil og fra Feuerbach's lidenskabelige og hensynsløse Form; Englænderens geniale Maniererthed forekommer ham provinsiel, Tyskerens Tordnen og Lynen, Ophidselse og Udraab synes ham at have en Slags tobaksagtig Bismag af den tyske Studenter-Atheismes Pedanteri. Han er i sin literære Smag Romaner og Pariser, klassisk og dæmpet.

II.

Renan stod i Forsommeren 1870 i Begreb med at tiltræde en Rejse til Spitzbergen i Følge med Prins Napoleon. Kort før denne Rejse talte han en Dag om Politik. «De kan lære Kejseren fuldstændig at kjende af hans Skrifter,» sagde han.*) «Han er en Journalist paa Tronen,

*) Anatole Leroy-Beaulieu har senere gjort et vellykket Forsøg paa at karakterisere ham ud fra dette Grundlag.

en Publicist, der altid udspørger den offenlige Mening. Da hans hele Magt afhænger af den, behøver han trods sin Inferioritet mere Kunst end Bismarck, der kan sætte sig ud over næsten Alt. Endnu er han kun legemligt, ikke aandeligt svækket, men han er bleven yderst forsigtig (extrêmement cauteleux) og har en Mistillid til sig selv, som han tidligere ikke kjendte.» Renan bedømte Napoleon III omtrent som Sainte-Beuve gjør det i det bekjendte Brudstykke om «Cæsars Liv», der udkom efter hans Død, og i hvilket han karakteriserer Cæsarerne «af anden Klasse», dem, der ere «fødte i Purpuret eller ved Siden af Purpuret» og ved hvilke der er «noget Pinligt, Udarbejdet og ligesom Fabrikeret». Ollivier, der i hine Dage spillede sin korte Rolle som quasi-constitutionel Førsteminister, og hvem Renan meget længe havde kjendt, bedømte han med Strænghed. Han sagde: «Han og Kejseren passe fortræffeligt for hinanden, de ere aandeligt talt i Familie sammen, de har samme Slags ærgjærrig Mystik, de er saa at sige besvogrede gjennem Chimæren.» Allerede i Aaret 1851 havde Ollivier ofte sagt til Renan: «Saasnart jeg kommer til Magten, saasnart jeg bliver Førsteminister . . . .»

Naar jeg nu under disse Samtaler fremkom med min simple politiske Grundtanke, Nød-

vendigheden af tvungen, gratis eller yderst billig Undervisning i Frankrig, en Tanke, som jeg overalt havde Anledning til at forsvare, da den overalt blev behandlet som en Urimelighed eller som en gammel Grille, man længst var kommen ud over, saa var Renan efter min Forestilling saa paradox, at jeg tidt næppe kunde tro paa hans Alvor. Hans Argumenter have især Interesse, fordi man allevegne kunde høre lignende fremsatte af Frankrigs fremragende Mænd under det andet Kejserdømme, kun i anden Form. Renan paastod for det Første, at tvungen Undervisning var et Tyranni. «Jeg har selv,» sagde han, «et lille Barn, som er Krøbling. Hvor tyrannisk at ville tage det fra mig for at undervise det.» Jeg indvendte, at der gaves Undtagelser ved Loven. «Saa vilde Ingen sende Børnene i Skole,» svarede han. «De kjender ikke vore franske Bønder; de vilde aldrig bekymre sig derom. Lad dem dyrke deres Jord og betale deres Skatter, eller giv dem et Gevær i Haanden og et Tornyster paa Ryggen, og de ere de bedste Soldater af Verden. Men hvad der passer for den ene Race passer ikke for den anden. Frankrig er ikke et Land som Skotland eller Skandinavien; de puritanske og germaniske Sædvaner passe ikke her. Frankrig er f. Ex. ikke noget religiøst Land, og ethvert

Forsøg paa at gjøre det dertil vil strande. Det er et Land, som frembringer to Ting: hvad der er stort og hvad der er fint (du grand et du fin). Den respektable Middelmaadighed vil aldrig findes her. I disse to Ord indbefattes Befolkningens ideale Trang, forresten vil den kun Et: more sig, gjennem Fornøjelser føle, at den lever. Og endelig, tro mig, det er min faste Overbevisning, at den elementære Undervisning ligefrem er et Onde. Hvad er et Menneske, der kan læse og skrive, jeg mener et Menneske, der ikke kan Andet end læse og skrive? Et Dyr, et dumt og indbildsk Dyr. Giv Menneskene 15 til 20 Aars Undervisning, hvis De kan, eller Ingenting! Hvad der ligger imellem er saa langtfra at gjøre dem klogere, at det kun fordærver deres elskværdige Naturlighed, deres Instinkt, deres medfødte sunde Fornuft og gjør dem utaalelige. Er noget værre end at regeres af Seminarister? Den eneste Aarsag, hvorfor vi nu ere nødte til at sysle med alle disse Spørgsmaal, det er, fordi denne Flok Gadedrenge (ce tas de gamins) i sin Tid paatvang os den almindelige Stemmeret. Nej, lad os være enige om, at kun hos den højt Dannede er Dannelsen et Gode, men at de Halvdannede kun kunne betragtes som unyttige og indbildske Abekatte.» Jeg talte om Decentralisation, om

at hæve Lyon. «Lyon,» udbrød han i fuldt Alvor, «man vil dog for Himlens Skyld aldrig falde paa at gjøre Provinsbyerne til aandelige Midtpunkter; de kom lige strax under Bisperne.» «Nej,» føjede han med pudsig Overbevisning til, «i Lyon vil man aldrig gjøre Andet end Dumheder.» Man vil efter disse Ytringer af den Mand i Frankrig, der mere end nogen anden har kæmpet for en Forbedring af Undervisningsvæsenet for de højere Skolers og Universiteternes Vedkommende, maaské bedre forstaa, hvorfor i Frankrig de Liberales Ligegyldighed har gaaet Haand i Haand med den katholske Gejstligheds Lidenskabelighed, naar Talen var om ved Lov at bøde paa den Uvidenhed hos de lavere Klasser, der senere har víst sig saa farlig for Landets ydre og indre Sikkerhed. Den gamle Philarète Chasles, der dog sandelig var alt Andet end Chauvinist, gjorde sig en Aften i Maj Maaned 1870 til den Grad lystig over min Tro paa den tvungne Undervisnings gjenfødende Kraft, at han kaldte den mit Revalenta arabica, og paastod, jeg indbildte mig, at man ved at indføre den vilde gjøre hele Menneskeslægten lykkelig for alle Tider. Ogsaa han spurgte mig, om jeg ikke troede, at Bønderne vare tilstrækkeligt gode Familiefædre og tilstrækkeligt gode Soldater uden den. Krigen

lærte snart disse Mænd, at det er en hidtil ikke nok paaagtet Styrke hos en Soldat, at han kan læse og skrive. Mærkværdigt var det imidlertid at se, hvorledes Ideer, der skulde synes udelukkende at maatte tilhøre den katholske Gejstlighed, som f. Ex. denne Idé om den absolute Skadelighed af ufuldstændig Kundskab, efterhaanden havde kunnet vinde en saadan Avtoritet i et af Katholicismen længe paavirket Land, at de under en lille Formforandring beherskede selv den katholske Tros mest udpegede og mest afgjorte Modstandere.

En anden, ligesaa interessant Anvendelse af den Renan'ske Lære: at hvad der var godt for Tyskland eller Norden ikke derfor duede for Frankrig, hørte jeg en Dag i Renans Fraværelse paa hans Landsted i Sèvres. Samtalen faldt paa det franske Konveniensægteskab, og hans tyskfødte Hustru, en Datter af Maleren Henri Scheffer, der imidlertid var ganske gjennemtrængt af Renans Ideer, forsvarede den franske Maade at stifte Ægteskabet paa, i Kraft af en Aftale mellem Frieren og Forældrene og efter ganske faa, obligate Besøg. «Denne Maade at gifte sig paa,» sagde hun, «vilde ikke existere, ifald den ikke havde sin Aarsag. Jeg selv, som er tysk, har ikke giftet mig paa den Manér, skjønt vi levede i Frankrig. Hver Gang, man

foreslog mig at tage en Frier i Øjesyn, erklærede jeg altid, at jeg slet ikke vilde se ham. Blot det, at han var en Frier, var nok til at gjøre ham afskyelig i mine Øjne. Jeg har ogsaa kjendt min Mand mange Aar før vort Bryllup. Men hvem kan indvende Noget, naar man ser, som jeg har sét det med saamange af vore Venner (og hun nævnte Den og Den), at man er bleven forestilt for hinanden en Uge før Brylluppet, og at Ægteskabet er blevet lykkeligt og tilfredsstillende for begge Parter!»

Da jeg i disse Ord halvvejs saa' en Udflugt for ikke at maatte fælde Dom over nære Venners Forhold, halvvejs et Symptom paa den franske Tilbøjelighed til at gjøre enhver Nationalejendommelighed, hvor uheldig den end er, til en uforanderlig og som saadan dyrebar Folke- eller Race-Egenskab, lagde Taine, hos hvem jeg ved Frokostbordet ytrede mig i denne Retning, pludseligt sin Haand paa Hovedet af sin lille Datter, et Barn paa 2 Aar, og udbrød: «Saa De vil, at jeg skulde give min lille Pige til det første det bedste Mandfolk, der uden at henvende sig til os, hendes Forældre, kunde tilsnige sig hendes Hjærte. Husk dog paa, hvor stor en ung Piges Uerfarenhed er, og glem dog ikke, hvorledes den virkelige Verden ser ud, hvilke Kjæltringer der gives, hvilken Fortid, hvilke

Sygdomme, hvilke bestialske Tilbøjeligheder en ung Mand kan have, Egenskaber, som en Faders Øje aner, men som en ung Piges uskyldige Sind hverken kan eller bør kunne tænke sig Tilstedeværelsen af. Verden er en Fjende. Skulde jeg ikke efter Evne forsvare min lille Pige mod Fjenden? Naar der da engang om en femten Aar melder sig Friere til hende, saa ville vi, hvis vi leve, bære os saaledes ad: vi ville udskille dem, som ikke kunne komme i Betragtning, enten paa Grund af deres Forhold eller paa Grund af moralske og fysiske Skrøbeligheder, vi ville foretage en Sigtning (triage), og vi tillade da iøvrig, som alle Forældre, den unge Pige at vælge, som hun vil.» Som Forudsætning for hele denne Betragtningsmaade maa man have den unge Piges afspærrede Opdragelse i Klostret eller Pensionen i Erindring. Ud fra denne, selv naar alt Hensyn tages til de sydlanske Nationers større Fyrighed og Sanselighed, urimelige Forudsætning bliver maaske Konsekvensen fornuftig.

III.

Jeg opholdt mig i London ved Krigens Udbrud. Da jeg havde den Lykke der at omgaas nogle upartiske Mænd med stort politisk

Blik, anede jeg tidligere end mine franske Bekjendte al den Ulykke, Krigen vilde bringe over Frankrig. Ved min Tilbagekomst til Paris var man der fuld af Haab og Tillid, ja man lagde endog som bekjendt et Overmod for Dagen, der maatte paavirke enhver Fremmed uhyggeligt. Dette Overmod deltes dog ingenlunde af Videnskabsmændene. Endnu var det ikke kommet til noget Slag; men allerede Efterretningen om Prévost-Paradol's Selvmord i Nord-Amerika havde fyldt Enhver, der kjendte ham og vidste, hvor nøje Frankrigs Forberedelser og Hjælpekilder vare Forfatteren til «La France nouvelle» bekjendte, med de pinligste Forudfølelser. Thi Ingen betvivlede, at han havde dræbt sig med fuld Bevidsthed og med fuldt Forsæt, om han end forud havde havt et Feberanfald. At han ikke simpelthen tog sin Afsked som Gesandt, havde, synes det, sin Grund i, at han var altfor stolt til nogensinde at indrømme, at han havde taget fejl; han gjorde det end ikke i en Disput, og nu havde han gjort den tredobbelte Fejl: at tro paa Oprigtigheden af Kejserens konstitutionelle Tendenser, at ansøge om Posten som Afsending i Washington, og endelig ikke at nedlægge sin Post strax efter at den hæslige Komedie, den almindelige Afstemning i Maj, havde vist, hvad Kejserens konstitutionelle Sinde-

lag betød. Nu kom Krigserklæringen, der syntes ham Et med Frankrigs Undergang, og han foretrak da Døden for en Stilling, i hvilken han ikke kunde forblive, og ud af hvilken han ikke kunde gaa uden en Ydmygelse, der var ham værre end Døden. Men dette ensomme Pistolskud, der lød over Oceanet som Signalskuddet til de mange Hundredetusinder af rædselsfulde Salver, rystede alle Prévost-Paradol's Ungdomsvenner og Kammerater. Taine, der havde gjort en kort Rejse i Tyskland for at indsamle Materiale til en Afhandling om Schiller, som Krigen afbrød, var smerteligt bevæget ved Tanken om den udbrydende Krig. «Jeg kommer fra Tyskland», sagde han, «og har talt med saa mange brave, arbejdende Mænd. Naar jeg betænker, hvad Møje det koster at føde et Menneske til Verden, at pleje det, at opdrage det, at undervise og udruste det, betænker, hvor megen Kamp og Besvær det dernæst selv maa udstaa for at gjøre sig rede til Livet, og naar jeg saa overvejer, at Alt dette skal kastes i en Grav som en Bunke blodigt Kjød, hvor kan jeg da Andet end sørge! Med to Regenter af Louis Philippes Art kunde Krigen sikkert være undgaaet, men med to stridbare Mænd som Bismarck og Napoleon i Spidsen var den ganske vist nødvendig.» Han var dengang den første

Franskmand, hvem jeg hørte tage Muligheden af en Overlegenhed paa preussisk Side i Betragtning.

Saa kom Slag i Slag de første Efterretninger om store Nederlag, kun strax efter Budskabet om Slaget ved Weissenburg afbrudte ved falske Sejersrygter. Mørk og sørgelig var Stadens Stemning i de Dage, da Proklamationerne paa Gadehjørnerne talte om tabte Slag og adsplittede Hære, men frygteligere endnu var Stemningen i Paris hin 6te Avgust, da den første Halvdel af Dagen gik hen i vild Sejersrus, den anden Halvdel i skamfuld Afspændthed — hvor stor vilde Beskjæmmelsen først have været, ifald man havde havt en Anelse om det i de samme Timer leverede Slag ved Wörth! Da tidligt om Morgenen Efterretningen om en stor vunden Sejr udbredte sig i Paris, bedækkedes hele Staden med Faner; alle Folk gik med smaa trefarvede Flag paa Hatten; selv Hestene havde smaa Flag i Panden. Jeg sad foran en Kafé ligeoverfor Hotel de Ville og betragtede de med Hundreder af Faner smykkede Huse paa Pladsen, da der pludselig i det aabne Vindve paa et Hus i Nærheden viste sig en Haand, der trak en udstukken Fane ind. Jeg vil aldrig kunne glemme denne Haand og dens Bevægelse. Saa ringe Begivenheden end var, fik den mig til at

studse, thi denne Haand havde noget saa Sørgmodigt, saa skuffet i sin Bevægelse, at jeg øjeblikkelig fik den Tanke: Sejersbudskabet maa være falsk! . . . Snart viste sig rundtomkring i Vindverne Hænder, der trak Faner ind, og efter et Kvartérs Forløb, var Pladsens hele Flagsmykke som pustet bort. Hvor Husene saa nøgne ud! En Proklamation fra Regeringen havde lige erklæret «at der idag aldeles ikke forlød Efterretninger fra Krigsskuepladsen og at Politiet var paa Spor efter Udbrederne af falske Meddelelser for at disse kunde modtage den strengeste Straf». Udbrederne af falske Meddelelser! Som om ikke den hungrende Indbildningskraft og den smægtende Længsel vare de eneste Skyldige!

Omtrent en Uge senere, den 12te August, mødte jeg Renan paa Gaden. Han var kommen hjem før den berammede Tid. Han tog min Haand og trykkede den mellem begge sine. Jeg havde aldrig set ham saa bevæget. Derpaa tog han min Arm, og gik en Times Tid med mig Gade op, Gade ned. Han var fortvivlet, dette trivielle Ord er det eneste passende. Han var ude af sig selv af Forbitrelse. «Aldrig, sagde han, er et ulykkeligt Folk blevet regeret af Imbeciler som dette. Man skulde tro, at Kejseren havde havt et Anfald af Vanvid; men han er omgivet af de mest foragtelige Smigrere;

jeg kjender høje Officerer, som fuldkomment vel vidste, at Preussernes Kanoner langt overgik vore lovpriste Mitrailleuser, men som ikke vovede at sige det til Kejseren, fordi han selv havde beskjæftiget sig med disse Sager og selv tegnet lidt paa Planerne, hvad i det officielle Sprog betegnes, som at han har opfundet Instrumentet. Aldrig har der været saa lidt Hoved (si peu de tête) i noget af Kejserens Ministerier; han har indset det selv; jeg kjender En, til hvem han har sagt det, og saa fører han Krig med et saadant Ministerium. Ak, udbrød han, har man nogensinde set en saadan Galskab, er det ikke hjerteskjærende? Vi er et Folk, som for lange Tider er kastet af Sadlen. Og betænk, at Alt, hvad vi Videnskabsmænd nu i 50 Aar have arbejdet paa at opføre, med ét Slag er styrtet sammen, Sympathierne mellem Folk og Folk, den gjensidige Forstaaelse, den frugtbringende Samarbejden. Og hvor dræber en saadan Krig ikke Sandhedskjærligheden! Hvilken Løgn, hvilken Bagvaskelse om det ene Folk vil nu ikke paany i halvtredsindstyve Aar med Begjærlighed blive troet af det andet og for uoverskuelige Tider adskille dem fra hinanden! Hvilken Forsinkelse af Fremskridtet i Evropa! I 100 Aar kunne vi ikke gjenopbygge, hvad disse Mennesker have revet ned paa én Dag.»

Mere end nogen Anden maatte Spaltningen mellem de to store Nationer smerte Renan, der i Frankrig saa længe havde staaet som den tyske Dannelses Repræsentant. Ingen kunde heller udtale sig med større Taknemmelighed om den tyske Kultur end han. Et af hans Yndlingsudtryk var: «Der er Intet, der kan rumme saa Meget som et tysk Hoved». Han fraskrev Tyskerne som Folk enhver Retsidé og kaldte dem personligt grove og utaalelige; men om deres Intelligens udtalte han sig altid med Respekt. Kun tillagde han Sydtyskerne i enhver anden Retning end den administrative en langt større Begavelse end Nordtyskerne, en Opfattelse, som de fleste dannede Franske dele. Forholdet synes dem parallelt med det, der finder Sted mellem Piemonteserne og de øvrige Italienere.

Som bekjendt paastaas det hyppigt, at Renan har faaet Alt fra Tyskerne, særligt fra Strauss. Hvem der kjender noget til denne sidste, vil vide, hvor urigtig denne Paastand er. Snarere er det Strauss, som i sin senere Tid lod sig paavirke stærkt af Renan med Hensyn til Fremstillingens hele Form og Karakter. Den anden Udgave af Strauss' «Jesu Liv» har øjensynligt sit Forbillede i Renans tilsvarende Værk. Det er i ethvert Fald paa dette Punkt Renans

uomtvistelige Fortjeneste, at han, istedenfor at konstruere Historien ud fra sit Studerekammer, rejste over til Palæstina og i Overensstemmelse med den moderne Tids historiske Methode stræbte at forstaa Begivenhederne bedre gjennem Studiet af de Naturomgivelser, der under alle menneskelige Tings Foranderlighed staa som det eneste tilnærmelsesvis Blivende paa Jorden.

Renan fortalte om sin Rejse: «Vi var i Bergen, da den første tvetydige Efterretning kom til os fra Frankrig om den truende Krig. Ingen af os vilde tro det muligt, Prinsen og jeg saa' paa hinanden; han, som har saa sjælden og saa skarp en Forstand, sagde blot: «Det kan de ikke», og gav Ordre til, at vi skulde rejse videre. Vi sejlede da til Tromsøe. Da vi kom dertil, laa der to Depecher til Prinsen, en fra hans Sekretær i Paris og en fra Emile Ollivier med disse Ord: «Guerre inévitable». Vi holdt et kort Raad, men saa vanvittig syntes Sagen os, efter at Leopold af Hohenzollern havde trukket sin Kandidatur tilbage, saa umuligt dette Paaskud, der maatte hidse hele Evropa og da især hele Tyskland imod os, og endelig — saa stor Lyst havde vi til at sejle til Spitzbergen og faa «den store Is» at se, at vi besluttede næste Morgen at tage afsted. Vi lagde os til at sove. Mit Kammer laa ved Siden af

Prinsens Adjutants. Omtrent Kl. 6 hørte jeg Kammertjeneren vække Adjutanten med en Depeche. Jeg stod op, vi gik ombord, Skibet satte sig i Bevægelse, og De kan tænke Dem min Forbavselse, da jeg saa', det gik mod Syd. Jeg ilede hen til Prinsen. Han sad fortvivlet og saa ned for sig. De første Ord, han sagde, var: «Voilà leur dernière folie, ils n'en feront pas d'autres». Han har været Profet, det bliver deres sidste Galskab. Jeg selv, tilføjede han, var af samme Mening; jeg vidste, hvor usselt forberedte vi var; men at det skulde gaa saa hurtigt, hvem kunde ane det! Sig ikke, at vi endnu kunne sejre! Vi komme aldrig til at sejre mere, vi have aldrig paa nogen afgjørende Maade og under denne Kejser overvundet Folkeslag, over hvilke vore Sejre kunne siges at betyde Noget, naar Talen er om Preussen. Araberne er Verdens sletteste Taktikere.» Mere end én Gang brød han ud: «Har man nogensinde hørt Sligt! stakkels Prins! stakkels Frankrig!» Han var saa heftig, at han gav sin Vrede Luft i Forbandelser over alle de Styrende, der efter hans atter denne Gang meget lidet «nuancerede» Opfattelse tilhobe vare Dosmere og Skurke. «Hvad er denne Palikao? en Tyv, en erklæret Tyv, for hvem alle gode Huse ere lukkede, og Jérôme David? en Kjeltring, en Morder, der i Amerika

har dræbt fire Mennesker og ved Flugt har unddraget sig sin Straf! Og det er i disse Menneskers Haand, at vor Skjæbne hviler!»

Jeg saa' Taarer i hans Øjne og sagde ham Farvel. Jeg har ikke set Renan siden den Dag. Han gjenvandt hurtigt sin Ro og sit Herredømme over den første Smerte. Men i hine Øjeblikke var Renan en Anden, end dengang han skrev: «Den Lærde er Tilskuer i Universet. Han véd, at Verden kun tilhører ham som Studiegjenstand, og selv hvis han kunde reformere den, vilde han maaske finde den saa kuriøs, saaledes som den er, at Tilbøjeligheden dertil vilde forgaa ham». Fuldt har Renan vel aldrig ment disse kolde og aristokratiske Ord; men har han nogensinde ment dem, saa har han i Aaret 1870 gjennemlevet Sindsbevægelser, under hvilke han ikke mente dem. Jeg har andensteds i min Bog «Den franske Æsthetik i vore Dage» skildret den demoraliserende Indflydelse, som det at leve under Herredømmet og Trykket af et «fait accompli» havde udøvet paa franske Videnskabsmænd. En Tilbøjelighed til Quietisme og Fatalisme, til Godkjenden af alt engang Iværksat har under det andet Kejserdømme været at bemærke i den franske Aandsvidenskab. Spor af denne Indflydelse mærkedes overalt i Selskabslivet, i Samtaler. Den fuldkomne Frihed

for Enthousiasme var næsten bleven synonym med Dannelse og Indsigt. En ung Fremmed havde daglig Lejlighed til at undres over den Tilbageholdenhed og Passivitet, som selv de Bedste lagde for Dagen, saasnart Talen kom paa nogensomhelst praktisk Reform, og jeg husker, hvorledes jeg en Aften i Maj mismodig kom hjem og skrev i min Notebog denne Linje: «Der var engang et andet Frankrig». Der havde jo dog engang været et vaagent, begejstret, poetisk, for hele Menneskeheden følende Frankrig. Det synes som om et saadant Frankrig lidt efter lidt vil fremgaa af Ulykkerne og Fornedrelsen, der, om den end ikke har bragt andet Godt, dog har ført alle ædelt stræbende Aander ind paany paa den ene rette Vej, den som fører til Virkeligheden.

IV.

Dog for at Virkeligheden kan naaes, er det fremfor Alt nødvendigt, at man i Frankrig har aabne Øjne for hvad hine Ulykker betød og for hvad Tyskland i vore Dage er, og at man ikke nøjes med at se sin byrdefulde Nabo i Hadets Vrængspejl. I den Henseende have Landets ypperste og kundskabsrigeste Mænd et stort Ansvar, Ingen et større end Renan, der sikkert

i de sidste tolv Aar har været ansét for Frankrigs fineste Aand. Andre have en større Læsekreds, som Victor Hugo, atter andre, som Theaterdigterne, en mere larmende Popularitet, men i Nationens Elite har længe ingen været saa højt anskrevet, saa uanfægtet, saa beundret som Renan. Hans Form gjaldt og gjælder for den mest distingverede i Frankrig. Ingen Prosastil bliver nogen Sinde af de kræsne Kjendere, af Tankens Mestre, af Videnskabsmændene, af de Damer, hvis Dom man paaagter, sat i lige Linje med hans. Alle blive ansete for grove eller hverdags eller tvungne, farveløse eller overkolorerede ved Siden af ham. Nævner man Goncourt, hedder det: »Hvor kan De nævne ham sammen med Renan, han er affekteret, Renan naturlig.« Taler man om Taine, saa bliver man bedt om ikke at sammenligne en Aand, der arbejder under Maskintryk, med en, hvis Indfald strømme af sig selv; About er en Spasmager, Flaubert en Leversyg, alle ere de enten maniererede eller tykhudede, ligefremme, plumpe i Sammenligning med Renan. Æselsryttere er de: han alene sidder højt til Vejrs paa sin knejsende østerlandske Dromedar med de sirlige Ben. Det var Indtrykket, jeg endnu i 1879 fik af Samtaler i forskjellige Kredse.

Allerede 1870 var Renan jo naaet saa højt

i Ry, at ingen Stemme løftede sig imod ham, ja end ingen Forundring blev lagt for Dagen, da han i sit første berømte Brev til Strauss uden videre optraadte som Frankrigs Repræsentant overfor Tyskland. Man gav ham stiltiende det selvtagne Mandat.

Indtil i 1870 havde han, som alt berørt, i sit Fædreland været tyske Ideers og den tyske Aands Talsmand. Det kunde ikke undre, at han fra hint Tidspunkt af ophørte med at være det. Men han gjorde mere, han slog om. I en Slags patriotisk Angersrus begyndte han, for ligesom at tilkjøbe sig sit eget og andres Aflad, at give alle sine Skrifter en Braad ud mod Tyskland. I Brevene til Strauss gav han Tyskerne en Lære, der til Dels var vel fortjent, men i sit Værk »Antikristen« (ɔ: Nero) blandede han paa en forstyrrende Maade Erindringen om Paris's Belejring ind i Skildringen af Jerusalems Erobring under Titus; i sin Tiltrædelsestale til det franske Akademi gjorde han det bekjendte Udfald mod det tyske Rige med dets »aandløse Adel og dets store Feltherrer uden velklingende Ord« (»des grands capitaines sans des mots sonores«) saa ubehændigt, at det saa' ud som en Selvironi. Thi Ducrot, der udtalte det velklingende Ord, at han ikke vilde vende tilbage uden som Sejrherre eller som Lig, og der saa vendte hjem,

dobt af Folkevittigheden «General Hverken det ene eller det andet», syntes formelig her stillet op som den rette Mand mod den fraseløse Moltke, der vel gjærne tav, men i al Stilhed havde vundet ethvert Slag, han nogen Sinde havde kommanderet. Forgjæves søgte Renan at bortforklare disse Ubesindigheder i sit store «Brev til en tysk Ven», der jo for øvrigt som alt, hvad han har skrevet, lyser af Aand og glimrer med alle den fornemme Overlegenheds Facetter.

Hans Drama «Caliban» gjorde Opsigt. Der aabenbarede sig i denne filosofisk-digteriske Fortsættelse af Shakespeares «Stormen» en ny Side af Renans Talent. Dramet var den fine Videnskabsmands poetiske Hjærtesuk over det efter Kejserdømmets Fald frembrydende Demokrati. Det var destilleret Ironi. Der var den Ringeagt, der er saa stor og saa moden, at den har Raad til at være tolerant, i hine Ytringer om, at Caliban, naar han har faaet vasket og kæmmet sig, vil blive lige saa god konservativ som nogen anden, slutte Alliance med Kirken og beskytte Kunster og Videnskaber. Indtrykket var: en Mand, der efter egen Mening godt kunde være ene om sin Verdensforagt, men som dog nok holdt af — ganske fint, indirekte, gjennem Nynnen af Melodien til en Vise, som andre

plumpere Sangere vilde have givet halvkvædet — at lade Samtiden vide, hvor grænseløst han ringeagtede den.

Man kunde læse temmelig langt ind i Dramet «Det foryngende Vand», der udkom som Fortsættelse af «Caliban», og nyde de mange olympiske Tanker, som kun Renan tænker og har Udtryk for, uden endnu at forstaa stort mere af Tendensen, end at Forfatteren nu for Alvor vilde forsone Demokratiet med sig og sig med det; men Fornøjelsen hørte pludselig op, hvor i fjerde Akt den tyske Udsending træder ind. Thi her har Renan nedladt sig til at fremføre den gamle, forpiskede Karikatur af tysk Væsen, som Franskmændene nu hundreder af Gange have tegnet.

Enhver, der er noget belæst i fransk Literatur, véd, hvorledes umiddelbart efter en Periode, i hvilken barnlig Godhed, Sanddruhed, Uverdslighed, blaaøjet Uskyldighed og Hjærtelighed i franske Bøger regelmæssig repræsenteredes ved en Tysker, er fulgt en anden, i hvilken de bedste Skribenter som Cherbuliez, som Dumas og mange andre have moret sig med at lade den kolde, kloge Grusomhed, Falskheden, den hjærteløse Brutalitet tale Fransk med tysk Betoning. Efter i et halvhundrede Aar efter Fru de Staëls Exempel ikke at have sét andet i Tysk-

land end det godlidende Idylland, hvor hvidklædte, blonde Præstedøtre læste Klopstock og Schiller med blege og kejtede Kandidater, begyndte man paa én Gang i Tysklands unge Piger at se snedige, massive Spekulantinder i rige Ægteskaber og at opfatte Mændene som Spioner af Lyst og Rovmordere af Overbevisning. Hvad Overtroen paa Spioneriet angaar (dette sidste skal jo forklare og undskylde Nederlagene), saa synes det franske Folk, ja selv det gode Selskab i Frankrig endnu ikke at være kommet sig siden Krigens Tid; man indbilder sig for fuldt Alvor, at Bismarck er saa yderst nysgjærrig efter at erfare, hvad Hr. Durand siger til Fru Duval i et Selskab, at han klæder preussiske Generalstabsofficerer (der villig føje sig) ud som Lakajer og giver dem i Tjeneste i gode Huse; man tror, som jeg hørte fortræffelige Videnskabsmænd sige det i 1879 i Paris, at den højt begavede tyske Skribent Karl Hillebrandt, den uden Sammenligning kundskabsrigeste Iagttager af franske Forhold udenfor Frankrig, har gjort Spiontjeneste i Paris's Saloner. Dramer som Sardou's «Dora» eller Dumas' «La femme de Claude» eller som Romanen «La grande Iza», i hvilken man finder Breve med Poststemplet Varzin i et letfærdigt Fruentimmers Skuffe, endelig Processen mod Fru Kaulla og

de øvrige beslægtede Processer, vise at den Skade, Frankrig ved Ydmygelserne led paa sin Hjærne, endnu ikke er lægt.

I Renans Stykke er det den tyske Brutalitet, som fortrinsvis maa holde for. Maaden, hvorpaa den fremføres, er ikke behændig. Dramet, der foregaar i Avignon omkring Aaret 1310 under Pavernes babyloniske Landflygtighed, drejer sig om en Livselixir, som Prospero, den fordrevne Hertug af Milano, en udmærket Filosof og Alkymist, har opfundet. Næppe er Opfindelsen bleven navnkundig, før Kejseren af Tyskland sender en Legat for at overtale Prospero til at komme til ham, saa han med List eller Vold kan sætte sig i Besiddelse af Underdrikken. Denne Gesandt siger ved sin første Indtræden paa Scenen blandt andet:

«Frygt fra min Side ingen Latterligheder, ikke noget som helst Spor af Sentimentalitet. (Han brister ud i Latter). Jeg har været Idealist og Drømmer i gamle Dage, men nu indsér jeg, hvor latterlig Ædelmodighed er; vær rolig, jeg er en positiv Mand, en alvorlig Mand. Mine Kollegaer Diplomaterne ere allesammen Dumrianer. Enhver af dem er den dummeste i Evropa. (Han lér). Jeg er vittig, ikke sandt? . . .

Hans Majestæt Kejseren, min Herre, handler aldrig uden efter Lovlighedens strængeste Principer. Men den politiske Nødvendighed har sine Fordringer. Slottet Kniphausen er ham nødvendigt for hans Suverænitet. Du be-

griber, at vi ikke lade os standse af de Smaaligheder, som holde sentimentale Mennesker tilbage o. s. v.

Franskmændene, der nu saa livligt hakke paa tysk Hykleri, maa snart se sig for, hvis man ikke skal dreje Spydet mod dem selv og kalde dem Hyklere for denne evige Appel til Følelsen paa et Omraade, hvor de selv aldrig have ladet sig lede af noget andet Hensyn end Politik. Det Folk, som fulgte Ludvig den fjortende og Napoleon den første, som brandskattede Pfalz og erobrede Evropa, burde skamme sig ved denne Tale om Følelsespolitik. De sentimentale Hensyn, der holdt Napoleon tilbage fra nogetsomhelst Foretagende, som hans virkelige eller formentlige Interesse paabød ham, søger Historikeren nok endnu forgjæves.

Som Modstykke til den tyske Udsending indføres Léolin, Renans ideale Selvbillede, en vandrende Ridder og Troubadour fra Forfatterens Fødeegn Bretagne. Den, som drikker af det fortryllede Vand, sér i Drømme sine Længslers Gjenstand og naaer sin Attraas Maal, og da Léolin drikker nogle Draaber, sér og favner han i Henrykkelse sin afdøde Søsters forklarede Skikkelse. (Som bekjendt mistede Renan paa sin Rejse til Palæstina sin eneste højt elskede Søster, hvis Minde han tilegnede «Jesu Liv»).

Nu er Turen til Tyskeren at drikke. Med

dyrisk Graadighed river han Bægeret til sig og tømmer den stærke Drik til Bunds, saa han først falder som lynslagen til Jorden og snorker, endelig begynder at drømme. Hvad tror man, han nu siger?

«Sejr! Sejr! hænger, brænder, skyder! Vi er Herrer, alt er os tilladt for at faa dem til at underskrive hvad vi vil. Ædelmodighed! Sentimentalitet! lutter Dumheder!

Hvor harmeligt! Tropperne ere altfor milde; vore Folk forstaa nok at slaa ihjel, men ikke at henrette. Man burde brænde alle Landsbyerne, hænge alt Mandkjøn. Saa lod de nok være at forsvare sig. (Han lér). Fanger! . . . Ubegribeligt, at man tager Folk, der forsvare sig, til Fange. Man havde burdet skyde dem . . . Man burde være høflig imod dem ligetil Skafottets øverste Trin (han lér af Fornøjelse); men man bør hænge dem . . . Man bør føre Krigen saa grusomt som muligt. Følsomhed! hvilken latterlig Ting! Man skal skyde, man skal hænge, man skal brænde . . . Aa, hvilken god Lugt! Det lugter som stegte Løg! Det er Bønder, man brænder inde i deres Huse. Af 160 er de 120 blevne huggede ned med Sabler. I Skurke! hvorfor har I skaanet Resten? Véd I ikke, at Sentimentalitet er latterlig? . . . Hvorfor begynder man ikke Bombardementet? Man gaar let glip af det psykologiske Moment.»

Og saaledes endnu Side op og Side ned. Er dette ikke forunderligt direkte og nuanceløst? Hvilket Kølleslag efter Sandhedssommerfuglen! Hvilket Overmaal af polemisk Lidenskab! Jeg vil ikke dvæle ved den kunstneriske Forsyndelse, som ligger i at henlægge denne formentlige

Bismarckiade til Anno 1310 og falde ud af Tonen med Udtryk som «det psykologiske Moment» for Bombardementet, en Vending, der er hentet fra daarlige tyske Aviser i 1870. Men hvor er alt dette sygeligt bittert! Troer Renan virkelig, at det er den Tænkemaade, der her gjør sig gjældende, som i det store Rædselsaar besejrede Frankrig? Aner han virkelig endnu ikke, at det, som slog Frankrig ned, var Genialitet hos Førerne, Disciplin, Pligtfølelse og Heltemod hos de Førte?

Ulykken er: Renan kjender nu ikke mere Tyskland; han kjender endnu mindre til det end Cherbuliez. Disse Mænd tære kun paa Indtryk af Bøger og Aviser, læse det, de læse, med et fjendtligt og fordomsfuldt Blik og give sig saa Luft i Karikaturer som Renan eller i vittige Spydigheder som stadigt Cherbuliez, og da de aldeles ikke staa i nogen direkte personlig Berøring med Tyskland, ikke se det med deres Øjne, ikke høre det med deres Øren, saa tabe de efterhaanden Opfattelsesevnen og bedømme Tyskland som den udannede Tysker bedømmer Frankrig, naar han lamenterer over dets Frivolitet, Usædelighed og deslige. Men Renan, der allerede i 1870 forudsaa den indbyrdes Bagvaskelse af Folkeslagene som Krigens mest skjæbnesvangre Følge, burde mere end nogen

Anden have været paa sin Post mod at lede sine Landsmænd vild, især siden den store Krig har vist, hvor dyrt ethvert Folk bøder for slige Vildfarelser.

V.

Med vexlende Følelser har Renan været Tilskuer til det republikanske Frankrigs Udvikling. Skjønt Republikanerne strax gave ham hans Lærestol tilbage, viste de sig dog temmelig kolde og forbeholdne overfor ham ligesom overfor Prins Napoleons øvrige Venner. Helt igjennem aristokratisk sindet som han er, gav han saa i «Caliban» Demokratiet det glatte Lag, men skrev dog ikke desmindre kort derefter i Brevet til en tysk Ven disse Ord: «Og sæt nu, at medens Eders Statsmænd er fordybede i den utaknemmelige Gjerning at revse og holde nede, den franske Bonde med sin grove Forstand, sin ufernisserede Politik, sin Arbejden og sine Sparepenge lykkeligt grundlægger en ordenskjær og varig Republik! Det vilde være pudsigt, ikke sandt?» Renan er Skeptiker nok til altid at have Tvivlen parat og til hyppigt at modsige sig selv, Patriot og Filosof nok til sluttelig at kunne forsone sig med enhversomhelst Statsform, der tilfredsstiller Flertallet af hans Landsmænd og svarer til deres aandelige Standpunkt.

Renan har i Frankrig kunnet gjælde for en germanisk Aand, fordi han langt ude er i Slægt med Herder. Men han er først og fremmest Franskmand og Pariser. Som saadan afskyer han germanisk Pedanteri og Grovhed, tysk Smaalighed og Raahed, angelsachsisk Drøjhed og Manér, amerikansk poesiforladt Religiøsitet. «Du grand et du fin!» Renan er dernæst, som alt nævnt, Bretagner og har sin Races Egenskaber. Bretagnerne have i den nyere franske Literatur et fælles Træk. Som Chateaubriand og Lamennais hader Renan det Hverdags, det Godmodigt-Frivole i det franske Væsen, og har, medens han selv er et Tvivlens Bytte, den hedeste Attraa efter en Tro og et Ideal. Derfor har han, den store Mirakelfordriver, etsteds kunnet sende et Længselssuk efter den Tid, da Kongerne af Frankrig gjorde Mirakler, ved Haandspaalægning helbredte Kruppatienter. Derfor sværmer han for den hellige Franciscus af Assisi, medens han ringeagter den nøgterne Amerikaner Jefferson. Han hænger inderligt ved sit snævrere Fædreland. Han har endog engang i et trøstesløst Øjeblik tilraabt sin Fædrenestamme disse Ord: «O du simple Clan af Agerdyrkere og Sømænd, hvem jeg skylder at have bevaret min Sjæls Kraft midt i et udslukt Land!» Man tør visselig ikke tage dette Stemningsudbrud bogstaveligt.

Ingen føler jo stærkere end Renan, hvor langt hint Frankrig, om hvilket han med ædel Beskedenhed skrev til Strauss, at «det er nødvendigt for Evropa som blivende Protest mod Pedanteri og Dogmatisme» er fra at være udslukt. Men Ordet er betegnende for den paa én Gang haardnakkede og urolige, sværmeriske og skeptiske Bretagner. Opgiver han sin Tro (som her Troen paa Frankrig) paa et enkelt Punkt, saa er det kun for andensteds med des hedere Begejstring at dyrke et Ideal. Ogsaa i Religionen har han et Bretagne, hvorpaa han tror.

GUSTAVE FLAUBERT.

(1881.)

Gustave Flaubert fødtes i Rouen 1821. Da han i Fjor bortreves ved en pludselig Død, efterlod han ikke den evropæiske Digtekunst i den Tilstand, i hvilken han forefandt den — ingen Kunstner kan som saadan ønske sig et bedre Eftermæle. Hans Livs Arbejde betegner et Skridt i Romanens Historie.

Han var en Prosaforfatter af første Rang, nogle Aar igjennem vel omtrent Frankrigs første. Hans Styrke som Prosaist beroede paa en literær og kunstnerisk Samvittighedsfuldhed, der hævede sig til Geni. Han blev en stor Kunstner, fordi han ingen Møje skyede, hverken naar han forberedte sig til at skrive eller naar han skrev, men indsamlede Iagttagelser, Kundskaber, Oplysninger med samme Omhu som en blot Lærd og bearbejdede sit Stof med en Iver for at forme

det plastisk og harmonisk som en blot Tilbeder af Formen. Han blev en Mester i den moderne Roman, fordi han havde den Selvovervindelse kun at fremstille sande sjælelige Begivenheder og gik af Vejen for alle pathetiske eller dramatiske Momenter, alle den digteriske Veltalenheds Effekter, der tage sig smukke eller interessante ud paa Sandhedens Bekostning. Hans Navn er enstydigt med kunstnerisk Alvor og Strænghed.

Han var ikke en Lærd, der tillige var Digter eller blev Digter, som det undertiden ses, nej, hans digteriske Arbejde var bygget paa indtrængende, længe og langsomt indvundne Forstudier. Hans Bøger have intet ungdommeligt, flagrende, smidigt eller smilende ved sig. Disse Bøger ere Resultater af en sildig Modenhed. Han debuterede først 35 Aar gammel og efterlod sig, skjønt han ofrede Literaturen al sin Tid, i sit 59de Aar kun 7 Bøger.

Han var en dybt oprindelig, men ingen elementær Natur. Hans Originalitet beror paa, at i hans Sind løb to literære Strømninger sammen og dannede et nyt Væld. Han modtog i sin Ungdom samtidigt eller næsten samtidigt to Impulser og disse bestemte hans Aands Bane, en Bane, der blev ny.

Den første Strøm, som naaede ham, var den romantisk beskrivende Retning i Literaturen,

der stammer fra Chateaubriand, den lyrisk bevægede og farveprægtige Stil, der første Gang fortryllede Franskmændene i «Atala» og «Martyrerne» og som senere vandt en endnu meget fastere og mægtigere Rytme og en langt overlegen malerisk Styrke i «Orientalerne» og «Notre Dame de Paris». Flaubert var som alle Digtere og de fleste Mennesker lyrisk som Yngling, og hans Lyrik blev ved den franske Poesis historiske Udvikling skjønhedstilbedende og melankolsk. Den anden Strøm, der førtes ind i hans Sind, var Balzacs Romaners Retning mod det Moderne, deres Sans for det Hæslige som karakteristisk, deres lidenskabelige Virkelighedshang og Virkelighedstroskab.

Idet disse to Floder hos ham kom til at løbe ud i hinanden og efter nogen Tids Forløb blandede sig med hinanden, fik de en ny Karakter, ny Farve og nyt Navn.

Han havde som Yngling for sin Pultskuffe skrevet megen deskriptiv og pathetisk Lyrik i Hugo's, Gautier's og Byron's Stil; men i Følelsen af, at hans Originalitet ikke laa paa dette Punkt og at man paa dette Punkt ikke mere kunde være original, holdt han sine Produktioner tilbage, trykte ingen Linje og fandt sig i at gjælde for relativt ubegavet, i ethvert Tilfælde for uproduktiv. Han skrev paa omtrent samme Tid

Forsøg i modsat Aand, han plejede at citere en komisk Tragedie om Vaccinen, men heller ikke disse Forsøg gav han ud. Først da Chateaubriand og Balzac i hans Sind havde fostret en ny poetisk Formel, følte han sig sikker paa sin Originalitet og traadte offenligt op.

I.

Selv de, der have læst lidet eller intet af Flaubert, vide, at han i Aaret 1856 gjorde en overordenlig Opsigt i Paris og snart derefter i Evropa med en Roman «Madame Bovary». En taabelig Proces — den offenlige Anklager satte Forfatteren og Forlæggeren under Tiltale paa Grund af Skriftets formentlige Usædelighed — og en afgjort Frikjendelse formaaede kun lidet at forøge den Opmærksomhed, som det ejendommelige nye Talent allerede i og for sig vakte. Bogen forekom som alle nye Begyndelser i Literaturen besynderlig, stødende. Den var et Tegn til Modsigelse. Man sammenholdt den med ældre Tids Poesi og spurgte sig: «Er dette Poesi?» Det lignede mere Kirurgi, Anatomi. Endnu langt senere hed det sig i literære Kredse i Paris: «Vi betakke os for Hr. Flauberts Skeletter.» Forfatteren kaldtes Ultra-Realist, man fandt i hans Bog kun den ubarmhjærtige, ubøn-

horlige Fysiologi af det hæslige Hverdags. Man oversaa i første Øjeblik, at der nu og da undslap denne Fysiolog et vel ganske upersonligt men billedligt, farverigt Udbrud, der bragte Bud fra en anden Verden end Romanens; det illiterære Publikum følte ikke at denne Skildring af platte Provinsforhold og Provinsulykker, af ynkelige Vildfarelser og en ynkværdig Død var skreven i en Stil, der paa én Gang var klar som en Spejlflade og levende som en Melodi. Og dog var det saaledes: Der laa en Lyriker begravet under Bogen og af og til slog et Flammeord op af hans Grav.

Det var netop det Tidspunkt, da den Generation som var født mellem 1820 og 1830, bemægtigede sig Herredømmet i Literaturen og aabenbarede sit fysiognomiske Slægtpræg i en med haarde Hænder gjennemført Analyse af det Virkelige. Den nye Generation vendte sig bort fra den filosofiske Idealisme og Romantiken og svang med sand Begejstring Dissektionskniven. Samme Aar, i hvilket «Madame Bovary» udkom, anatomerede Taine i sin Bog «De franske Filosofer i det 19de Aarhundrede» den herskende spiritualistiske Lære, trak Cousin Huden op over Ørene og erklærede, uden at bekjæmpe Romantikerne, med kjølig Ligegyldighed, at Hugo og Lamartine allerede vare Klassikere, der af Ung-

dommen snarere læstes af Nysgjærrighed end med Sympathi, og at de stode den saa fjærnt som Shakespeare og Racine. De var «beundringsværdige og ærværdige Levninger af en Tid, der var stor og nu forbi.» Hans Ven Sarcey skrev ikke længe efter i «Figaro» hin af Banville, de store Romantikeres Lærling, meget besungne og spottede Artikel, som kulminerede i de Ord: «Fremad mine Venner! Ned med Romantiken! Voltaire og Normalskolen!» *)

I den dramatiske Poesi syntes Oppositionen mod Romantiken strandet med den lille ufrugtbare «Ecole du bon sens»; Ponsard og hans Aandsbeslægtede havde ingenlunde kunnet holde hvad man havde lovet sig af dem. Men nyere realistiske Dramatikere sluttede sig netop paa dette Tidspunkt til dem. Augier, der havde tilegnet Ponsard sine første Digte og der fra Begyndelsen af havde fulgt dennes borgerlig sentimentale Retning, betraadte i 1855 en ny Bane, gav sig ind paa den drastiske Skildring af den umiddelbare Fortid. Den dristige, drøjere Dumas havde netop víst ham Vejen, og hos

---

*) Man se Th. de Banville's Odes funambulesques: Villanelle des pauvres housseurs og to Trioletter. Normalskolen er den højeste Undervisningsanstalt, af hvilken netop samtidigt Taine, About og Sarcey ere udgaaede.

denne begynder trods al hans Pietet for den Generation, som hans Fader tilhørte, den direkte og træffende Spot med de romantiske Idealer; man se de Nanjac's Rolle i »Le Demi-monde», de Montègre's i «L'ami des femmes». Det Ord, som Montègre i sin Forvirring over de Ryons' Overlegenhed alene finder at svare med: «Vous êtes un physiologiste, Monsieur» var i Virkeligheden det eneste Svar, som den ældre Generation havde at stille op mod den yngres Kritik.

Augier er født 1820, Dumas 1824, Sarcey og Taine 1828, «Madame Bovary»'s Digter, der saa' Lyset i 1821, havde øjensynlig Beslægtede blandt sine Samtidige. Han var forskjellig fra dem ved sin hemmelige, urokkelige Troskab mod den forrige Slægts Idealer. Men han gjorde Angrebet paa disse Idealers Karikaturer saa hensynsløst med, at man uden videre henregnede ham til hine Antiromantikeres Gruppe.

Og dog erindrer han ved sin Haardhed og Kulde næsten endnu mere om den i den forrige Generation enestaaende Mérimée, syntes mange blot en tungere, bredere Mérimée. Thi hvad man først lagde Mærke til hos ham, det var den koldblodige Digter, og disse to Bestemmelser: Koldblodig og Digter havde hidtil kun hos Mérimée ikke udelukket hinanden.

Et nærmere Studium vilde dog have víst,

at Mérimées Koldblodighed var artsforskjellig fra Flauberts.

Mérimée behandlede romantiske Æmner i en uromantisk, tør og knap Stil. Hans Tone og hans Stil stemmede overens; thi Tonen var ironisk og Stilen billedløs og kold. Med Stil og Tone stod saa Æmnets Vildhed og barbariske Lidenskabelighed i Strid.

Hos Flaubert derimod stemte Æmnet og Tonen overens. Han fremstillede det Tomme og Taabelige med uendeligt overlegen Ironi. Men med Æmne og Tone stod Stilen i Strid. Den var ikke som hos Mérimée rationel og mager, nej den var farvestraalende og harmonisk; han rystede dens guldvirkede Slør ud over alt det Dumme og Triste, han fortalte. Stilen indeholdt tusind melodiske Hemmeligheder. Den ironiserede over den menneskelige Svaghed og Idiotisme til Orgelmusik. Medens Kirurgen i Texten flaaede og flængede uden at fortrække en Mine i sit Ansigt, uden blot en eneste Gang at lægge Deltagelse for Dagen eller ryste paa Haanden, hulkede en skjønhedselskende Lyriker i Akkompagnementet. Tog man en saadan Side for sig, paa hvilken en Landsbyapotheker docerede sit halvvidenskabelige Vrøvl, eller paa hvilken der skildredes en Diligencetur eller beskreves en gammel Kasket, saa var den stilistisk betragtet

ved Udtrykkenes Friskhed og Sætningernes solide Bygning haard, farverig og varig som et Mosaikmaleri. Saa fast var hvert Afsnit sammenskrevet, at man ligesom ikke kunde tage to Ord bort nogen Steds uden at rytmisk talt den hele Side faldt sammen. Billedernes fine Sikkerhed, Ordenes Velklang og Malmklang, Prosarytmernes rullende Bredde gav det Sagte en forbavsende, snart malerisk, snart komisk Kraft.

Der var øjensynlig i hans Natur en ejendommelig Dobbelthed, to Elementer, der fuldstændiggjorde hinanden: Et brændende Had til Dumhed og en ubegrænset Kjærlighed til Kunst.

Hint Had følte sig, som ikke sjældent Hadet, uimodstaaeligt tiltrukket af sin Gjenstand. Dumheden i alle dens Former som Taabelighed, som Overtro, som Indbildskhed og Spidsborgerlighed tiltrak ham magnetisk, betog ham, inspirerede ham. Han maatte udmale den Træk for Træk, fandt den morsom i og for sig, selv hvor andre ikke kunde finde den underholdende eller komisk.

Han anlagde formelige Samlinger af Dumheder, meningsløse Procesindlæg, flaue Illustrationer; han samlede paa daarlige Vers, der vare skrevne af Læger alene; ethvert Vidnesbyrd om den menneskelige Dumhed var ham som saa-

dant af Værd. Han har i sine Skrifter heller ikke gjort andet end med Mesterhaand at sætte den menneskelige Indskrænkethed og Forblændelse, vor Ulykke forsaavidt den beror paa vor Dumhed, Mindesmærke efter Mindesmærke. Jeg er bange for, at Verdenshistorien var ham den menneskelige Dumheds Historie. Hans Tro paa det historiske Fremskridt var yderst svag. Hoben, endog det læsende Publikum, var ham, «det evige Fæ, som kaldes man.» Vilde man absolut have en Betegnelse for denne Side af hans Væsen og endelig stemple ham med et af de yndede, ham saa forhadte Ord paa ist, saa burde man næppe kalde ham Pessimist, end ikke Nihilist; Imbecillist vilde være Ordet.

Til denne forbitrede Forfølgelse af Dumheden, som skjulte sig bag hans upersonlige Form svarede som sagt en lidenskabelig Kjærlighed til Literaturen, der for ham betød Skjønheden og Harmonien, der var ham den højeste, den eneste Kunst og som han dyrkede med en Attraa efter Fuldkommenhed, der først længe gjorde ham stum, saa sent gjorde ham til Mester, og derpaa tidlig gjorde ham gold. Han led, naar han fremstillede det Hæslige, selv mest derunder, søgte derfor at løfte Stoffet ved Behandlingens Kunst, og da Plastik for ham var Skribentens vigtigste Egenskab, stræbte han

fremfor Alt efter Anskuelighed. Han har et Steds selv sagt det, og man føler det, naar man studerer ham gjennem hans Stil. Allerede i hans første Værk fremtraadte alle denne Stils Fortrin.

Man læse Stedet efter, hvor i «Madame Bovary» Emma endnu ugift følger Bovary til Døren efter hans Lægebesøg hos hendes Fader: «Hun fulgte ham altid til Fritrappens første Trin. Hvis hans Hest endnu ikke var ført frem, blev hun der. Man havde sagt hinanden Farvel, man talte ikke mere; den friske Luft omgav hende, løftede hendes bløde Nakkehaar og slog Forklædebaandene sammen om hendes Hofter. En Dag, da det var Tøvejr, sivede Vandet ud af Træernes Bark i Gaarden, medens Sneen smeltede paa Længernes Tage. Hun stod paa Tærskelen. Hun gik tilbage at hente sin Parasol, slog den op. Parasollens Farve spillede i blaat og grønt, og Solen, der skinnede igjennem den, gav hendes Ansigts hvide Hud bevægelige Reflexer. Hun smilte under den i den lune Varme, og man hørte Regndraaberne falde en for en paa Solskjærmens udspændte Silke».

En saa ringe Ting som denne almindelige Tagen Afsked bliver interessant ved Skildringens kjærlige Omhu, og det regulære Farvel faar individuelt Liv ved Fremhævelsen af en enkelt

Dag, paa hvilken iøvrigt Intet skér. Den Nøjagtighed, med hvilken den hverdags Situation er fremstilt, forvandler den til et Maleri af første Rang, der paa én Gang gjengiver det Synlige og det Hørlige, Tableauet og Bevægelsen.

Eller man mindes det Sted, hvor Emma efter sit Giftermaal bliver forelsket:

«Emma blev mager, hendes Kinder blev blege, hendes Ansigt langt. Med sine sorte Baand om Haaret, sine store Øjne, sin lige Næse, sin Fuglegang, og altid tavs, som hun var, syntes hun at skride gjennem Existensen uden næsten at berøre den, og paa sin Pande at bære en eller anden ophøjet Forudbestemmelses utydelige Tegn. Hun var saa sørgmodig og saa rolig, saa blid og saa forbeholden, at man i hendes Nærhed følte sig greben af en isnende Tiltrækning, ligesom man i Kirkerne skjælvende nyder Blomsternes Duft, naar den blander sig med Marmorvæggenes Kulde».

Lignelsen er ny, slaaende rigtig og kort. Man sporer her Digteren i Fortælleren.

Man sporer ham end tydeligere, naar der fortsættes: «Damerne beundrede hendes Huslighed, Klienterne hendes Høflighed, de Fattige hendes Gavmildhed, men hun var fuld af Attraa, af Raseri, af Had. Hendes Kjole med de lange, lige Folder dækkede et fortumlet Hjærte,

hendes saa kydske Læber fortalte ikke om dette Hjærtes Kval. Hun var forelsket i Leon .... Hun skattede Apothekerkonen lykkelig, der havde Lov at sove under samme Tag som han, og hendes Tanker sloge uophørligt ned paa dette Hus, ligesom Duerne fra Værtshuset «Den gyldne Løve», der stedse fløj derhen og dyppede deres rosenfarvede Fødder og hvide Vinger i Tagrendernes smudsige Vand».

Det er ikke en træffende Lignelse i Almindelighed, men en Lignelse, hentet fra en Omstændighed i den Landsby, Emma beboer. Saa levende staar denne Landsby Digteren for Øje.

Undertiden samler han en hel Beskrivelse i et digterisk Magtord som paa det Sted, hvor den gamle Tjenestepige skildres, der ved Landbrugsudstillingen indkaldes til for 54 Aars tro Tjeneste i en og samme Gaard at modtage en Sølvmedaille af 25 Francs' Værdi.

Catharina Niçaise Elisabeth Leroux raabes op og efter Tilraab fra forskjellige Sider, som: «Gaa dog! til venstre! vær ikke bange! hvor hun er dum! der er hun!» viser sig paa Estraden en lille gammel Kvinde med frygtsom Holdning, der synes at krybe sammen i sine fattige Klæder. Man ser hendes magre, af Rynker sammenfoldede Ansigt i Kappen, hendes lange, knudrede Hænder,

som Loernes Støv og Vadskeriernes Potaske og Uldens Fedt have hærdet og skaaret og barket saaledes, at de synes smudsige, skjønt de ere vaskede i Kildevand, og som have tjent saa længe, at de ikke helt kunne lukkes, men forblive aabne for ligesom selv at frembære Vidnesbyrd om saa mange lidte Strabadser. Vi se Ansigtets nonneagtige Stivhed, det blege Blik, hendes Ubevægelighed af Forvirring over det uvante Syn af Fanerne, Trommerne og de hende tilsmilende Herrer i sorte Kjoler og med Æreslegionens Kors paa deres Bryst; vi spore hendes Uvished om hun skal gaa frem og hendes Lyst til at undfly. Saa sammenfattes Billedet af Flaubert i disse Ord:

«Det var den Holdning, som et halvt Aarhundredes Trældom indtog overfor disse selvtilfredse Borgermænd».

Saa smaaligt nøjagtig som Beskrivelsen er, saa stort og stilfuldt er det samlende Udtryk.

Man føler det vel, at for denne Skribent var den Kunst, at skrive, den højeste af alle. Ikke blot at det at skrive var hans højeste og eneste Kald, men man begaar ingen stor Overdrivelse ved at sige, at hans Verdensanskuelse løb ud i den Tanke: Verden er til for at beskrives.

Han har et Steds givet denne sin Over-

bevisning Luft i en absolut betegnende Vending. Han retter med Henblik paa det Venskab, der forbandt ham med Bouilhet, i Fortalen til dennes Efterladte Digte disse Ord til Ungdommen:

«Og da man ved enhver Lejlighed forlanger en Moral, saa er her min:

»Hvis der endnu nogen Steds skulde findes to unge Mænd, som tilbringe Søndagene med at læse Digterne sammen, som meddele hinanden deres Forsøg, deres Planer, Lignelser, der ere faldne dem ind, en Sætning, et træffende Ord, og som, iøvrigt ligegyldige for Andres Dom, skjule denne Lidenskab med jomfruelig Blufærdighed, saa giver jeg dem dette Raad:

»Gaar Side om Side i Skovene, fremsig Vers for hinanden, optag i Eders Sjæleliv Træernes Saft og Mesterværkernes Evighed, fortab Jer i verdenshistoriske Drømme, giv Eder hen til Indtrykket af det Store, — hvis I da kommer saa vidt, at I overalt, i Alt, hvad der hænder, kun se en Illusion at beskrive og det i den Grad, at Intet, end ikke Eders egen Tilværelse synes Eder bestemt til andet end dette, og I ere besluttede paa for den Sags Skyld at døje enhver Beskjæmmelse, saa tag fat, giv Bøger ud!»

Med disse Ord: hvis I overalt, i Alt, hvad der skér, kun se en Illusion at beskrive, er det for Flauberts Livsanskuelse Ejendommelige udtalt.

Jeg véd ret vel, at hans Mening nærmest er den: den sande Skribent ser i Alt kun Billed, et forbifarende Billed, der alene lader sig fastholde af Kunsten. Men i snævrere Betydning passer Ordet paa ham selv. Han har indviet sit Liv til at beskrive Illusioner. Man gjennemgaa i Tanken hans Stoffer lige fra Fru Bovarys Forelskelser, fra hendes Haab om gjennem dem at hæve sig ud af sit Provinslivs Elendighed og sit Ægteskabs Plathed, til hele Rækken af den hellige Antonius's Ørkenhallucinationer — hvad er det andet end Illusioner at beskrive!

Illusionen har en Dobbelthed i sig, der svarer til Flauberts Naturel. Den er, frasét dens Væsen som Blændværk, skjøn; den har Farve og Duft, den fylder Sindet og udgjør dets mest potenserede Liv. Som saadan tiltrak den Skjønhedsdyrkeren i ham. Og Illusionen er dernæst hul og tom, ofte dum og grim, ikke sjældent latterlig, som saadan fængslede den Anatomen i Flaubert, Manden, hvis Blik opløste Virkeligheden i dens Bestanddele, og hvis mægtige Haand knugede Luftkastellerne sammen til Dunst.

II.

Hvorledes var han bleven saadan, som vi i hans første Roman lære ham at kjende?

Hans Fader var en berømt Kirurg i Rouen, en velhavende, strængt retskaffen, godhjærtet Mand, der opdrog Sønnen godt og frit. At hans første Hjem var et Lægehjem, føler man i hans Bøger. Han studerede selv en Tid lang Medicin, siden Jus, men kastede sig allerede i Skolen med Lidenskab over Literaturen og mødtes i dette Sværmeri med en jævnaldrende Ven, der blev en Ven for Livet, den senere Digter Louis Bouilhet. Der findes uden Tvivl selvbiografiske Elementer i Skildringen af Venskabet mellem Fréderic og Deslauriers i «L'éducation sentimentale». Flaubert kom som Frédéric 19 Aar gammel til Paris for at studere. Hans Fader kjøbte Landstedet Croisset ved Rouen, som han arvede; han tilbragte sit Liv afvexlende i Rouen og Paris, et Liv, i hvilket der kun forekommer to udvortes Begivenheder: en Rejse til Orienten, som han foretog 30 Aar gammel og en senere til Nordafrika. I Rouen lukkede han sig i Maanedsvis inde for at studere og skrive, i Paris søgte han nærmest Adspredelse; han var i sin Ungdom udholdende i sine Studier og voldsom i sine Fornøjelser.

Han havde det Temperament, som stemmede med hans Ydre. Jeg har kun set ham i hans senere Leveaar, og kun flygtigt. Men man glemmer ikke denne storøjede, blaaøjede Herkules med rødlig Hudfarve, med høj, skaldet

Pande, med lange Moustacher, der dækkede hans mægtige Kjæber, med det knejsende, tilbagekastede Hoved, den lidt fremstaaende Bug og som vel gik langsomt og ugjerne, men yndede hæftige Bevægelser, slog ud med Armene og, enorm som han var, udslyngede frygtelige Paradoxer med en tordnende Stemme. Han var godmodig som alle larmende Kæmper; hans Vrede — siger en af hans Venner — kogte og faldt som Mælk.

Han var voxet op paa den Tid, da Romantismen i Frankrig stod i Flor; han havde faaet sit første Præg i dens Skole og han bevarede Minder derom ikke blot i sin Stil og sin om Gautier erindrende saftige, («truculente») Maade at tale paa, men selv i sin Klædedragt. Han gik med store, brede Hatte, satte paa Skraa, med stortærnede Benklæder og Frakker, der sluttede om Livet, gik om Sommeren i sit Hjem i posede, hvid- og rødstribede Buxer og en Slags Trøje, der gav ham Lighed med en Tyrk i Negligé. Der gik det Rygte blandt hans Venner, at Borgerfolk i Rouen lovede deres Børn, naar de om Søndagen tog paa Landet, at hvis de var artige, skulde de faa Hr. Flaubert at se i hans Have.

Jeg sagde, at nogle Rejser var Hovedbegivenheder i hans Liv. Kvinderne have op-

taget mindre Plads deri end i saa mange andres. Han havde, da han var 20 Aar gammel, elsket dem som Troubadour. Den Gang gik han jævnlig to Mil for at kysse en Newfoundlænder paa Snuden, som en Dame, han beundrede, plejede at kjærtegne. Sidenhen vænnede han sig til en djærvere Synsmaade og en djærvere Praxis i erotiske Anliggender. Han var en Ven af Anekdoter i Rabelais' Manér og tog i sine Bøger med fuldt saa haarde Hænder paa den erotiske Illusion som paa alle de andre.

Ikke des mindre var der paa dette Punkt som paa saa mange en Dobbelthed i hans Væsen. Han, Pebersvenden, Tobakssmøgeren, der kun omgikkes Mænd fortroligt og ikke holdt af andre end muntre og letfærdige Damers Selskab, havde — maaské saavel paa Grundlag af personlige Erfaringer som paa Grund af en indgroet almindelig Overbevisning om at alt Væsenligt mislykkes Mennesket, den Tro, at det Naturlige, saa at sige Regelmæssige for Manden var, hele sit Liv igjennem — trods alle Adspredelser — at nære en enkelt stor Elskovslidenskab, som aldrig tilfredsstilledes. I god Overensstemmelse hermed hedder det i et Brev fra Flauberts sidste Leveaar til en Dame, spøgende, men tillige vemodigt sandt:

«Vi stakkels literære Arbejdere! Hvorfor

nægter man os hvad man saa villigt indrømmer Spidsborgerne? De har Hjærte; men vi! aldrig i Verden. Saa gjentager jeg Dem da endnu en Gang, at jeg for min Del er en uforstaaet Aand, den sidste Grisette, den eneste Overlevende af Troubadourernes gamle Race».

Denne uforstaaede Aand plejede dog ikke at henvende sig til Kvinderne for at forstaas. Han nævnte som Ældre de Nætter han havde tilbragt under Tobaksrøgning og Samtale med Louis Bouilhet som sit Livs bedste Erindringer. Ham var Venskabet en Religion, og blandt Vennerne stod ingen ham saa nær som denne første Ven.

Jeg véd ikke om der har existeret Tider, der vare gunstigt sindede mod uafhængige Aander. Men vist er det, at disse to unge Mænd, som traadte ud i Livet, da Bourgeoisiet under Louis Philippe triumferede og da det fik sit poetiske Udtryk i Scribes Lystspil og i den svagelige og retskafne l'école du bon sens, fandt den Tid, de var saa uheldige at leve i, den værste af alle. Overalt var det Mode, at lovprise den sunde Sands og sværte Poesien. Alt, hvad der ikke var middelmaadigt, fandtes kjedeligt. De opfattede deres Tidsalder som Mediokratiets, Middelmaadighedsregimentets, de saa den sejrende Middelmaadighed som en uhyre sort Skypompe suge alt til sig og hvirvle alt med sig.

Det gav dem begge et Fond af Melankoli og dyb Alvor, en Understrøm af Menneskeforagt, en Følelse af aandelig Isolerthed og derigjennem et overvejende Hang til Produktion af upersonlig, udeltagende Art.

III.

Det er ud af denne Stemning at Flaubert i sin modnere Mandsalder endelig bestemte sig til at optræde som Forfatter og skrev «Madame Bovary.» Der gik en isnende Kulde ud fra den Bog. Det var, som havde denne Romanforfatter endelig faaet Sandheden hisset op fra den dybe, kolde Brønd, hvori den havde ligget, og som stod den nu der paa sit Fodstykke og frøs og bragte Afgrundens hele Kulde og Gysen op med sig. En underlig Bog, skreven uden nogen som helst Ømhed for sin Gjenstand. Andre havde skildret Landets og Provinsernes Stilleliv med Vemod eller dog med den Idealiseren som en Betragtning i Afstand plejer at føre med sig. Han saa derpaa uden Medfølelse, lod det fremtræde aandløst som det var. Hans Landskaber var uden saakaldt Poesi, men kort og fuldstændig skildrede. Han nøjedes i sit strænge Mesterskab med at give Hovedlinjerne og Hovedfarverne; men disse tegnede og malte Landskabet helt.

Og han havde lige saa lidt nogen Ømhed for sin Hovedperson — et Særsyn hos en Digter, naar Hovedpersonen som her var en ung og smuk, ja indtagende Kvinde, som længes, savner, fejler, skuffes, fordærves og gaar til Grunde uden nogensinde at synke under Omgivelsernes Niveau. Men hver Drøm, hvert Haab, hvert Blændværk, hver naiv og hver usund Attraa, der gik gjennem hendes Hjærne, var undersøgt og lagt for Dagen uden Sindsbevægelse, ja med oversvævende Ironi. Der var næppe en Fase af hendes Tilværelse, hvor hun ikke var latterlig eller odiøs og først, hvor hun dør en græsselig Død, traadte den dæmpede Ironi helt tilbage og hun udaandede vel ikke som en Gjenstand for Medlidenhed men dog heller ikke som en Gjenstand for Foragt.

Ikke at Digteren ved Skildringen af hendes Dødsstunds Rædsel har været kold. I et Brev til sin Ven Taine har han sagt: »Da jeg beskrev Emma Bovary's Giftdød, havde jeg i den Grad Arseniksmagen i Munden, jeg var saa fuldstændig selv forgivet, at jeg to Dage i Træk maatte kaste al min Middagsmad op«.

Men den sjælelige og legemlige Betagethed dækkedes ved den fuldendte Selvbeherskelse under Udførelsen.

Der var i den hele Bog ikke en Person, med hvem Digteren havde noget tilfælles, ingen,

han, i nok saa ringe Grad, kunde tænkes at være eller ville være; de var alle uden Undtagelse vulgære, uskjønne, lastefulde eller Stakler. Og han holdt dem paa dette Punkt. Den unge Kvinde har f. E., trods sine farlige Instinkter, i sin Længsel mod det Skjønne, sin Trang til det Ideale og sin længe haardnakkede Tro paa Elskovens Romantik Egenskaber der — fremstillede en Smule anderledes eller mere skaansomt — vilde have adlet Karakteren selv i dens Forvildelser. Hvad havde George Sand ikke gjort ud af hende! Men Flaubert vil netop ikke falde tilbage i de gamle Spor, og berøver med Flid de saakaldte skjønne eller søde Synder enhver Poesi. Den bedragne Ægtemand har ligeledes trods al sin Plumphed ved sin Godlidenhed og Taalmodighed, sin Retskaffenhed og sin trofaste Beundring for Emma et Element i sig, der under andre Omstændigheder kunde være blevet rørende, og han udfolder ved hendes Død Egenskaber, en inderlig Vedhængen, en Selvforglemmelse, der ved et lille Tryk af Digterens Finger kunde have taget sig betydelige, Ærefrygt indgydende ud. Men Digteren vil ikke give Leret dette Tryk; han holder af Sandhedskjærlighed Skikkelsen indenfor den Grænse, der synes ham den rette, lader Bovary fra først til sidst være en godmodig, uappetitlig Stakkel.

Der er i Bogen en enkelt nogenledes sympathetisk Person, den lille Apothekerdreng Justin, der i Afstand tilbeder Emma, og der gives et Øjeblik efter Emmas Død hvor Digteren synes at ville idealisere ham svagt. Da Alle ere borte, kommer han til hendes Grav, og det hedder: «Paa Graven mellem Fyrretræerne knælede et hulkende Barn og dets Bryst, som var bristefærdigt af Hulken, stønnede i Skyggen under Trykket af en umaadelig Smerte, mere blid end Maanen og mere uudgrundelig end Natten. Pludselig knirkede Laagen.» Man undrer sig over, at disse Linjer have Flaubert til Forfatter. Men saa fortsættes: «Det var Graveren Lestiboudois; han kom for at søge efter den Hakke, han nylig havde glemt; han kjendte Justin, da denne klatrede tilbage over Muren og vidste nu, hvem den Ugjerningsmand var, der plejede at stjæle hans Kartofler.

Denne beundringsværdige Sætning var den eneste, som fra den første Gjennemlæsning af «Madame Bovary» efter ti Aars Forløb var bleven i min Erindring. Dens Ironi er ikke vilkaarlig som undertiden Heines; Ironien er her kun Dybsind. Denne Sætning er en alsidig Aands Værk. Det er naturligt, at Justin føler inderligt og poetisk ved den tilbedte Frues Død, men det er ikke mindre naturligt, at han tidligere har stjaalet

Kartofler og at Graveren i hans Stigen over Kirkegaardsmuren ved en genial Intuition ser Indiciet paa, hvem hans Kartoffeltyv er. Men at Flaubert paa én Gang har begge disse to Ting, disse to Sider af Livet for Øje, er Vidnesbyrd om en aandelig Styrke og Overlegenhed over sit Stof, der aldrig havde víst sig i denne Form før. Den kunstneriske Ironi — hvis man vil bruge dette Ord — er her ganske anderledes upersonlig, utilfældig, sand og dyb end hos Mérimée. Den er kun en stereoskopisk Synsmaade, der giver Virkeligheden Relief, stiller den rundt og frit.

Det er intet Under, at man fra første Færd af næsten ikke opdagede andet i Værket end denne Synsmaade og den Virkeligheds-troskab, som var dens Produkt. Hvis man ser bort fra den korte Tid, da den ganske fjottede Opfattelse af Flaubert som en usædelig Forfatter gjorde sig gjældende, var den Opfattelse, som trængte igjennem, den, at han var, hvad man kaldte Realisten: Han kopierede med samme Samvittighedsfuldhed det Ubetydelige og det Vigtige i Flæng mellem hinanden, kun med en synlig Forkjærlighed for det Platte og sædeligt Frastødende; alt stod hos ham i ét Plan, kraftigt, men haardt. De Vrangvillige føjede dybsindige Bemærkninger til, om at den Retning, han indledede, var Fotografi, ikke Kunst.

Man ventede eller haabede fra hans Haand nye Madame Bovary'er.

Men man ventede forgjæves, thi han lod ikke høre fra sig; Aar gik efter Aar og han var stum. Endelig efter syv Aars Forløb traadte han paany op med en Roman, og Læseverdenen stejlede af Overraskelse. Man var her langt borte fra Rouen, fra Landsbyerne i Normandiet og fra det nittende Aarhundrede. Man gjenfandt «Madame Bovary»s forsvundne Forfatter paa Karthagos Ruiner. Han fremstillede i «Salammbô» intet andet og ringere end det gamle Karthago paa Hamilkars Tid, en Stad og en Civilisation, om hvilken næsten intet paalideligt vidstes, en Krig mellem Karthago og Byens Lejetropper, der ikke en Gang frembød en verdenshistorisk eller saakaldt ideal Interesse. Man sad og ventede paa en parisisk Ægteskabsroman og saa fik man i Stedet Tanitskultus og Molokstilbedelse, Belejringer og Kampe, Rædsler uden Tal, en hel Hærs Undergang i Hungerskvaler og en libysk Hærførers langsomme Marterdød.

Og det Underligste var, at alt dette, som Ingen vidste noget om og Ingen kunde kontrollere, hele denne uddøde, vildt barbariske Verden traadte frem med en Anskuelighed og smaalig Nøjagtighed, der i ingen Henseende stod

tilbage for den i «Madame Bovary». Man opdagede, at Methoden var uafhængig af Æmnets Beskaffenhed. Flaubert havde spillet Læseverdenen et Puds, paa en slaaende Maade víst den, hvor lidet den havde forstaaet ham. Hvis Nogen havde troet, at han som Realist var bunden til det fædrene Land og Klima, saa kunde man nu lære, hvor vel tilpas Flaubert følte sig i Flammelandene. Hvis Nogen havde ment, at det smaaborgerlige Liv i dets Hæslighed og dets Komik formaaede at fængsle ham, at hans Talent var i nogen Maade hollandsk, saa maatte man nu opdage, at Flaubert ikke for intet havde havt Ungdomssværmeri tilfælles med Mændene fra 1830 og at han, ganske som de, søgte hen til primitive Lidenskaber og barbariske Sæder. Dog indtil hvilken Grad Flaubert i Virkeligheden delte Erkeromantikernes Sympathier og Naiveteter, det anede selv efter «Salammbô» de Færreste. Afrikas Sol og Østerlandets Liv vare blevne ham hellige ved Byron og Victor Hugo, og hans personlige Indtryk havde kun befæstet de poetiske. Lugten af Kaffe gav ham Hallucinationer af vandrende Karavaner, og han spiste de afskyeligste Retter med Religion, naar de blot havde et fremmedklingende Navn.

Flaubert havde gjort sit Yderste for at frembringe Noget, der lignede det gamle Kar-

thago. Han var imidlertid Kunstner nok til at vide, at det ikke kom an paa den ydre Sandhed, men paa den indre, som man kalder Sandsynlighed. Hans Skildring forekom Mange fuldt overbevisende. En Tvivl om dens Overensstemmelse med den 22 Aarhundreder fjerne Virkelighed, blev af Frankrigs første Kritiker engang i min Nærværelse besvaret med det simple: «Jeg tror, at den er sand». Men fraset dette, saa gjælder her de Ord, med hvilke Flaubert kjækt og aabent tilbageviste et Angreb af Sainte-Beuve: «Jeg tror ganske vist at have frembragt Noget, der ligner Karthago. Men det er ikke Spørgsmaalet. Jeg bryder mig Pokker om Arkæologien! Hvis Farven ikke er én, hvis Enkelthederne ikke stemme overens, hvis Sæderne ikke lade sig udlede af Religionen og Handlingerne af Lidenskaberne, hvis Karaktererne ikke hænge sammen, hvis Kostymerne ikke passe til Skikkene og Bygningerne ikke til Klimaet, saa er min Bog usand. Hvis ikke, ikke.»

Denne Udtalelse rammer Sømmet paa Hovedet; man føler Mesterens gode Samvittighed og den Avtoritet, den giver, i disse Ord. Hans Værk var ikke, som saa mange senere arkæologiske Romaner, en Maskerade, i hvilken moderne Følelser og Livsanskuelser fremførtes i

antik Udpyntning; nej Alt var her af ét Stykke, havde samme vilde og frygtelige Præg. Elskov, List, Hævnsyge, Religiøsitet, Karakterstyrke, Alt var umodernt.

Digterens Sandhedskjærlighed var her øjensynligt ligesaa inderlig og hæftig som i den første Roman. Kun blev det latterligt overfor denne Sejr over Død og Forgangenhed at tale mod Flauberts Fotograferen. Man tænke sig: Fotograferen af det gamle Karthago. Der lod sig altsaa ud fra denne Bog indvinde et rigtigere Synspunkt for den forriges «Realisme». At Flaubert ikke hørte til dem, der kopiere den tilfældige Virkelighed, blev klart. Man saa', at Nøjagtigheden af hans Beskrivelser og Angivelser udsprang af en ejendommelig Præcision i Indbildningskraften. Han havde øjensynligt i lige høj Grad de to Elementer, der udgjøre Kunstnerens Væsen: Iagttagelsesevnen og den skikkelsedannende Kraft. Han havde Hang og Evne til Naturstudiet, deri indbefattet det historiske Studium, havde det forskende Øje, som intet Forhold mellem Enkelthederne undgik. Her at tale om Fotograferen var umuligt; thi Studium er noget Aktivt, Ildfuldt, er Blik for det Væsentlige, Fotograferen er derimod noget Passivt, Maskinmæssigt og ligegyldig overfor Forskjellen mellem Væsenligt og Uvæsenligt.

Og Flaubert havde dernæst Kunstnertemperamentet, den Sindsstemning, der gjennemgløder og udmynter alt det ved Iagttagelse og Studium Indvundne, og i denne Prægen aabenbarer sig som Stil. Thi hvad er Stil andet end det sanselige Udslag af Temperamentet, end det Middel, ved Hjælp af hvilket Forfatteren bringer Læserens Øje til at se som han har set! Stilen udgjør Forskjellen mellem den kunstneriske, virkelighedstro Tegning og den vellykkede Fotografi, og Stilen er allestedsnærværende hos Flaubert.

Næppe havde han til en eller anden Bog samlet sine Iagttagelser, sine Forstudier sammen, før de ophørte at interessere ham som saadanne. Nu gjaldt det at skrive denne Bog i et fortrinligt Sprog. Og Sproget blev Alt, Optegnelserne var ikke mere noget, det ligegyldige, rent underordnede. At han var nøjagtig og sanddru, plejede han at sige, det var kun simpel Retskaffenhed som skyldtes Publikum, men i og for sig var Nøjagtigheden ikke Kunsten, nej, tordnede han og slog ud med Armene, den eneste vigtige og evige Ting under Solen var en velskabt Sætning, en Sætning, der bar sig smukt, havde Haand og Fod, hang sammen med den foregaaende og efterfølgende og frydede Øret, naar man læste den højt for sig selv.

Saa skrev han et lille Stykke hver Dag, 5, 6 Sider højest, vejede hvert Ord for at undgaa Gjentagelser, Rim, Haardheder, forfulgte et gjentaget Ord i 30, 40 Linjers Afstand, ja taalte ikke Gjentagelse af samme Stavelse i samme Sætning. Ofte ærgrede et Bogstav ham, han søgte om Ord, hvori det ikke fandtes, undertiden ledte han efter r'er, naar han havde Brug for en rullende Lyd. Saa læste han det Skrevne højt for sig selv, sang det ud med sin Stentorrøst, saa Folk stode stille paa Vejen udenfor hans Hus. Mange kaldte ham Advokaten, troede han øvede sig paa Retstaler.

Han led Kvaler under denne sin Stræben efter Fuldkommenhed. Det var disse Fødselsveer, som enhver Skribent kjender, men hans vare saa smertelige, at han kunde springe op og skrige og kalde sig Fæ! Idiot!, thi næppe var én Tvivl overvunden, før en anden opstod. Ved sit Skrivebord sad han som magnetiseret. Turgénjew, hans tro og nære Ven, der ofte saa' ham saaledes, erklærede, at det var rørende at se ham, der var saa utaalmodig af Natur, saa taalmodig i Kampen med Sproget. Han havde en Dag uafbrudt arbejdet paa en eneste Side af sin sidste Roman, gik saa ud at spise, vilde glæde sig ved at gjennemlæse sin Side i sin Seng, men fandt den slet, sprang — 58 Aar

gammel, som han var — ud af Sengen i Skjorte, begyndte at skrive den om og skrev den hele Natten igjennem paa ny om og atter om dels ved sit Bord, dels, naar Kulden drev ham, siddende i Sengen.

Hvor har han elsket og forbandet sit Sprog! Er det ikke karakteristisk, at han i «Madame Bovary» kun paa et eneste Sted glemmer sig og taler i sit eget Navn, og det er hvor han i Anledning af Raouls Ligegyldighed overfor Emmas Kjærlighedserklæringer, der lød trivielle og dog var følte, udraaber: «Ret som om ikke Sjælens Rigdom tidt strømmede ud i de tommeste Lignelser, ret som om Nogen kunde angive det nøjagtige Maal af sin Trang, sine Forestillinger eller sine Smerter. Hvem har ikke følt at Sproget er som en sprukken Kjedel, paa hvilken vi hamre Melodier, der lyde, som spilledes der op til Dans for en Bjørn, naar vi ønskede ved dem at røre Stjærner».

En saadan Klage i en saadan Mund er ligefuldt — hvad den nægter Ordet at være — en Maalestok for den store Stilists smertelige Attraa efter kunstnerisk Fuldendthed.

Naar en saadan Attraa en Gang har vist sig i en Kunst, saa kan den ikke uddø. Ingen Indviet, der har skrevet efter Flaubert og lært af Flaubert, har med god Samvittighed kunnet

slaa væsenligt af i hans Fordring til sig selv. Derfor ere Flauberts Venner, Aandsbeslægtede, Elever vort Aarhundredes strængeste og første Stilister. Ikke at Flaubert selv hyldede en Theori, som var gunstig for Stilens Originalitet. Han troede naivt paa en enkelt ideal, absolut rigtig Stil. Han kaldte denne Stil, som han søgte at virkeliggjøre, den ganske upersonlige, fordi den ikke var andet end et Udtryk for hans egen Personlighed, der ikke var ham paafaldende i det Skrevne. Guy de Maupassant har vittigt sagt om ham, at man om ham kunde vende det gamle fortærskede Ord om: «Stilen, det er Manden». Han var den Mand, der var Stilen. Han var den personificerede Stil. Men Stil det er Kunst. Det er ingen uvæsenlig eller ligegyldig Ting at den Mand, der fremfor nogen repræsenterer Literaturens moderne Retning og Formel, var saa langtfra at være en jaskende Opsnapper af det tilfældigt Virkelige, eller, som Bebrejdelsen i Regelen lyder, en Fotograf, at han lige omvendt var Kunstneren uden Dadel.

IV.

Flaubert har personlig aldrig meddelt Offenligheden det Mindste om sig. Han har bevaret den samme Tavshed om sine kunstneriske Prin-

ciper som om sine private Oplevelser. Under disse Omstændigheder maa man prøve alle Veje, der staa En aabne, og som kunne føre ind i hans Inderste. Som en af de nærmeste og bedste frembyder sig et omhyggeligt Studium af hans broderlige Ven og Kampfælle Louis Bouilhet's Poesier. De to Mænd synes, flygtigt betragtede, meget ulige anlagte ligesom ulige begavede. Flaubert gjorde Epoke i den franske Literatur, Bouilhet var og blev en Digter af anden eller tredje Rang; Flaubert var en Romanforfatter, Bouilhet en Lyriker og Dramatiker; men denne Ulighed har kun lidet at betyde for de to Venners Væsen. De holdt af hinanden, fordi de vare aandsbeslægtede; ikke uden gyldig Grund har Flaubert tilegnet Bouilhet sin første Bog og denne hin alle sine fortrinligste Produktioner. En opmærksom Sammenligning viser saa stærke Analogier mellem Bouilhets Digte og Flauberts Prosaværker, at den skærper Øjet for de mere tilbagetrængte Sider af denne sidstes Væsen.

Et af Bouilhets mærkeligste Digte er «Les Fossiles», der aabnes med et storartet Maleri af Forverdenens Landskaber og Dyreliv, dernæst paa éngang i poetisk Form og i videnskabelig Aand følger Jordklodens Udviklingshistorie indtil det første Menneskepars Optræden,

og ender med en begejstret Skildring af Fremtidens Menneskehed.

Man finder denne Forkjærlighed for det Kolossale og Monstrøse igjen hos «Salammbô»'s Digter; man sporer i Flauberts Udgraven af forsvundne Folkeslag og Religioner det samme Hang til det Fossile som hos Bouilhet, og endelig viser sig tydeligt hos Flaubert den her og rundtomkring ellers hos Vennen fremtrædende Tilbøjelighed til at sammensmelte Videnskab og Poesi til et Hele.

Som Flaubert fordybede sig i klassiske og semitiske Literaturer, studerede Bouilhet Kinesisk og behandlede kinesiske Æmner i en lang Række af Digte. De vilde begge ved disse Forskninger og de poetiske Forsøg, der fremgik af dem, undslippe fra en Tidsalder, der var dem imod, og begge fulgte de heri ubevidst Goethes Exempel. Men begge tilfredsstillede de desuden herved den samme Drift til at vise Læseren alle Livsformers Relativitet, til at lære ham, ikke at hovmode sig af, hvor dejlig vidt vi have bragt det, og bibringe ham Anelsen om at vor Kultur, udgravet og skildret efter Aartusinders Forløb, ikke vilde tage sig fornuftigere ud end den gamle eller fjærne.

Begge vilde de lade Forverdenen træde frem i dens historiske eller forhistoriske Renhed uden

forstyrrende moderne Tilsætninger, og vege ikke tilbage for nogen Vanskelighed. Som var det i og for sig ikke vanskeligt nok at male den antidiluvianske Verden med dens besynderlige Vegetation og formløst storartede Dyreskikkelser har Bouilhet ovenikjøbet givet Afkald paa ethvert Udtryk, der maatte minde om moderne Ideer. Han beskriver Pterodaktylerne, Ichthyosaurerne og Plesiosaurerne, Mammuthdyrene og Mastodonterne uden at nævne dem; man kjender dem kun paa deres Form, deres Holdning, Adfærd og Gangart. Paa ganske lignende Maade har Flaubert i »Salammbô» afholdt sig fra enhver nok saa fjærn Hentydning til den moderne Verden; Digteren synes ikke at kjende den eller at have glemt dens Existens. Den kunstneriske Objektivitet falder her sammen med den videnskabelige.

Og dette er for begge Digtere Hovedsagen. De adlød bevidst eller ubevidst en ny Idé om Poesiens Forhold til Videnskaben. De have villet bidrage deres til at skabe en Poesi, der helt og holdent var opført paa videnskabeligt Grundlag.

Bouilhelts højeste Ærgjærrighed var at skrive et Digt, der sammenfattede den moderne Videnskabs Resultater og som for vor Tid kunde være hvad Lucretius' beundringsværdige

Digt «De rerum natura» var for Oldtidens Vedkommende. Flaubert havde øjensynligt et ganske lignende Ønske. Men dette Ønske blev hos ham bestemtere udpræget af hans Had til den menneskelige Dumhed. Han virkeliggjorde det negativt og i to forskjellige Former, først i sit Værk «Den hellige Antonius' Fristelse», i hvilket han lod alle Menneskehedens religiøse og moralske Systemer passere Revue som Eneboerens og Menneskehedens Vanvidsdrømme, dernæst i sin sidste Fortælling «Bouvard og Pécuchet», i hvilken to stakkels Dumrianers tallose Taabeligheder give Digteren Paaskud til at levere en Art Encyclopædi over alle de Omraader af menneskelig Viden, de forgribe sig paa. I «Den hellige Antonius' Fristelse» leverede han Menneskeaandens Tragedie; Menneskeaanden aabenbarer sig her i storstilet, rasende og klagende Galskab; en Kong Lear paa Jordklodens Hede. I «Bouvard og Pécuchet» fremstilte han Karikaturen, den naive Uvidenhed, det dilettantiske Fuskeri paa alle videnskabelige og tekniske Omraader, personificeret i to gamle latterlige Kumpaner. Denne Roman udkom først efter Forfatterens Død og kun den forste Del er, endda kun tilnærmelsesvis, fuldført; men i høj Grad betegnende for Flaubert er den Plan, han havde, at supplere denne Del med en anden,

i hvilken de to arme Fyre, der begynde og ende deres Karriere som Skrivere, udføre det Indfald at afskrive alle de bekjendteste Forfatteres (deriblandt Hr. Flauberts) Dumheder og samle dem i et Bind.

Saavel Flaubert som Bouilhet bleve altsaa i deres Arbejde ansporede af den mægtige Drift til i en eller anden, positiv eller negativ Form at nedlægge Udbyttet af den moderne Videnskab i deres Værker; om dem begge gjælder hvad Flaubert et Steds har sagt om Bouilhet, at Grundtanken hos ham, det geniale Element i hans Aand, var en Art Naturalisme, der minder om Renaissancen. Men medens Bouilhet satte en Del af sin bedste Kraft til paa middelmaadige eller traditionelt romantiske Dramer, har Flaubert ikke i et eneste af sine Arbejder hyldet Traditionen, men altid gjort et dybtgaaende videnskabeligt Forstudium til sine Digtninge, og kun hos ham er derfor Forholdet mellem Videnskab og Poesi Værkernes Hovedinteresse og Nerve.

V.

Det synes næsten som om i vore Dage den Tid lakker ad sin Ende, da Digteren en skjøn Dag satte sig ned foran et stort Ark hvidt

Papir og uden noget Forarbejde begyndte Udførelsen af en Roman eller Novelle.

Flaubert i det Mindste har indledet en Methode i den poetiske Produktion, der nærmer denne stærkt til den videnskabelige. Han tilbragte for at faa en enkelt Oplysning med Hensyn til sit Stof Uger i Bibliothekerne, han gjennemgik Masser af Kobberstik for at komme paa det Rene med en tidligere Generations Kostyme og Holdning. Han læste 98 Bind igjennem som Forstudie til «Salammbô», foretog saa en Rejse til Tunis for at studere Landskaberne og Minderne om det gamle Karthago. Ja selv for at skildre fantastiske Landskaber som dem i Legenden om St. Julian foretog han Rejser til Steder, der syntes ham omtrent at give ham det Indtryk, han havde drømt om.

Saasnart han havde kastet Planen til en Bog paa Papiret, begyndte for hvert Kapitels Vedkommende Jagten efter Bevissteder og Kildeskrifter. Hvert Kapitel havde sin Mappe, som efterhaanden fyldtes. Han gjennemlæste hele Samlingen af Bladet «Charivari» fra Louis Philippes Tid for at forsyne den literære Zigeuner Hussonet i «L'éducation sentimentale» med Vittigheder i Datidens Stil. Han gjennemstuderede ikke mindre end 107 Værker for at skrive de 30 Sider om Agerdyrkning, der findes i «Bou-

vard et Pécuchet». Excerpterne til denne Roman vilde, trykte, ikke have udgjort mindre end 5 tykke Oktavbind.

Det er øjensynligt, at han under disse Forstudier undertiden ligefrem maa have glemt sin Roman og simpelt hen maa være gaaet ud paa at forøge sin Indsigt. Hans Interesse for at udvide sin Erfaring og samle Kundskaber var næsten lige saa levende som hans Lyst til at udforme sit sjælelige Indhold — eller rettere den blev det efterhaanden.

Naar man i Tankerne gjennemgaar hans Produktion fra dens første Begyndelse til dens Afslutning, finder man deri en stadig mere tydelig Overflytning af Tyngdepunktet fra det digteriske til det videnskabelige Element eller, mere betegnende udtrykt, fra det menneskelige, sjælelige Element til historiske, videnskabelige, tekniske Udvortesheder, der optage en ufortjent Plads. Flaubert havde altid havt Tendens til at være en kjedelig Forfatter og han blev det stedse mere.

Han var gaaet ud fra en efter min Opfattelse rigtig Følelse af, at Digteren i vore Dage ikke kunde være en blot Fortæller eller maître de plaisir. Han følte, at det poetiske Skib let kunde kuldsejle uden videnskabelig Ballast. Fra først af viste det sig ogsaa, at Skibet med en saadan

Ballast sejlede bedre og sikrere, med stoltere Holdning. Men efterhaanden som hans Udvikling skred fremad, greb Lidenskaben ham for at overvinde Vanskeligheder; han vilde slæbe det Tungeste, bære de største Sten, og han læssede efterhaanden saa mange og saa store Sten i Lasten, at Skibet blev for tungt, gik for dybt og løb paa Grund. Hans sidste Roman er en møjsomt sammenradet Række Udtog af en Snes forskjellige Videnskaber og tekniske Methoder — kun interessant som det følgerigtige og endelige Udtryk for en interessant Personlighed og en urigtig æsthetisk Grundanskuelse.

Den almindelige Retning mod Studiet af det Udvortes er intet Ejendommeligt for Flaubert, den betegner den hele Gruppe af Aander, som han tilhører. Den udsprang af Lede over den rationalistiske Tids Skildring af Mennesket som abstrakt Fornuftvæsen og af vor Tidsalders deterministiske Hang til at forklare Sjælelivet ud fra klimatiske, folkepsykologiske, fysiologiske Bestemmelser. Man finder denne Stræben hos alle Flauberts Venner, hos hans Lærer og Forgænger Gautier, hos Renan, hos Taine og hos Brødrene Goncourt. Hvor forskjellige disse Aander end ere, saa have de alle hint fælles og meget moderne Præg, og desuden næsten alle endnu denne anden ikke mindre moderne Egenskab, at man

i deres kunstnerisk udførte Værker i for høj Grad sporer det Arbejde, der ligger bagved, den Møje, med hvilken de ere frembragte, og har et næsten pinligt Indtryk af Overlæsselse. Renan, om hvem det gjælder mindst, skildrer ikke sjældent Ting, der ligge helt udenfor Rammen: Gautier er vel den eneste af disse store Kunstnere, fra hvem Ord og Billeder synes at sprudle, og selv han slap sjældent Lexikonnet og Encyklopædien.

Hos Flaubert fortrængte efterhaanden Encyklopædien Sindsbevægelsen. Gautier var med Aarene bleven bestandig mindre Digter og stedse mere malerisk Beskriver. Flaubert blev med Aarene stedse mere en Lærd og en Samler.

Kaste vi et Blik ud over hans Skrifter i deres Tidsorden, saa se vi, hvorledes det humane Element, som fra først af overrisler og frugtbargjør Alt, efterhaanden ebber og kun efterlader gold, videnskabelig Stengrund.

I «Madame Bovary» er alt endnu Liv. Beskrivelserne ere sjældne og korte. Selv den af Rouen, Forfatterens Fødeby, som gives hvor Emma kjører med Diligencen fra Yonville til Rouen for at træffe Leon, er givet i ganske faa Linjer, skarp som et kunstnerisk Rids, og desuden besjælet ved den tilføjede Skildring af den Svimmelhed, der fra disse Tusinder af sammenhobede

Existenser stiger op imod hende; det er, som havde alle de Sjæle, der vibrerede dér, paa én Gang sendt hende Dampen af alle de Lidenskaber i Møde, som hun mente fyldte dem. Den egenlige Beskrivelse af Byen — det maleriske Moment — er her omsat i Psykologi, i det Indtryk, den store Stad gjør paa Hovedpersonen, Noget der bliver sjældnere og sjældnere hos Flaubert.

I «Salammbô» maatte Studiet og det blot Deskriptive nødvendigvis gjøre sig stærkere gjældende. Der er store Partier i dette Værk, i hvilke man snarere tror at læse et Stykke gammel Krigshistorie eller en arkæologisk Afhandling end en Roman og som derfor virke trættende. Men «Salammbô» var endnu rig paa rent menneskelige Motiver og Skildringer. Man læse f. Ex. det Kapitel igjennem, hvor Præsterne have besluttet at forsone Molok ved Ofring af den førstefødte Søn i hvert Hus, hvor nogle af dem banke paa Hamilkars Dør og denne forsøger at frelse den lille Hannibal af deres Vold. Den Stemning, som Flaubert her har givet, er en, i hvilken en punisk By maa have befundet sig, saasnart en saadan Masseofring var fastsat, og den enkelte Begivenhed hæver sig uforglemmelig frem fra denne Baggrund. Hamilkar styrter ind i sin Datters Værelse, griber med én Haand Hannibal, med den anden en Snor,

der ligger paa Gulvet, snører Hænder og Fødder sammen paa Drengen, putter Resten af Snoren ind i hans Mund som Knevl og skjuler ham under en Seng. Saa klapper han i Hænderne og forlanger i al Hast et Slavebarn paa 8 til 9 Aar med sort Haar og fremspringende Pande. Man bringer ham et fattigt Barn, paa en Gang magert og oppustet, hvis Hud er saa graa, som Pjalten om hans Lænder, og som gnider sine daarlige Øjne med Bagen af sin Haand. Hamilkar fortvivler. Hvorledes er det muligt at forvexle denne Dreng med Hannibal? Men Minuterne ere kostbare, og trods sin Modbydelighed giver den stolte Suffet sig til at vaske, gnide, salve det usle Barn, giver det en Purpurdragt paa og befæster den om dets Skuldre med Diamantspænder, og Drengen smiler, lykkelig over al denne Pragt, og begynder at klappe i Hænderne og hoppe af Glæde. Hamilkar gaar bort med Barnet. Men da han nede i Slotsgaarden med forstilte Taarer overrækker Molokspræsterne den Lille, viser sig højt oppe i tredje Stokværk mellem Elfenbenspillerne en bleg, frygteligt udseende Mand med udbredte Arme. «Mit Barn!» raaber han. «Det er Barnets Plejefader,» skynder Hamilkar sig at sige og støder, som for at gjøre Afskeden kort, Præsterne ud af Døren. Da de ere borte, sender han Slaven de bedste

Ting fra Kjøkkenet, en Vædderbov, Bønner og Granatsyltetøj; den Gamle, der længe intet har spist, kaster sig derover og sluger i sig under Taarer, og da Hamilkar om Aftenen vender hjem, sér han i den store Sal, hvor Maanelyset skinner ned igjennem Kuplens Sprækker, Slaven ligge og sove, overmæt, halvt beruset, saa lang han er paa Marmorgulvet. En Slags Medlidenhed griber ham og med Spidsen af sin Fod skyder han et Tæppe hen under hans Hoved. Her er den almenmenneskelige Essens uddraget af en specifik karthaginiensisk Situation.

«Salammbô» gjorde som alt antydet en ikke ringe Opsigt, men beredte dog Læseverdenen og Kritiken en Skuffelse. Man delte ikke Forfatterens Sympathier for det Kolossale og Flammende, man arbejdede sig med Møje gjennem Skildringerne af antike Blider, Stormbukke og Belejringer, man bad ham skrive en ny «roman de passion», en Bog om moderne Lidenskab, en Kjærlighedsfortælling.

Flaubert fulgte endelig i Slutningen af 1869 Opfordringen med sin Roman «L'éducation sentimentale», et af hans mærkværdigste og dybeste Værker, der faldt fuldstændigt til Jorden. Fra nu af oplevede han kun literære Nederlag. Publikums Yndest, der var kjølnet ved «Salammbô», veg fuldstændigt fra ham.

Den nye Bog var en ny Art Bog. Dens næsten uoversættelige Titel (nærmest: Hjærtets Opdragelse) var ikke korrekt; thi Ingen og Intet opdrages i Bogen; dog handler Bogen om et Følelsesliv. Men den behandler snarere Elskovsfølelsens gradvise Afstumpning og sluttelige Exstirpation end nogen Udvikling af den. Den kunde bedre hedde Elskovsillusionen og dens Udryddelse. Den er et af Flauberts Hovedforsøg paa at destillere det rene Intet under Skikkelse af den pure Illusion ud af det sædvanlige Menneskelivs hele Higen og Tragten. I «Salammbô» drejer Alt sig om et helligt Slør, som Gudinden Tanit besidder, Zaimf ved Navn; dette Slør er skinnende og let; den Stad, fra hvilken det ranes, gaar til Grunde; det Menneske, der bærer det, er saa længe usaarligt; men den, der har hyllet sig deri, maa gaa til Grunde. Illusionen er som dette Slør. Den er straalende som Solen og let som Luften; den meddeler Søvngængersikkerhed og den fortærer som en Nessusdragt.

Jeg sagde, at Flaubert troede paa en enkelt, hele Livet varende, aldrig tilfredsstillet Elskovslidenskab. Det er en saadan, han har fremstillet i Frédérics Kjærlighed til Madame Arnoux. Den er haabløs, den er undselig, den er kuet, den giver sig Luft i nogle uforstandige Op-

ofrelser for hendes Mand og i nogle halvt udtalte platoniske Forsikringer om fælles Sympathier; den fører til intet, til et Løfte, der tages tilbage af hende, til nogle Forsøg, der slaa fejl for ham, og endelig efter tyve Aars Forløb til en eneste Omfavnelse, fra hvilken Elskeren skræmmes tilbage, da den Elskede imedens er bleven gammel og indjager ham Skræk ved sine graa Haar.

Det Ejendommelige ved denne Roman er i endnu langt højere Grad end ved «Madame Bovary», at den ikke har nogen Helt og da i øvrigt lige saa lidt nogen Heltinde.

I det forældede Udtryk Helt ligger hele den gammeldags Poesis nedarvede Vedtægt. I Aarhundreder havde Forfatterne paraderet med en Helt, han var stærk og smuk, stor i sine Dyder eller Laster, eller dog stræbende og god, et Exempel til Efterfølgelse eller et afskrækkende Exempel — her greb nu en Digter en ung Mand, som unge Mænd er flest, og viste uden at ytre Misbilligelse eller Beklagelse, med hvilket Intet hans Liv gik hen, og hvorledes Skuffelserne haglede ned over ham, ikke store sjældne Skuffelser — han oplever overhovedet intet Stort eller Sjældent —, nej de smaa Skuffelser, som udgjøre Existensen. En lang Kjæde af smaa Skuffelser, isprængt med enkelte store Skuffelser,

det er for Flaubert Definitionen paa det regulære Menneskeliv. Dog Bogens Tiltrækning beror ikke fortrinsvis paa den gjennemførte melankolske Grundstemning. Dens Hovedtiltrækning er for mig den Ynde og Kyskhed, med hvilken Pennen er ført, hvor Frédérics store Kjærlighed er skildret. Den dybe Forstaaelse af den unge Mands Sværmeri peger tilbage mod det Selvoplevede. Ingen Steds har Flaubert mere direkte skrevet ud af sin egen Sjæl og ingen Steds mindre ud af en af de fem eller sex kunstige Sjæle, han, som enhver kritisk anlagt og kritisk frembringende Natur formaaede at give sig.

Frédéric elsker uden Bagtanke, uden Haab om Gjenkjærlighed, absolut, med en Følelse, der ligner Taknemmelighed, med en Trang til at ofre sig for den Elskede, der er saa meget stærkere, som den ingen Tilfredstillelse finder. Men Aarene gaa, og en Følelse af samme Art udvikler sig hos den Kvinde, han elsker. Det er en afgjort Sag imellem dem, at de aldrig kunne tilhøre hinanden; men deres Smag, deres Domme stemme overens: «Ofte udbrød den af dem, der hørte til: Jeg med! Og kort derefter var Turen til den anden at udbryde: Jeg med!» Og de drømme, at hvis Forsynet havde villet, saa havde de levet et Liv fuldt af Elskov alene og som vilde have været «noget Sødt, noget Straa-

lende og Ophøjet som Stjærnernes skjælvende Blinken.»

Oftest sad de i fri Luft paa Verandaen, og Efteraarets gulnende Trætoppe kuplede sig ujævnt foran dem indtil Randen af den blege Himmel; eller de sad i en Pavillon ved Enden af Alleen, hvis eneste Møbel var en med graat Lærred overtrukket Sofa. Sorte Punkter plettede Spejlet; Murene udaandede en muggen Lugt; men de blev der, talende om sig selv, om Andre, om lige meget hvad, i gjensidig Henrykkelse. Undertiden dannede Solstraalerne, der brød sig Vej gjennem Persiennerne, mellem Loft og Gulv ligesom Strængene paa en Lyre.»

Denne Lyre — det var, tror jeg, den gamle, den ægte, Lyren fra Troubadourernes Tid og fra Flauberts Ungdom, og det synes En, som om han her har grebet i dens Strænge.

«L'éducation sentimentale» udkom, da Kejserdømmet traadte ind i sine sidste Kriser. Salget var maadeligt. Alle Aviserne erklærede Bogen for inderligt kjedelig, desuden naturligvis for umoralsk; mest smertelig for Flaubert var den Tavshed der fulgte, syv Aars Arbejde var spildt og laa paa Jorden.

Aarsagen var, at han havde arbejdet for meget. Han havde for at skildre Paris i Fyrrerne studeret gamle Billeder, undersøgt

Terrainforhold, hvor Gader, der nu var nedbrudte havde staaet, gjennemgaaet Datidens Historie indtil Enkeltheder, gjennemvadet Tusinder og atter Tusinder af Aviser med deres Referater af Taler i Forsamlinger og med deres Skildringer af Datidens Gadeliv og Gadekampe. Han vilde absolut give et nøjagtigt Tidsbillede og gjorde for meget deraf. Det historiske Apparat breder sig for stærkt; her som i «Salammbô» er Fodstykket blevet for stort til Figurerne. Flaubert har uden Tvivl selv følt det; thi allerede medens han arbejdede paa den karthaginiensiske Roman, skrev han mismodig til en Ven: «Studiet af Kostymet faar os til at glemme Sjælen. Jeg vilde give det halve Ris Papir, jeg nu i fem Maaneder har fyldt med Optegnelser, for blot i 3 Sekunder at føle mig virkelig bevæget af mine Personers Lidenskaber.» Men han formaaede ikke at trænge Skildringen af Omgivelserne, af de almindelige Stemninger og Tilstande tilbage. Man føler hos ham, at Studiet følger bestandig tættere i Fantasiens Spor som i den nordiske Mythologi Maanegarm i Maanens og at den stakkels Maane er stedse nærmere ved at blive slugt.

De «Tre Fortællinger»: Et simpelt Hjærte, Legenden om St. Julian den Gjæstfri og Herodias var en lille Trilogi af Mesterværker, en Nutidsnovelle, en Middelalderslegende og et Old-

tidsmaleri. «Herodias» gav i «Salammbô»'s Stil et mørkt og kraftigt Billede af Palæstina paa Johannes den Døbers Tid, fra hvilket Vitellius's nysgjærrige Fraadseransigt, stirrende ind i det skjævt afhugne Johanneshoveds brustne Øjne, lyser Læseren i Møde. Legenden om St. Julian er et Mønster paa en Gjenfødelse af Middelalderens Aand. Ingen Munk har skrevet en mere ægte kristelig Legende end Fritænkeren Flaubert. Intet kan være strængere i Legendestilen end denne Slutning om den spedalske Betler, som fortærer Julians sidste Stykke Flæsk og sidste Stykke Brød, pletter hans Kniv, hans Skaal, hans Krus med sin Spedalskhed, og endelig med sine stinkende Bylder strækker sig ud paa hans Leje og fordrer, at Julian skal varme ham med sit nøgne Legem. Da den fordums Prins i sit Hjærtes Ydmyghed fornedrer sig dertil, omfavner den Spedalske ham Mund imod Mund, Bryst mod Bryst, og i samme Øjeblik forvandles hans Skikkelse: hans Øjne blive stjærneklare, hans Haar blive lange som Solstraaler, hans Aande faar Rosenduft; Hyttens Tag flyver af, og Julian svæver op i det blaa Rum, Ansigt til Ansigt med Vor Herre Jesus Kristus, der bærer ham op i Himlen.

I «Et simpelt Hjærte» har Flaubert ligesom fortalt den gamle præmiebelønnede Tjeneste-

piges Historie fra »Madame Bovary«. Det er en rørende Fortælling om en gammel, af alle udnyttet og af alle forladt Pige, der tilsidst kaster hele sit Hjærtes Kjærlighed paa en Papegøje; hun beundrer denne Papegøje over Alt; den synes hende i hendes Enfold at ligne den Helligaand som Due paa Landsbykirkens Altertavle, og lidt efter lidt udfylder den i hendes Bevidsthed den Helligaands Plads. Den dør og hun lader den udstoppe. Men i sin egen Dødsstund ser hun den kæmpestor og med udbredte Vinger modtage hende og føre hende op i Himlen. Dette er ligesom den dybt vemodige Parodi paa Legendens Slutning. Her som hist Vision og Illusion; overfor vort Væsens Svaghed, vor Trang til Trøst, vor Evne til at skuffes, vor Synkefærdighed er — synes Flaubert at sige — det ene Halmstraa saa godt som det andet.

Disse tre Fortællinger gjorde liden eller ingen Lykke. I dem havde Studiet gjort endnu et Skridt paa Livets Bekostning. Her var næsten ingen Samtaler, ingen Repliker mere. Det var snarere Indholdsangivelser end Noveller; man følte, at Digteren var begyndt at forsmaa den egentlig poetiske Udformning. Dernæst bredte atter her Lærdommen sig for stærkt. Der var f. Ex. nedlagt et forbavsende Studium i Legenden. Man aner, hvor mange Legender Flaubert har

læst for at kunne gjengive Karakteren saa nøje. Men intet Forsøg er gjort paa at stille denne Lærdoms Resultater i Perspektiv for den moderne Læsers Øje. Der er ikke hugget nogen Sti i Legendeverdenens Urskov; den staar der fast sammengroet og spærrer Blikket Vejen. Fortællingen synes ikke beregnet paa almindelige moderne Læsere, men paa Læsere fra det trettende Aarhundrede eller paa forfinede Kjendere fra vor egen Tid.

VI.

Aaret 1874 bragte endelig det Værk, hvilket Flaubert selv betragtede som sit Hovedværk, det, paa hvilket han havde arbejdet ikke mindre end tyve Aar, og som gav den skarpeste Definition af hans Aand — et forbløffende Værk. Da det først rygtedes, at en fransk Romanforfatter havde skrevet «Den hellige Antonius's Fristelse», nærede vist de ni Tiendedele af Publikum ingen Tvivl om, at Titelen skulde forstaas symbolsk eller som Spøg. Hvem kunde ane, at Bogen for fuldt Alvor behandlede den gamle ægyptiske Eneboers Fristelseshistorie.

Noget lignende havde ingen Romanforfatter, overhovedet ingen Digter forsøgt. Vel havde Goethe skrevet «Den klassiske Walpurgisnat»,

Byron i anden Akt af «Kain» leveret et Forbillede for nogle Enkeltheder, Turgénjew i «Visioner» behandlet et fjærnt beslægtet Stof i ganske snæver Ramme; men et Drama i syv Afdelinger, der bestod af én milelang Monolog, eller rettere, som kun var en punktuel Fremstilling af hvad der i en Rædselsnat foregaar i et enkelt hallucineret Menneskes Hjærne — en saadan Bog havde aldrig før været skrevet. Og dog havde dette Værk, forfejlet som det er, i sin tungsindige Monotoni en stille Storhed og et absolut moderne Præg, som kun faa Digterværker i den franske Literatur.

Den hellige Antonius staar paa Tærskelen til sin Hytte oppe paa et Bjerg i Ægypten. Et langt Kors er plantet i Jorden, et gammelt vredent Palmetræ helder ud over Afgrunden, Nilen danner en Sø ved Bjergets Fod. Solen synker. Eremiten er udmattet af en Dag tilbragt i Faste, Arbejde og Selvplagerier. Saa føler han ved Mørkets Komme sin Sjælskraft svækkes. En drømmende Længsel efter Yderverdenen fylder hans Hjærte. Snart vellystige, snart stolte, snart idyllisk smilende Erindringer lokke og pine ham.

Først længes Antonius tilbage til sin Barndom, til Ammonaria, en ung Pige, han en Gang har elsket; han mindes sin elskværdige Lærling

Hilarion, der har forladt ham; han forbander sit ensomme Liv. Trækfuglene, der drage bort over hans Hoved, vække hans Ønske, at kunne flyve bort som de. Han beklager sin Skjæbne og begynder at stønne og vaande sig. Hvorfor er han ikke bleven en rolig Munk i sin Celle, hvorfor har han ikke valgt en Præsts fredelige og nyttige Liv! Han ønsker, han var Grammatiker eller Filosof, Tolder ved en Bro, en rig og gift Kjøbmand, eller en tapper, livsglad Soldat: hans Legemskraft havde da fundet Anvendelse. Han fortvivler over sin Stilling, bryder ud i Taarer, søger Trøst og Opbyggelse i den hellige Skrift. Men i Apostlenes Gjerninger slaar han det Sted op, hvor det tillades Peter at æde af alle Dyr, rene og urene, medens han selv piner sig i streng Askese; i det gamle Testamente læser han netop, hvorledes der blev givet Jøderne Ret til at dræbe deres Fjender og foranstalte et stort Blodbad paa dem, og han selv skal tilgive sine Fjender; han læser om Nebukadnezar og misunder hans Fester — om Ezechias og gyser af Begjærlighed, naar han tænker paa alle hans kostbare Salver og gyldne Skatte — om Dronningen af Saba og spørger sig selv, hvorledes hun vel kunde haabe at lede den vise Salomo i Fristelse — og det synes ham som om de Skygger, Korsets to Arme

kaste paa Jorden, nærme sig hinanden som to Horn. Han anraaber Gud, og de to Skygger indtage paany deres gamle Plads. Forgjæves søger han at ydmyge sig; han mindes med Stolthed sit lange Martyrium; hans Hjærte svulmer, naar han tænker paa den Ære, der fra alle Sider er bleven ham víst, selv Kejseren har tre Gange skrevet ham til; da ser han, at hans Vandkrus er tomt og hans Brød fortæret af Chakalerne; Sult og Tørst nage paa hans Indvolde.

Han mindes den Misundelse og det Had, som Kirkefædrene paa Mødet i Nicæa viste ham, og hans Sjæl skriger om Hævn. Han drømmer om de fornemme Kvinder, der tilforn saa ofte opsøgte ham i Ørkenen for at skrifte for ham og anraabe ham om at turde blive hos ham, den Hellige. Han fortaber sig saa længe i indre Stirren paa disse Drømmebilleder, at de synes ham virkeliggjorte. Han sér de fine Damer fra Byen, der nærme sig baarne i deres Bærestole, han slukker sin Fakkel for at fordrive Synerne, og ser nu først rigtigt tydeligt imod den mørke Nattehimmel Visionerne fare ham forbi som Skarlagensbilleder paa Ibentræ i hvirvlende Hast.

Stemmer, der komme frem af Mørket, tilbyde ham Kvinder, Gulddynger, Borde besatte

med herlige Retter. Det er Fristelsens Begyndelse, de grove Lyster, de dyriske Drifters Torst. Saa drømmer han, at han er Kejserens Fortrolige, at han er den første Minister, har al Magt. Han hævner sig grusomt paa sine Fjender blandt Kirkefædrene, vader i deres Blod; saa staar han pludselig midt i en Fest hos Nebukadnezar i et glimrende Palads, hvor Spise- og Drikkevarerne danne Bjerge og Strømme. Salvet og ædelstenssmykket sidder Kejseren paa Tronen, og i Afstanden læser Antonius paa hans Pande hovmodige, højt flyvende Tanker. Han gjennemskuer ham saa fuldstændigt, at han pludseligt selv bliver Nebukadnezar, og midt i al sin Svælgen føler han Trangen til at være et Dyr; han kaster sig ned paa alle fire og brøler som en Stud; saa kradser han sin Haand paa en Sten og vaagner. Han pidsker sig for at straffe sig for dette Syn, saa længe til Smerten bliver en Vellyst, og da viser med Et Dronningen af Saba sig for ham, med blaapudret Haar, bedækket med Guld og Diamanter, og tilbyder ham med vildt Koketteri sin Person; hun er alle Kvinder i én; han véd, at hvis han med en Finger berørte hendes Skulder, vilde en Ildstrøm skyde sig gjennem hans Aarer; hun staar der duftende af al Orientens Vellugt, hendes Ord klinge med underlig besnærende Musik, og

han udbreder i brændende Attraa sine Arme. Men han behersker sig og viser hende bort. Hun og hendes hele Følge svinder. Saa paatager Djævlen sig hans gamle Discipel Hilarion's Skikkelse for at angribe ham i hans Tro.

Den lille visne Hilarion gjør ham til hans Skræk opmærksom paa, at han i sin Fantasi bemægtiger sig de Nydelser, han i Virkeligheden giver Afkald paa, forklarer ham, at Gud ikke forbyder Livsnydelsen og at Bestræbelsen efter at forstaa Gud er mere værd end alle hans Selvplagerier; han viser ham saa først Modsigelserne mellem det gamle og det ny Testamente, saa Dunkelheder og Modsigelser i det nye. Og Hilarion voxer. Saa dukker i Antonius' Hjærne Minder op om alle de Kjætterier, han i Alexandria og anden Steds har hørt og læst, og slaaet ned for en Tid. Alle de tidligste kristelige Sekters hundreder og atter hundreder af Kjætterier, Anskuelser, den ene mere uhyrlig end den anden, brøles ind i hans Øre af Kjætterne selv. De gjø ad ham som Hyæner. Enhver af dem spyer sin Galskab ud over ham. Hysteriske Kvinder og Martyrernes Elskede kaste sig hylende over de Dødes Aske. Antonius sér Kjættere, der gilde sig, og Kjættere, der opbrænde sig. Apollonius af Tyrus aabenbarer sig for ham som Undergjører, der ikke staar tilbage

for Kristus. Og Hilarion voxer stedse mere. Efter Kjætterne følge de forskjellige Religioners Guder i et uhyre Tog fra de første Tiders hæslige og latterlige Stenguder og Træfetischer til Østerlandets Blodguder og Grækenlands Skjønhedsguder, alle fare de forbi, for parvis med Klageskrig at slaa deres Kolbøtte ned i det store Intet. Han sér Guder, der falde i Afmagt, andre, der hvirvles bort, atter andre, der blive knuste, sønderrevne, styrtede ned i et dybt sort Hul, Guder, der drukne i Havet, Guder, der opløse sig i Luft eller dræbe sig selv. Blandt dem rager Buddha i Vejret, der i Alt hvad han fortæller om sig selv, røber den uhyggeligste Lighed med Frelseren. Tilsidst gjøre Crepitus, hin romerske Fordøjelsesgud, og Jehovah, Hærskarernes Gud, der brændte Sodoma og druknede Farao, Springet ned i Afgrunden.

Saa indtræder en forfærdelig Stilhed, en dyb Nat.

«De ere alle borte,» siger Antonius.

«Jeg er tilbage», svarer en Stemme.

Og Hilarion staar for ham, endnu langt større, forklaret, skjøn som en Erkeengel, lysende som en Sol og saa stor, at Antonius maa lægge Hovedet tilbage for at se ham.

«Hvem er Du?»

Hilarion svarer: «Mit Rige er af samme

Omfang som Verden og min Attraa har ingen Grænse. Jeg gaar stedse fremad, befriende Aander og vejende Verdener, uden Had, uden Frygt, uden Medlidenhed, uden Kjærlighed og uden Gud. Man kalder mig Videnskaben.»

Antonius farer tilbage: «Du er snarere Djævelen.»

«Vil Du se ham?» En Hestefod viser sig, Djævelen tager ham paa sine Horn og bærer ham gjennem Himmelrummet midt igjennem den moderne Videnskabs Himmel, hvor Kloderne ere talrige som Støvgran. Og Firmamentet udvider sig med Antonius' Tanke. Højere, højere! raaber han. Uendeligheden aabenbarer sig for hans Blik. Ængstelig spørger han Djævelen ud om Gud. Denne svarer ham med nye Spørgsmaal, med Tvivl. «Hvad Du kalder Form, er maaské kun en Vildfarelse af Dine Sanser, hvad Du kalder Substans kun en Indbildning af Din Tanke. Hvem véd, om ikke Verden er en evig Strøm af Begivenheder og Ting, Skinnet det eneste Sande, Illusionen den eneste Virkelighed!»

«Tilbed mig!» brøler Djævelen saa pludselig, «og forband det Blændværk, Du har kaldt Gud.» Han forsvinder og Antonius vaagner, liggende paa Ryggen paa Bjærgets Rand.

Men hans Tænder klapre, han er syg, han har hverken Brød eller Vand mere i Hytten, og Hallucinationerne begynde paany. Han fortaber sig i Vrimlen af alle Fabelverdenens Dyr, alle Jordens fantastiske Uhyrer. Han befinder sig paa en Kyst mellem Havets og Landjordens Beboere af Dyre- og Planteriget; men han kan ikke mere skjælne Planter og Dyr fra hinanden; Slyngplanterne rulle sig i Vejret som Slanger; han forvexler Planternes og Stenenes Verden med Menneskeverdenen; Græskarrene se ud som Bryster; det babyloniske Træ Dedaim bærer Menneskehoveder som Frugt; Kiselstenene ligne Hjærneskaller, Diamanterne glimre som Øjne. Han føler den pantheistiske Længsel efter Sammensmeltning med Alnaturen, og dette er hans sidste vilde Udraab:

«Jeg har Lyst til at flyve, svømme, gjø, brøle, hyle. Jeg gad have Vinger, et Skjælpanser, en Skal, en Snabel, vride min Krop, dele mig, være i Alt, strømme ud som en Lugt, udfolde mig som en Plante, løbe som Vand, klinge som Lyd, glimre som Lys, skjule mig under alle Former, gjennemtrænge hvert Atom!»

Natten er forbi. Det var kun et nyt Mareridt. Solen stiger og i selve dens Skive straaler Kristi Aasyn. — Saa den sidste diskrete Ironi:

Antonius gjør Korsets Tegn og begynder paany sin ved Synerne afbrudte Bøn.

I dette Digt har man Flaubert helt med hans tunge Blod, hans mørke Fantasi, hans Lærdom, der stejlt paatrænger sig Læseren, og hans Hang til at nivellere gamle og nye Illusioner, gammel og ny Tro og Overtro. Hans Naturels brutale Voldsomhed viser sig, hvor han indskyder Crepitus umiddelbart før Jehovah. At han valgte Legenden om den hellige Antonius for at lette sit Hjærte og sige Menneskeheden bitre Sandheder, beror paa, at han i dette Stof fandt den Oldtid og det Østerland som han elskede. Han kunde her benytte Ægyptens Landskaber og store Byer som Baggrund, ødsle med lysende Farver og gigantiske Former. Og her malte han ikke mere et Samfunds, men en Verdens Vanmagt og Dumhed; her viste han — ganske upersonligt — Menneskeheden, hvorledes den i hver Time af sit Liv havde vadet til op over Anklerne i Skarn og Blod, og pegede hen paa Videnskaben — der skyes og foragtes som Djævelen — som til den eneste Frelse.

Ideen var ligesaa stor som ny. Men desværre — Udførelsen staar ingenlunde i Højde med Planen. Bogen trykkes til Jorden af sin Stofmasse. Det er intet poetisk Værk, halvt en

Theogoni, halvt et Stykke Kirkehistorie, og alt dette er givet i Form af en Vanviddets Psykologi. Der er en Opregnen af Enkeltheder deri, saa trættende som Bestigelsen af en næsten lodret Bjærgvæg; visse Partier kunne helt kun forstaas af Lærde og ere ulæselige for det jævnere Publikum. Den store Skribent var efterhaanden gaaet op i den abstrakte Lærdom og den abstrakte Stil. «Det var et sørgeligt Syn,» har Emile Zola træffende sagt, «at se dette saa mægtige Talent lig Nymferne i de antike Myther forvandles til Sten. Langsomt fra Fødderne til Bæltet, fra Bæltet til Hovedet blev Flaubert en Marmorstøtte.»

VII.

Jeg har opsat at tale om et af den hellige Antonius' sidste Syner, fordi dette synes mig det mærkeligste og dybeste af alle; det var ganske sikkert Flauberts egen Vision. Efter at alle Guder ere forsvundne, efter at Rejsen gjennem Himmelrummet er endt, ser Antonius paa den anden Side af Nilen Sfinxen, der strækker sine Kløer ud og lægger sig paa Bugen. Men springende, flyvende, gjøende, pustende Ild ud gjennem Næseboerne og baskende sine Vinger

med sin Dragesvands omkredser Chimæren Sfinxen.

Hvad er Sfinxen? Hvad andet end den mørke Gaade, der er naglet til Jorden, det evige Spørgsmaal, den grublende Videnskab. Hvad er Chimæren? hvad andet end den vingede Indbildningskraft, der flyver gjennem Rummet og støder mod Stjærnerne med sine Vinger.

Sfinxen siger: «Stans Chimære! Løb ikke saa hurtigt, flyv ikke saa højt, gjø ikke saa stærkt! Hold op at puste mig din Flamme i Ansigtet, du smelter dog ikke min Granit.»

Chimæren svarer: «Jeg stanser aldrig, Du kan ikke gribe mig, du frygtelige Sfinx.»

Chimæren galopperer gjennem Labyrinthens Gange, flyver over Havet, og bider sig fast i de sejlende Skyer.

Sfinxen ligger ubevægelig og tegner med sin Klo Alfabeter i Sandet, tænker og regner efter, stirrer — medens Havet vælter sig, Kornet bølger, Karavanerne drage forbi og Byer styrte sammen — med sit faste Blik ud i Horisonten.

Saa raaber den: «O Fantasi! løft mig paa dine Vinger ud af min Kjedsomhed!»

Og Chimæren svarer: «Du Ubekjendte! Jeg er forelsket i dine Øjne; som en brunstig Hyæne kredser jeg om Dig, o favn mig, befrugt mig!»

Sfinxen rejser sig. Men Chimæren flyer af Skræk for at knuses under dens Stenvægt. — «Umuligt!» sukker Sfinxen og synker ned i det dybe Sand.

Jeg sér i denne Scene Flauberts sidste Bekjendelse, hans kvalte Klage over sit hele Livsværks og dette Hovedværks Brøst. Sfinxen og Chimæren, Videnskaben og Poesien attraaede hos ham hinanden, søgte atter og atter hinanden, omkredsede hinanden med flammende Begjær, men den rette Befrugtning af Poesien ved Videnskaben lykkedes ham ingensinde.

Ikke at hans Grundtanke var usund eller urigtig. Tværtimod, Poesiens Fremtid er dér, det tror jeg fuldt og fast; thi dens Fortid er dér. De største Digtere: en Æschylos, en Dante, en Shakespeare, en Goethe have vidst alt Væsenligt, hvad man paa deres Tid vidste, og have nedlagt deres Viden i deres Poesi. Men i vort Aarhundrede, hvor Videnskaben er bleven nyskabt i alle Retninger, er det vanskeligere end nogensinde at omspænde den uden at overvældes, og Flaubert besad ikke den Aandens oprindelige Harmoni, der gjør det Vanskelige let, og forsoner de dybe Modsætninger i Ideernes Verden.

«La tentation de Saint-Antoine» blev i Frankrig næsten ikke anmeldt. Bogen blev

affærdiget med en Boulevardvits. Dens Digter havde brugt tyve Aar til at udarbejde den; i færre Minuter var ethvert godt Hoved paa Boulevarden færdigt med sin Dom: Bogen var dødeligt kjedsommelig, Forfatteren maatte være gal, hvis han troede, at sligt kunde more Pariserne. Nej, Madame Bovary! det var noget andet. Hvorfor gjentog han sig ikke (som alle slette Forfattere), hvorfor skrev han ikke ti nye Madame Bovary'er!

Han trak sig tilbage til Croisset, spærrede sig, dybt saaret, som han var, inde i Maaneder og begyndte efterhaanden at arbejde igjen. Han mistede ved Døden sine ældre Venner, George Sand, Théophile Gautier, sine Ungdomsvenner og Medstræbende Louis Bouilhet, Feydeau, Jules de Goncourt o. s. v.. Han blev ensom. Han blev sygelig, kunde tilsidst ikke taale at gaa, ikke en Gang at se andre gaa. Han blev fattig. Han mistede sin Formue, som han af Godhed havde overladt sin eneste Niece og som dennes Mand satte paa Spil, og han blev i sine sidste Leveaar naget af Næringssorger. Han kom tilsidst sjældent mere til Paris; ja han gik til allersidst ikke mere ud i sin Have, gik kun frem og tilbage mellem sit Sovekammer og sin Arbejdsstue, og neden under for at indtage sine ensomme Maaltider der.

Saa døde han i Maj 1880 og blev begravet i Rouen. Følget var lille, en Haandfuld Venner fra Paris. Fra Rouen fulgte næsten ingen, thi han var ganske ubekjendt for Flertallet af Byens Beboere og som umoralsk og irreligiøs Skribent afskyet af det Mindretal der kjendte ham.

EDMOND OG JULES DE GONCOURT.

(1882.)

I.

En Dag i Juni 1870 bevægede i Paris et ikke synderlig stort Ligfølge sig til Fods fra et Hus i Auteuil til Kirkegaarden Montmartre. Man læste ægte Sorg i de Mænds Ansigter, der udgjorde det lille Tog, som bestod af Kunstnere, Skribenter, Filosofer og nogle Slægtninge. Men i Følget var der En, som gik umiddelbart bag efter Kisten, og for hvem Gangen fra Sørgehuset til Graven syntes at være som den Dødsdømtes Gang fra Fængslet til Skafottet. En, hvis ædle Ansigt syntes forstenet af Smerte, hvis Øjne vare blændede af Taarer og hvis Skikkelse, skjønt støttet af en Vens Arm, hvert Øjeblik vaklede «som havde han faaet Fødderne indviklede i en Flig af Ligklædet».

I Kisten laa den 39aarige Jules de Goncourt, Raderer, Akvarelmaler, Historieskriver og Romandigter. Edmond de Goncourt var ved Tabet af sin eneste Broder, der havde været langt mere for ham end den ene Broder ellers plejer at være for den anden, bleven 10 Aar ældre.

Han havde Dagen i Forvejen staaet ved Dødslejet. Den Dødes Pande havde slaaet Rynker, hans Øjne havde aabnet sig paany, hans glasagtige Blik syntes at udtrykke en uhyggelig Længsel, en usigelig Forundring, en kvalfuld Indignation over Skjæbnen, der paa én Gang havde tilintetgjort alle hans Forhaabninger om endelig Anerkjendelse og sildigt Ry og overskaaret et broderligt Venskab, der næppe nogensinde har havt sin Lige. Medens Døden ellers i Reglen dækker de Ansigter, som den berører, med en Maske af forsonet Ro, havde den ikke formaaet at udslette et bittert Udtryk i disse saa fine og regelmæssige Træk. Den Døde paa sit Leje syntes at sørge over den Levende, der blev ene tilbage.

Og de to Brødres hele Liv gled Edmonds indre Øje forbi, medens han stod bøjet over Liget: først Faderens Skikkelse, en af de yngste højere Officerer i den store Armé; hans Hoved havde Ar af syv Sabelhug, som han havde faaet i Italien; hans højre Skulder var Dagen efter

Slaget ved Moskwa bleven knust af en Kugle; de havde allerede mistet ham som Børn — han saa' sin Moders Ansigt, hvis Træk Jules havde arvet; hun havde efter Faderens Død fuldstændig trukket sig tilbage fra Verden for kun at leve for sine Børn, havde hver Aften hørt Jules i alle hans Lektier, med Lidenskab opdraget og forkjælet ham — og Edmond saa' Jules som lille tiaarig Dreng, pyntet til et Maskebal i fransk Livgardistuniform, med trekantet Hat, Haanden paa Kaardefæstet, Øjet endnu livligere end ellers paa Grund af Pudderet, nydelig og rund som en Amor af Fragonard.

Dér laa han nu udstrakt som Lig.

Saaledes havde i Aaret 1848 Moderen ligget. Og siden da havde han og Jules sluttet et saadant Broderskab, at de i Reglen havde tilbragt alle deres Dage med hinanden, havde meddelt hinanden alle deres Tanker, udført alle deres Arbejder i Forening, spist alle Maaltider sammen, foretaget alle deres Rejser i Fællesskab og i 22 Aar kun én Gang skilt sig fra hinanden i 48 Timer, da den ene af dem maatte gjøre en Rejse til Rouen for at afskrive nogle Brevskaber. De havde i den Tid ikke skrevet noget Forretningsbrev og kun sjældent et Venskabsbrev, som ikke var undertegnet af dem begge.

Edmond havde indviet den 8 Aar yngre

Broder i det literære Arbejde. Han havde fra først af været hans Lærer, men snart veg Forholdet mellem Lærer og Elev for det jævnbyrdigste Samarbejde. De havde fra Begyndelsen af havt en lille Formue (12—15,000 Francs om Aaret for dem begge), nok til at sikre dem Uafhængighed og Ret til ikke at paatage sig noget Arbejde, der ikke tiltalte dem.

Og Edmond mindedes, hvorledes de et Aar efter Moderens Død med Ransel paa Ryggen havde gjennemvandret Frankrig til Fods, tegnet gamle Slotte og Kirkedøre, noteret Indfald og Indtryk; Jules, dengang endnu saa slank, saa fin og skjægløs, at Opvartningspigerne i Værtshusene antoge ham for en smuk ung Kone, der lod sig bortføre. Til sin Død havde han jo beholdt sin «Kvindemund». Edmond huskede, hvorledes de i Marseille indskibede sig til Algier, oplevede herlige Uger i Byens arabiske Kvartér, i deres Glæde over den sydlige Himmels Skjønhed tilbragte de lyse Nætter i en Barke og i den Grad forelskede sig i dette Solland, at de ved deres Afrejse havde til Hensigt kun at tage hjem for at ordne deres Sager og saa vende tilbage til Afrika for bestandig.

Han tænkte paa det store Bord i den mørke Mezzanin-Etage i Rue Saint-Georges, ved hvis to Ender Jules og han sad og malede Akva-

reller, da de pludselig en Efteraarsaften 1850 faldt paa med Tuschpenslerne at skrive en Vaudeville, deres første literære Forsøg, der, som næsten alle deres følgende Lystspil og Skuespil, — vel næppe helt med Urette — blev forkastet af en Række Theaterdirektioner.

Han saa' sig om i den Dødes Sovekammer. Dér stod Gyngestolen, i hvilken han plejede at hvile ud med Cigaretten i Haanden, naar han havde skrevet et Afsnit; der stod det hvide Bord, ved hvilket han for sidste Gang havde læst en Side af sin Yndlingsbog, Chateaubriands «Mémoires d'Outre-Tombe», højt for Edmond, da han med Et stammede, prøvede paa at gjentage Ordet uden at kunne sige det, endnu engang ligesom i Vrede forsøgte derpaa, saa rejste sig blegnende og maatte gribe for sig.

Edmond tænkte paa de smukke Dage i deres Ungdom, da de gjennemstrejfede Paris paa Kryds og Tværs paa Jagt efter Tegninger og Autografer fra det 18de Aarhundrede, Jules den ungdommeligere og ivrigere altid et Skridt foran, skjønt kun Edmond var Samler med Lidenskab; han mindedes, hvordan de, naar de kom hjem, plejede at bande deres Konkurrenter ved Auktionsbordet og meddele hinanden de Iagttagelser, Ideer og Sammenligninger, som udgjorde Dagens bedste Bytte.

Hvilke gode Dage i hin lave Lejlighed! Medens hans selv sad bøjet over Arbejdet, laa Jules paa Sengen, hvis Tæppe var gjennemboret af Floretstod, røgende, drømmende, bladende i Brochurer, sprudlende af Indfald. Naar Rotterne bleve altfor højmælte nede i den halvmørke Brønd, der gjorde Tjeneste som Gaard, greb man en Salonpistol, der hang mellem Vaabnene paa Væggen, og skjød ned i Sværmen.

Og Middagene hos Magny, de morsomme Middage, hvor Sainte-Beuve indtog Forsædet, Theophile Gautier med sin hæse Stemme udslyngede sine farverige Tirader mod Spidsborgerne, «les Bôrgois», som han kaldte dem, hvor Renan forfægtede det 17de Aarhundredes Stil overfor de moderne Stilister, Taine tog Alfred de Musset i Forsvar mod Victor Hugos Elever, hine lykkelige Timer, i hvilke Jules, oplivet af de lette Retter, de duftende Frugter, den ægte gamle Vin lagde sit saa fuldstændig parisiske Vid for Dagen, medens Edmond havde samme Art Glæde af Broderen som en Fader har af sit Barn — disse Middage, fra hvilke Jules aldrig kom hjem uden at dæmpe Blodets Bevægelse, der bankede i hans Tindinger, ved at skrive nogle Sider Prosa før han gik i Seng.

II.

Naar Edmond de Goncourt saa' tilbage paa de to Brødres Liv, kunde hans Hjærte nok svulme af en berettiget Stolthedsfølelse. De havde ridset deres sammenflettede Navnetræk ind i Tidens Spejl uudsletteligt som med en Diamant. Resultaterne af deres haardnakkede og geniale Arbejde have allerede nu gjort et dybt Indtryk paa beslægtede Sind og ville længe blive raadspurgte af Historikerne*).

Brødrene Goncourt ere to Skribenter af første Rang, eller rettere en eneste Dobbeltforfatter, der paa én Gang er Historiker og Romandigter. Ikke at de have behandlet Historien romanagtigt — der gives næppe Forskere, hvis Nøjagtighed er mere paafaldende og minutiøs; heller ikke, at de have skrevet saakaldte historiske Romaner — ikke en eneste af deres opdigtede Fortællinger foregaar i det af dem studerede 18de Aarhundrede; de ere alle rent moderne og uden noget som helst romanagtigt Præg, maaské de mindst romanagtige Romaner, som overhovedet gives.

*) De to Brødres samlede Værker udgjøre, foruden nogle Bind mindre Biografier, 21 Bind. Edmond har desuden efter Broderens Død udgivet 5 Bind.

I Ordets almindelige Forstand er deres Digtninge ikke Romaner. Forfatterne have kun beholdt Navnet, fordi et moderne Navn for Sagen fattes. I Virkeligheden have Romaner som deres kun Navnet tilfælles med hine gamle franske, i hvilke Opfindelsen, Digterens frie Fantasi, var Hovedsagen — «Monte Christo» eller «De tre Musketerer» ere de mest slaaende Exempler. De ere ogsaa artsforskjellige fra Balzacs Romaner, forsaavidt Balzac, saa moderne han end er, kun sjældent formaar at give Afkald paa et romanagtigt Element. Med den tyske Roman, som den fremtræder hos Folkets mest læste Digtere have disse Bøger endnu mindre Lighed. Denne Art Roman sætter i sin Idealisme sin Ære i at give et lutret Billede af Naturen og Samfundet, desuden et Tidsbillede, om muligt et saakaldt Verdensbillede. I Valget af sine Stoffer tenderer den mod det Store, Betydende, Pathetike, Skjønne; den giver en Psykologi af den Enkelte og Samfundet med kun svagt antydet fysiologisk Grundlag; den gaar fortrinsvis ud paa Helhedsvirkningen og breder sig ligefuldt let for stærkt til at kunne hellige Enkelthederne den Omhu, paa hvilken Franskmændene lægge saa stor Vægt. Brødrene Goncourts Romaner have ingen vid Horisont, omspænde intet stort Felt og forestille Læseren kun faa Personer. Deres

Stoffer ere uden Undtagelse tagne af Privatlivet; ingen store Karakterer, ingen historisk Pathos, intet spændende eller dramatisk Element. Deres Psykologi er Psykofysik. De have ikke skyet at indrømme det Hæslige, den lave Last en Plads, som den tyske Skole aldrig vilde give det Hæslige i et Kunstværk; de ere flere Gange, som i Slutningen af «Renée Mauperin» og af «Charles Demailly», strandede paa det Pinlige, men de have altid stræbt at opløse den skjærende Mislyd i tragisk Vemod. Deres Værker ere moderne Tragedier i fortællende Form, og de have nogle Gange med Held forsøgt at udvide Grænsen for det Tragiske, der lader sig fremstille i Poesien. Det forstaar sig, at man maa opfatte Begrebet mindre strængt og doktrinært end det skér i de systematiske Æthetiker, thi saaledes opfattet lader det sig ikke udvide.

Brødrene Goncourt begyndte som Historieforskere. De bemægtigede sig efterhaanden fuldstændigt et helt Aarhundrede, det 18de Aarhundrede i Frankrig. De trængte ind i denne Tidsalder gjennem Kunsten, den saa længe forsmaaede og ringeagtede Kunst, der repræsenteres af Navne som Watteau, Boucher, Chardin, Greuze o. s. v. De studerede disse Malere og Tegnere saa nøje, at man appellerede til deres Dom som den afgjørende, naar man

ikke kunde blive enig om Værdien af en Akvarel eller visse Dele af en Akvarel. De kjøbte disse Kunstneres Billeder paa en Tid, da endnu Ingen søgte dem eller forstod deres Værd og anlagde den fuldstændigste Samling af franske Tegninger fra det 18de Aarhundrede, som overhovedet existerer. De priste disse Kunstnere, da Fordommene mod dem i Frankrig selv vare saa mægtige, at de store Kunstrevuers Bibliografer vægrede sig ved at anføre Navnene paa Brødrenes Bøger om dem. Jeg sér i deres Begejstring for denne yndefulde og kokette Kunst, som David og hans Elever fortrængte, en Ytring af den store historiske Reaktion til Gunst for det 18de Aarhundrede, der omkring Midten af det nærværende begynder i næsten alle Lande. Hvad der især havde stemt de ældre franske Digtere og Forfattere fjendligt mod det forrige Aarhundrede, var dets Poesis rationalistiske Farveløshed og dets Ideers negative Karakter. Brødrene Goncourt opfattede den forgangne Tidsalder ikke fra den ideelle, men fra den billedlige Side og fandt dens Poesi i dens Kunst. Dristigt og rigtigt skrev de: Det 18de Aarhundredes store Digter hedder Watteau.

Dog Studiet af Kunsten var dem kun et Udgangspunkt for deres Forsken. De havde Taalmodighed og Arbejdskraft nok til at raad-

spørge alle Tegn og Efterladenskaber fra den Tid, de vilde behandle. De læste Historier, Memoirer, Skuespil, Romaner, komiske Poesier. De gjennembladede Brochurer, Smædedigte, Pamfletter, Flyveblade, Aviser. De gik fra det Trykte til det Utrykte, de bleve Autografsamlere for i Brevet, der jo kun er bestemt for Adressaten, og i Dagbogsoptegnelsen, der overhovedet ikke er bestemt for noget fremmed Øje, at finde sand Aabenhjærtighed og det hemmelige, inderste Liv, der sædvanlig unddrager sig Historieskriverens Blik. De fulgte heri ubevidst det filologiske, antifilosofiske Hang i Samtidens historiske Forskning. Dog Billeder, Bøger og Breve vare dem ikke nok. De studerede endnu Tidsalderens Broncer, Møbler, vexlende Moder, Broderier og Pynt, for i Steden for Tidens Legende eller Heltedigt at give virkelig Kulturhistorie. Af denne Masse Vidnesbyrd, af tredive tusind Brochurer, to tusind Aviser, Hundreder af udvalgte Tegninger af alle Mestre og Skoler, sædvanligvis de bedste af hver Mester, hvilke de selv besad, have de destilleret deres historiske Værker. Da de kun vilde forelægge, hvad der var Nyt, Ubekjendt, ikke tidligere Udgivet, saa have de holdt sig fjærnt fra Alt, hvad der tilforn var sagt; men de have ikke i samme Grad undgaaet den Fare at medtage en altfor

stor, uoverskuelig Detail. Deres Værk over Kvinden i det 18de Aarhundrede, deres Skildringer af Sædernes Tilstand under Revolutionen og Direktoriet ere Guldgruber. Det glimrer og vrimler i disse Bøger af ti tusinde pikante og hyppigt lærerige Enkeltheder; men disse Enkeltheder staa hinanden for nær, vigtige og uvigtige altfor tidt i samme Plan; det skorter paa Over- og Underordning, Ro, Storhed og vid Synskreds; det skorter fremfor Alt paa Filosofi; de enkelte Kjendsgjerninger staa ikke sjældent raa, ubearbejdede, idéløse.

De have imidlertid studeret Historien som Poeter, og skrevet den ned i en fintmærkende, opvakt, anskuelig, som Atlask changerende Stil. Og da om den moderne Poet Paul Heyses Ord gjælder:

Ein Träumer bleibt er stets und hängt am Weibe,

saa have de været mere tilbøjelige end Andre til at forestille sig Kulturhistorien som den kvindelige Indflydelses Historie, have følt sig tiltrukne af det 18de Aarhundredes Livsforhold, fordi Kvindernes Indflydelse den Gang var størst, og have i Rækkefølgen af disse Forhold især sét de herskende Kvinders Historie. De have fortalt Aarhundredet idet de i en lang Række Bind have skrevet Hertuginden af Chateauroux's og hendes Søstres

Levnet — hine 5 Søstres, der efter hinanden bleve Ludvig den 15des Elskerinder — fremdeles Marquisen af Pompadours, Hertuginden af Barrys og Marie Antoinettes Livshistorie. Det har været deres Hensigt, at hver af disse højst forskjellige Kvindeskikkelser, der tilhøre Adelen, Borgerstanden, det egentlige Folk og Fyrstestanden, skulde fremtræde med sin hele kvindelige Ejendommelighed, sit Temperament, sine Bevægelser, sin Stemmes Klang og sine Ords Farve; at man tydeligt skulde føle, hvilken aandelig Atmosfære hun har udbredt om sig, hvilken Indflydelse og hvilken Art af Trylleri hun har maattet udøve. Dette Formaal er kun ufuldstændig opnaaet, fordi det filosofiske Blik fattes og fordi Samlerlidenskaben, der medfører en Interesse for Aktstykket blot som saadant, for det hele Aktstykke og ikke for dets levende Element alene, ikke sjældent tilslører det digteriske Blik. Den ubetinget interessanteste Bog blandt disse Biografier er den om Hertuginden af Chateauroux og hendes Søstre, dels maaske fordi den ved en grundig Omarbejdelse har vundet i Plastik, dels fordi Stoffet i og for sig, den Kamp, som den ene Søster fører med den anden om Pladsen ved Kongens Side; Fru de Vintimilles Død, efter at hun har besejret Fru de Mailly; den nye Sejr, som Marquisen af la

Tournelle vinder over den tidligere Favoritinde; Hertuginden af Chateauroux's Forsøg paa at gjøre en Helt af Kongen, hendes Triumf, hendes beskjæmmende Fordrivelse fra Hoffet under Ludvigs Sygdom, hendes Gjenindsættelse i den kongelige Yndest og strax derpaa følgende hurtige, men kvalfulde Død ere Omstændigheder, der give Værket et usøgt dramatisk Liv, som forhøjer den Interesse, med hvilken man følger den psykologiske Udvikling.

III.

Brødrene medbragte til deres Romaner den samme Omhu for samvittighedsfuld Gjengivelse af det Virkelige, den samme Stræben efter ikke at overse hint uendeligt Smaa, der ligger til Grund for Sansefornemmelsen, og paa hvilket Fremstillingens Liv beror, endelig den samme Forkjærlighed for Kvindekjønnets Sjælehistorie. Deres Romaner og Theaterstykker bære med kun én Undtagelse Kvindenavne.

Jeg har sagt, at disse Bøger alle ere moderne. De ere det i eminent Forstand ved den Trang til ubarmhjærtig Analyse, som bærer dem, ved Forfatternes til det Yderste drevne Modtagelighed for Indtryk fra Omverdenen, og ved den Overforfinelse af Fremstillingsevnen,

der svarer til Iagttagelsesevnens Overforfinelse. Disse Romaner ere Fostre af vor Tids mest raffinerte Overkultur; men hvor Forfatterne staa højest, og hvor de have ydet deres Bedste, dér have de naaet hin anden og højere Simpelhed, som er den mest sammensatte og forfinede Dannelses Produkt. Ingen har i den moderne Poesi som de efterhaanden simplificeret sine Stoffer. De have kun skrevet faa Romaner, i Alt sex; men enhver af disse Bøger betegner et Udviklingstrin eller dog et nyt poetisk Problem. Den sidste, og i en vis Forstand dybsindigste Roman, de have skrevet, er den simpleste af dem alle. Det er en Roman, i hvilken der egenlig kun forekommer én Person, en Roman uden Begivenhed, uden Spænding, Forvikling eller Kjærlighedshistorie. Det er ikke Andet end den punktuelle Fremstilling af, hvorledes en fransk Dame af den højeste Dannelse, opdraget af en udmærket Fader, udviklet i de Doktrinæres Kredse under Ludvig Philip, der fra sin tidligste Ungdom af har næret en selvstændig og alvorlig fritænkersk Overbevisning, under et Ophold i Rom, ved nervøse Indflydelser alene, Skridt for Skridt bliver bragt til at ændre sine Overbevisninger, sin Tænkemaade, sit hele Væsen for at dø som fanatisk Katholik. Naar man betragter Bogens Begyndelse og Slutning,

synes det En næsten umuligt, at Forfatterne kunne gjøre denne en betydelig Kvindesjæls tilbagelobende Udviklingshistorie troværdig. Men alle Vejens tusinde Skridt ere antydede, ethvert Overgangstrin og enhver Nuance træder tydeligt frem, Kvindehjærtet ligger med alle sine Fibre aabent for os. Saa simpel Gjenstanden er, saa kompliceret er, uden at den almindelige Læser mærker det, Digternes Viden og Kunnen, deres Methode. Det er lærerigt at sammenligne en Omvendelseshistorie som den her fremstilte med virkelige Omvendelseshistorier som dem, der fandt Sted i Tyskland under den romantiske Periode. Man sammenholde f. Ex. med «Madame Gervaisais» den nylig udgivne Samling af Dorothea Veits Breve. Disse Breves Forfatterinde, Filosofen Mendelssohns Datter, Fr. Schlegels Hustru, var som bekjendt i sin Ungdom Rationalist og gik som moden Kvinde over til Katholicismen. Man sér hende i Brevene paa begge Udviklingstrin, men Mellemleddene, som vilde være det egenlig Interessante, fattes. Brødrene Goncourt have gjort sig Arbejdet dobbelt vanskeligt, fordi de ikke lade Omvendelsen foregaa i Kraft af en historisk Bevægelse, der griber Individet og ligesom smitter det, saa det Moment, der navnlig forklarer Dorothea Veits Omvendelse, fattes. Paa den anden Side have

de rigtignok for saa vidt gjort sig Arbejdet lettere, som de vare ude af Stand til at skildre en saadan sjælelig Farsot. Deres psykologisk digteriske Studium og Indsigt gjælder udelukkende den enkelte Sjæl.

Skulde jeg med ét Ord betegne deres Romaners egenligste Originalitet, saa vilde jeg sige: disse Bøger skildre, som Poesien aldrig før har gjort det, det moderne Menneskes Nerveliv, især den moderne Kvindes og den moderne Kunstners, d. v. s. de to i nervøs Henseende finest udviklede Væsners, som overhovedet gives. Og naar man her siger Nerveliv, saa siger man omtrent Nervesygdom eller dog en sygelig Tilstand af Nervesystemet. Det er ikke disse Skribenters Sag at fremstille den ubrudte Kraft, den firskaarne Sundhed. Det vilde imidlertid være ligesaa pedantisk at bebrejde dem dette som urimeligt at rose dem derfor. Det gjælder kun om at bestemme deres Specialitet. Og deres Omraade er ikke ringe, især nu til Dags, hvor ogsaa udenfor de højere Klasser det animalske Liv er bleven saa stærkt trængt tilbage af det nervøse. De have forstaaet deres Samtidiges abnorme Nerveliv og skildret det med en brændende Sandhedskjærlighed.

Dertil udfordredes en Finfølelse, der maaske aldrig før er fremtraadt saa udviklet i Literaturen.

Skildringerne af Nervetilstandene have Brødrene maattet give paa Grundlag af Selvstudium, de have maattet oprive deres eget Nerveliv for at naa til denne Lydhørhed for Andres Tilstande.

Men at de naaede denne Højde, det beror, tror jeg, dybest derpaa, at de vare to, jeg mener paa deres Samarbejdens enestaaende Karakter. De vare aandeligt Tvillinger, der tænkte med to Hjærner, følte med to Hjærter. Man har jo tidt nok før sét det saakaldte Medarbejderskab i den skjønne Literatur. Gode Venner, gode Hoveder have især i Frankrig hyppigt slaaet sig sammen om at istandbringe et eller andet Kunstværk eller Kunststykke, en Dumas'sk Roman eller et Scribe'sk Lystspil. De have indviet deres Samarbejden ved en god Frokost. have talt om Ideen mellem Osten og Pæren, have hver for sig skrevet sit Kapitel eller sin Akt, have sat det Skrevne sammen og have saa skiltes ad for senere hver for sig at give Publikum at forstaa, at ikke den Anden, Alexander, men han selv, Emil, var at anse for den egenlige Forfatter.

Ikke blot har ingen af Brødrene nogensinde gjort det svageste Forsøg paa at rive Hoved-Andelen i den fælles Produktion til sig eller paa nogen som helst Maade opløse Firmaet, men Formen af deres Samarbejden lader sig ikke

sammenligne med nogen anden. De lukkede sig, naar de vilde skrive, inde i tre til fire Dage, uden at se en levende Sjæl. Kun i en klosterlig Stilhed og Ensomhed kunde de forme Skikkelser og give det Opdigtede Virkelighedens Præg.

Hvorledes de egenlig bar sig ad med at komponere og skrive i Fællesskab, har dog længe været mig en Gaade. Edmond de Goncourt har løst mig den i et Brev:

«Saasnart vi,» skriver han, «vare enige om Planen, snakkede vi en Time eller to om det Afsnit eller rettere det Stykke, der nu skulde skrives, og vi skrev det saa hver for sig i to adskilte Værelser; saa forelæste vi hinanden det Skrevne, og enten valgte vi uden nogen Diskussion det bedste Stykke, eller vi dannede en Sammensætning af det, der i de to skrevne Kompositioner var mindst ufuldkomment. Men selv naar det ene af de to Forsøg blev fuldstændig ofret, var der dog altid i Stykkets definitive Fuldendelse og Politur lidt af begge Brødres Arbejde, om saa blot ved Tilføjelsen af et Adjektiv, Gjentagelsen af en Vending eller lignende.»

Denne Fremgangsmaade synes mig til en vis Grad at forklare saavel de store Fortrin som de paafaldende Mangler ved deres Fremstilling.

Det er indlysende, at hvo der saa aabent forelægger et andet Jeg sit inderste Fantasiliv, sine Visioner og halvtfuldbaarne Drømme, og hvo der med saadan Samvittighedsfuldhed prøver det Skrevne, ikke kan have døde Steder i sin Stil; det er klart, hvorfor alt Forslidt, ethvert vane- og vedtægtmæssigt Udtryk er banlyst fra denne Fremstillingsform. Hvad der undgik den Enkeltes Øje, hvad der endnu bestod for den Enes Kritik, det blev strax fjærnet af den Andens prøvende Haand, der jo i Naboværelset lige havde løst den samme Opgave.

Saaledes kommer det Udsøgte, Exkvisite i Stand, men saaledes ogsaa det Overlæssede, den spækkede Stil. Nu og da synes man at kunne gribe Dobbeltarbejdet paa fersk Gjerning som i de lange Kjæder af Appositioner, der undertiden strække sig over flere Sider og ved hvilke et Begreb forklares eller en Personlighed skildres. Sætningsbygningen, Periodeformen er opløst; man har kunnet skyde saa mange Led ind som man vilde *).

---

*) Syvende Kapitel i «Manette Salomon» indeholder en Definition af Ordet Blague, der gjennem lutter Appositioner, Bestemmelser, der sprudle af Aand, bevæger sig fulde 65 Linjer igjennem, inden Verbet kommer. Man kan ikke forestille sig en paa én Gang mere livfuld og mere træt-

Dog er det langtfra, at de i Reglen give for meget af det Gode. Tværtimod, da de elske det Sjældne, det Nye, have de en sand Angst for at sige Alt, hvori jo efter Voltaires bekjendte Definition den hele Kunst at kjede bestaar. De give Læserens Forstand mange Opgaver at løse og hans Indbildningskraft Spillerum til at udfylde mange Lakuner i Fortællingen, ja de forsmaa endog at give nogen som helst forberedende Antydning af den Omstændighed, der skal hidføre Katastrofen. I «Charles Demailly» beror Afgjørelsen paa, at nogle Breve, Charles som Forlovet har skrevet til sin Kone, og i hvilke han har gjort Nar af sine bedste Venner, blive offentliggjorte. Ikke desmindre erfarer Læseren, der allerede har kjendt Charles som Forlovet, først disse Breves Existens, da de skulle bruges. I «La Faustin» er det afgjørende Moment, at Heltinden, en stor tragisk Skuespillerinde, uvilkaarligt for Spejlet eftergjør en Latterkrampe, der griber hendes Elsker under hans Dødskamp. Digteren har øjensynlig stiltiende appelleret til

---

tende Skrivemaade. De uendelige Appositioner frembringe uophørlige smaa Nerverystelser hos Læseren. Han bliver underholdt og overvældet. Denne Stil virker som en uafbrudt knaldende Geværild, hvor et kraftigt Kanonskud i Centrum havde været nok.

de gamle Anekdoter om Skuespillere, der endnu i Dødskampen have studeret deres eget Ansigt, eller maaske snarere til den i Bladene ofte meddelte Kjendsgjerning, at betydelige Skuespillerinder (som Sarah Bernhardt og Croizette) for visse Rollers Skyld have siddet som agtpaagivende Vidner til Dødsscener i Hospitalerne; men ikke med en Stavelse er det bleven os fortalt, at La Faustin nogensinde har besøgt et Hospital i denne Hensigt. Det er umuligt med mere skjødesløs Fornemhed at overtræde disse elementære Regler for Komposition. Brødrene Goncourt skrive kun for Læsere, der forstaa, at de ingen Vægt lægge paa Sligt, og som ikke nære Interesse for Handlingen som Begivenhed. I deres Lidenskab for at udtrykke sig nøjagtigt som de føle, bekymre de sig ikke om en smuk Rhetorik, gjentage undertiden det samme Ord fem, sex Gange paa én Side og skille Ord ad, som efter Sprogbrug ikke lade sig adskille. Edmond skriver f. Ex., som man paa Dansk vilde sige: «med i Øjnene et vildt Udtryk», for at nærme sig den mundtlige personlige Stil saa meget som muligt.*)

---

*) Der findes Vendinger hos ham som: «La veillée commençait avec aux vitres un clair de lune» eller: «Là était un vieux saule . . . avec dans le creux des mousses vertes.»

I en af deres Bøger have de meget betegnende skildret en Forfatters Kval, hvis Kone, en Skuespillerinde, aflirer lutter fastslaaede Talemaader. Om en daarlig Vaudeville siger hun: «Der er Hjærte og Ungdom i det Stykke», om et Maleri siger hun: «Der er Stil deri», hun taler i de Fraser, som er staaende i Feuilletoner, Bøger og Skuespil — og den ulykkelige Ægtemands Forelskelse forvandler sig til Afsky.

De, der havde en saa brændende Kjærlighed til det Ejendommelige, som aldrig have betvivlet, at et Kunstværks hele Skjønhed kun er tilgængelig for den kunstnerisk Udviklede, og som etsteds besvare Spørgsmaalet: «Hvad er det Skjønne? saaledes: «Det er det, som din Tjenestepige og din Kjæreste instinktmæssigt finde afskyeligt», maatte mere end Andre lide under de fordringsfulde og kjedsommelige Menneskers evige Anslaaen af falske Toner.

De have ikke selv udsat sig for samme Fare, som Forfatteren i deres Bog. Ingen af dem havde giftet sig, og det synes til Trods for visse Bekjendelser («Théatre, Préface S. XI, et Dagbogsblad, der er benyttet i «Charles Demailly» S. 77), som om Ingen af dem nogensinde for Alvor har tænkt derpaa. De betragtede øjensynligt Ægteskabet som Skribenten forbudt, mente, at en Mand, der tilbringer sit

Liv med «at fange Sommerfugle i et Blækhus», staar udenfor Samfundsreglen, og ansaa' Coelibatet for nødvendigt for Tanken.

De have ikke koldblodigt søgt og fundet Originalitet. Man finder den overhovedet ikke saaledes. Dem var Arbejdet et Mysterium, saa dybt som Søvnens Mysterium, en aktiv Tilstand, i hvilken de ikke følte Sult eller Kulde eller overhovedet deres eget Legeme, i hvilken de mistede Tidsfølelsen. Som ud af en Taage, som bag et Slør, der gik i Stykker, traadte Former og Grupper frem for deres Blik. De greb disse Visioner, vendte, drejede og prøvede dem og kastede dem undertiden mismodige tilbage i det tomme Intet, hvor de sprang som Sæbebobler. Nye Billeder dukkede op, undflyede, vægrede sig ved at lade sig fastholde «som unge Piger, der vægre sig ved at danse», indtil de, grebne med Magt, traadte ind i Værket og blev en Del af dets Liv.*)

Den Tilbagetrængen af Personligheden og den bevidste Vilje, der betegner al kunstnerisk Produktion, gjør det umuligt for den virkelige Kunstner at forfølge et bestemt Formaal eller rette sig efter et Løsen, og det endog naar

*) Man sammenligne Skildringen af det aandelige Arbejde i «Charles Demailly».

dette Løsen er blevet givet af ham selv. Jeg brugte det Udtryk, at Brødrene have studeret og fremstillet deres Samtidiges abnorme Nerveliv med en brændende Sandhedskjærlighed. Jeg er forberedt paa det Spørgsmaal, om de kun have søgt det Sande, og om Resultatet af deres digteriske Stræben ogsaa kun er blevet noget Sandt, ikke noget Skjønt.

Jeg tror, at, naar Talen er om Kunst, Tilbøjeligheden til at stille disse Begreber i en falsk Modsætning til hinanden er stærkere end Tilbøjeligheden til at udviske den Modsætning, som virkelig findes. Stoffet som saadant, det være sundt eller sygeligt, gjør Kunstværket hverken skjønt eller uskjønt. Digterens Hensigt i første Linje at søge det Skjønne, vækker hos den Kyndige aldeles ikke nogen gunstig Fordom om, at han nu ogsaa vil finde det, og selv Digterens erklærede Tendens, kun at ville fremstille det Sande, gjør det aldeles ikke usandsynligt, at der er kommet noget endog overordenlig Skjønt ud af hans Stræben; thi mangen saakaldt Skjønhedselsker blandt Digterne sér Skjønheden i den bare Rhetorik og mangen Sandhedstilbeder mener med sit Skjønhedsfjendskab kun sit Had til Rhetoriken.

I et Brev til Ministeren Duruy skrev i 1865 Sainte-Beuve: «Det Skjønne, Gode og Sande

er et smukt Valgsprog og især et, der tager sig godt ud. Det er Undervisningsvæsenets Valgsprog og Cousins i hans bekjendte Bog [det middelmaadige Arbejde «Le Vrai, le Beau et le Bien»]; det er — skal jeg vove at tilstaa det? — ikke mit. Hvis jeg havde et Valgsprog, skulde det være ikke dette, men det Sande, det Sande ganske alene — lad saa det Skjønne og Gode trække sig ud af Sagen, som de kunne.»

Selve Spørgsmaalet om Kunstens Stilling til de tre Ideer er altfor indviklet og mangesidigt til at kunne løses i Forbigaaende ved en Definition. Fra de principielle Idealisters Side høres i Reglen mod Læren om at det Sande i og for sig er skjønt, den Art Indvendinger, som at Sætningen «To Gange to er fire» da maatte være en fortryllende Poesi. Epigrammer af Paul Heyse og Arthur Fitger løbe ud paa Sligt. Hertil er mit Svar: Kun den Sandhed kan være skjøn, der er individuel, hvad ganske udelukker Skjønheden af en algebraisk Identitetssætning. Spørges der da: Naar er Sandheden skjøn? saa svarer jeg: Først og fremmest paa den Betingelse, at den er individuel. Idealet er for mig ikke andet end den Omdannelse, Virkeligheden undergaar ved at gaa igjennem en Kunstners fine Sanser. Det forstaar sig imidlertid, at en alvorlig og grundig Besvarelse af

Problemet vilde føre meget vidt. I denne Sammenhæng er det tilstrækkeligt at gjøre opmærksom paa, i hvor høj Grad Kunstneraanden altid modificerer og individualiserer «det Sande», og i hvor høj Grad Spørgsmaalet om det Uskjønnes Tilstedelighed er et Grads- og Grænsespørgsmaal eller nøjere og rigtigere: et Spørgsmaal om Perspektiv og Behandlingsmaade.*) Jeg er overbevist om, at hvis man havde spurgt Brødrene Goncourt, vilde de have erklæret sig for fuldstændig enige med Saint-Beuve — uden derfor at være fjendtligere sindede mod Skjønheden end han. Brødrene have aldrig udtalt sig om den Theori, der foresvævede dem. Men at de vare fordomsfrie, det havde de bevist, idet de med varm Begejstring have prist det 18de Aarhundredes Kunst, der kun søgte det Yndefulde og ikke brød sig det Ringeste om Sandheden, medens de selv med sjældent Mod have sét Virkeligheden under Øjne og i Sandhedens Interesse have vovet at give sig af med Stoffer, hvilke man hidtil havde betragtet som utilgænge-

*) Goethe's: «Der Gott und die Bajadere», Hugo's «Marion de Lorme» og Alexandre Dumas' «La dame aux camélias» have samme Æmne, en prostitueret Kvindes Lutring gjennem Elskov. Men hvilken Forskjel i Perspektivet og derigjennem i den poetiske Værdi!

lige for Poesien. Først sent, først efter den yngre Broders Død, og halvt modstræbende, lod den ældre sig anvise en Æresplads i Spidsen for den naturalistiske Skole. Han paastaar i Fortalen til «Brødrene Zemganno» kun at have skildret hæslige og lave Naturer, fordi deres indre Mekanisme er simplere og lettere at gjennemtrænge, medens hans Ærgjærrighed gaar ud paa at være en realistisk Skildrer af det, «der er højhjærtet, det som sér smukt ud og lugter godt», eftersom det er langt vanskeligere at lægge et indtrængende, hverken konventionelt eller fantastisk Studium af det Skjønne for Dagen end at forstaa og male det Hæslige. Hvad enten Paastanden i denne Almindelighed er rigtig eller ej, saa forraader den i ethvert Tilfælde en stor Kjærlighed til det Skjønne hos den sandhedssøgende Digter. Og denne Kjærlighed fornægter sig sjældent i de Værker, hvor Stoffet forbyder en direkte Fremstilling af det Skjønne. Thi paa Aanden, paa Behandlingsmaaden alene kommer det an, og naar en hæslig, i og for frastødende Gjenstand er behandlet i en god Aand, med ren Humanitet, med digterisk Kyskhed, saa har Kunstværket sin Skjønhed, selv naar «din Tjenestepige og din Kjæreste finde det afskyeligt». «Germinie Lacerteux» er et ædelt Kunstværk, fordi Behandlingen helt igjennem er

saa kysk og stræng, at Stoffets Anstødelighed forsvinder, «La Faustin» derimod falder fra hinanden i fine og frastødende Enkeltheder, fordi Behandlingsmaaden er karakterslap.

IV.

Man læse den 1863 udkomne Roman «Renée Mauperin». Digterne skildre ellers gjærne Undtagelser. Dette er imidlertid en typisk, paa én Gang virkelighedstro og ideal Fremstilling af den unge franske Pige af den højere Borgerstand, som hun er bleven ved en Drengeopdragelse og en Udvikling af alle kunstneriske Anlæg i den unge Kvindesjæl. Brødrene skildre aldrig ædle Kvinder som «skjønne Sjæle», De ere Spiritualismen saa fjendske, at man mellem deres Aforismer («Idées et Sensations») endogsaa finder den Bemærkning: «Det er sjældent, at Nogen gratis ofrer sig for Aandiggjørelsen af sine Medmennesker. Naar man gaar til Bunds i Theorierne om det Skjønne, det Gode og Ideale, finder man næsten altid Ønsket om en Ansættelse, et Katheder, eller et godt Udkomme». De ere ikke Idealister, er det ikke engang overfor unge Piger. De synes tidlig at have indpræntet sig den Tanke, Taines Graindorge har formuleret saaledes: «Naar du sér en ung Pige med klare

Øjne og røde Kinder, saa tro ikke, at hun er en Engel, men at man har ladet hende spise mange Koteletter og gaa i Seng Kl. 9.» Des interessantere er det, naar man i deres Bøger træffer paa det næsten Ideale i Fremstillingen af unge Piger. Renée Mauperin er efter den slaaende Betegnelse, en af Bogens Personer giver hende, «une mélancolique tintamarresque»; tintamarresque ɔ: larmende, ubændig, forsaavidt hun bruger Slang-Talemaader, svømmer, maler, spiller Privatkomedie, forsvarer sin Uafhængighed selv med temmelig dristige Midler, lader sine Friere fortrække i hobevis og forfærder Spidsborgerligheden rundt om sig, — melankolsk, fordi hun har en adelig Sjæl og et Kunstnertemperament og et Nervesystem, der reagerer smerteligt ved Berøring med Lavhed, fordi hun derfor ikke finder sin Ligemand undtagen maaské i en noget ældre Ven, der ikke tænker paa at gifte sig med hende og endnu mindre med hendes Medgift, og i hvem hun ogsaa kun sér en Raadgiver og Kammerat. Dertil er hun af en Retskaffenhed, en ubønhørlig Æresfølelse, som faa Mænd besidde.

Renées Broder, den typiske unge koldtærgjærrige Bourgeois med korrekt Yderside, fast besluttet paa at komme frem ved et rigt Giftermaal, staar i Begreb med at foretage en

Handling, som i Renées Øjne er forsmædelig. Det Middel, hun anvender för at forhindre den, fører uheldigvis til en Duel, i hvilken Broderen falder. Den kvalfulde Anger over den i og for sig uskyldige Handling undergraver Renées Sundhed. Hun dør langsomt af en tærende Sygdom, hvis Gang er skildret med hjærteskjærende Sandhed og vel pinlig Udførlighed.

En særegen Tiltrækning udøver denne Roman som alle Brødrenes øvrige Bøger ved den Maade, paa hvilken Omgivelserne og Landskaberne ere behandlede. Digterne have forstaaet at undgaa Balzacs opregnende Beskrivelse og i Stedet gjengive Tingenes «Sjæl», Stedernes Karakter og Atmosfære. Man føler herved, at de oprindelig have været Malere og Raderere. De se ikke med Digterens uskyldige Øje, der i Almindelighed kun opfatter Naturtingene symbolsk, men med Kunstkjenderens eller Radererens maleriske Skarpblik. I Steden for blot at skitsere Gjenstandene beskrive de dem saa nøjagtigt, at en Maler ikke vilde være i Tvivl om, hvorledes han skulde male dem, eller rigtigere: deres Landskaber gjøre ganske Indtryk af Malerier. De ville det og nævne undertiden den Maler, paa hvis Stil de have tænkt; thi deres Natursans er ikke den umiddelbare, det er en Natursans, som er skjærpet og angrebet ved

Synet af megen Kunst. Saaledes ende de en mærkværdig, halv poetisk, halv fotografisk Beskrivelse af Seine-Bredderne en Sommeraften med disse Ord: «Det var paa én Gang Asnières, Zaardam og Puteaux, et af hine parisiske Seine-Landskaber, som Hervier maler, smudsigt og straalende, elendigt og muntert, befolket og levende, i hvilket Naturen træder frem hist og her mellem Bygninger, Arbejdsvirksomhed og Fabriksdrift som et Græsstraa mellem et Menneskes Fingre.» Men naar deres Landskaber saa fuldstændig gjøre Indtryk af Malerier eller Raderinger, saa beror det især paa, at de give det Udsnit af Tingene, der har frembudt sig for deres Øjne, nøjagtig som de have sét det. De sige f. Ex.: «En Mand dykkede, øjensynlig for at binde sin Havre, et Bundt Halm ned i Vandet, der let kruset afspejlede Sivet, Træerne, Skyerne med tydelige Omrids, og under den sidste Bue af den gamle Bro, ganske nær ved os, traadte ud af Skyggen Halvdelen af en rød Ko, der drak langsomt, løftede sin hvide Mule, fra hvilken Vandet dryppede ned i Traade, og fortabte sig i Betragtning.» En Skribent af den ældre Skole som Sainte-Beuve havde ikke forholdt os den anden Halvdel af Koen. Disse Betragtere holde sig strængt til, hvad de se.

Som «Renée Mauperin» er «Sœur Philo-

mène, en ædelt anlagt ung Piges Historie; en barmhjærtig Søsters Levnet fortælles i denne Roman. Der gives faa saa simpelt anlagte, og faa saa fintfølende Bøger. Den har hin Simpelhed, som den højeste Kultur fører med sig, den, der er uden al Naivetet som uden al Unatur.

Det er en Historie om en fattig ung Pige af lav Herkomst, der er bleven opdraget i et fornemt Kloster, saa at kun hendes Aand er forbleven uudviklet og svarende til hendes Stand, medens hendes Sjæle- og Sanse-Liv er uddannet paa det Fineste. Endnu som Barn er hun vendt tilbage til sin Tante, der er en ung, velhavende Mands gamle Husholderske, og nærer nu en barnlig, rørende omhyggelig Kjærlighed til denne unge Mand, hvis Ønsker hun læser ham ud af Øjnene, uden at han blot en eneste Gang sér til hende eller bemærker hendes Existens. Da han endelig en Aften, hvor han er kommen halvdrukken hjem, til Tanten beklager sig over Philomènes Nærværelse i Huset, fordi Hensynet til den unge Pige paalægger hans Ungkarlevaner Tvang, falder hun, der bag Døren har hørt hans Ord, i Afmagt. Hun beslutter at tage Sløret.

Det Hospital, i hvilket hun bliver ansat, er skildret med Mesterskab. De unge Medicineres

friske Samtaler staa i en levende Modsætning til Stedets melankolske Grundstemning og til den barmhjærtige Søsters indre Liv. I Hospitalet udvikler sig nu mellem Nonnen og en af de dér boende unge Læger et Forhold, som kun bestaar i gjensidig Agtelse og Tilbøjelighed, i den simple Fornøjelse at vexle nogle Ord om de Syge og deres Behandling, og som af Digteren er malt med de sarteste Farver. Nonnen glæder sig ved at blive rost af den unge Mand, hun bliver endnu mere opofrende og pligtopfyldende i sin Sygepleje for at fortjene hans Ros, medens han udenfor de halve Timer, de tilbringe sammen, aldrig tænker paa hende. Saa bliver en Pige, han tidligere har elsket, men som har forladt ham og siden da har ført et letsindigt Liv, bragt ind paa Hospitalet for at opereres for en Kræftskade i Brystet, og Skinsygen paa denne Ulykkelige styrter Nonnen i et Hav af Kvaler. Den unge Læge maa selv udføre den frugtesløse Operation, og da Philomène i Romaines Dødsstund maa læse Bønnen for hendes Sjæl, kæmper i hendes Hjærte Kvindenaturens Had en haard Kamp med Kristenkjærligheden. Fortællingens (iøvrigt uvæsenlige) Gang er den, at en Misforstaaelse for bestandig skiller hende fra Barnier, at han — temmelig unaturligt — gaar tilgrunde af Længsel efter den døde Romaine, og at

Sorgen for hans, en Fritænkers Sjæl i hans Dødsstund vækker Philomènes hele ideale Lidenskab paany og foranlediger hende til ualmindelige Skridt.

Foruden disse blide og stille Bøger have Brødrene ogsaa skrevet andre mere bevægede og skikkelserige Romaner, fulde af broget Liv og broget Vid, «Charles Demailly», der skildrer det literære Liv, og «Manette Salomon», der skildrer Kunstnerlivet i Paris. Den første af disse Bøger, Brødrenes ældste Forsøg i Romanfaget, er et noget overlæsset Arbejde, jager i Dialogen for meget efter Aandrighed og har for mange og altfor utydeligt tegnede Bipersoner. De fleste synes at være Portræter — jeg har gjenkjendt Th. Gautier, Gustave Flaubert, Paul de Saint-Victor og Th. de Banville — men netop denne Omstændighed har forringet deres Anskuelighed for en fremmed Læser. De ere ikke tegnede færdigt. Helten i «Charles Demailly» er en Skribent og Helten i «Manette Salomon» en Maler, der begge gaa tilgrunde i det ægteskabelige Samliv med en Kvinde, der ikke forstaar dem; det er Lidelseshistorier. Hvem det interesserer at se én og samme Situation behandlet af en romansk og en germanisk Digter, hist tragisk, her humoristisk, bør med disse Bøger sammenligne Jean Pauls geniale «Ehe-

stand, Tod und Hochzeit des Armenadvokaten Siebenkäs». «Manette Salomon» er en langt modnere og saftrigere Frugt af Brødrenes Talent end «Charles Demailly»; den er i Frankrig og fortjener andensteds at være en Yndlingsbog for Malere. Mesterligt er Modsætningen mellem den akademiske Salonkunstner og den virkelige koloristiske Begavelse fremstillet. Ogsaa overfor denne Bog ville Yndere af sammenlignende Studier have Nydelse ved at sammenstille en af dens Hovedfigurer med Hovedfiguren i et germanisk Digterværk af høj Rang. Den geniale Kunstnervagabond Anatole har mange Træk, der minde om Helten i Gottfried Kellers Roman «Der grüne Heinrich».

Det Problem, som Forfatterne i «Charles Demailly» og «Manette Salomon» have stræbt at løse, er det samme, som Edmond atter har optaget i sin nys udgivne, iøvrigt langt ringere Roman «La Faustin», nemlig dette: Hvorledes opstaar et Kunstværk, en Bog, et Maleri, en Rolle? Hvorledes tilegner en Kunstners Nervesystem sig Omverdenen, og hvorledes frembringer det af sine Indtryk Kunstværker? De nævnte Romaner besvare dette Spørgsmaal for Skribentens, Malerens og den tragiske Skuespillerindes Vedkommende. De stille endnu et andet: For

hvilke Forstyrrelser er Kunstnerens Nervesystem i sit Forhold til Omverdenen særlig udsat? Og da Geniet hos dem (efter Doktor Moreau's bekjendte Definition) er en «Nevrose», en sygelig Tilstand af Nervesystemet, saa ere Forstyrrelserne mangfoldige og dybt indgribende. Tilbøjelige som de ere til at se Finhed og Svaghed overalt, vise de os kun ulykkelige eller dog angrebne Kunstnernaturer, og Slutningsstemningen er altid dybt melankolsk.

Dog der kommer Tider i næsten enhver Forfatters Liv, hvor en vemodig Grundstemning ikke er ham nok, hvor han føler Trang til at udraabe alt det Trøstesløse, han har sét, til at lade Læseren føle al den Bitterhed, han har fornummet ved Berøringen med Mennesker og Ting, i et nøgent, blodigt, gysenvækkende Værk.

Ogsaa saadanne Bøger have de to Brødre skrevet. Fremfor Alt den dybtgribende, sande Fortælling om en stakkels hysterisk Tjenestepige, der fra først af er god og retskaffen, men efterhaanden forfalder til Udskejelser og Drik, «Germinie Lacerteux», et mægtigt Værk, der har virket dybt i den franske Literatur, og som bl. A. har været Forbilledet for Emile Zola's geniale og epokegjørende, men langt grovere

Roman «L'Assommoir», hvis Hovedpersoner ere dannede efter Germinie og Jupillon*).

V.

Hvad Lykke gjorde nu disse 6 Romaner, der udkom i Decenniet 1859—69. Spørgsmaalet er næsten overflødigt. Bøger af saadan Finhed, der kun henvende sig til en udsøgt Kreds af Læsere, gjøre aldrig Lykke, i det Mindste ingen øjeblikkelig Lykke. Til at forstaa og nyde slige Bøger er noget af den aandelige Udvikling nødvendig, som udfordredes til at skrive dem, og en saadan Fordomsfrihed er sjælden. Desuden komme saadanne Bøger og Forfattere det første Aarti igjennem slet ikke i Berøring med Publikum. Det véd næppe af, at de existere.

Det er unødvendigt at dvæle ved den haarde Kamp mod Ubekjendtheden, som Brødrene have tilfælles med næsten alle store Skribenter, eller at opregne alle Stadierne paa deres Lidelsesvej, først Ligegyldighedens Stadium, saa Forhaanelsens gjennem alle Tonarter, fordi det, som

*) Hvor tidligt og stærkt Romanen har gjort Indtryk paa Zola, sés af hans 1864 skrevne Kritik af denne Bog i «Mes haines».

de vilde og bragte, det, som de elskede og sagde, var det Nye, det Uhørte. Da de i 1851 i deres første Skrift priste den japanesiske Kunstindustri og stillede den højt over den tilsvarende parisiske, fordrede en Journalist, der fandt denne Smagløshed vanvittig, at man skulde spærre dem inde som Sindssyge; nutildags deltage selv Pariserne i Enthousiasmen for japanesisk Kunstindustri. Og hin første Dom var længe typisk for Pressens Holdning overfor dem.. De stode fra først af uden Venner, uden literære Forbindelser, Alt var lukket for dem. Overalt traf de paa den mod de Revolutionære i en Kunstart saa godt organiserede Tavshed.

Hyppigt nævnt og hørt blev deres Navn først, da i 1865 Skuespillet «Henriette Maréchal», opført paa Théâtre français, udpebes og fortrængtes fra Scenen af en Bande Studenter, ikke af kunstneriske Grunde, men fordi man indbildte sig, at Brødrene som Yndlinge af Prinsesse Mathilde vare Tilhængere af det andet Kejserdømme, med hvilket de aldrig havde staaet i den fjærneste Berøring, hvis man ikke kalder det en Berøring, at de ved en pudsig Misforstaaelse vare blevne arresterede som mistænkelige den 2den December 1851. Der er noget Godt, skjønt lidet Nyt i «Henriette Maréchal», der iøvrigt øjensynlig indeholder en personlig

Bekjendelse; Brødrenes andet store Drama, en patriotisk Tragedie fra Revolutionstiden, er forbavsende svagt. Det skorter dem stærkt paa oprindeligt dramatisk Talent, og siden «Henriette Maréchals» Fald opgave de ethvert Forsøg paa at blive spillede paa noget Theater.

Renée Mauperin var bleven efterlignet af Andre — af Sardou, af Meilhac og Halévy — Germinie Lacerteux havde havt en kortvarig Skandal-Succes; Brødrene besluttede nu at sætte alle deres Kræfter paa en Roman, der kunde tilfredsstille de højeste Fordringer. Næsten tre Aar arbejdede de paa «Madame Gervaisais», hin Fortælling om en fritænkersk Dames Overgang til Katholicismen, den fineste og goldeste, desuden og desværre den for det store Publikum utilgængeligste af deres Romaner. I December 1869 var den fuldendt. Intet Pariserblad bragte nogen Artikel om den; der solgtes i Alt 300 Exemplarer.

Det knækkede den yngre, finere, kvindeligere organiserede Broder. Han havde sat al sin Lid til denne Bog. Han, der var anerkjendt af Mestrene, og der hele sit Liv igjennem mere end nogen Anden havde gjort sig lystig over Dumrianernes Smag og Dømmekraft, blev angreben af en kvalfuld og haabløs Nervesygdom af Sorg over, at Dumrianerne ikke forstode ham

og ikke kjøbte hans Bøger. Det er den Modsigelse, som findes i næsten alle Kunstnernaturer.

I den første Tid var Edmond aandelig lammet. Han var bestemt paa aldrig mere at sætte Pen til Papiret. Han indrettede det lille Hus, Brødrene lige havde kjøbt i Auteuil, til et sandt Museum, hængte sine Tegninger op, placerede sine Broncer, ordnede sit uhyre Bibliothek af sjældne Bøger og Haandskrifter.

Tilsidst kunde han dog ikke lade være med at skrive. Han udgav først en Bog, som han havde drøftet med sin Broder, «La fille Élisa», og i en Haandevending opnaaede den 16 Oplag. Stoffet var pinligt, Behandlingmaaden tør og didaktisk, men Berømmelsen var i Følge med Døden pludselig brudt ind over Brødrene, en ny Skole forkyndte med Basuner deres Ry, deres Navn var paa Alles Læber, nu da den Ene var død, den Anden en nedbrudt Mand.

Saa gav Edmond sig alene, for første Gang ganske alene, til at skrive en Roman. Og endnu aldeles fortabt i Erindringen om Broderen, skildrede han i «Les frères Zemganno» deres Samliv og Samvirken under Billedet af to Clowner i en Cirkus, to af de Clowner, som vi Alle have sét, der kun med hinanden, flettede ind i hinanden, gjøre deres Kunster, og som

snart siddende paa Stolerygge, snart staaende paa Hovedet spille deres Violinduetter med uafbrudt Taktfasthed. Man føler, naar man kjender Brødrenes Levnet, deres Personlighed igjennem. Men i og for sig er Alt realistisk skildret. Edmond de Goncourt havde udfrittet Paris's berømteste Kunstberidere og Akrobater, før han gav sig til at skrive sin Bog. Den yngre Broder styrter under et farligt Spring, som den ældre har komponeret for ham, brækker sit Ben og er til sin Fortvivlelse forhindret fra nogensinde mere at optræde. Han afkræver den ældre Broder det Løfte, at heller ikke han nogensinde mere vil optræde, aldrig vil gjøre sine Kunster med en Anden. Her findes en beundringsværdig Scene, hvor den ældre Broder, der ikke kan undvære Legemsøvelserne, om Natten forlader den Syges Seng for i deres Gymnastiksal at svinge sig fra et Trapez til et andet; pludselig møder han Krøblingens Blik fra Døren; denne er paa alle Fire krøbet derhen for at se til.

Fortræffeligt har Edmond her symbolsk karakteriseret sit eget Talent, naar han siger:

«Giannis Hænder vare, selv naar han hvilte sig, uophørligt beskæftigede . . . de greb enhver Gjenstand, der var dem nær, stillede Tingene paa Hovedet, skraat, paa et eller andet Punkt af

deres Overflade, hvorpaa de fornuftigvis ikke kunde holde sig, idet han forgjæves stræbte at holde dem i Ligevægt mere end et Øjeblik. Altid arbejdede disse Hænder Tyngdeloven imod . . . Ofte kunde han i Timevis dreje og vende et Møbel, en Stol, et Bord i alle Retninger med en stum Spørgen, saa nysgjerrig og saa udholdende, at hans lille Broder tilsidst sagde til ham:

Hvad vil du dog dermed, Gianni?

Jeg søger, svarede han.»

Han søgte hint Nye, som Edmond altid har stræbt mod i sin Kunst. Øjensynlig har, trods det enige Samarbejde, den ældre Broder været den egentlig kunstneriske Experimentator; den yngre har havt sin Styrke i Udførelsens Liv og Glans.

VI.

Hvis min Læser med mig vil betræde det lille Hus Nr. 53 Boulevard Montmorency, saa vandre vi først gjennem en med rødt og hvidt Marmor belagt Forsal, i hvilken ypperlige japanesiske Broderier skinne i pragtfulde Farver fra Væggene; vi betragte i Værelserne Mesterværkerne fra det franske 18de Aarhundrede og Skattene fra Japan, hint yderste Orienten, hvis

Kunstindustri Husets Ejermand agter saa højt, og som han ejendommeligt nok, men efter de bedste Kjenderes Mening med Urette, antager for højest udviklet i det samme 18de Aarhundrede.

Vi søge ham maaske forgjæves i Huset selv, men i Haven staar en statelig, netop 60aarig, hvidhaaret Mand bøjet over sine Blomster. Han elsker sin Have, og som en ægte Franskmand, en ægte Landsmand af Candide, har han endt med at dyrke sin Have. Haven var, da han kjøbte den, fuld af sædvanlige, borgerlige Planter. Men han ynder ikke det Sædvanlige og det Borgerlige. Han har kun ladet de store, prægtige Træer staa og har erstattet hine Hverdagsplanter med sjældne Væxter, thi, som han naivt og betegnende udtrykker sig, «det Sjældne er næsten altid det Skjønne». Han har dannet sig en malerisk Have, har endog ofret en prægtig Vase af Meissener-Porcellæn for at sikre sig en smuk hvid Plet i sit friske, omhyggeligt vedligeholdte Grønsvær. Der bor han Aaret igjennem med sine Blomster, og hver Maaned bringer Haven ny Skjønhed.

Dog Samleren og Gartneren er ikke bleven fremmed for Verden. Han følger med levende Interesse Udviklingen af sit Lands Literatur. Og hører han, hvorledes hans Navn nu er kjendt overalt, erfarer han, hvorledes man ikke blot i

Frankrig giver ham en sildig Oprejsning, men hvorledes Mænd af den yngre Generation ogsaa udenfor Frankrig, selv i fjærne Lande, i ham se en banebrydende Aand, en virkelig Mester, saa blandes Glæden over hans Ry med Sorgen over, at den yngre Broder, der delte Arbejdet, ikke oplevede at dele Lønnen med ham.

Rettelser

til

Den romantiske Skole i Frankrig.

S. 462, L. 2: Modstrømning, læs Modestrømning.
S. 521, L. 12 f. n.: Sump, læs Svamp.

PN
766
B72

Brandes, Georg Morris Cohen
Mennesker og vaerker i
nyere europaeisk literatur

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 18 05 09 003 7